

socialno delo

letnik 40 - april-avgust 2001 - št. 2-4

visoka šola za socialno delo
ljubljana

socialno delo

Izdaja Visoka šola za socialno delo Univerze v Ljubljani
Vse pravice pridržane

Uredniški svet

Vika Bevc
Franc Brinc
Gabi Čačinovič Vogrinčič
Bojan Dekleva
Vito Flaker
Andreja Kavar Vidmar
Zinka Kolarič
Anica Kos

Glavni in odgovorni urednik

Bogdan Lešnik

Uredniki

Darja Zaviršek (knjižne recenzije)
Srečo Dragoš (raziskave)
Jo Campling (mednarodni stiki)

Naslov uredništva

Topniška 33, 1000 Ljubljana
tel. (01) 43-77-615, faks 43-77-122
e-pošta socialno.delo@uni-lj.si
www.vssd.uni-lj.si/sd

Uredniški svet (nad.)

Blaž Mesec
Mara Ovsenik
Jože Ramovš
Pavla Rapoša Tajnšek
Tanja Rener
Bernard Stritih
Marta Vodeb Bonač
Marjan Vončina

Časopis Socialno delo objavlja teoretske članke, poročila o raziskavah s področja socialnega dela, interdisciplinarne študije in prispevke z drugih znanstvenih in strokovnih področij, kritike in komentarje, poročila o strokovnih srečanjih in dogodkih, pisma, knjižne recenzije in druge prispevke, relevantne za teorijo in prakso socialnega dela. Časopis izhaja v šestih številkah na leto.

Znanstveni prispevki so recenzirani (anonimno).

Rokopisi: teoretski članki, raziskovalna poročila in druge poglobljene študije so lahko dolgi do ene avtorske pole (30.000 znakov); daljši so lahko le izjemoma in s privoljenjem uredništva. Druga besedila imajo lahko do pol avtorske pole. Kako naj bo urejeno besedilo za objavo, piše na zadnjih straneh časopisa. Rokopisi so lahko vrnjeni avtorju ali avtorici v dopolnitev ali popravek z uredniškimi in/ali recenzentskimi pripombami.

Avtorske pravice za prispevke, poslane uredništvu, pripadajo časopisu Socialno delo. Uredništvo si pridržuje pravico preurediti ali spremeniti dele v objavo sprejetega besedila, če tako zahtevata jasnost in razumljivost, ne da bi prej obvestilo avtorja ali avtorico.

Knjige za **knjižne recenzije** v Socialnem delu je treba pošiljati na naslov: Darja Zaviršek, VŠSD, Topniška 33, 61000 Ljubljana, s pripisom: Za recenzijo v Socialnem delu.

Oglasi: za podrobne informacije pokličite ali pišite na uredništvo. Oglas, ki naj bo objavljen v naslednji številki, je treba poslati uredništvu vsaj mesec dni pred napovedanim izidom številke. Če je oglas že oblikovan, ga oddajte (nezloženega) na formatu A4.

Naročnik na Socialno delo postanete, če se s pismom uredništvu naročite nanj. Na enak način sporočite morebitno spremembo naslova in druge spremembe. Študentje imajo popust, zato priložite dokazilo.

Avtorica fotografije na naslovnici: **Meta Krese** (2000).

Povzetki člankov so vključeni v naslednje podatkovne baze (ki vključujejo tematsko indeksiranje, klasifikacijske kode in popolne bibliografske navedbe): *Sociological Abstracts*, *Linguistics & Language Behavior Abstracts*, *Social Planning/Policy & Development Abstracts*, *Mental Health Abstracts*, *Studies on Women Abstracts*.

Časopis finančno podpira Ministrstvo za znanost in tehnologijo.

Tisk: Collegium graphicum, Ljubljana

Vito Flaker

INTERVJU KOT UMETNOST SPOZNAVANJA

ETNOMETODOLOŠKE BELEŽKE O TEM, KAKO STROKOVNJAKI SPOZNAVAJO UPORABNIKE

UVOD

Če vprašamo socialne delavce, kaj je najpomembnejša spretnost socialnega dela, jih bo gotovo večina zatrdila, da je to pogovor. Seveda poleg pogovarjanja socialni delavci in delavke delajo še marsikaj drugega. Delajo zabeležke, pišejo poročila, posredujejo informacije, predvsem pa intervenirajo v okolje.¹ In vendar ima intervju oziroma širše pogovor gotovo prestižno mesto med orodji socialnega dela, še zlasti v neposrednih stikih z uporabniki. Morda je njegov pomen predimenzioniran ali celo mistificiran, vseeno pa ga lahko štejemo za nujen pogoj socialnega dela, saj je treba spoznati uporabnika in njegovo življenjsko situacijo, se z njim posvetovati, dogovarjati itn. Tudi ko pogovor ni osnovni cilj dejavnosti socialne delavke, je osnovo vezno tkivo njenega delovanja.

V kulturi socialnodelavskega pogovora sta gotovo dominantni izročili psihoanalitsko oz. psihodinamsko, usmerjeno v ozadje uporabnikove pritožbe, in rogeriansko (*client-centered*), usmerjeno v uporabnikovo razumevanje sveta. V nekaterih postopkih je cilj sam pogovor, medtem ko je v drugih le sredstvo za doseg ciljev izven pogovora. Ne glede na strokovno ideologijo in umestitev v strokovne postopke večina pogovorov, ki jih imajo strokovnjaki s svojimi uporabniki, pogosto pripelje do tega, da je uporabnik v podrejenem položaju, da je pogovor stigmatizirajoč, da še dodatno razvrednoti uporabnika in ga spravi v zagato. Zato lahko sklepamo, da ne gre za razlike v stilu in ideologiji ali pa razlikah v deklariranih namenih pogovarjanja in spoznavanja, saj do takih učinkov pride ne glede na »šolo« pogovarjanja oz. obravnavno ideologijo. Gre za bolj abstraktno shemo pogovarjanja, ki jo določajo družbene vloge strokovnjakov in uporabnikov, še zlasti pa stvarne in situacijske ureditve, ki uokvir-

jajo sam pogovor. Šele v zadnjem času so se pojavili pristopi k intervjuju, npr. motivacijski intervju (Stefanoski 1999) ali »spoznavni intervju« (Brost, Johnson 1982), ki želijo suspendirati tako shemo pogovarjanja in omogočiti pogovor med strokovnjaki in uporabniki, ki bi rabil dejanskemu spoznavanju in omogočil spoznanja o uporabnikih, ki bi bila vsaj bolj realna in bi krepila uporabnikovo moč ter presegla vlogo uporabnika.

Med različnimi situacijami pogovarjanja je prav gotovo ena najpomembnejših tista začetna, ko se socialni delavec ali delavka ali kakšen drug strokovnjak spoznava s svojim uporabnikom. To je situacija, v kateri se artikulira odnos, dobi prvi vtis, postavijo koordinate za nadaljevanje dela ali druženja. Včasih je to tudi glavni del nalog socialne delavke, saj mora spoznati osebo, da bi na podlagi tega priporočala posege, ukrepe drugih služb in strokovnjakov. Vsekakor je proces spoznavanja in spoznavni intervju eden izmed ključnih momentov v delu socialnih delavk in tudi v karieri uporabnikov.

Namen tega besedila je ukvarjati se prav z vidiki pogovarjanja z uporabniki, ki ga postvarijo kot stranko, bolnika, skratka, nemočnega, in ki nas strokovnjake ustvarijo kot udeležence v pogovoru s presežkom moči. Radi bi razgradili okvir, ki ga uporabljamo strokovnjaki pri pogovarjanju, še zlasti spoznavanju svojih uporabnikov (strank, pacientov ipd.), ga primerjali z okviri, ki jih uporabljamo pri spoznavanju v vsakdanjem civilnem življenju, ter poskušali ustvariti sintezo, ki bo omogočala uporabo elementov obeh okvirov v procesih spoznavanja ljudi v situacijah, kjer delamo. Pri tem bomo pozorni tudi na tekstualne izmenjave, saj smo prepričani, da tudi same besede, ki jih izrečemo, vzpostavljajo okvir pogovora, in jih bomo poskušali povezati s specifičnimi konteksti izrekanja. V tem smislu lahko trdimo,

da je tudi pogovor, ko se zavedamo njegovih okvirov, kontekstualna intervencija.

METODOLOGIJA

Metode, ki smo jih pri tem uporabili, so v prvi vrsti etnometodološke (Garfinkel 1967). Skonstruirali smo serijo eksperimentov, ki naj bi razgalili shemo spoznavanja, ki jo kot samoumevno in neozaveščeno uporabljamo v socialnem delu. Bistvo eksperimenta, kot bomo pokazali v nadaljevanju, je bilo spraviti na plan strokovni okvir in ga uporabiti v vsakdanjih situacijah. Na ta način lahko ugotovimo protislovja med obema okviroma, pa tudi značilnosti obeh. V analizi in diskusiji rezultatov smo etnometodološko metodo kombinirali z goffmanovskim izročilom. To pomeni dvoje. Najprej, da smo primerjali med različnimi okviri, še zlasti med strokovnim in vsakdanjim, tako da smo primerjali procese spoznavanja v obeh okvirih. Kako se spoznavamo v pisarni socialne delavke in kako se spoznavamo v bolj vsakdanjih okoljih – na vlakih, na avtobusnih postajah, v bifejih, diskotekah, na ulici, na počitnicah? To smo storili deloma eksperimentalno, deloma pa na podlagi razumevanja različnih situacij. Goffmanovsko izročilo pomeni tudi to, da se smer primerjave spreminja in da hkrati ugotavljamo oboje; enkrat je ozadje primerjave vsakdanji okvir, drugič strokovni. Pogledali bomo, kaj smo novega zvedeli iz primerjave pogovora strokovnjakov s strankami o vsakdanjih pogovorih, in narobe, kaj nam pove o pogovoru strokovnjakov primerjava z vsakdanjih pogovorom.

Sestavili smo serijo eksperimentov, zato da bi jo uporabili kot del uvajanja v spoznavni intervju za študente socialnega dela na področju duševnega zdravja v skupnosti v dodiplomskem študiju na Visoki šoli za socialno delo v Ljubljani. Podobno zastavljene eksperimente smo izvajali zadnjih pet ali šest let z rednimi in izrednimi študenti tretjega letnika, kot tudi na različnih usposabljanjih v Sloveniji in Bosni in Hercegovini. Rezultati so bili v vseh situacijah precej podobni² in jih lahko posplošimo skoraj brez zadržkov.

Tu smo obdelali naključno izbran vzorec takih intervjujev in jih poskušali analizirati. Pri tem smo deloma sledili postopkom kvalitativne analize in uporabili zbrano gradivo. Pri tem so bili naši postopki deloma konvergentni, ko smo poskušali ugotavljati npr. tipična vprašanja in jih kategori-

zirati, deloma pa divergentni, ko smo eksperimente in dogajanje v njih poskusili ne le opisati, temveč tudi analizirati. O poteku pogovorov v vsakdanjem življenju nismo imeli sistematično zbranega gradiva. Bili smo prisiljeni uporabiti t. i. naravna opažanja iz življenja. Tako so nekatere naše ugotovitve utemeljene bolj, druge manj, še zlasti tiste, ki se tičejo procesov v vsakdanjem življenju.

NAVODILA ZA IZVEDBO EKSPERIMENTOV

Delavnice smo po navadi začeli z uvodom, kako pomemben del socialnega dela nasploh in dela na področju duševnega zdravja v skupnosti posebej je proces spoznavanja. Po navadi smo tudi preverili, koliko se udeleženci delavnice med seboj poznajo. Skoraj vedno so bili med njimi taki, ki se skorajda niso poznali³. Potem so udeleženci delavnice dobili naslednje navodilo: »Predstavljajte si, da ste socialna delavka v pisarni, v svoji ustanovi. Ravnokar vam je kolegica sporočila, da pride čez pet minut k vam uporabnik, ki ga še ne poznate. Imate pet minut časa, da si skicirate pet vprašanj, ki jih boste postavili uporabniku, da bi ga spoznali.« Nato so imeli udeleženci dejansko pet minut časa, da so si izmislili vprašanja in jih zapisali.

V naslednjem koraku smo jih prosili, naj si izberejo v skupini človeka, ki ga najmanj poznajo, ter da vprašanja, ki so si jih pravkar zapisali, postavijo izbranemu človeku in ga poskusijo na ta način spoznati. Pri tem smo poudarili, da ne gre za *igro vlog*, se pravi, da ne igrata socialne delavke in stranke, marveč da govorita s svoje lastne pozicije, le da vprašanja ostanejo ista. Po pogovoru z vprašanji sledi diskusija v paru in potem v skupini.

Tretji korak je, da ta vprašanja dobesedno postavijo naključnemu neznanцу izven predavalnice, na cesti, v bifeju, na avtobusni postaji ali v podobnem javnemu ali pol-javnem prostoru, kjer se ljudje po navadi spoznavajo.

VIRTUALNA VPRAŠANJA

Tipični niz vprašanj, ki si jih ljudje zabeležijo, je približno takle:

- Kako ti je ime?
- Kako ti lahko pomagam oz. kakšen je problem?
- Ali si se že soočila s tem problemom?
- Na kakšen način si že sama reševala ta problem?
- Kaj pričakuješ od mene?

Vprašanja so gotovo neživljenjska, saj so izvzeta iz toka pogovora v situaciji. So pa vseeno in morda prav zato dober indikator tega, kaj naj bi zanimalo socialne delavce. Vprašanj je seveda veliko več. Iz obdelanega vzorca vprašanj smo izluščili nekaj kategorij.

Prvo kategorijo smo poimenovali vprašanja *dobrodošlice*. Najprej taka: »Se udobno počutite, vam je prijetno? Želite sestri? Vam lahko kaj ponudim? Kavoj, čaj?« To so v bistvu vljudnostna vprašanja, s katerimi v bistvu nočemo ničesar zvedeti (vsaj v smislu spoznavanja ne), pač pa izkazujemo z njimi svoj položaj gostitelja, ki ga zanima počutje gosta, kot tudi željo, da bi se v naši družbi počutil prijetno. Podobno deluje tudi vprašanje: »Kako ste potovali?« Vprašanje »Iščete mene?« pa rabi hkrati navezovanje stikov in tudi orientaciji gosta. Podobna, a bolj splošna in odprta so vprašanja: »Kako gre? Kako se počutite? Kako si kaj? Kako ste?«.

Drugo kategorijo vprašanj smo poimenovali vprašanja *spoznavanja*. V njih imajo spraševalci namen spoznati sogovornika, njegovo ime (»Kako vam je ime?«), kdo je in od kod prihaja (»Od kod prihajate? Kje živite?«), kje dela, ali hodi v šolo, status (samski itn.), kaj je po poklicu, je zaposlen., kakšno družino ima ipd. Poleg teh razmeroma specifičnih in konkretnih vprašanj so si udeleženci delavnic zapisovali tudi splošnejša, odprta vprašanja, npr.: »Kdo ste?«, »Lahko kaj poveste o sebi?«, »Se mi lahko predstavite?«.

Tretjo kategorijo vprašanj lahko uvrstimo v kategorijo *poizvedovanja o napotitvi*. Udeleženci pogosto napišejo vprašanja: »Kdo vas je poslal?«, »Nas je kdo priporočil?«, »Kdo vas je napotil?« in »Prihajate na lastno pobudo ali vas kdo pošilja?«.

Četrta kategorija vprašanj je posvečena *razlogom za srečanje*: »Zaradi česa ste se odločili za pogovor?«, »Zakaj ste prišli?«, »Zakaj ste se odločili priti?«, »Zakaj ste tukaj?«.

Peta kategorija vprašanj se ukvarja s *problemom*, ki naj bi ga imeli virtualni obiskovalci. Bodisi neposredno sprašujejo o tem, kaj je problem,

težava: »Kaj je vaš problem?«, »Kateri problem vas trenutno najbolj teži?«, »Kako ti lahko pomagam oz. kakšen je problem?«, »Je zadeva vaš osebni problem? Če ni, ali ta, čigar problem je, ve, da ste tu?«, »Kje pa tebe čevlji žuli?«, »V čem je težava?«, »Imate kakšne težave?«, bodisi poizvedujejo tudi o doživljanju in osebnem opisu problema: »Lahko podrobneje opišete situacijo, ki vas je privedla do sem (problem)?«, »Kako doživljate svoj problem?«. Problem je lahko tudi predpostavljen v vprašanju o napotitvi: »Kaj vas je napotilo, da ste prišli sem?« Vprašanje je lahko povezano tudi z rešitvijo: »Kaj jo muči, vidi kakšno rešitev?«, ali pa sprašuje po vzroku stiske: »Kje vidi vzrok svoje stiske?«

Šesta kategorija je neposredno vezana na peto, skorajda njena podkategorija – na *problem se namreč veže njegova rešitev*. Večina vprašanj se veže na reševanje problema v preteklosti: »Na kakšen način si že sama reševala ta problem?«, »Kaj ste že naredili za rešitev problema?«, prek pogovorov: »Ste se o problemu že s kom pogovarjali – s sorodniki, prijatelji?«, glede soočanja s problemom: »Si se že soočila s tem problemom?«, glede rešljivosti problema: »Se vam problem zdi nerešljiv?«. Lahko pa tudi v pripravljenost za prihodnje reševanje problema: »Kaj se vam zdi sprejemljivo narediti oz. kaj ste pripravljeni narediti za to rešitev problema?«

Sedma kategorija je podobna prejšnjima dvema. V njej so vprašanja, ki sprašujejo po potrebnih pomoči in jo hkrati ponujajo: »Kako mislite, da vam lahko pomagam?«, »Kako vam lahko pomagam?«. Lahko je ponudba tudi bolj konkretna, npr.: »Vam lahko preskrbim kakšne informacije?« Vprašanje: »Kaj pričakujete od mene?« pa tudi predpostavlja ponujeno pomoč.

Osma, najmanjša kategorija se dotika vprašanja *kariere*. Virtualno socialno delavko zanima, ali je bil njen obiskovalec ali obiskovalka že prej v obravnavi: »Ste že kdaj bili na CSD? Ste prvič tukaj? Kje ste doslej že bili? Ste prvič na takem pogovoru? Ste se o tem že s kom pogovarjali?« Podoben ton imajo tudi vprašanja tipa: »Ste že imeli kdaj take težave?«, a ta vprašanja merijo bolj na »zgodovino bolezni« kot pa na institucionalno kariero.

Deveto kategorijo smo poimenovali *individualizacija*. Gre za sklop vprašanj, ki predpostavijo individualnost sogovornika, njegovo aktivnost in odgovornost kot tudi želje in pričakovanja: »Kaj ste že storili? Kaj ste pripravljeni storiti sami?«

Vaše želje, pričakovanja. Ali je to bila vaša odločitev?» Opozarjajo, da gre za problem same te osebe: »Si se že soočila s tem problemom? Na kakšen način si že sama reševala ta problem? Kaj pričakujete od mene?« Problem je osebno doživljanje: »Kako sami doživljate vse to?« V to kategorijo lahko vštejemo tudi vprašanja, ki se tičejo predstavitve, saj predpostavljajo pogled vase in potemtakem tudi individualizacijo: »Kdo ste? Se mi lahko predstavite? Lahko kaj poveste o sebi? Želite sami kaj povedati o sebi? Kako se počutite?«

Zadnja, deseta kategorija vprašanj so vprašanja, ki zadevajo *pričakovanja do strokovnjaka*: »Kaj pričakujete od mene? Kaj pričakujete od sodelovanja z mano? Kaj pričakujete od obiska? Kaj lahko storim zate?«

Od naštetih kategorij najbolj izstopata kategorija spoznavnih vprašanj (21%) in pa združena kategorija problem-rešitev (20%); poleg tega se pogosto pojavljajo vprašanja, povezana z dobrodošlico (15%), individualizacijo (13%) in pomočjo (11%), manj pa kategorije razlogov (8%), pričakovanj (7%), napotitve (6%) in kariere (5%).

Kategorije, ki smo jih dobili, lahko povzamemo v matrico. Virtualna socialna delavka najprej svoji stranki zaželi dobrodošlico, zanimajo jo temeljne identifikacijske točke, potrebno se ji zdi poznati okoliščine strankine prisotnosti, zlasti napotitve, pa tudi razlogi, njegova institucionalna kariera, v središču pozornosti je strankin problem, morebitne rešitve in pomoč, ki jo rabi, pri tem stranko individualizira in poizveduje o pričakovanjih, ki jih ima do njega.

Lahko bi rekli, da to matrico obvladujejo sile treh procesov: spoznavanja, problematizacije in individualizacije, ki se opirajo na sidrišča ustvarjene situacije ali okvira, ki ga zaznamujeta prijaz-

nost (dobrodošlica) in institucionalnost (napotitev, kariera).

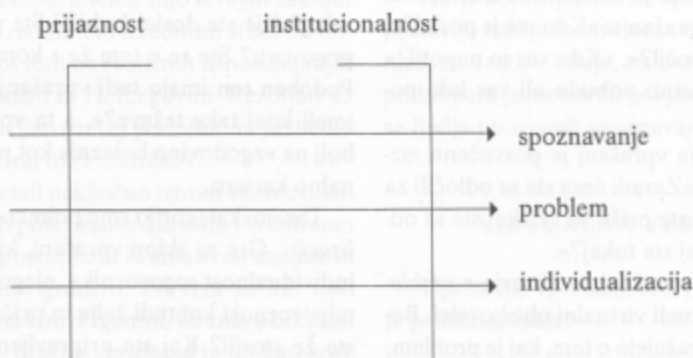
Ko ta vprašanja uporabimo v situaciji, drugačni od tistih, ki so namenjena spoznavanju kolegov, se pričnejo težave. Gre za dva precej različna okvira spoznavanja in pogovarjanja. V enem gre za to, da eden spoznava drugega in je ta predmet njegovega spoznavanja – kot smo rekli, gre za izpostavljanje problema, ponujanje pomoči, individualizacijo – v drugem pa, narobe, za *medsebojno* spoznavanje, za skupno graditev situacije, iskanje skupnih točk in vzajemno podpiranje enakovrednih udeležencev v pogovoru.

Jasno je, da smo, ko smo združili dva tako različna okvira, ustvarili komedijo zmešnjav. Vprašanja, ki so lahko ustrezna v eni situaciji, se izkažejo za zelo neustrezna, odgovori pa temu primerni. Zagate, ki jih bomo spremljali v nadaljevanju, pričajo o tej komediji zmešnjav. Naš namen je sicer prav ta, da pokažemo neustreznost vprašanj in okvira, v katerem ta vprašanja nastajajo, resnici na ljubo pa moramo priznati, da je del zagat, nerodnosti in *faux pas* nastal prav zaradi mešanja okvirov, situacijske neumestnosti vprašanj, pa tudi njihove virtualnosti in izvetosti iz dejanskega poteka pogovora.

ODGOVORI REDEFINIRAJO VPRAŠANJA

V prvem primeru izmenjave vprašanj in odgovorov bomo lahko videli to zagato in to, kako imajo vprašanja, ki so nastala v enem okviru, precej neustrezen učinek v drugem. Prva tri vprašanja sicer delujejo v redu, kot da bi bili priča povsem normalnemu pogovoru med neznanci, le da sogovornici nista zgovorni ter da je druga sogo-

Slika 1: Sile matrice spoznavanja v strokovnih pogovorih

vornica, tista, ki odgovarja, malce zadržana in ki povsem spremeni definicijo situacije: previdna:

»Iščete mene?«

»Ne vem točno, pač enega.«

»Se želite usesti?«

»Da.«

»Boste kavo?«

»Da, hvala.«

Previdnost druge sogovornice se v nadaljevanju izkaže za povsem upravičeno:

»V čem je težava?«

»Ni je.«

»Kako vam lahko pomagam?«

»Ne.«

Vtis dobimo, da se hoče oseba, ki odgovarja, izogniti odgovorom in čimprej končati pogovor. Noče govoriti o težavah in ne potrebuje pomoči. Pa ne nujno, ker bi se hotela izogniti pogovoru o tem, temveč ker vprašanja ne »sedejo«, niso ustrezna situaciji. Hkrati pa ravno s svojimi odgovori definira vprašanja kot situaciji neustrezna. Z nikalnimi odgovori sogovornica ne zanika, da ima težave in da ji je treba pomagati, pač pa zanika, da je situacija taka, kjer naj bi se o tem pogovarjali.

Predpostavimo lahko torej, da imajo vprašanja poleg svoje funkcije spraševanja tudi informativno ali celo formativno vlogo, informirajo sogovornika o naravi situacije in jo hkrati oblikujejo. Na primer v vprašanju:

Koliko je ura?

Spraševalca ne zanima samo položaj urnih kazalcev, temveč hkrati sogovornika informira, da je situacija oz. njuno srečanje definirano kot poizvedovanje o času⁵ in ne kaj drugega ter da od njega pričakuje zlasti ta odgovor. Če bi izrekli vse predpostavke, ki jih vsebuje ta stavek, bi uvodna poteza v izmenjavi zvenela približno takole:

- Oprostite, rad bi ugotovil, koliko je ura.

- Prosim, če mi na vprašanje odgovorite.

- Koliko je ura?

Odgovor, ki bi vseboval podatek o položaju sonca v našem časovnem pasu, bi potrdil vsa pričakovanja spraševalca. Mogoča pa je izmenjava,

»Koliko je ura?«

»Deset tisoč tolarjev.«⁶

Odgovor, ki bi bil povsem ustrezen in legitimen v trgovini z urami, je šala, ki si jo radi privoščimo z otroki, dobrimi znanci, če hočemo koga osmešiti, redko pa jo uporabimo v pogovoru z nadrejenimi, v situacijah, ki od nas zahtevajo določeno stopnjo vljudnosti. V šali uporabimo dejstvo, da formativne predpostavke niso jasno izrečene. Z njo za hip sabotiramo situacijo, jo definiramo in spodmaknemo sogovorniku tla pod nogami. Mogoča pa je bolj odločna in določna redefinicija:

»Koliko je ura?«

»Pst!«

Taka izmenjava bi lahko potekala med staršem, ki pozorno posluša sogovornika, ki angažirano govori o izredno pomembnih zadevah, medtem pa ga otrok vpraša za uro. Ponovno definiranje vprašanja in s tem tudi situacije (tukaj se ne sprašuje za uro, tu se ne govori o težavah, ne rabim pomoči), je mogoče, če je utemeljeno v samem okviru situacije in v moči sogovornika. V gornjem primeru je okvir vrstniškega pogovora med študijskimi kolegi močnejši in se je lahko nanj oprla druga sogovornica, ko se je z nikalnimi odgovori uprla definiciji situacije, ki jo implicirajo vprašanja. Hkrati pa je vsaj v našem primeru redefinicija hkrati tudi zaključevanje izmenjave o težavah in pomoči.

OSTATI VLJUDEN

Definiciji situacije kot situacije, ki zahteva govorjenje o čustvih in problemih, so se udeleženci delavnice izogibali z begom v povsem vljudnostne definicije situacije:

»Se mi lahko predstavite?«

»Sem Marjana, stara 20 let, iz Trzina, drugače pa študentka.«

»Kako se počutite?«

»V redu.« (Smeh.)

Mik vprašanja »Kako se počutite?« ali »Kako ste?« in podobnih je namreč ta, da v vsakdanjem življenju omogoči tistemu, ki smo ga nagovorili,

izbiro med dvema registroma odgovorov. Lahko ga obravnava kot del pozdrava:

»Dober dan. Kako ste?«

»Hvala dobro. Pa vi?«

In nato nadaljuje interakcijo v želeni smeri, oziroma, se pogovarja o tem, za kar sta se srečala. Lahko pa ga vzame zares in se sogovorniku potoži ali pohvali s svojim razpoloženjem:

»Dober dan. Kako ste?«

»Zelo dobro/slabo. Ne veste, kaj se mi je danes zgodilo.« (Nadaljuje pripoved.)

Pri tem ima sogovornik v navadnih pogovorih suvereno moč izbire, kako razumeti vprašanje, in s svojim odgovorom definira pomen vprašanja. Spraševalec pa mora tak odgovor sprejeti. V pogovoru strokovnjaka s stranko pa ni tako. Zdravniku na vprašanje: »Kako se počutite?« ne moremo odgovoriti: »Hvala, dobro.« Beg v vljudnostno definicijo je v taki situaciji razmeroma nevljuden, zato tudi v začetku razdelka opisani izmenjavi smeh, ki priznava in se opravičuje za tako redefinicijo.⁷

Če se beg iz situacije z vljudnostno frazo ne posreči, oziroma, če pride do zapleta z okviri, so mogoče taktike, ki poskušajo rešiti situacijo, prilagoditi vprašanja in jih razumeti znotraj te situacije:

»Zakaj ste prišli?«

»Zato, ker te še ne poznam in bi te rada bolje spoznala.«

»Kdo vas je napotil?«

»Sama sem prišla.«

»Kaj pričakujete od obiska?«

»Kaj pričakujem? Ha, pogovor.«

Spet je glavno delo, ki ga mora za prilagajanje opraviti tisti, ki odgovarja na vprašanja. Izmisлити si mora odgovore, ki bodo ustrezali vprašanju, pa še vedno ne bodo povsem minirali situacije, kot je definirana z vprašanji. Še vedno je iz zapisa pogovora čutiti komičnost situacije in ironično distanco sogovornice, ki odgovarja. V prvem odgovoru naredi inverzijo predmeta spoznavanja, v drugem zanika, da bi jo kdo napotil, v tretjem pa ustvari distanco s ponovitvijo vprašanja, medmetom *ha* in samoumevnostjo, češ: »Kaj me sprašuješ?! Saj veš!«. Sogovornica, ki odgovarja na vprašanja, je tako redefinirala situacijo, iz take,

kjer se postavljajo vprašanja in nanje dajejo odgovori, v tako, kjer se ljudje pogovarjajo.

Bolj radikalna je bila v redefiniranju situacije Pika Nogavička (Lindgren, 1988: 33-34):

»Če mi sedaj poveš še enkrat svoje ime, ga bo zapisala v razrednico.«

»Pišem se Pikapolonica Zmagoslava Marjetica Nogavička, hčerka Evrazija Nogavice, ki je bil poprej strah vseh morij, sedaj pa je zamorski kralj. Pika je namreč samo moje domače ime, kajti moj oče je bil mnenja, da je Pikapolonica predolgo ime.«

»A tako,« pravi učiteljica, »potlej te bomo tudi mi klicali Pika. Toda, kaj misliš, ali ne bi sedaj poskusili, kaj znaš. Velika deklica si že in gotovo že mnogo veš. Morda bi pričeli z računanjem. No, povej, ali mi lahko poveš, koliko je 7 in 5?«

Začudeno in jezno je gledala Pika učiteljico. Potlej reče:

»Če pa tega sama ne veš, nikar ne misli, da ti bom jaz povedala.«

Vsi otroci osuplo gledajo Piko. Učiteljica pa ji razloži, da se v šoli ne sme tako odgovarjati. Učiteljici mora reči gospodična učiteljica in je ne sme nagovarjati s »ti«.

»Lepo prostim, oprostite,« pravi Pika skesano. »Tega nisem vedela. Nikoli več ne bom storila.«

»Prav, Pika, upam, da bo tako. Sedaj ti jaz povem, da je sedem in pet dvanajst.«

»Glej no,« pravi Pika, »saj veš, zakaj me pa potlej sprašuješ? Oh, kakšna koza sem! Že spet te tikam. Oprosti,« pravi in sama sebe pošteno potegne za ušesa.

Učiteljica namenoma presliši vso stvar in nadaljuje izpraševanje:

»No, Pika, Koliko pa misliš, da je 8 in 4?«

»Takole približno 66,« ji odgovori Pika.

»Ne, ne!« pravi učiteljica. »8 in 4 je 12.«

»Ne, mala moja stara, tole je pa že preneumno!« reče Pika. »Pravkar si rekla, 7 in 5 je 12. Red vlada tudi v šoli. Sicer pa, če imaš tako otročje veselje nad takimi neumnosti, zakaj se ne usedeš v kakšen kot in ne računaš, nas pa pusti v miru, da se bomo lahko šli mance - toda ne, že spet ti pravim 'ti',« zavpije Pika ogorčeno, »če mi lahko še enkrat odpustiš, bom poizkušala v prihodnje bolj paziti.«

BARANTANJE Z IDENTITETO

Reševanje situacije je torej naloga tistega, ki odgovarja na neumna ali neustrezna vprašanja. O takih komičnih situacijah poročajo pri kritiki antropologov, še bolj izrazita pa je v nekaterih psihoterapevtskih situacijah. David Brandon je nekoč pripovedoval precej neverjetno, a možno zgodbo.

Pred leti je v okviru raziskave delal intervju s precej zanimivo osebo. Del intervjuja je bil spoznati vsakdanjik brezdomcev in smo jih torej spraševali, kaj delajo kakšen dan v tednu. Povedal mi je, da ob torkih hodi na psihoterapijo na Tavistock⁸. Zdravi se pri prof. X.Y. Zdravi se zaradi separacijske travme v zgodnjem otroštvu. Kako, če mi je pred tem povedal, da mati in oče živita v londonskem predmestju in da je pri njih živl do 18. leta? Lepo! Preden je začel hoditi na psihoterapijo, je šel v knjižnico, pogledal članke, ki jih je napisal profesor, in videl, da se ukvarja s temo separacijske travme. Če bi mu govoril o težavah, ki jih ima v življenju brezdomca in sploh v življenju, bi ga dolgočasil, komaj da bi ga poslušal, če bi ga sploh sprejel, tako pa ga poslušal pazljivo in z zanimanjem in bo verjetno o njem pisal v svojem naslednjem članku.

Ob četrtek hodi na Maudsley⁹, kjer se zdravi za klavstrofobijo. Kako, če mi je pravil, da je dolgo delal kot lift-boy?! Nemogoče, da bi klavstrofobičen delal kot lift-boy. Ponovil mi je isto razlago. Šel je v knjižnico, pogledal, o čem piše njegov psihoterapevt...

Ta zgodba je ekstremen primer nečesa, kar se redno dogaja v ordinacijah, pisarnah, uradih ljudi, ki se ukvarjajo s človeško stisko. Ljudje, ki prihajajo tja, morajo uganiti, dognati, kaj je tisto, kar strokovnjake zanima, čemu so pripravljeni posvetiti pozornost, na kaj bodo gledali s simpatijo in kaj jih bo spodbudilo k temu, da jim pomagajo. Gre širši za proces barantanja z identiteto (Young 1971); človek pristane, da za nekoga nekaj predstavlja, zato da bi od tega imel neko korist. Ta korist je lahko, kot v primeru Brandonovega brezdomca, nekaj ur na toplem, pozornost pomembnega človeka, spoštovanje, lahko je to kot v nešteti primerih denarna korist, opravičilo za prešpricane ure, lahko pa je kot v primeru naših sogovornic le to, da drugemu ne povzročiš zadrege, se pravi, le situacijska korist.¹⁰

V tem je tudi ena od večjih pasti barantanja z identiteto. Korist je namreč pogosto le situacijska ali ima v najboljšem primeru posledice le v nekih določenih okoliščinah, ki niti niso tako pomembne. Po drugi strani pa človek dobi uradno potrjeno stigo. Poleg tega določen del strank v določeni meri preoblikovanje svoje identitete, ki se zgodi pod okriljem obravnave, jemlje resno in ne z ironijo in humorjem¹¹ ali celo zamero in upornost, ki omogoča distanco do ponujene identitete. Definicijo svoje identitete ponotranjijo, jo vzamejo za svojo in se tudi dejansko začnejo vesti kot bolniki, šibke osebnosti itn.

Kar nas vabi v tako početje, je čar igranja vloge. Vsi smo nekoč želeli biti igralci. Čar je tudi v tem, da lahko v neko vlogo vstopimo in po želji tudi izstopimo. A večina ljudi se v tako – pričakovano – identiteto naseli le začasno in včasih le za dejanski čas obiska pri strokovnjaku. Soudeleženc v situaciji bo toliko prej reševal situacijo z »začasno« naselitvijo v pričakovani identiteti, če je enakopraven ali vsaj dobro poučen o delovanju okvira, ki ga rešuje, ter če ima trden identitetni zaslon izven okvira, ki ga rešuje. Od vstopanja in izstopanja v vlogo socialnega problema, bolnika ipd. ima večina uporabnikov socialnega dela vsaj kakšno korist. Hkrati pa nas to opozarja, da je za večino druženje s strokovnjaki le obrobna dejavnost ter da nas gotovo ne jemljejo toliko resno, kot se zdi nam samim, pač pa bolj kot igro, ki jo morajo odigrati in ostati živi.

URADNI IN NEURADNI POGOVORI

Pogovori imajo različne poteke in ritme. Sogovornici naslednjega zapisa sta poročali, da sta na začetku čutili zadrege, na koncu pa se sprostil:

»Kdo si?«

»Sem M. T., študentka 3. letnika Visoke šole za socialno delo iz Velenja.«

»Zakaj si prišla?«

»Da se kaj naučim.«

»Kako ti lahko pomagam?«

»Tako da sodeluješ na predavanjih, izmenjaš svoje izkušnje z mano, skratka mi omogočiš, da se od tebe lahko kaj naučim.«

»Kaj pričakuješ od mene?«

»Pričakujem, da mi pomagaš, da se čim več pogovarjava, druživa in izmenjava čimveč izkušenj.«

»Ali mi lahko poveš kaj o sebi?«

»Ja. Sem umetniški tip, rada rišem na steklo in svilo. Redno obiskujem tudi različne tečaje. Rada imam živali. Zelo rada jaham. Imam nekaj dobrih prijateljev, s katerimi preživim večino prostega časa. Moj največji problem je, da ne znam nikomur reči ne.«

Sogovornici sta poročali, da je pogovor o skupnih interesih in resnično spoznavanje potekal zares in dosti bolje po »uradnem« delu. O tem je poročalo veliko udeležencev teh delavnic¹². Delitev na »uradni pogovor« in »neobvezen klepet« je ena izmed značilnosti institucionalnih pogovorov med ljudmi. Drugi se zgodi po opravljenem intervjuju, izpitu; izven pisarne, mimogrede na hodniku, po uradnih urah v bifeju, na avtobusu, na počitnicah. Poleg časa, ki ga zaznamuje ura ali otvoritveni in sklepní ritual, in prostora določa uradnost neke izmenjave tudi ton govora in tudi samo besedilo. Naša vprašanja narekujejo po eni strani določen ritem in ga časovno opredelijo, narekujejo določen ton – npr. resen, brez žargona, in določeno besedilo (npr. govor o problemih in ne o npr. o hobijih, ljubezni, otrocih). Ljudje, še zlasti uporabniki različnih služb, imajo pogosto občutek, da so se zares pogovorili s strokovnjakom, ko ga ali jo srečajo neformalno, na dvorišču, v kavarni, na počitnicah.

ESEJ O INTIMNIH POGOVORIH

Nekateri so se v okviru vaje zares začeli pogovarjati o svojih problemih. Toda tudi to ni šlo brez problemov. Poročali so o zadregi, o tem, da so se jim vprašanja zdela vse preveč intimna za prvi pogovor, ki ga imajo s sogovornico. Vprašanja kot »Kako ti je ime?« »Od kod si, od kod si?« »Si že zaposlen?« so se jim zdela razmeroma sprejemljiva, medtem ko se vprašanje »Mi lahko veš nekaj o svoji družini, bratje, sestre?« zdelo nekemu že preveč ogrožajoče. Ko pa so jih vprašali o problemu, so se res začele težave. Poročali so tudi o tem, da so morali, potem ko jih je partner povprašal po problemu, najprej razmisliti, o katerem problemu bodo govorili, kateri je ustrezen, ne prepoceni, a hkrati ne preveč intimen.

Vpogled, da so standardna vprašanja, ki postavljajo strokovnjaki, neposreden napad na našo intimnost in transgresija mej, ki jih imamo po navadi pri pogovoru o takih zadevah, je bil eno

bistvenih spoznanj v poročilih udeležencev delavnice. Na prvem srečanju, še zlasti v prvih minutah srečanja, se kratko malo ne spodobi spraševati po čustvih, čustvenih navezavah¹³, osebnih problemih in njihovem doživljanju ipd. Pri tem se nam pojavijo naslednja vprašanja: Čemu rabijo te meje? Kako se vzpostavljajo okviri zaupnih pogovorov, kjer nam ni težko govoriti o intimnih zadevah? Kaj storijo ljudje v strokovnih pogovorih, ko jim zastavijo tako vprašanje, kakšne taktike uporabijo, da zmanjšajo napetost med prezgodaj postavljenim vprašanjem in nalogo, da nanj odgovorijo? Ta vprašanja so gotovo izredno pomembna za temo, ki smo se jo lotili, pa nam okviri tega besedila in gradivo, ki ga imamo na voljo, ne dovoljujejo, da bi se ga lotili podrobno in poglobljeno. Za to je potrebna posebna raziskava in razprava. Tu in v nadaljevanju bomo poskušali posredovati le nekaj osnovnih idej in razmislekov.

Vsi imamo neke značilnosti, poteze, ki nas kvalificirajo, in tudi take, ki nas diskvalificirajo. Imamo procelje, predstavitveni del sebe, ki je v javnih interakcijah zmerom na voljo, in imamo zakulisje, ki ni dostopno vsakomur. Imamo površje in podzemlje. So stvari, za katere ne bi radi, da bi jih poznal širši krog ljudi, imamo skrivnosti, ki smo jih pripravljene zaupati samo ozkemu krogu ljudi in seveda stvari, ki jih ne zaupamo nikomur. So področja, o katerih so nismo pripravljene pogovarjati s skorajda nikomer.

Na procelju ali površju so zlasti tiste informacije o nas, ki so pozitivne, ki nas kvalificirajo kot polnovrednega člana družbe in udeleženca situacije, pa tudi kot zanimivega in sposobnega. Z njimi delamo (prvi vtis. Prvi vtis deluje v interakcijah kot ključ pri notnem zapisu. Intonira vse nadaljnje interakcije, jim da podlago in jih obarva. Informacije, ki jih v določeni situaciji spravimo na površje, nam pomagajo pri tem, da se vključimo vanjo. V ozadju, v zakulisju, ostanejo tiste informacije, ki so za izmenjavo nebitvene, ki so vsaj za trenutno situacijo zgolj naključne, pa tudi tiste, ki bi torpedirale izmenjavo ali jo vsaj upočasnile ali pokvarile¹⁴.

Pod površjem, v zakulisju in na robu interakcijskega vidnega polja so torej zelo različne informacije. Po eni strani tiste, ki nas jih je sram, zaradi katerih bi se v določenih situacijah najraje vdrlí v zemljo, zaradi katerih zgubimo tla pod nogami, ki so v določeni situaciji neustrezne ter so v tem smislu prikrievanja in skrivnosti pomembne tudi v sami situaciji, po drugi strani pa tiste, ki za

konstrukcijo situacije niso pomembne, a bi jo motile. Odkrivanje teh informacij ima dvojen učinek. Lahko diskvalificirajo posameznika kot udeleženca situacije, ga označijo kot neprimernega (sram), lahko pa situacijo tudi preoblikujejo, jo naredijo sprejemljivo za obstoj tovrstnih značilnosti in dejanj. Ko spregovorimo o čem zelo intimnem, lahko situacijo intoniramo kot zelo intimno.

Goffman (1963a; 1971) območje tovrstnih informacij o sebi včasih poimenuje osebni ali identitetni rezervat. Ta oznaka velja predvsem za tiste informacije, za katere nam je neprijetno, če jih zvejo ostali, in velja za območje, kjer je vstop omejen. To je tudi območje osebnega ali identitetnega rezervoarja, se pravi, območje, iz katerega se napaja naša identiteta. Vemo, da je konstrukcija intimnega prostora in intimnosti nasploh ena od bistvenih komponent ustvarjanja evropskega individualizma. Zasebni prostori, dnevniki, tehnika tihega branja, kontemplacija, skrivnosti so tehnični pogoji za nastanek posameznika, ki ga poznamo v naši kulturi. Vendar intimno območje oziroma rezervat ni statično polje z stalnimi in nepropustnimi mejami, ni zgolj prostor osame.

Ne samo, da se s skrivnostmi gradimo kot posamezniki, temveč imajo tudi konkretno interakcijsko vrednost, ki je onkraj zgolj predstavitvene. Včasih česa o sebi ne povemo, ne zaradi tega, ker bi nas diskvalificiralo, temveč zaradi skromnosti. Potem ko je skromnost odkrita, nas dejanje prikrivanja dvojno kvalificira; odkrijejo se namreč naše vrline, hkrati pa je tudi samo dejanje skromnosti vrlina. Z zavrnitvijo dostopa v osebni rezervat črpamo moč individualnosti, saj je to način, kako vzpostavimo svojo suverenost, kako poudarimo svojo avtonomijo, svojo posebnost in drugačnost od drugih. Hkrati pa intimno območje ni puščava, včasih je prav narobe izjemno naseljen prostor. Z zaupanjem skrivnosti, njihovim ustvarjanjem in čuvanjem ustvarjamo prijateljstva, zarote in zaupanja. Pogosto so skrivnosti tudi last drugih in jih hranimo zlasti zaradi njih in ne zaradi samih sebe.

Z odkrivanjem skrivnosti, intimnega območja dosežemo *preoblikovanje in spremembo* situacije in posameznika v njej. Takó s poved spremeni grešnika v skesanca, priznanje storilca v obsojenca, zarota v zaveznika, zaupnost znanca v prijatelja. Medtem ko prve dve transformaciji določa težek institucionalni aparat in diskurz, pa se zadnji dve dogajata prosto med ljudmi in znotraj mehkih in kapilarnih institucij kulture in izročila. Vprašanja,

ki so jih postavljali ljudje v naših delavnicah, nedvomno v glavnem sodijo med prva dva, medtem ko nas vprašanje, kako ljudje prehajajo mejo zaupnosti in vzpostavljajo okvire zaupnosti, vodi na področje drugih dveh.

Okvir intimnosti in zaupanja v vsakdanjiku vzpostavljamo na različne načine in z različnimi sredstvi. Ena temeljnih potez pri spoznavanju ljudi in potencialnem zblizovanju je konstrukcija neke vrste identitetnega zemljevida ali profila sogovornika, na katerem »zabeležimo« osnovne točke, lahko bi celo rekli »kote« posameznikovega življenjskega sveta. Umestimo ga v neko socialno, kulturno polje. Zanima nas, od kod je človek, kaj dela (kje je zaposlen, s čem se ukvarja, kakšne hobije ima), zanima nas, koga pozna, zanimajo nas njegovi socialni stiki, njegova družinska mreža. Zanima nas, kaj ga zanima, kakšne interese in vrednote ima (eno standardnih vprašanj v procesu spoznavanja je, kakšno glasbo posluša, kakšne filme gleda, katere knjige bere ipd.). O vrednotah pogosto vprašujemo le posredno¹³, vendar pa je to eden izmed konstitutivnih pogojev zblizovanja. Poleg ustvarjanja dialektike med bližino in razdaljo, veselja nad podobnostmi in občudovanja različnosti nam podobne ali iste vrednote v spoznavanju omogočijo, da ustvarimo skupno platformo, na kateri lahko utemeljimo skupno početje, skupni projekt ali kratko malo druženje.

Zdi se, da nas pri spoznavanju in ustvarjanju zemljevida sogovornika vodijo različni vzgibi. Najprej čisto informativni, ki umestijo sogovornika v sklop nam znanih določnic (socialnih, geografskih, interesnih), potem tudi povsem instrumentalni (sogovornikove spretnosti, zveze, znanje nam lahko pridejo prav pri povsem praktičnih življenjskih zadevah) in na koncu vrednostni (skupna vrednostna platforma). Poleg tega so v igri povsem estetski vložki. Ljudje so nam preprosto všeč (telo, način govorjenja, anekdote, ki jih pripovedujejo, geste, ki jih naredijo), nas privlačijo, pritegnejo.

Pomemben proces spoznavanja je idealizacija. Pri sogovorniku v glavnem iščemo tiste točke, značilnosti, poteze, ki so nam všeč. Zemljevid, ki ga ustvarjamo o njej ali njem, temelji predvsem na pozitivnih potezah. Napake, hibe poskušamo zaznati kot manj pomembne ali relevantne oziroma kot naključne, medtem ko jemljemo pozitivne poteze kot tiste orientacijske točke, ki so nam pomembne, relevantne in za človeka ključne. To nam narekuje splošna vljudnost, *spoštovanje*,

ki ga moramo izkazati sogovorniku po interakcijskih pravilih. Seveda je mogoča drugačna intonacija situacije, ki nam narekuje previdnost, pazljivost in usmerjenost v napake sogovornika¹⁶, vendar to praviloma ne velja, ko gre za običajne, civilne, benigne situacije spoznavanja v javnih prostorih med enakovrednimi odraslimi ljudmi. Značilnost tega položaja je, da je civilno toleranten in vljuden ter da se v njih vzdržimo moralističnega obsojanja in moraliziranja. To je včasih morda težko, ker gre pri spoznavanju tudi za preverjanje skupnih vrednot. V pomoč nam je ravno proces idealizacije, ki nam omogoči, da zatisnemo oči pri vrednotah, ki niso podobne našim, ali pa jih opredelimo kot zanimivost, kot estetsko pomembne in etično nerelevantne in poskušamo ustvariti sinergijo tam, kjer obstaja podobnost. V tem je proces spoznavanja vzporeden procesu zaljubljanja, celo bi lahko trdili, da se mora v procesu spoznavanja, če naj bo prijeten in uspešen, človek vsaj malce zaljubiti v svojega sogovornika, ga občudovati v freirovskem pomenu te besede.

Za spoznavanje, ki gre onkraj vljudnostne površnosti, kot pri dvorjenju ali pri zaupnem pogovoru med dvema neznancema na vlaku, je po definiciji potrebna transgresija običajnih mej in pravil interakcije med neznanci ali površnimi znanci v javnosti. Načinov in terenov, kjer se taka transgresija lahko zgodi, je veliko. To je lahko pogled, dotik, pripomba izven uradnega okvira situacije (npr. tiha pripomba sosedu glede predavatelja), tematska transgresija (pogovor o osebnih zadevah na koncu poslovnega kosila) in druge. Del transgresije je zarota. Po Goffmanu (1956) pomeni tak prehod v zakulisje predstavitvenega aparata tudi pripadnost timu, ki podpira predstavo. Situacijsko pomeni zaroto proti občinstvu, proti drugim navzočim v situaciji¹⁷.

V situaciji, ki jo lahko označimo kot paradigmatško, kot temeljni vzorec za zaupne pogovore med neznanci, srečanje na vlaku ipd., je nedvomno eden odločilnih momentov v ustvarjanju zaupanja neposledičnost srečanja. Možnost zaupanja povsem in docela intimnih stvari v takem pogovoru omogoča dejstvo, da s se sogovornikom ali sogovornico ne poznata, da ne poznata poznanih in drugih akterjev zgodb, ki si jih pripovedujeta, da se vidita prvič in zadnjič, da razen intonacijskega ugodnega vtisa ni treba skrbeti za ugled itn. Skratka, srečanje je lahko intenzivno, ker nima konkretnih posledic v življenju sogovornikov. Gre za povsem naključno,

neobvezno, a intenzivno srečanje. V tem se razlikuje od intervjuja pri potencialnem delodajalcu, kjer so lahko napake in uspehi še kar usodni.

Dvorjenje, druga paradigmatška situacija spoznavanja, se lahko po drugi strani izteče usodno in ima prizvok usodnosti. Naključje se v okviru dvorjenja pojmuje kot usodno. Če se dvorjenje ne izteče v vzajemno zadovoljstvo, se ta usodnost ponavadi prekvalificira v naključnost. Narobe je pri koketiranju. Koketiranje je igra. Zato odigranih potez in gest ne jemljemo kot posledičnih in usodnih, temveč kot igrive, neobvezne. Če se koketiranje pretvori v dvorjenje in ljubezensko izkušnjo, se za nazaj interpretira kot usoden. In vendar vsebuje dvorjenje po navadi tudi koketiranje in je vprašanje časa in momenta, ali (in kdaj) se bo iz igrivega, neobveznega početja preoblikovalo v usodno. Bistveno za našo diskusijo je to, da ta definicija izhaja iz situacije same in jo morajo znotraj preoblikovanja situacije kolikor toliko sočasno sprejeti vsi udeleženci situacije. V tem je razlika med institucionalno definirano situacijo in situacijo, kot jo oblikujejo glede na notranji razvoj situacije sami udeleženci. Usodnost pogovora za pridobitev zaposlitve je vnaprej definirana (čeprav jo lahko za nazaj definiramo kot naključno), medtem ko v procesu dvorjenja definicija usodnosti nastane (ali pa tudi ne) znotraj situacije in med njenim potekom.

Vnaprej definirane institucionalne situacije ne morejo ustvariti zaupanja in zarotništva na enak način kot ga ustvarimo mimogrede v prijateljskih pogovorih, ko redefiniramo situacijo. Možnosti za neposledičnost ustvarjajo z nekaterimi prijemi in predpostavkami. Najočitnejši je institut poklicne molčečnosti. Ta je po eni strani podoben zarotništvu prijatelja, ki te ne bo izdal, po drugi pa neprizadetega in neangažiranega tujca na vlaku. Drug element je zaupanje v stroko. To na eni strani temelji na mistiki stoke, ezoteričnosti in mitu znanja, specializiranosti stroke ravno za to področje, po drugi strani pa na instrumentalnosti strokovnega pristopa. Strokovnjak naj po definiciji ne bi bil osebno zainteresiran za intimne zadeve, prav narobe, je nezainteresiran in ga naša intimnost zanima samo v instrumentalnem smislu (zdravnika golo telo zanima le toliko, kot je treba, da ugotovi, ali zdravi bolezen, in niti za minuto dalj). Poleg deklariranega, vnaprejšnjega zagotovila, da je tako, strokovnjaki to izražajo tudi s svojim vsakdanjim početjem, ki je deloma namenjeno dramatizaciji ravno nezainteresiranosti in

instrumentalnosti. Pripomniti je seveda treba, da gre pri naštetih značilnostih bolj za idealen tip kot za dejanskost. V resnici imajo vse te kompenzacije svoje luknje: molčečnost ni nikoli stoprocentna, zaupanje v stroko je čedalje bolj vprašljivo, zlorabe se vrstijo itn. Pa vendar dispozitiv kot celota stoji. V institucionalnem sistemu se sicer izkaže, da je njegova funkcija predvsem retorične in deklarativne narave (Flaker 1998), da so incidenti in ekscesi nujen del delovanja ustanove ter da je družbena funkcija, ki jo imajo v procesu nadzora prebivalstva in izključevanja nekaterih skupin strokovne institucije, problematična.

TRDOŽIVOST VLOG

V pogovorih s kolegi so imeli najmanj težav tisti, ki so narobe razumeli navodila. Na vsaki ponovitvi delavnice se je namreč našlo nekaj parov, ki so navodila razumeli tako, kot da morajo odigrati igro vlog med socialno delavko in stranko. Četudi sem se z vsako ponovitvijo trudil, da to navodila podam čimbolj natančno in nazorno, z izraženim poudarkom, da ne gre za igro vlog, se je vedno, brez izjeme, pojavil kdo, pravzaprav par, ki je napačno razumel navodila. Kadar sem jih vprašal, kako se je zgodilo, da niso razumeli navodil, mi tega niso znali pojasniti. Verjetno k temu prispeva zadrega, ki jo ljudje začutijo ob spoznavanju novih ljudi, in kratko malo preslišijo navodila; morda so tako zagreti, da preskusijo vprašanja v njihovem izvirnem kontekstu, da so pozabili, kaj so bila navodila, morda se jih zdelo združevanje dveh različnih okvirov tako neumno, da niso mogli verjeti mojim navodilom in so si jih sproti prevedli, podobno kot so nekateri kolegi preoblikovali samo situacijo, ali pa je kratko malo težko ubežati vloge socialne delavke.

Ti, ki so se šli igro vlog socialne delavke in stranke, so imeli lažje delo in niso izkusili zagate, hkrati pa niso iz vaje dobili tega, kar je bil njen deklarativni namen. Niso namreč spoznali kolegice. Verjetno to ni le metafora za spoznavanje vloge socialne delavke.

To nas po eni strani spet opominja na nezdržljivost okvirov, na nezmožnost postavljati kolegu *taka* vprašanja, da so ta vprašanja pripisana povsem določenim vlogam, ki jih postavljajo drugim nosilcem povsem določenih vlog. Hkrati pa nas opominja na trdoživost strokovnih vlog. Določena iztočnica nas postavi v določeno vlogo. In te vloge

dostikrat prenašamo v vsakdanje življenje:

Ne bo si nam težko predstavljati psihologinje, psihiatrinje ali najbolje kar psihoterapevke, ki na vlaku sreča svojega učenca. Ko tako sedita en nasproti drugemu, mu zastavi enostavno vprašanje: »Kako kaj žena?«. V trenutku, ko ji odgovori: »Dobro. Ampak zadnje čase se ne razumeva prav dobro,« vidi, kakšno napako je naredil. Namesto, da bi ji odgovoril s paralelnim vprašanjem: »Hvala, dobro. Kako pa vaši domači?« in tako pogovor pripeljal do teme, ki bi ju oba zanimala, je pustil, da mu je začela zastavljati podvprašanja o dimenzijah njegovega odnosa z ženo. Kljub njegovim medlim odgovorom: »Že, že, saj ni tako slabo,« in poskusom, da bi prešel na drugo temo: »Ja, o tem sem bral pri Karen Horney. Kaj pa o tem pravi Melanie Klein?« ali čisto obupan poskusom: »Ste bili na razprodaji v Nami?«, ki jih je psihiatrinja gotovo interpretirala kot obrambe in odpore, je bil deležen terapije svojega »simbiotičnega« razmerja do zadnje postaje. In to zastoj in brez potrate časa, takole mimogrede...

Lahko se vprašamo, koliko takih komedij zmešnjav smo že doživeli, ne da bi to opazili, ko smo na vljudnostni odgovor vključili svoje strokovne registre. Trdovratnost naših vlog in moč, s katero se z njimi poistovetimo, je tolikšna, da res potrebujemo izkušnjo in ponovno učenje pogovarjanja na ulici, med ljudmi.

NOROST STROKOVNJAKOV NA ULICI

NESPOŠTLJIVOST

Težave so se še poglobile, nekompatibilnost obeh okvirov pa se je pokazala še jasneje, ko so ljudje postavljali ista vprašanja naključnim mimoidočim neznancom na javnih prostorih. Tipična situacija, brez preintoniranja in prilagajanja situaciji, je bila npr. takale:

»Kako ste?«

Najprej začuden pogled (v smislu: »Od kod se poznamo?«), nato precej zadržan odgovor:

»Dobro.«

»Kaj ste po poklicu?«

»Oprostite, ne razumem. Kaj bi radi od mene?«

Zakaj bi vam moral to povedati?«

»Kdo vas je poslal?«

»Ali se vam je zmešalo? Kaj se pa greste?«

Ozira se okrog, verjetno išče skrito kamero.

»Pustite me pri miru.« Hočem postaviti še četrto vprašanje, vendar me odrine, besno odide in potihem govori nekaj nerazumljivega.

Nesojeni sogovornik se je očitno uprl vprašanjem. Ni priznal legitimnosti takega spraševanja. Iz poteka pogovora lahko sklepamo, da bi ga morala spraševalka spoznati, pojasniti svoj namen, se opravičiti ipd., če bi hotela, da ji odgovori na vprašanja. Sogovorniku se zdi situacija nora, pojasnilo išče v spraševalkini norosti, skriti kameri in na koncu (nič kaj prijazno) odslovi spraševalko in pokaže nestrinjanje z njenimi dejanji. Vse to so stvari, ki jih stranka v okviru pogovora s strokovnjakom ne more narediti.

Situacija je res toliko bolj nora, kot je bila, ko so si postavljali vprašanja študenti oziroma udeleženci delavnic. Oni so vedeli, da gre za dva različna okvira, v tem primeru pa je šlo za neposreden vdor strokovnega okvira v okvire vsakdanjih izmenjav. *Sic* norost! Po drugi strani, kot bomo še videli, so imeli spraševalci skorajda vsi po vrsti občutek, da so vprašanja neumna in z njimi tudi oni. To je občutek, ki ga pogosto dobimo pri raznih vrstah terenskega dela, bodisi znanstvenega (antropologija, etnologija, kvalitativna sociologija) bodisi strokovnega (ulično delo, terensko delo, skupnostno delo ipd.), ne nazadnje imamo podoben občutek kot turisti in popotniki po tujih deželah in na podeželju. V teh situacijah je neumnost in naivnost tujca logična, če že ne produktivna. V naši situaciji imamo opraviti s povsem znanimi situacijami, kjer ni domorodcev, ampak sva oba tujca, ki pa imata skupne obrazce vedenja in spoznavanja med tujci. Zato so vprašanja še manj utemeljena in opravičljiva v očeh nagovorjenega, pa tudi tistega, ki nagovarja. Kajti on ali ona ve, kako se to dela. V tem so postavljena vprašanja še toliko bolj vprašljiva.

Odgovori in upor vprašanca definirajo vprašanja kot nelegitimna, kot vprašanja, ki se ne sprašujejo neznanca v javnosti. Napadajo njegov osebni rezervat in njegovo interakcijsko suverenost. Saj te osebe ni povabil, sprejel, je vsiljivka. Vsiljivko pa je dovoljeno grobo odgnati. In grobot v tem primeru ni bila pretirana, če jo primerjamo z neustreznostjo vprašanj. To nam pokaže, da imajo ljudje v javnih interakcijah določeno mero

suverenosti nad svojim osebnim prostorom, ki ga lahko zavarujejo in branijo, če so napadeni. Ključ do prostora, kot ve vsak klošar, je ponižnost, taktičnost in spoštljivost. Dosegljivost in dostopnost osebnega prostora v javnosti je mogoča ob spoštljivosti do osebe, ki pa jo naša vprašanja in naravnost teh vprašanj ne premorejo. To pokaže tudi naslednji primer.

USODNO, NAKLJUČNO ALI NAČRTOVANO?

Podoben učinek je imel poskus študentke, ki je poskusila vprašanja vključiti v povsem navadno besedno izmenjavo v trgovini (v avtobusu ali na ulici jo je bilo sram, ker je preveč ljudi):

»Dober večer.«

»Dober večer. Kaj vam dam?«

»Kruh. Kako vam je ime?«

»Marjeta. Je to vse?«

»Ja. Kako se počutite?«

»V redu. Pa vi?«

»Fajn. Zakaj ste prišli k meni?«

»Prosim?« (Me čudno gleda.)

»In kako vam lahko pomagam?«

Prodajalka me vedno bolj čudno gleda in mi sploh nič ne odgovori. Sama več ne vem, kaj naj rečem, plačam in hitro odidem.

Prvi del te izmenjave je posebej zanimiv, ker potekata vzporedno dve izmenjavi. Ena je instrumentalna in se ukvarja s povsem določeno dejavnostjo, druga pa je bolj (vsaj na začetku) spoznavna in klepetalna. Do določene točke je povsem legitimna in teče gladko. Ljudje so namreč ob instrumentalnih izmenjavah vljudni, in to je tisti presežek, ki lahko naredi izmenjavo prijetno in človeško. Človeku damo vedeti, da nas ne zanima samo kot avtomat neke dejavnosti, temveč tudi kot oseba. Do trenutka, ko reče: »Zakaj ste prišli k meni?«, ko se ta kontekst poruši in je »uvoženi okvir« povsem neustrezen.

Kar v tem pogovoru spodkoplje izmenjavo, ki pomeni oddajanje spoštovanja in tega, čemur bi Goffman rekel »člaščenje kulta osebnosti v vsakdanjih interakcijah«, je vprašanje po napotitvi in pomoči. Vprašanje »Zakaj ste prišli k meni?« ni le čisto dejstveno napačno, glede na to, da je bilo ravno narobe¹⁸, saj je študentka prišla k prodajalki, ampak je napačno tudi glede na sintakso sre-

čanj v javnosti. Srečanja v javnosti so po definiciji naključna (tudi ko gre za prodajalko, saj bi lahko bila tudi katera druga). Ritualne izmenjave v javnosti torej ne rabijo zgolj čaščenju sogovornikove osebnosti, temveč tudi priznavanju njegove svobode. Ustrezno vprašanje v podobnih interakcijah med znanci je povezano z izrazom presenečenja:

»Kaj pa ti tukaj?«

Vprašanju sledi pojasnilo, anekdota, morda celo zgodba. Tudi v procesu spoznavanja poznamo podobna vprašanja, ki nam bodisi govorijo o tem, da se človek istoveti s situacijo in odgovori npr. takole:

»Ti, jaz pa zmerom tukaj kosim. Je dobra hrana in prijazni ljudje. Pa še tebe srečam.«

Ali pa odgovori nikalno in se od situacije distancira:

»Čisto slučajno sem prišel sem. Ponavadi jem doma.«

V obeh primerih je čisto jasno, da je človek tukaj po svoji izbiri in je to stvar njegove istovetnosti. Tudi če ni po svoji volji, lahko pokaže svoje disidentstvo ali pa strinjanje s situacijo:

»Žena me je pripeljala sem. Sej veš, kako je to?«

»Pa je čist uredu.«

Narobe pa, kot ugotavlja Goffman v *Azilih* (1961), v totalnih ustanovah vprašanje, ki zahteva pojasnilo, kako to, da je kdo npr. v duševni bolnišnici, ni taktno in ga ne postavimo v prvih stikih, in tudi ko ga, so pojasnila taka, da postavijo v ospredje naključne, zunanje življenjske dogodke. Pojasnila v takih primerih ne iščemo, ker osebo diskvalificira kvalificirano bivanje v takem prostoru, po drugi strani pa jo diskvalificira tudi že sam sistem napotitve.

Vprašanja napotitve namreč nosijo v sebi predpostavko, da se sogovornika nista srečala po naključju, da sta del sistema napotitev. Se pravi, ne gre za »naključno srečanje dveh suverenih posameznikov«, temveč za aranžirano in vnaprej določeno srečanje. Ena izmed oblik vprašanja napotitve: »Ali prihajate na lastno pobudo ali vas kdo pošilja?« sicer na prvi pogled dopušča mož-

nost suverene prostovoljne odločitve. Toda socialni delavec je v tem srečanju na svojem delovnem mestu in opravlja svojo službo, s čimer vnaprej determinira obiskovalčevo odločitev, saj je ta prišel po pomoč, torej s povsem določenim namenom in ne po naključju, takole mimogrede. Poleg tega pa to vprašanje poudari (in podvomi v) prostovoljnost prihoda, kar po navadi v neobveznih vsakdanjih srečanjih ostane implicitno in obojestransko sprejeto. Ko se na primer soseda oglasi na kavi, je ne vprašamo, ali je prišla prostovoljno. In če je tudi zares prišla po pomoč, ji bo tako kot nam lažje, če bo ohranila videz naključnosti: »Dobr da ste doma. Sm vas hotla neki vprašat.«

Vprašanja napotitve so torej paralelna vprašanjem umestitve, ki so značilna za procese spoznavanja, hkrati pa tudi izničijo in sprevržejo tisto, kar podpirajo procesi spoznavanja, namreč, prav vtis suverene, neodvisne osebnosti, in preoblikujejo človeka v nekaj, kar je del sistema, brez svoje volje, v podanika.

OGRADITEV SPRAŠEVALCA

Okvir strokovnega pogovora je mogoče dobro prikriti v kontekstu navadnega, vsakdanjega spoznavanja. Mogoče se je namreč priključiti na elemente situacije, ki poraja spoznavanje. Vendar pa tudi tu nastopi točka, ko prvi drugega predre in onemogoči nadaljevanje pogovora:

Svoje »žrtve« nisem načrtno iskal, pustil sem usodi prosto pot. Bil je proti večeru, ko me je zaustavila prijetna neznanka in me povprašala za kino Kompas. Ker je kino moj drugi dom, sem se ji ponudil, da jo spremim do tam, vmes pa jo bom spoznaval. Po govoru sem sklepal, da je zamejska Slovenka, zato sem jo vprašal: »Kako ste potovali iz Trsta?« Začuden me je pogledala in rekla: »Ma, kaj se prav sliši, iz kje prihajam?«

»Recimo, da ja,« sem bil kratek in jo kar napadel z naslednjim vprašanjem: »Se v Ljubljani udobno počutite, vam je tukaj prijetno?«

»Ni slabo, čeprav se preveč ne znajdem, prevečliko mesto zame.«

»Ste prvič tukaj?«

»Mislite danes, ne, saj nisem prišla zaradi filma v Ljubljano, tukaj študiram.«

Pogovor na začetku zelo dobro poteka, sledi običajnim vzorcem spoznavanja. Spraševalec geografsko locira sogovornico, je pozoren in pripravljen ustreči.

»A tako,« sem pokazal zanimanje, »ste se o tem že s kom pogovarjali?«

»O čem?« me je zmedeno pogledala, »o tem, da študiram, o tem, da grem v kino, ali o tem, da sem Tržačanka?«

Zdaj sem bil zmeden jaz.

Prva težava je nastopila, ko spraševalec ni navezal četrtega vprašanja na tok pogovora. Tako je vprašanje ostalo precej splošno in je sogovornica potrebovala dodatna pojasnila in usmerjanje. Po eni strani je bila situacija tako nedefinirana, da ni predvidevala odgovora in se še ni vedelo, za kaj v situaciji gre, po drugi strani pa sogovornici (ne samo zato, ker je Primorka) ni bilo treba ugibati, kaj je spraševalec s tem mislil, in ga je lahko brez zadržkov vprašala.

Imel sem namreč še zadnje vprašanje, misli sem si, če jo to vprašam, me bo imela za trčenega, a bom vseeno riskiral in tudi sem: »Ma kaj se vam zdi ta problem nerešljiv?«

»Ma kakšen problem? Moj edini problem je, da ne najdem kina in bom verjetno zamudila predstavo, to je moj problem in nič drugega.«

Spraševanje po problemu je povsem razdrlo situacijo. Gotovo ni res, kot je spraševalca nadrla sogovornica, da je zamujanje v kino njen edini problem. Njen odgovor bi lahko prevedli: »Moji problemi niso tvoja stvar in ti niti pod razno ne bom govorila o njih.«

Na srečo sva prispela do kina in sem si lahko oddahnil, da ne omenjam, kako se je ona. Čez kakšno minuto sem se vračal po isti ulici in jo opazil, kako jo maha proti meni. Na smeh mi je šlo, ker sem vedel, da je zamudila film, pa ne iz zlobe, ampak kar tako. Ko me je opazila, je s povečanim tempom stekla čez cesto in se mi na očiten, a eleganten način izognila. Očitno je s svojimi petimi vprašanji nisem prevzel. Koga pa bi?

V opisani interakciji je zanimiv tudi epilog. Interakcija je pustila pri obeh nekaj zamere in ju tudi ločila. Vsak na svoji strani ulice. To nam je

lahko pokazatelj, da so vprašanja, ki smo jih zastavili, taka, ki ločujejo spraševalce od vprašanih. Kot da bi imela vprašanja podoben učinek kot pregrade, ki jih v institucionalnih okoljih postavljamo med intervjuvarja in intervjuvanca; zaslon, reflektor, kavč, miza so pregrade, ki nam sicer dajo vedeti, da je nekdo na oni strani, a le vprašanja, brez obraza. Učinek je, da človek v bistvu sprašuje samega sebe, da se počuti samega in odtujenega. Se počuti nemočnega, svojega tako rekoč virtualnega sogovornika pa projicira v sfero moči. V taki shemi se mora spraševalec ograditi od človeka, ki se »valja« v grehu, ki se posipa s pepelom, ustvarjati dvojico dobrega in slabega.

IGRA MOČNEJŠIH KOD

Podobne značilnosti prilagajanja vprašanj kontekstu lahko zasledimo tudi v naslednji interakciji. Tudi ta se je začela kot povsem navaden pogovor dveh lastnikov psov:

Prelep decembrski dan. S psom se sprehajava po zasneženih travnikih ob reki. Moj štirinožni prijatelj se kar naenkrat postavi v prežo in še preden uspem ukrepati, se v galopu požene proti sto metrov oddaljenemu psu in njegovem nič hudega slutečem lastniku. Ker vem, da bi bil v tem primeru odpoklic pedagoško skrajno neprimeren, celo kontraproduktiven, se vdano napotim za njim. Med tem se Mars že veselo igra z novim prijateljem, jaz pa kujem naravno peklenski načrt. Lastnik psa je moški v srednjih letih, ki ga sicer na videz poznam, vendar z njim še nisem govorila, kar si pojasnim, da je njegov pes star šele nekaj mesecev in ga je moral komaj dobiti. Vljudno pozdravim in udarim s prvim vprašanjem. »Kako ste?«

»Dobro, dan je lep, da sva odšla na sprehod.«

Pogovarjavca se znajdetata na istem teritoriju, ne samo fizičnem (park), temveč tudi na teritoriju sprehajalcev psov. V tem smislu je pes šifra, ki pomaga navezati stik, vstopnica v ta teritorij. Podobno delujejo tudi majhni otroci v parku, ki so nekakšen mehčalec zadrege, prehodni predmet za vzpostavljanje stikov in spoznavanje, točka izven dvojice, ki omogoči obema, da se prek nje uzreta¹⁹ kot pripadnika tega istega teritorija. Prehodni predmeti so lahko v pogovoru tudi sami precej prehodnega značaja. Avto, ki gre mimo,

nas spomni, da še nismo opravili vozniškega izpita, znanec, ki ga srečamo na sprehodu, naju spomni na nekega drugega skupnega znanca ipd. Medtem ko so taki prehodni predmeti znaki prehoda v pogovoru, pa nas pes ali podoben predmet vključi v neko skupnost, govori, da pripadamo nekemu specifičnemu teritoriju, kjer vlada poseben jezik, šifrirana sporočila, ki jih razumejo predvsem lastniki psov.

Zdaj postavim drugo vprašanje: »Kdo vas je napotil sem?«

»Vem, da hodite sem s psi, pa sem še jaz prišel,« mi že nekoliko sumničavo govori.

Postanem že nekoliko živčna, saj moja žrtev še veselo brca.

Tudi tukaj se hoče sogovornik z odgovorom prilagoditi situaciji izvirnega »pasjega« teritorija, rešiti situacijo, a v njegovem odgovoru že slutimo dvom, ali je to domač teritorij, že se začne opravičevati, pojasnjevati. Vprašanje nadkodira kode pasjega teritorija in ga že spreminja v poligon socialnega dela in odpira prostor za nadaljevanje.

Postavim še tretje vprašanje: »Kje ste do sedaj že bili?« V tretje gre rado in moj sogovornik kapitulira.

»Ja, kaj se pa greš! Prišel sem na zrak, ne pa, da me bodo zasliševali! Ali si zmešana!?«

Tako, namen je dosežen, žrtev je izgubila živce.

Kot v prejšnji tudi v tej interakciji pride do ogorčene geste sogovornika, ki meni, da je sogovornica prestopila meje običajnih (v tem primeru »pasjih«) pogovorov. Opozoriti pa je treba na dve značilnosti. Ena je primerjava z zaslišanjem. Lahko rečemo, da imata matrica vprašanj, ki naj bi jih postavljali strokovnjaki, in celoten okvir podobne značilnosti kot zaslišanja, tako da je treba razumeti sogovornikovo izjavo predvsem kot poudarek, da je svoboden državljan ter da mu ni treba odgovarjati na taka vprašanja. Zaslišanje, ki nadkodira pasji pogovor, izvrže akterja iz domačega teritorija, odstrani prehodne predmete in usmeri reflektorje na spraševanca, ki postane predmet pogovora. Ko koda zasliševanja razbije šifre domačega teritorija in sogovornik postane tujec (gre za relacijo *mi-ti*), mu ne preostane drugega, kot da potegne še močnejšo kodo svobodnega posameznika, ki lahko diha zrak, ki pripada

vsem. Gre za igro močnejših kod. Naloga naslednjega vprašanja, če naj bi vpeljalo spraševanca v izrazit položaj zaslišanca, bi moralo to njegovo trditev spodnesti, in če bi sogovornica uporabila četrto vprašanje, ki ga je imela na zalogi: »In kako mislite, da bi vam lahko pomagala?«, bi se ji to gotovo posrečilo, saj bi mu na ta način dala vedeti, da to, kar trdi, ni res – da ni suveren, temveč odvisen, potreben pomoči. Ker se je sogovornica (pametno) odločila, da tega konflikta ne bo tvegala, ne bomo izvedeli, kakšna bi bila sprehajalčeva reakcija. Po vsej verjetnosti pa ne bi pristal na tako definicijo svojega položaja.

Ker si v miljeju nočem nakopati smrtnih sovražnikov, mu zelo na kratko pojasnim zadevo in sem mu seveda tudi opravičim. Hvala bogu, človek je svetovljan in ni nenaklonjen socialno-delavskim eksperimentom. Omeni mi sicer, da je že na začetku posumil, da je z mano nekaj narobe. Ko razčistiva nesporazum, preideva na bolj normalen, pasji pogovor.

Druga značilnost, ki pride do izraza v tem pogovoru, pa tudi v drugih, je, da je potrebno pojasnilo, poprava transgresije mej, ki v pogovorih obstajajo. Rekonstruirati teritorij, na katerem sta se izvorno srečala.

NAREDITI ČLOVEKA NEMOČNEGA

Tako pojasnilo lahko damo že vnaprej, čeprav morda ne čisto uspešno:

Bilo mi je zelo neprijetno zastavljati taka vprašanja. Najprej sem poskušala nalogo opraviti na ulici, kjer se sprehaja veliko ljudi. Vprašanjem, ki sem jih zastavila, sem za uvod dodala: »Vas lahko prosim za sodelovanje? Potrebujem odgovore na pet vprašanj.« Večinoma so sodelovanje odklonili že na začetku. Nekateri so se izgovarjali, da nimajo časa, drugi pa so preprosto odklonili. Eden je celo vprašal, če gre za skrito kamero. Trije, ki na začetku niso odklonili sodelovanja, so to storili, ko so slišali prvo vprašanje: »Želite sami kaj povedati o sebi?«

Odgovori so bili:

»Ne, o osebnih stvareh pa se ne pogovarjam z neznanci.«

»Zakaj potrebujete to, kdo sploh ste?«

»Pravkar sem priletel z lune...« (Smeh, potem je šel naprej.)

Vprašanja, ki merijo v intimno sfero in odkrivanje problemov, se spet izkažejo za neumna. To neumnost spraševalka zazna že vnaprej. Vprašanja, ki so se zdela pametna v namišljeni (in pogosto tudi dejanski) pisarni socialne delavke, povzročajo zagato. Osebnih vprašanj, še zlasti, če so tako splošna, kot je bilo zgornje, ne smemo spraševati v javnosti ljudi, ki jih ne poznamo. Pomenijo vdor v njihovo civilno stvarnost.

Odločila sem se, da poskusim razgovor opraviti kje drugje. Šla sem na avtobusno postajo in nekaj časa samo opazovala ljudi, ki so bili tam. Opazila sem tudi starejšo gospo, ki je bila sama in je imela precej prtljage. Stopila sem do nje, jo prijazno predstavila in prosila za sodelovanje.

Hkrati pa nam ta dogodek govori o pomembnosti konteksta za pogovor. Poleg tega, da je se lažje pogovarjati tam, kjer je manj ljudi, je avtobusna postaja prostor, kjer ljudje čakajo in so bolj na voljo, malo zaradi tega, ker so na miru, malo zato, ker čakajo in jim je dolgčas. Druga okoliščina, ki je omogočila razmeroma gladko izmenjavo, je bila verjetno interakcijska ranljivost sogovornice. Bila je stara, deloma tudi dejansko potrebuje pomoč, veliko prtljage ji tudi onemogoči hiter beg iz situacije. Skratka, vprašanja, ki predpostavljajo nemoč, je lažje postaviti ljudem, ki so že tako nemočni ali pa vsaj dajejo tak vtis. Na avtobusni postaji pa se lahko uprejo tudi ti.

»Ali vas lahko prosim za sodelovanje? Potrebujem le pet vaših odgovorov na zastavljena vprašanja.«

»Prav, samo ne vem, če bom znala odgovoriti.«

»Ali mi lahko kaj poveste o sebi?«

»O, jaz sem pa že toliko stara, da bi trajalo predolgo, če bi hotela vse to razložiti.«

»Zakaj ste tukaj?«

»Čakam avtobus za Kropo. Malo sem nakupovala, zdaj grem pa domov.«

»Imate kakšen problem?«

»Seveda ga imam. Noge me bolijo in težko hodim. Žal nimam nikogar, da bi me peljal z avtom.«

»Kaj pričakujete od mene?«

»Nič. Bila bi pa vesela, če bi mi pomagali nesti

prtljago, ko bo prišel avtobus.«

»To željo vam lahko izpolnim. Prosim vas samo, da mi odgovorite še na zadnje vprašanje. Kaj ste pripravljeni storiti sami?«

»Ne vem, zakaj mi postavljate taka čudna vprašanja. Redkokdaj prosim koga za pomoč.«

Neznanki sem potem razložila, s kakšnim namenom sem ji postavljala ta vprašanja. Pogovor sva nadaljevali do prihoda avtobusa. Izpolnila sem obljubo in ji pomagal nesti prtljago na avtobus.

Začetna pojasnila, kot kaže, niso dovolj. Tudi če ljudje privolijo, jih odvrne bodisi intimnost vprašanja (kot prve tri spraševance), ali pa predpostavka, da gre za nemočnega človeka, ki potrebuje pomoč in je treba dvomiti, da je pripravljen narediti kaj zase. Ti dve predpostavki vsebujeta protislovje, ki se v dejanski praksi ljudi, ki se ukvarjajo z ljudmi v stiski, se pravi, strokovnjaki socialnega dela in drugih poklicev, ujamejo v nekaj, kar lahko poimenujemo *looping*. To je dvojno sporočilo, ko najprej sporočimo osebi, da rabi pomoč, potem pa ga v naslednji potezi matiramo z predpostavko, da mora glede tega nekaj storiti sama.

Sogovornici je morala še enkrat in bolj podrobno pojasniti namen svojih vprašanj in tako pojasniti resnični okvir, ki ni niti spoznavanje in klepet niti strokovni pogovor, temveč vaja na šoli za socialne delavce. Poleg tega je popravljalni ritual potreboval še dodatno druženje, saj je s tem pokazala, da je investirana predvsem ona kot človek.

ŽALOSTNE ZGODBE: KESANJE ALI OPRAVIČEVANJE

V izvedenih eksperimentih se je redko, pa vseeno dovolj redno, zgodilo, da je pogovor uspel, ni prišlo do zadrege in izpada, temveč so vprašanja funkcionirala in se je ustvarilo zaupno ozračje, tako da so ljudje začeli pripovedovati o sebi:

»Ali bi si želeli pogovoriti z menoj?«²⁰

»Zelo rada bi se s kom pogovorila. Mogoče bi mi bilo potem lažje. Mogoče bi mi pogovor pomagal, da bi našla pravo pot. Imam težave, iz katerih ne vidim izhoda. Vrtim se v začaranem krogu.«

»Kaj je vaš problem?«

»Zaradi ambicij sem zabredla v finančne težave. Najhuje pa je to, da je to vplivalo na najin odnos z možem. Neprestano se prepirava. Nikakor ne morem najti skupne poti in se pogovoriti. Čutim, da je najina zveza razpadla.«

»Kako doživljate svoj problem?«

»Tako fizično kot psihično sem čisto na koncu. Izčrpana sem in obupana. Počutim se prazno in razočarano. Vse skupaj je postala prava mora. Ves dan delam, zvečer pa se prerekam z možem. Ne poznam ga več. Sprašujem se, kako je moglo priti do tega. Sprva sem krivila denar za prepire. Sedaj se sprašujem, če ne bi prišlo do istega tudi brez tega. Mogoče sploh nisva za skupaj. To me navdaja z grozo. Najin odnos mi je pomenil vse, bistvo v mojem življenju. Izgubila sem zaupanje vase in voljo do življenja.«

»Kaj ste že storili?«

»Zdelo se mi je, da sem storila vse, da bi bilo bolje. Sedaj o tem nisem več prepričana. Mislila sem, da me mož noče razumeti, da me ne podpira dovolj in da mi dela krivico. Nanj pa sploh nisem pomislila. Njegove zgodbe nisem bila pripravljena poslušati. Mogoče se mi je prav zaradi tega odtujil.«

»Kaj ste pripravljeni storiti? Vaše želje, pričakovanja.«

»Rada bi, da bi bilo vse tako kot prej. To so samo želje. Nikoli ne more biti tako kot prej. Ne bom se vdala. Borila se bom za naju. Najina zveza mi še vedno pomeni vse. Kljub vsemu je to, da sem srečala svojega moža, ena od najlepših stvari, ki so se mi zgodile v življenju. Želim, da ostaneva skupaj. Pripravljena sem storiti vse, kar bo v moji moči. Prisluhnila mu bom in ga poskušala razumeti. Pripravljena sem se odreči mnogim stvarem. Samo vdala se ne bom. Zavedam pa se, da bo ta pot zelo težka.«

Spraševalka sama je bila presenečena nad odzivom. Njena razlaga je bila, da je bila sogovornici simpatična ter da je prišla v ravno pravem trenutku, ko je sogovornica potrebovala koga, da mu izlije svoja čustva. Razlika med prejšnjimi pogovori in tem je neverjetna. Medtem ko so bila v prejšnjih situacijah vprašanja neustrezna in so funkcionirala kot izpadi, kot nekaj norega, neustreznega, kot transgresija, v tem zapisu vprašanja funkcionirajo naravno, kot da bi bilo ravno to tisto, kar je sogovornica hotela, da bi jo vpra-

šali. Vendar pa bi si lahko ta pogovor prepisali tako, da bi nadomestili vsa vprašanja, razen morda prvega, z mašili, medmeti, ki jih poznamo kot poslušalci zgodb: »In potem?«, »Ja?«, »Kako pa to?«, »Kako to misliš?« itn. Vidimo namreč, da smo priča *pripovedi*. Gre namreč za stvari, ki jih je sogovornica že precej razmišljala, morda že komu povedala, če ne komu drugemu, pa jih je gotovo premlevala sama. Zato lahko sklepamo, da je bila situacija, v kateri sta se naši sogovornici znašli, pravišnja, da se je spraševalka predstavila kot zaupanja vredna oseba ter da je z prvim vprašanjem izvabila pripoved.

Pripoved je na prvi pogled celovitejša, presega diskontinuiteto, prekinitve, digresije, ki smo jim lahko priča v nevezanem pogovoru, klepetu, in ki smo jih bili priča pri ponesrečenih poskusih. Pri pripovedi so vloge natančno razdeljene, nekdo pripoveduje, drugi so poslušalci, občinstvo. Pripoved je namenjena občinstvu. Je fabricirana, izdelana, ima svojo strukturo in potek, določen začetek in konec. V nasprotju s tem ima pogovor razdrobljeno strukturo, deli se na posamezne izmenjave, je sestavljen iz različnih tem, digresij (Goffman 1981). V njem raziskujemo neko področje, se sprehajamo od teme do teme, potek ni določen, vloge poslušalcev in pripovedovalcev, bolje rečeno, govorcev se pogosto menjajo in zamenjujejo²¹.

Konkretna pripoved, ki jo je zapisala naša poslušalka, govori o *strasteh*. Strast do denarja, ki je slaba in destruktivna in izniči dobro strast ljubezni do moža. Zgodba je žalostna in romantična. Zgodba o tragičnem junaku. Vzpostavlja nemoč/moč posameznice nad svojimi strastmi in jo reducira na medigro teh dveh strasti. Kot da bi se vse življenje te osebe vrtelo okoli te osi. Taka pripoved je pravišnja za matrico, ki smo jo opisali. Vzpostavlja problem, vzpostavlja potrebo po pomoči (ki je zlasti v poslušanju), hkrati pa vzpostavlja sebe kot glavnega protagonista, nosilca krivde in akterja rešitve in na ta način individualizira.

Ta zgodba sodi v žanr žalostnih zgodb ali, bolje rečeno, pripovedi (*sad tale*), kot jih poimenuje Goffman (1961: 139-144; Flaker 1988: 99). Pojma žalostnih pripovedi smo se v tem besedilu dotaknili že dvakrat: prvič, ko smo govorili o pripravljenih pripovedih, ki rešujejo situacije v pisarnah strokovnjakov, in drugič, ko smo govorili o protislovju med ključnostjo in naključnostjo napotitev. Kot da bi bila grožnja navzoča v vseh

pogovorih in je do zapletov, prekinitvev, nesporazumov, ki se nato izkažejo kot sporazumi, prišlo, ker so se sogovorniki hoteli izogniti med drugim tudi pripovedovanju žalostnih zgodb.

Vsi imamo tako zgodbe o uspehu kot žalostne pripovedi. Vsak od nas bil lahko v svojem življenju potegnil črto pod uspehi in sestavil biografijo, ki bi bila ustrezna kvalifikacija za napredovanje; prav tako pa bi lahko vsak od nas povezal svoje neuspehe in težave in sestavil pripoved, ki bi ganila sogovornika. Katero zgodbo bomo povedali, je torej odvisno od sogovornika, od situacije, kjer poteka pripoved. Zgodbe o uspehu bomo pripovedovali, ko se bomo potegovali za boljšo službo, za napredovanje, ko bomo hoteli očarati novega znanca ali si pridobiti naklonjenosti potencialnega ljubimca; zabavne zgodbe bomo pripovedovali v družbi, ki jo bomo hoteli zabavati in še okrepiti svoj položaj. Žalostne zgodbe bomo pripovedovali v varnem zavetju zaupnih prijateljev, svoje skrbi bomo zaupali ob »kofetu« v službi, sopotnikom na počitnicah, pri spovedi, točajki v bifeju, pri frizerju, v skupinah za samopomoč in ne nazadnje na obisku pri različnih strokovnjakih za človeško stisko. Nas seveda zanimajo predvsem zadnji.

Pripovedovanje in poslušanje žalostnih zgodb v strokovnem ambientu je v naši kulturi in civilizaciji tako rekoč »naravna« danost, pač neki predel naše pokrajine, kjer se to spodobi in je zaželeno. To počnemo, ne da bi se tega zavedali. A naša naloga je prav tu razgaliti cesarja. Vprašali se bomo torej, zakaj to počnemo, in sicer najprej, kaj sili strokovnjake v te pogovore, in šele nato, kaj sili njihove stranke. S tem vrstnim redom bomo vsaj deloma načeli splošno sprejeto predpostavko, da strokovnjaki to počnejo predvsem zaradi svojih strank, se pravi, da stranke pridejo s problemi, o katerih morajo strokovnjaki hočeš ali nočeš poslušati.

Vprašanje je torej, čemu strokovnjaki spodbujajo svoje stranke k pripovedovanju žalostnih zgodb. Čemu strokovnjaki ne bi poslušali zgodb o uspehu, ali vsaj zabavnih zgodb? Odgovor je precej preprost in na dlani. Strokovnjaki namreč utemeljujejo svojo poklicnost prav na pomanjkljivostih, napakah, problemih. Strokovnjaki za človeške stiske po eni strani svoje delo in stališče do strank modelirajo po celem nizu popravljalskih poklicev²². Tudi ko pridemo k avtomehaniku, nas vpraša: »V čem je problem?« Pri tem je problem definiran kot tisti del nekega zaprtega sistema, ki

moti funkcioniranje sistema, kakor je zamišljeno. Skratka, k avtomehaniku ne bomo šli, ko nam bo avto delal kot mašinka, da bi se s tem pohvalili, k šivilji ne, ko bomo imeli preveč oblek, na TV servis, ko bo imeli ostro sliko, itn. Zato so strokovnjakom za človeško stisko potrebne žalostne zgodbe, saj jih šele te legitimirajo, dajo dovoljenje, da se ukvarjajo z njimi. Pri tem so prav špartansko disciplinirani, da ne bi slišali tudi česa ušesu prijetnega. Posvetiti se morajo, kot njihovi kolegi vodovodni inštalaterji, predvsem delovanju problematičnega sistema in jih ne sme zanimati nič drugega. Ali pa te druge, morda bolj uspešne in zabavne vidike človeške zgodbe obravnavajo kot nekaj povsem naključnega ali nepomembnega za razumevanje problema. Dejansko naj bi strokovnjaki za človeško stisko po tem uvodnem vprašanju padli v nekakšen trans, v katerem naj bi bili osredotočeni zgolj na reševanje problemov. Zanimajo jih tisti dogodki, značilnosti in vidiki človekovega delovanja, ki so problematični ali povezani s problemom. Človekov problem je križanka, ki jo je treba rešiti, moja navzočnost je zgolj instrumentalne narave.

Če se taka naravnost strokovnjaka in potrebe oziroma želje stranke ujema in se ujamejo, kot so se ujele v zgornjem primeru, je stvar razmeroma gladka. To se zgodi, če je stranka prepričana, da ima problem, se pravi, če svojo stisko definira kot stisko, za katero potrebuje strokovnjaka, oziroma, ko je težava razmeroma enostavna in ozko locirana, se pravi, ko se je da obravnavati ločeno od drugih vidikov človekovega življenjskega sveta. Ko so stvari zapletene ali ko stranka ne soglaša s strokovnjakovo definicijo situacije, ko je prisiljena prejemati »pomoč«, pa se potreba po žalostnih zgodbah okrepi. V situaciji, denimo, ko je kdo v zavodu in še zlasti, ko se s tem ne strinja, je treba to dejstvo toliko bolj (strokovno) argumentirati. Argumenti so ravno v posameznikovih napakah, grehah, prekrških, pomanjkljivostih; njegovi odvisnosti od drugih, potrebi po nadzoru, skrbi itn. Zato so vsi spoznavni in tudi dokumentacijski aparati usmerjeni prav v »probleme«. Goffmanovo (1961) opažanje, da so spisi strokovnjakov v duševnih bolnišnicah v bistvu spiski njihovih napak, prekrškov, pomanjkljivosti itn., še vedno drži. Tako na primer v nekem slovenskem zavodu živi odličen slovenski pisatelj, pa osebje zavoda ni prebralo njegovih del (ki so avtobiografska in med drugim opisujejo tudi njegovo norost), prebralo pa je njegov spis. V nekem

angleškem zavodu je kolega srečal člana angleške šahovske olimpijske reprezentance, ne da bi to bilo omenjeno v njegovem spisu in ne da bi osebje za to vedelo. In vendar bi morali ravno v teh primerih, če naj bi človeka rehabilitirali, poleg človekovih težav ali celo pred njimi poznati njegove vrline, njegovo moč, saj mora rehabilitativna strategija temeljiti ravno na njih. To drži tudi onstran meja totalnih ustanov.

Če smo videli, vsaj deloma, kaj vodi strokovnjake k poslušanju in spodbujanju pripovedovanja žalostnih zgodb, se moramo vprašati, kaj vodi k temu ljudi, ki jih pripovedujejo. Odgovor je dvojen: *opravičevanje* in *upravičevanje*. Ljudje, ki pripovedujejo žalostne zgodbe, so se znašli v takem življenjskem momentu, da morajo svoj položaj, pa naj je to stopnja v deviantni karieri, status varovanca zavoda, klienta ustanove, potrebe po pomoči ipd., utemeljiti, opravičiti ali celo upravičiti. Gre namreč za dva načina pripovedovanja žalostne zgodbe. Prvi je podoben naši zgornji zgodbi. V njej gre za strasti, za pogubno vedenje, za zmoto, se pravi, tudi za sram in krivdo, ki jo vzame nase pripovedovalec, posledično tudi kesanje, spreobrnitev in pripravljenost za poboljšanje. Gre za romantično zgodbo. Tipična taka zgodba je zgodba narkomana, kot jo med drugim poznamo iz pripovedovanja Thomasa de Quinceya in jo poslušamo že 180 let. Taka je struktura tudi zgodb prostitutk, alkoholikov, brezdomcev, kvartopircev ipd. Na tako zgodbo tudi v veliki meri merijo naša vprašanja. To protestantsko miselnost najdemo tudi v naslednjem nizu, kot ga je zapisala ena izmed naših študentk:

»Zaradi česa ste se odločili za pogovor? Zakaj ste prišli?«

»Kaj je vaš problem?«

»Kako doživljate dvoj problem?«

»Kaj ste že storili?«

»Kaj ste pripravljeni storiti? Vaše želje, pričakovanja.«

Ta niz je izrazito okrivljujoč, narejen zato, da človeku vzbudi občutek krivde, ga usmeri v pojmovanje sebe kot tistega, ki je »kriv«, da ima problem, ki ga doživlja, in je dolžan glede tega kaj storiti. Ta vprašanja človeka usmerijo vase, v iskanje svoje krivde in odgovornosti. Pri tem smo priča dvema platema resnice. Res je, da imamo vsi probleme, da jih doživljamo ter da lahko glede njih nekaj naredimo. Zato na ta vprašanja, če jih

vzamemo zares, če smo nanje prisiljeni odgovarjati ali če res močno občutimo »problem«, vedno najdemo odgovore. Ti odgovori so v nas samih, vzbujajo dvom o sebi, brskanje po sebi, paranojo, kaj sem naredil narobe, kaj je moja krivda. Vprašanja usmerijo — podobno kot tehnika, ki jo poznamo iz policijskih in vohunskih filmov — žaromet na tistega, ki odgovarja, tisti, ki sprašuje, ostane v senci. Vprašanja so praviloma splošna in abstraktna, na tistemu, ki odgovarja, pa je, da razvozla njihov pomen. To so vprašanja, pri katerih odprtost ne omogoča prehoda v vpljudnostno konverzациjo, temveč terja od sogovornika pripoved, nekaj mora povedati o sebi. V nasprotju z zgornjo ugotovitvijo, da lahko tisti, ki odgovarja, določi pomen vprašanja »Kako ste?«, ima pri teh vprašanjih odprtost vprašanj nasproten učinek. Vprašanje: »Kdo si?« ni dovoljenje, da človek pove o sebi, kar mu je všeč, temveč ga sili, da se sprašuje, kaj hoče spraševalec izvedeti. Če tisti, ki odgovarja, ne dobi podvprašanja, mu tako vprašanje zelo verjetno sproži občutek negotovosti, če že ne rahle paranoje. Navsezadnje, kdo od nas ve za gotovo, kdo je?²³

Če je torej res, da nam ni težko zapasti v brskanje po sebi, pa je druga resnica, da vedno obstaja tudi druga plat, da je za našo stisko kriv kdo drug, da nas zatirajo, da so bile okoliščine take, da je prišlo do tega, itn. Zato lahko tako protestantsko usmerjenost vase in brskanje po sebi razumemo tudi kot odpoved po eni strani iskanju drugih krivcev, po drugi strani pa kot odpoved pozitivnemu vrednotenju sebe. Drugo resnico uvaja drugi tip žalostnih zgodb, ki postavijo v ospredje okoliščine situacije, jih določijo kot naključne in usodne hkrati in predstavijo sebe kot žrtev razmer, ki niso značilne zanj, ki se bi lahko dogodile komur koli, če bi imel enako smolo. Umetnik pripovedovanja takih zgodb, ki iz žalostnih postanejo tudi zabavne, je Švejck:

»Kovček so nama ukradli,« je očital nadporočnik Švejku, »kaj lahko je to reči, butec!«

»Pokorno javljam, gospod oberlajtnant,« je rekel Švejck tiho, »res so ga ukradli. Na postaji se vedno klata mnogo takih uzmovičev. Jaz pa si mislim, da je bil enemu izmed njih vaš kovček pač všeč. Nedvomno je izkoristil prilžnost, ko sem se za hip oddaljil od prtljage, da bi vam povedal, da je z njo vse v redu. Najin kovček je mogel ukrasti samo v takem ugodnem trenutku. Na takšne trenutke uzmoviči

preže. Pred dvema letoma so na severozahodni postaji ukradli neki ženici voziček s punčko v plenica in bili tako plemeniti, da so punčko oddali na policijskem komisariatu v naši ulici, češ da so jo našli zavrženo v veži. Potem pa so napravili časniki iz uboge gospe brezdušno mater.«

In Švejk je rekel s poudarkom: »Na postajah o zmeraj kradli in bodo kradli. Je pač tako.« (Hašek 1952: 6).

Švejkova umetnost je v tem: ko je okrivljen, označi svoj prekršek za nekaj povsem navadnega in obrne svojo napako v vrlino (ko poroča, da je s prtljago vse v redu), prenese krivdo na druge, poveže žalostno zgodbo z zgodbo matere in tragiko njene dvojne nesreče (ukradli so ji otroka in jo zato še ožigosali). Operacija, ki jo izvede Švejk, je ravno nasprotna toku, ki ga uvajajo naša vprašanja: krivdo sicer sprejme, če je že treba, vendar jo pretvori iz značajске lastnosti v dogodek, iz individualne krivde v kolektivno, mašinsko delovanje. Kolektivno naravo dogodka pa še podkrepi s povezovanjem svoje zgodbe z neko drugo. Seveda ne velja, da so vse žalostne opravičujoče zgodbe tako duhovite in vsebujejo tako precizno izvedene operacije. Večkrat se zgodi ravno narobe, kot se, denimo, dogaja v duševnih bolnišnicah, na kar opozarja Goffman (1961: 143-145); Švejku podoben lik McMurphy iz *Leta nad kukavičjim gnezdom* drago plača svoj upor zdravega razuma. Nasprotna stran namreč izvede *looping*, ki spremeni opravičilo v še en dodaten, včasih kar kronski dokaz:

Družina iz Londona – socialni delavec, medicinska sestra in dva otroka – si je lahko po dolgem času privoščila počitnice. Od prijatelja so si sposodili avtodom in se podali na Škotsko. Celih štirinajst dni, kolikor so trajale njihove počitnice, je deževalo. Otroci so bili že tečni, starša pa tudi ne preveč dobre volje. Ker je bila napoved slaba, so se odločili, da gredo domov dva dni pred koncem počitnic. Po poti so se odločili, da se bodo ustavili v safari parku, da bi otroci le imeli kaj od počitnic. Kot se za take priložnosti spodobi, so otrokom pri vходу kupili sladoled.

Ko so se vozili mimo slonov, je eden izmed njih zavohal sladoled in začel z rilcem mahati po notranjosti avto doma. Otroci so se prestrašili in začeli vreščati. Oče, voznik, je postal

živčen in je hotel slona odgnati s trobljo. To se mu je tudi posrečilo, vendar je slon v obratu z zadnjico poškodoval avtodom. Na pločevini je ostala vdolbina. Oče je bil penast, saj avtodom niti ni bil njegov. Jezen se je odpravil k upravniku parka, da bi zadevo reklamiral in dobil odškodnino. Upravnik, posloven mož, je vedel, kako se temu streže, natočil je nekaj viskijev, potolažil moža, ki je potem zadovoljen odšel, ne da bi kaj opravil.

Ko so se vozili naprej proti domu, so na avtocesti naleteli na avtomobilsko nesrečo, ki se je pravkar zgodila. Ker je bila žena medicinska sestra, so se morali ustaviti, da je ponesrečenec ponudila prvo pomoč. Policija, ki je prišla za njimi, je potem, ko so opravili vse nujne stvari, opazila, da je tudi njihovo vozilo poškodovano. Vprašali so jih, ali so bili tudi oni udeleženi v nesreči. Oče je svoje pojasnilo pričel: »Veste, to je od slona...« Sledilo je pihanje in odvzem voznike.

Policija v tej zgodbi nastopa kot instanca zapisovanja prekrškov, kot instanca netelesnega preoblikovanja žrtve v grešnika, storilca. Pojemovni aparat tako pravosodnih kot medicinskih strok je naravnani prav v odkrivanje znakov, ki spremenijo človeka v bolnika ali kršitelja. V opisanem postopku policije se združita oba. Kaj potem zanima socialno delo? Če bi sklepali po analogiji, bi lahko rekli, da socialno delo zanimajo socialni problemi, napake v delovanju socialnega sistema. Od tod bi lahko sklepali, da je socialno delo hibrid prava in medicine, in bi socialno delo po pravici uvrstili v kategorijo npravstvenih strok. Vendar ni tako; socialno delo zanimajo bolj razmere, okoliščine in posameznik kot žrtev teh okoliščin, pa tudi njegovi potenciali, da se v teh okoliščinah znajde.

DVA OKVIRA: PRIMERJAVA

Če poskušamo strniti svoje ugotovitve, lahko vidimo, da smo z analizo vzorca vprašanj, ki naj bi jih socialni delavci zastavili svojim novim strankam z namenom, da jih spoznajo, ugotovili, da spoznavanje poteka v okvirih prijaznosti, a hkrati institucionalne umestitve ter da spoznavanje pogosto zasenči imperativ po tem, da virtualni socialni delavec najde problem ter individualizira svojega sogovornika. Ko smo ista vprašanja uporabili

v situacijah, kjer naj bi se spoznavali med seboj enakopravni posamezniki, so se izkazala za skoraj docela neustrezna. Tako ljudje, ki so ta vprašanja postavljali, kot tudi tisti, ki so nanje odgovarjali, so skoraj brez izjeme doživljali zagato in neumnost vprašanj. Glavna ugotovitev je torej, da vprašanja, ki jih socialni delavci postavljajo svojim strankam, ne rabijo procesu spoznavanja med enakopravnimi ljudmi.

Soočeni s tako situacijo so poskušali vpeljati različne taktike, ki bi to zagato zmanjšale. Ljudje, ki so postavljali vprašanja, so se počutili neumne, vprašanja so poskušali vplesti v situacijo, poskušali so popraviti vtis s pojasnili in opravičili, se trudili doseči, da bi bila situacija vseeno karseda normalna, velikokrat pa so zapustili svojo vlogo. Ljudje, ki so na vprašanja odgovarjali, so se hoteli zagati spričo delovanja dveh različnih shem izogniti tako, da so z odgovori redefinirali vprašanja ter tako zanikali njihovo usmerjenost v intimne probleme – zanikali tudi, da bi bil pogovor institucionalno naravn – in jih prilagodili vljudnostnemu pogovoru, ki naj bi potekal med vrstniki, in pogosto so to počeli z ironijo in humorjem (če so vedeli za pravila igre). Skratka, prizadevali so si rešiti situacijo, kot bi bilo definirano srečanje med dvema enakopravnima človekoma. V primerih, ko se je to zgodilo z nič hudega slutečimi neznanci, pa je pogosto prišlo do odkritega odpora in prekinitve izmenjav. Ugotavljamo lahko, da so se ljudje upirali nespoštljivosti, ki so jo vnašala vprašanja virtualnih socialnih delavcev, upirali so se vdoru v svoj intimni prostor, definiciji sebe kot nekoga, ki potrebuje pomoč, oziroma, definiranju sebe kot nemočnega, napadu na svojo suverenost; uprli so se temu, da bi bila situacija definirana vnaprej brez njihovega sodelovanja, da bi jih spravili na nekakšen skupni, obči imenovalc.

Zgodilo se je tudi, da so ljudje, ki so se pogovarjali s pomočjo tovrstnih vprašanj, vsaj deloma »padli« v vlogo »pacienta«, zaslišanca. Mestoma so dobili občutek nemoči, začeli so brskati po svojih problemih, dobili so občutek rahle paranoje in negotovosti, ali prav odgovarjajo, mikalo jih je, da bi so izmislili pripoved, ki bi zadovoljila vprašanje, pripravljeni so bili barantati s svojo identiteto in vstopiti (vsaj začasno) v vlogo stranke. Dobili so občutek, da so plen institucionalne zarote, da se njihove izjave obračajo proti njim ter da imajo pojasnila in opravičila nasproten učinek – da jih še trdneje umestijo v vlogo, v kateri so se znašli.

Kar ta vprašanja terjajo in so v naših eksperimentih le redko izterjala, je pravzaprav žalostna zgodba, priznanje, da je kdo delal narobe, da je nemočen ter da potrebuje pomoč, da bi odpravil svoje napake. To je varianta žalostne zgodbe, ki jo preveva kesanje. Človek sprejme krivdo, da bi jo lahko popravil. Drug tip žalostne zgodbe je opravičevanje, kjer pripovedalec pojasnjuje dogodke, ki so ga pripeljali v ta položaj, in se prikaže kot žrtev razmer in smole.

Pomembno vprašanje, ki ga je sprožilo soočanje dveh različnih okvirov, je tudi vprašanje intimnosti, saj je za vprašanja značilno, da sprašujejo po docela osebnih zadevah. Pri spoznavanju v vsakdanjih situacijah pa raje vidimo, da se najprej ustvari ozračje zaupnosti. Pri tem nam je pomembno, da ustvarimo ugoden prvi vtis in skrivnosti ohranimo zase. Vendar imajo skrivnosti pomembno vrednost tudi v sami interakciji. Intimne zadeve so namreč nekakšen identitetni rezervoar, kjer gojimo posameznost. Povabilo v intimni pogovor v vsakdanjih izmenjavah pomeni ustvarjanje zaupanja, zarote in prijateljstva. Prav zato se trudimo spoznati človeka v smislu socialnega zemljevida, ugotoviti njegove družbene vezi, spretnosti in ne nazadnje vrednote. S tem vzpostavimo točke, poteze, značilnosti, ki so za sogovornika ključne, s katerimi se istoveti in po katerih se lahko sami poistovetimo z njim. Tako druge točke, tiste, ki nama niso skupne in s katerimi se ne istovetiva, postanejo naključne, naključni zdrsi, izstopi, poteze, ki ne sestavljajo posameznikove identitete. Tako imamo priložnost postaviti v ospredje značilnosti, ki nas kvalificirajo, na rob ali v ozadje pa tiste, ki nas diskvalificirajo. Strokovna vprašanja to razmerje postavijo na glavo in ustvarjajo proces, ki ga poznamo iz procesov stigmatizacije, namreč, da v ospredje postavijo tisto, kar nas diskvalificira – pri spoznavanju ljudi kot problemov so napake ključne, vrline pa naključne.

Videli smo torej, da imamo opraviti z dvema povsem različnima okviroma spoznavanja. Razlike lahko idealno tipsko povzamemo v tabeli (*na naslednji strani*).

Očitno je, da je vsakdanji okvir pogovarjanja in spoznavanja superioren, če želimo koga spoznati. Njegova superiornost je tako v spoznavnem dometu, namreč, da človeka bolje spoznamo, kot v etičnem, namreč, človeka obravnavamo kot suverena posameznika, z njim ustvarjamo resnične vezi, damo mu vedeti, da je spoštovanja

Tabela: Razlike v značilnostih spoznavanja v strokovnih in vsakdanjih pogovorih

<i>Procesi spoznavanja</i>	<i>V strokovnih pogovorih</i>	<i>V vsakdanjih pogovorih</i>
Produkt pogovora	Produkcija problema	Konstrukcija osebnega in socialnega zemljevida
Predmet pogovora	Pomanjkljivosti	Vrline
Tematika	Žalostne zgodbe	Vesele, uspešne in zabavne zgodbe
Delitev vlog	Asimetrično	Simetrično v načelu
Razporeditev moči	Podrejeno/odvisno	Enakopravnost in vzajemnost
Vezna čustva	Paranoja in občutek krivde	Zaupanje in zarota
Odnos med akterji	Razlikovanje, ograditev - disjunkcija	Istovetenje, povezovanje - sinergija
Model dejavnosti	Popravljalni, uslužnosti model	Krošnjarski, rapsodski model
Literarni lik	Kafkovi liki	Švejek
Prostor	Institucionalni prostori: (pisarna, ordinacija, bolnišnica ipd.)	Javni in civilni prostori: (ulica, lokali, javni prostori, domače okolje)
Potek pogovora	Pripovedovanje zgodb	Razdrobljena mreža izmenjav
Oblika	Definiran in predhodno določen predmet	Odprt pogovor, ki se avtopoetično širi
Modaliteta	Redukcionizem: vračanje na temo in rigidnost matrice pogovora	Asociativnost: moč prehodnih predmetov, sprehajanje od teme na temo
Odgovornost	Individualiziranje	Kolektiviziranje
Ton pogovora	Uradni	Neuradni
Vstop v intimnost	Vsiljivo prekoračevanje mej	Zapeljevanje
Pogoji intimnosti	Poklicna molčečnost, strokovna nezinteresiranost	Zarota, zaupanje, medigra naključne usodnosti in usodnih naključij

vredna oseba, izognemo se krepitvi stigme in hkrati mu omogočimo širši vpliv na svoje življenje. Naša spoznanja je torej smiselno uporabiti v primerih, ko bomo kot socialne delavke reševali zapletena življenjska vprašanja, ko bomo hoteli zares zvedeti, kaj si naš sogovornik želi, ko se bomo hoteli vživeti v njegovo situacijo, življenjski svet. Take situacije so izdelava individualnega načrta, načrtovanje preselitve iz zavoda, ob delu v stanovaljskih skupinah, rehabilitaciji itn. Seveda tovrstna širina ni potrebna, ko gre za povsem ozke in omejene intervencije, kakršne so dodelitev otroškega dodatka, subvencije za stanovanje, informacije o storitvah, nasveti ipd. Pa tudi v teh primerih ni odveč, če se pokažemo bolj človeške, če smo bolj neposredni, zabavni.

Po drugi strani pa vpeljava vsakdanjega okvira v pogovore z uporabniki socialnega dela ne pomeni, da ne bomo obdržali nekaterih prvih strokovno vodenega pogovora. Prvič, ne bomo se mogli izogniti pogovorom o temnejših straneh življenja naših sogovornikov in sogovornic, drugič, ohra-

nimo in uporabimo nekatere etične določnice strokovnega dela, in tretjič, uporabimo nekatere spretnosti pogovarjanja, ki smo jih razvili v poklicih, ki se ukvarjajo s človeško stisko.

Pri pogovoru o temnih straneh življenja naših uporabnikov in uporabnic bomo pazili, da bomo to storili znotraj okvira, ki smo ga opisali. Praktično to pomeni, da našega pogovora ne bomo intonirali s problemi in težavami, ampak ga bomo začeli tako, kot bi začeli pogovor z potencialnim prijateljem. K stiskam, problemom in podobnim zadevam bomo prešli šele pozneje, ko bo pred nami človek. Tudi tu velja geslo: »Najprej ljudje!« (in šele nato njihove stiske). Tudi ko se bomo pogovarjali o njihovih težavah, ne bomo v ospredje postavljali njihove nezmožnosti, da se z njimi ukvarjajo, temveč se bomo pogovarjali o tem, kako se z njimi uspešno ali manj uspešno že bodejo. Zanimalo nas bo na primer, kako kdo ravna v psihični krizi, kako si lajša abstinenčno krizo, kako ravna s svojo stisko, kakšna orodja so mu na voljo, kaj mu je že pomagalo itn.

Uporabili bomo tista pravila strokovno vedenih pogovorov, ki so smiselna in se lahko prilagodijo enakopravnemu vrstniškemu pogovoru, ali pa jih bomo priredili. Tako je na primer pravilo poklicne molčečnosti. Čeprav bomo človeško zainteresirani za sogovornico, bomo ohranili pravilo nezinteresiranosti, se pravi, naša zainteresiranost bo predvsem situacijska, pri pogovoru nas bo vodilo zlasti spoznavanje sogovornika in ne sekundarni interesi, ki izhajajo iz našega osebnega življenja, pridobljenih informacij pa ne bomo uporabili za svojo lastno korist²⁴. Glede na to, da je kljub naši usmerjenosti v krepitev moči uporabnic in uporabnikov razlika v družbeni moči še vedno velika, da so uporabnice in uporabniki odvisni od nas ipd., bomo pri druženju in pogovarjanju še vedno pazili, da svojega položaja ne bomo zlorabljali v strokovnem, pridobitnem, spolnem ali pa čisto interakcijskem smislu. Prav tako bomo ohranili disciplino, ki izhaja iz tega, da je to naša poklicna dejavnost. To pomeni, da bomo točni, da bomo na voljo, da bomo odgovorni ter da se bomo posvetili temu, kar delamo, da bomo delali zapiske itn. Pri vseh teh pravilih in opraviilih in pri samih pogovorih nam bo tudi ostalo etično pravilo dialoščnosti (zapis pogovora ali poročilo bomo dali v pregled sogovorniku itn.).

Spretnosti pogovarjanja, ki smo jih razvili v teh poklicih, so še kako uporabne tudi v drugače okvirjenih pogovorih. Uporabili bomo spretnosti aktivnega poslušanja, neobremenjenosti s teorijami in predsodki, življenja v sogovornika, pozornosti in osredotočenosti na tok pogovora, na tisto, kar nam človek pove, in ne na tisto, kar bomo povedali sami, pozorni bomo na svoje telesno počutje in na nebesedno govorico, pozorni bomo, kako sedimo in v kakšnem prostorskem razmerju smo do sogovornika, povzemali bomo pogovor in ga zrcalili, ne bomo postavljali vprašanj, ki se začnejo z »Zakaj«, ne bomo dajali nasvetov, ne bomo moralizirali, pomembnejša od vprašanj nam bodo podvprašanja itn. Vse te spretnosti bomo kombinirali s siceršnjimi konverzijskimi spretnostmi, spretnostmi navezovanja stikov in sočustvovanja in jih podredili po eni strani običnemu okviru vsakdanjih pogovorov, kot smo ga opisali, po drugi strani pa konkretnemu poteku pogovora in druženja s sogovornico ali sogovornikom.

SPOZNAVALNI INTERVJU (NAVODILA ZA IZVEDBO POGOVORA)

V vsakdanjih situacijah ljudi, ki jih spoznavamo, ne sprašujemo o njihovih problemih, o odnosih v družini, ni predpostavke, da je nekaj narobe z njim/njo, ampak pogosto ravno narobe, da je naš sogovornik oseba, ki jo je vredno spoznati zaradi njenih vrlin, da je zanimiva oseba, da se lahko od nje kaj naučimo, da nam je všeč, iščemo skupne točke zanimanja itn. Ali, če gremo še naprej, o pogovoru s stranko bomo poročali, kot da predstavljamo tujcem svojega/jo prijatelja/jico. Pri predstavljanju prijatelja/ice bi naštevati zlasti njegove/njene dobre strani, v čem je spreten/na, poudarili bi njegove/njene statusne simbole, uspehe itn. Podobno bi ravnali, če bi predstavili sebe, še zlasti, če bi se potegovali za službo. Izognili se bomo pogledu, ki je tradicionalno v navadi pri strokovnjakih in je pri strankah usmerjen v slabosti, neuspehe, težave in tiste značilnosti, ki kompromitirajo: razvade, konflikte, nesposobnosti, skratka, v poudarjanje njegove/njene stigme. Izognili se bomo fenomenu »žalostne zgodbe«. Zanimajo nas vedre zgodbe.

To pomeni, da naj bi ga/jo praviloma srečali na terenu, ki omogoča enakopravnost, npr. v javnem prostoru, kjer so si ljudje enaki in se počutijo dovolj doma. Npr. v bifeju bolnišnice, gostilni, parku; ob kavi, na sprehodu, ob običajnih opravilih, npr. pomivanju posode. Verjetno boste morali/le vložiti več energije v to, da bo pogovor potekal v znamenju običajnih vrstniških pogovorov, da vas ne bo sogovornik/ica gledal kot neko vrsto strokovnjaka/kinje, ampak bo pripravljen/a z vami prostodušno klepetati. Izogibajte se pogovorom v pisarni, ordinaciji ipd., raje povabite sogovornika/ico na sprehod, naj vam razkaže okoličino ali zavod, lahko greste na kavo ali sok itn.

Tak pogovor bo zahteval tudi vaše sodelovanje. Če naj bo enakopraven, boste tudi vi morali povedati kaj o sebi, vendar pa ne kot kontrast ali vzor, temveč kot podobnost, istovetnost izkušnje.

Navezava stika bo za marsikoga težka, lahko tudi obremenjujoča. Morda vam lahko pomaga, če si predstavljate, da ste novinar/ka ali raziskovalec/lka-etnolog/inja, ki ga/jo zanima življenje domačinov/nk, ali še bolje, tujec/jka v mestu, ki hoče navezati stike z domačini/nkami, da bi videl/a, kako tam živijo.

Podobno lahko predstavite namen in okvir pogovora svoji/jemu sogovornici/iku. Povejte ji/mu naravnost, da ste študent/ka na praksi in da imate za nalogo spoznati uporabnika/ico te službe zlasti kot človeka, da vas zanima, kako živi, kaj dela, kaj jo/ga zanima itn. Lahko mu/ji tudi poveste, da je njegova/njena uporabniška izkušnja le drugotnega pomena. Za vzpostavljanje okvira običajne enakopravnosti je pomembno, da predstavite tudi sebe.

Beleženje. V večini primerov si pogovora ne boste mogli sproti beležiti (zapisovati ali snemati), zato si ga zapišite neposredno po pogovoru. Pri zapisovanju čimbolj uporabite jezik in način izražanja sogovornika/ice.

Če boste presodili, da situacija dovoljuje snemanje ali sprotno zapisovanje, lahko storite tudi to, seveda ob privoljenju sogovornice/ka.

Ko boste zapisovali/le pogovore, se zavedajte, da je pri zapisovanju *pomembno to, kar rečejo vaši sogovorniki/ice, ne pa to, kaj si mislite vi.*

Svoje ugotovitve si boste zapisali pozneje ali pa so jih zapišite na rob. Podobno velja tudi za zadeve, o katerih vam ni neposredno rekel/la, pa vseeno lahko sklepate, da veljajo.

VSEBINA POGOVORA²⁵

Predvidoma naj bi pogovor trajal uro ali največ dve. Zato opozarjam, da so vaš čas in možnosti omejeni ter da boste le delno spoznali sogovornika/nico. Njegov/njen življenjepis sestoji iz plejade dogodkov, spominov, iz katere je težko izluščiti tisto, kar je pomembno. Zato se zaenkrat ne bomo lotili rekonstrukcije cele življenjske zgodbe, ampak le zbirke utrinkov.

Pogovor naj bo kar se da vsakdanji, običajen, kot se pogovarjamo z neznancem/nko na vlaku, novim znancem/nko na počitnicah, novimi sodelavci/vkami ipd.

1. Ljudje. Tako kot ponavadi nas bodo zanimali pomembni ljudje v njegovem/njenem življenju. Kdo so njegovi/njeni prijatelji/ce, sorodniki/ce, s kom ima stike, kdo je pomemben/na zanj/o,

kdo od njegovih/njenih prijateljev, sorodnikov in znancev je pomemben/na za druge. Ob kakšnih priložnostih se videvajo? Kako se ima z njimi? Kaj mu/ji ti stiki dajejo in kaj on/a daje njim (denar, dobrine, nasveti, čustva itn.)?

2. Interesi. Drug sklop tematike se nanaša na to, kaj nekdo dela. Kakšno izobrazbo ima? Kaj dela (kaj je tudi že prej delal/a)? S čim se še ukvarja, kakšne hobije ima? Kaj ga/jo zanima? Na kaj je ponosen/a? Kaj mu/ji daje zadovoljstvo?

3. Dogodki. Naslednji sklop je lahko posvečen pomembnim dogodkom v življenju. Prelomnicam, zabavnim dogodkom, anekdotam. Kaj je bilo zanj/o vznemirljivo, veselo, žalostno? Kaj ga/jo je posebej jezilo? Česa se rad/a spominja, kaj mu/ji je spremenilo življenje?

4. Stigma. Glede na to, da se bomo pogovarjali z ljudmi, ki so verjetno stigmatizirani in marginalizirani, bo del pogovora tekkel tudi o tem. Če je le mogoče (ne pa nujno), ga/jo vprašajte tudi kaj o »življenju s stigmatom«. Najprej: kaj je njegova/njena stigma? Kako se izogne dodatnemu ali povečanemu ali sploh stigmatiziranju, ali jo skriva in kdaj, ali jo kaže? Kakšen je odziv »občinstva« na stigmatom? Za kaj je zaradi svoje stigme prikrajšan? Od kod je izločen/na, kaj mu/ji je dostopno, kaj ne? Kaj mu/ji je dostopno, kar »normalnim« ni? Kakšni so njegovi/njeni stiki z »normalnimi«? Na kaj mora paziti v teh stikih? V čem so »normalni« v stikih z njim/njo okorni? Česa ne vedo?

5. Stiska in pomoč. Tudi ta sklop je problematičen. Če bo v pogovoru nanek beseda tudi na to področje, usmerite pogovor tudi v smer, ki bo nakazala uporabnikove ali uporabničine dobre lastnosti za potencialne ukvarjanja s stisko in obvladovanje. Kaj mu/ji pomaga, ko doživlja stisko, kakšne »trike« pri tem uporablja, na koga se lahko zanese ipd. Lahko se pogovorita tudi o tem, kaj bi še lahko bilo učinkovito v takih primerih. K temu sklopu sodijo tudi zadeve, ki se tičejo služb, ki so mu/ji na voljo in njegovega/njenega doživljanja njihove pomoči. Ustreznosti, pomanjkljivosti. Kako bi mu/ji (še zlasti služba, v kateri ste na praksi) lahko bolje pomagala?

OPOMBE

¹ Prav ustvarjanje novih in ustreznih situacij, delo v kontekstu, ki pogosto večji del ni besedno in pogovorno, je gotovo ena od produktivnejših oblik socialnega dela, ki pa je pogosto metodično zanemarjena in ima glede na pogovorne prakse manj prestižni pomen.

² Na neki delavnici, kjer so prevladovali drugi kadri, npr. socialni pedagogi ali zdravstveni delavci, so bili odgovori rahlo specifični. Medtem ko so socialni delavci veliko govorili o problemih, so slednji pogosto omenili osebnostne motnje ali bolezni.

³ To je glede na delavnice v 3. letniku dodiplomskega študija precej neverjeten podatek.

⁴ To vprašanje ponavadi zastavita le dva ali trije od 10-15 članov skupine. Nekateri kratko malo pozabijo, drugi pa so razlagali, da jim je ime že bilo sporočeno.

⁵ Vprašanje lahko predpostavlja tudi bolj kontekstualne informacije, npr.: »Dolgčas mi je. Mudi se mi.«

⁶ Možne so še variante: »Jo kupiš?« »Ni naprodaj.« Ipd.

⁷ Podobno se zgodi v potegavščini, ko nekdo reče sogovorniku:

»Vprašaj me, kako sem!«

»Kako si?«

»Ne vpraš!«

⁸ Tavistock je prestižna psihoanalitska šola v Severnem Londonu, kjer delujejo najbolj znani psihoanalitiki.

⁹ Prav tako slavna vedenjsko orientirana klinika v Južnem Londonu.

¹⁰ Za primere trgovanja z identiteto v primerih totalne institucionaliziranosti in postvarjenosti gl. Goffman, 1961; Flaker, 1988; 1998).

¹¹ Tu se lahko spomnimo na ljudski humor, ki ga preprosti ljudje, po navadi z nižjim statusom, uživajo v stikih z nepoučenimi, neumnimi tujci, turisti in antropologi, katerih pomanjkljivo poznavanje situacije, jezika, miljeja ali celo kulture domačini in poznavalci spremenijo v svojo prednost in vir hudomušnih potegavščin. Vendar se njihov družbeni položaj s tem ne spremeni, le prenašajo ga lažje, korist je spet le situacijska. Izvensituacijsko korist imajo vseeno ponavadi tisti, ki so bili osmešeni. Oni namreč vnovčijo svojo izkušnjo, naredijo iz nje blago, ki ima menjalno vrednost.

¹² Ta del vaje je razdeljen na tri dele (po 15 minut), v prvem ena oseba postavi vprašanja, druga odgovarja, v drugem zamenjata vlogi, v tretjem se o tem pogovorita. Prav v tretjem delu so udeleženci poročali, da so se najboljše pogovarjali in zvedeli največ eden o drugem.

¹³ Ko te na primer ena od udeleženk, sicer vrstnica, pri izvedbi delavnice vpraša o odnosih z ženo, ji lahko na primer odgovoriš: »Kaj te briga!«

¹⁴ Stigma je primer inverzije med proceljem in zakulisjem. V ospredju so informacije, ki nas diskvalificirajo, diskreditirajo. Stigma je v bistvu opozorilo interaktantu, da je z nekom nekaj bistveno narobe in da ne moremo računati z njim. Stigma nam govori tudi o tem, da je ustvarjanje procelja družben proces ter da je naš vpliv na to, kaj nam bo pisalo na čelu, omejen.

¹⁵ Neposrednega spraševanja po političnem prepričanju, verski in celo etični pripadnosti se vsaj v nekaterih krogih izogibamo. Lahko bi predpostavili, da te informacije o posamezniku v spoznavalnem diskurzu obravnavamo kot naključne ter prepuščamo sogovorniku, da jih zase vzpostavi kot ključne. Tako pustimo prostor, da jih definiramo kot naključne, se pravi, nepomembne in naključne za najino srečanje.

¹⁶ To velja v situacijah, kjer so ljudje v rivalskih odnosih, kjer gre za nasprotnika v strateških interakcijah, negotovih situacijah — npr. srečanje tujca v noči ipd., iskanje grešnega kozla ipd.

- ¹⁷ Zarota je seveda mogoča, toliko bolj v situaciji, kjer ni prič.
- ¹⁸ Tudi to situacijo lahko vzamemo kot metaforo za strokovno delo in se vprašamo: Kdo prihaja h komu? Res prihajajo stranke k nam? Četudi se v dramskem smislu kaže tako — človek namreč pride skozi naša vrata —, pa so na drugih ravneh razmerja bolj zapletena. V situaciji terenskega dela je prav narobe, sami pridemo k uporabnikom. V situacijah, ko izvajamo javna pooblastila, je nasploh tako, da nas je nekdo pooblastil, da lahko stopimo v stik z uporabnikom. Treba je torej postaviti tudi to vprašanje: S kakšnim namenom kot strokovnjak prihajam k uporabniku? Kdo je napotil mene? Ipd. Ta vprašanja je treba zastaviti v konkretnem dialogu z uporabnikom in skupaj z njim iskati odgovore. Zastavek ni le vzajemnost in recipročnost, ki je odlika navadnih interakcij, temveč tudi ustvarjanje mandata za skupno delo.
- ¹⁹ Pred kratkim mi je prijateljica potožila, da se ponoči ne more sprehajati sama, ker ima občutek, da se drugim zdi čudno, če se ženska sprehaja ponoči sama. Rekla je, da si bo v ta namen nabavila psa, saj tako ne bo dajala vtisa čudnosti. Vidimo, da je pes pogoj sprejetosti v taki situaciji, ključ, ki spremeni nenavaden dogodek ali, bolje rečeno, dogajanje v sprejemljivega, navadnega. Zato lahko trdimo, da je pes ključ za ta teritorij.
- ²⁰ Spraševalka je preformulirala izvorni vprašanje: Zaradi česa ste se odločili za pogovor? Zakaj ste prišli?
- ²¹ Intervju lahko po vsej verjetnosti postavimo nekam vmes med pogovor in pripoved, v slovenščini bi ga lahko poimenovali *razgovor*, saj gre v njem za raziskovalno naravnost, usmerjenost v raziskovanje neke teme in izmenjavo mnenj in za zamenljivost vlog.
- ²² Za obravnavo uslužnostnega modela pri popraviljskih poklicih in še posebej medicinskega modela znotraj njih gl. Goffmanov esej (1961: 281-336; Flaker, 1988: 121-136).
- ²³ Vprašanje »Kdo si?« je lahko uporabno pri dekonstrukciji identitete, kot neke vrste zenovske vaje; če si ponavljamo to vprašanje, lahko pridemo do nešteti odgovorov, ki nam prejkone pokažejo, kako negotova je naša konstrukcija jaza. Mogoči pa so tudi povsem filozofski odgovori na tako vprašanje. Če so taki odgovori morda produktivni znotraj teh okvirov, pa gotovo ne prispevajo spoznavanju med ljudmi. Ali pa je lahko, če je vzdušje spoznavanja intonirano erotično, to vprašanje gesta, ki kaže na željo po nekonvencionalnem, neposrednem in globokem spoznavanju.
- ²⁴ Vseeno lahko ugotovimo, da se tudi tu meje spremenijo. Gre za to, da svoje stranke, če imamo na primer problem z vodovodno inštalacijo, ne bomo spraševali, ali zna popravljati pipe in ali pozna kakšnega vodovodnega inštalaterja. Če pa sogovornik o tem spregovori, ne vidim razloga, da te informacije ne bi uporabili, ob primernem plačilu seveda. Razlogi za to so, da je taka posledičnost izmenjave informacij v navadi, in s tem pokažemo, da imajo njegove besede tudi stvaren pomen. To je še zlasti ustrezno, če sogovornik potrebuje potrditev svojih spretnosti ali pa zaslužek. Tisto, na kar moramo biti izredno pozorni, pa je, da ne zlorabimo svojega položaja.
- ²⁵ Vsebino pogovora smo priredili po intervjuju *Getting to know you* Brosta in Johnsona (1982), kot nam ga je predstavila v okviru Tempus projekta Shula Ramon.

LITERATURA

- BROST, M., JOHNSON, T. (1982), *Getting to Know you: One approach to service assessment and planning for individuals with disabilities*. Madison, Wisconsin: Wisconsin Council on Developmental Disabilities.
- FLAKER, V. (1988), Erving Goffman: Azili (povzetek). V: Flaker, V., Urek, M. (ur.): *Hrastovski anali za leto 1987*. Ljubljana: RK ZSMS (73-137).
- (1998) *Odpiranje norosti: vzpon in padec totalnih ustanov*. Ljubljana: Založba / *cf.
- GARFINKEL, H. (1967), *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- GOFFMAN, E. (1956), *Self-presentation in Everyday Life*. Doubleday, Anchor Books.
- (1963a), *Behaviour in Public Places*. New York: Free Press.
- (1963b), *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- (1971), *Relations in Public: Microstudies of the Public Order*. New York: Harper Colophon Books.
- (1974), *Frame Analysis*. New York: Harper Colophon Books.
- HAŠEK J. (1952), *Dobri vojak Švejk med prvo svetovno vojno. 2. knjiga: Na fronto*. Ljubljana: Ljubljanski dnevnik (6).
- LINDGREN, A. (1988), *Pika nogavička*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- STEFANOSKI, P. (1999), Motivacijski intervju. *Socialno delo* 38, 4-6: 287-291.
- YOUNG, J. (1971), The role of the police as amplifiers of deviance, negotiators of reality and translators of phantasy: Some consequences of our present system of drug control as seen in Notting Hill. V: Cohen, S. (ur.), *Images of Deviance*. London: Pelican (27-62).

O ČEM SO SOGOVORNIKI
PRIPOVEDOVALI V INTERVIJIH

Ker se je tema pogovorov sukala okoli vsebinskega
ga nečesa ljudi, ki uživajo droge, so bili pogovori

... in sam se samo poudariti, da koga norost
... in. Češ gojimo delat, kakor kot. Pač upi
... letan, karkoli. Nekajkrat se hodi pri diko
... tako. Začrtajejo se doma, kraljeva, buržo
... kjeva sta se pravit od stotih, sta turala
... blazna, hodila po trgovinah.

Govorili so o lastni zgodovini, o osebnih izku
slih:

Kot sem že rekel, sem prvič probal travo pri
13-ih letih. Od takrat pa do 17-ega leta sem
probal skoraj vse. Tega leta sem poskušal tudi
heroin. Bil sem na privatni zabavi, videl sem,
da kolegi rdečega črvice, ponudili so mihi ment.
Seveda nisem odklovil, zdela se mi je preveč
privlačno. Po pulenju mi je postalo slabo, bru
hal sem, bilo je grozno. Kolegi so me tolažili s
tvo, da so mi povedali, da je to čisto normalno
za prvič, probati morai večkrat in potem je to
učinek. Držal sem se njihovega pravih in po
leta in pri sem postal popolnoma zasvojen s
heroinom.

V zvezi z razlagami, staški o pojavih v njihove
nem socialnem okolju.

Vera Grebenc

EKSPERTIZA NA PODLAGI IZKUŠNJE IN PREPOVEDANA VEDNOST V PRIPOVEDIH UŽIVALCEV DROG

UVOD

Ne sprašujemo se pogosto o jeziku, ki ga uporabljamo v vsakdanjih pogovorih. Zdi se nam, da je tu sam po sebi, da je tako rekoč neločljivo povezan z nami, da je naraven del sveta. Besede, s katerimi definiramo, nam rabijo kot močno sredstvo predstavljanja, ko pa se začnemo o njih spraševati, se njihova samoumevnost naenkrat zamaže. Ne moremo več spregledati, da iščemo in postavljamo koncepte, pravila in smisel v nenehnem dialogu z drugimi in da so pomeni besed rezultat našega neprestanega ocenjevanja stvarnosti. Šele izkušnje, transformirane v jezik in preverjene prek »drugih«, se uskladiščijo kot vednost posameznikov in družbenih skupin.

Značilnost vsakdanjega pogovora je, da se zgodi in tudi konča. Čez čas se komaj še spomnimo, kaj je kdo rekel, kakšno stališče je o čem izrazil, še več, zdi se nam, da bi zdaj zagotovo povedali drugače, kot smo, še kaj se nam je posvetilo, nov podatek ali nova okoliščina sta vplivala, da zdaj mislimo drugače. Pripovedi, ki si jih izmenjujemo v pogovorih, »izvenijo«, in če jih hočemo iz kakršnega koli razloga »posebej pogledati«, jih moramo ujeti, zapisati, posneti. Včasih se zapis zgodi kot del kakšne druge naloge. Tako je 500 strani zapisov pogovorov z uživalci drog, ki so sicer nastali v okviru raziskave »Podobe uživanja heroina v Sloveniji z vidika zmanjševanja škode« (Flaker in sod. 1999), postalo gnetljivo gradivo, o katerem se lahko sprašujemo in v njem delamo primerjave.

O ČEM SO SOGOVORNIKI PRIPOVEDOVALI V INTERVJUJIH

Ker se je tema pogovorov sukala okoli vsakdanjega življenja ljudi, ki uživajo droge, so tudi pripove-

di govorile predvsem o življenjskih situacijah in vsakdanjih dogodkih:

Opisovala sta, kako poteka dan, ko si odvisen od droge:

Zbudiš se zjutraj, ko te prime kriza, to je okrog sedmih, osmih. Če se zvečer močno zadaneš, spiš tudi do dvanajstih. Potem greš kruhat denar. Nataša, ki je luštna, s tem nima problemov, drugi, revčki, ki so recimo brez zob, pa kradejo... Ko imaš denar, greš po dovp, se zadaneš in šest ur uživaš. Pravzaprav ne uživaš. S šutom se samo pozdraviš, da si spet normalen. Greš recimo delat, tako kot Rok. Folk spi, ležijo, kinkajo. Narkomani ne hodijo v disko-teke. Zadržujejo se doma, kradejo, bluzijo. Midva sva en procent od stotih, sva žurala, bluzila, hodila po trgovinah.

Govorili so o lastni zgodovini, o osebnih izkušnjah:

Kot sem še rekel, sem prvič probal travo pri 13-ih letih. Od takrat pa do 17-ega leta sem probal skoraj vse. Tega leta sem poskusil tudi heroin. Bili smo na privatni zabavi, videl sem, da kolegi vlečejo črtice, ponudili so tudi meni. Seveda nisem odklonil, zdelo se mi je preveč privlačno. Po njuhanju mi je postalo slabo, bruhal sem, bilo je grozno. Kolegi so me tolažili s tem, da so mi povedali, da je to čisto normalno za prvič, probati moraš večkrat in potem je to užitek. Držal sem se njihovega pravila in po letu in pol sem postal popolnoma zasvojem s heroinom.

V zvezi z razlagami, stališči o pojavih v njihovem socialnem okolju:

Mislim, da ljudje tukaj dobro vedo, da obstaja v Celju veliko droge, vendar se ne spoprijemajo z njo. Ljudje vidijo le tisto kar hočejo videti, bojijo se droge in zato tudi nas.

Zdej se starostna meja niža že v osnovne šole. To je spet odvisno od vsakega posebaj. Najprej se začne s pohanjem trave in če probaš kej močnejšega, potem vedno prideš na hors. Slejkoprej začne vsak.

Nekateri so izdelali lastne teorije, ki so jih podprli z izkušnjo:

Ti imaš, ko začneš, nekaj skrivnostnega, in če ne moreš drugje tekmovati z drugimi, potem si pa tukej frajer. Ko sem bil še mulc, se spomnem, ko sem slišal, da so enega tipa od benda, ki je bil moj idol, dobili s kovkom, pa sem si mislu, kaj je to kul, kaj bi blo men kul, če bi mene tko dobil.

Priročne teorije, ki so jih razvili sogovorniki v intervjujih, so postale predmet medsebojnega sporazumevanja, »pripoved« je postala blago menjave, »skupna valuta«, s katero so govorci stopili v menjavo podob sveta (Moscovici, po: Wetherell 1996). Naloga teh podob je, da sogovornikom prikličejo skupno verzijo sveta, vzpostavijo medsebojno razumevanje. Interpretacija socialne stvarnosti torej ni le preprost opis, ampak je hkrati oblikovanje in pripovedovanje razumljivih zgodb, v katerih se nekaj smiselnega dogaja. Gre za smiselne razlage dogajanj v svetu, ki nas obdaja, na način, ki naj omogoči razumevanje.

Ko posameznik stopi v prisotnost drugih, pravi Goffman, ponavadi steče iskanje ustreznih informacij o navzočih. Postavljajo se vprašaja o družbeno-ekonomskem položaju udeležencev, o predstavah, ki jih imajo o sebi, v kakšnem odnosu so drug z drugim. Pa tudi o tem, kakšne kompetence ima posameznik, ali je vreden zaupanja in podobno. Za potrebo po teh informacijah obstaja praktičen razlog. Informacije namreč pomagajo definirati situacijo, opremijo navzoče z vednostjo, da vedo, kaj lahko pričakujejo drug od drugega. Kdor je na tak način poučen(a), bo vedel(a), kako ravnati, da pri drugem prikliče odziv, ki ga želi, in da bo v očeh ostalih videti na način, ki je zanj(o) ugoden (Goffman 1959). Pripoved je tista, ki poleg ostalih atributov situacije (obleka, gestikuliranje, okolje) določa kontekst pogovora in definira situacijo. Na eni strani je pripoved definicija

stvarnosti, ki jo želimo posredovati drugim, hkrati pa se z njo ustvarja želen vtis.

Pripoved mora zato zadovoljiti tudi poslušalca. Poslušalec bo verjel zgodbi, ki bo smiselna, povezana, ki bo imela rdečo nit oziroma »rep in glavo«. Tipičen primer take pripovedi je biografska zgodba, v kateri človek pripoveduje svojo življenjsko zgodovino. Za biografske zgodbe bi lahko trdili, da so najbolj tipizirane in konvencionalne. Po navadi upoštevajo kronologijo dogodkov, osredotočene so na teme in situacije, ki jim človek pripisuje pomembnost ali usodnost (Goffman 1981, Ule 1993). Za uživalce drog je značilno, da koncentrirajo svoje življenjske zgodbe na samo uživanje drog, časovno pomembni postanejo začetek uživanja in prehodi na druge vrste drog ali načine uživanja. Običajni življenjski dogodki, npr. šolanje, zaposlitev, rojstvo otroka, izguba stanovanja, se vzročno povezujejo z uživanjem, celo čas pred uživanjem se reinterpreterira skozi optiko uživanja. Toda tak pogled ni značilen le za uživalca samega, na podoben način o človeku, ki uživa drogo, pripovedujejo tudi ostali, ljudje iz bližine in strokovnjaki.

SKUPNI FOND VEDNOSTI

Da konverzacija sploh lahko poteka, morajo sogovorniki vzpostaviti nujni nivo sporazuma. Toda nemože je pričakovati, da bodo vsi posamezniki, ki se pojavijo v pogovoru, delili popolnoma enake »kolektivne predstave« (Durkheim, po: Ule 2000). Različna socialna in kulturna okolja bodo posameznike opremila z različnim »fondom vednosti« (Schütz, po: Kruse, Schwarz v: Cranach, Doise, Mugny 1992), na katerem bodo utemeljevali izjave, razlage sveta, stališča. Če torej sogovorniki želijo, da konverzacija poteka tekoče, bodo morali na eni strani poiskati skupno temo pogovora, na drugi strani pa preseči »nesporazum, ki izvira iz razlik v temeljni vednosti participantov« (Scholl v: Cranach, Doise, Mugny 1992: 38).

Prav droge so tema, o kateri v literaturi, medijih, pa tudi znanstveni in vsakdanji vednosti obstajajo trdne reprezentacije in tako določajo govor o njih. Stališča o drogah danes pretežno obvladujejo biomedicinski, vedenjski in kazensko-pravni modeli, začinjeni z moralno paniko. Zanimivo je, kako se je ravno pri vprašanju drog zabrisala meja med »preverjeno znanstveno vednostjo«

in vednostjo »človeka s ceste« (Schutz, po: Ule 2000; Markova 1992). Kot so zdravorazumske verzije glede uživanja drog rezultat povsajdene znanstvene vednosti, se zdi, da so se moralno-etični zadržki postavili pred znanstvene prijeme in določili njihov diskurz.

Zinberg (1997: 44) pove, da je eden izmed razlogov za prevlado nelogičnih in neznanstvenih opredelitev zlorabe drog prav v moči puritanskega moralizma, ki zavrača užitek in sprostitev, če sta povzročena z delovanjem učinkovin. Zato znanstvenim konceptom očita, da je na njihovo oblikovanje nemara vplivalo predvsem lastno moralno prepričanje njihovih oblikovalcev. Flaker (1999) nas opozori, da je medicinski model zasvojenosti utemeljen na romantičnem liku uživalca-džankija, ki ga je uveljavil Thomas de Quincey¹ že v obdobju romantike in še danes vztraja tako v zdravorazumskih predstavah o uživalcu heroina kot v znanstvenih opredelitvah fenomena ter se znova in znova oživlja v literarnih in filmskih delih.

Ko se pripoved opre na predstave, ki so že osvojene, na vednost, ki je »postvarala« in je tako rekoč izgubila stik z virom, pridobiva mitske razsežnosti, »spreminja se v naravo, saj kompleksne pojave in procese očisti njihove ideološke vsebine, jim podeli vtis jasnosti in jih razloži na osnovi narave in večnosti ter jih tako naredi za samoumevne.« (Barthes 1971: 284.) Če na tem mestu preskočimo klasično vprašanje prohibicije drog in nujno potrebo po znanstvenih mitih, s katerimi se utemeljuje, pa je za našo zgodbo pomembno dejstvo, da ti miti obstajajo, da se pojavljajo v vsakdanjem jeziku, da so temeljni del naših predstav in s tem tudi naših vsakdanjih pogovorov.

Prav »znanstveni miti« (Moscovici 1992) so vednost, na kateri se lahko oblikujejo in opravičujejo stereotipi o drogah in uživalcih drog. S svojo nespornostjo določajo kriterije za razlage vsakdanjih pojavov in se kot samoumevni izmuznejo dvomu. S posploševanjem, ki velja tudi za stereotipe, se ustvarjajo miselne bližnjice, v katerih se »resnico žrtvuje za približno, sprejemljivo, enostavno predstavo« (Oakes, Haslam, Turner 1999: 62). Stereotip v govoru o drogah tako dobi značaj »skupnega jezika«, ki olajša sporazumevanje, sogovorniki razumejo, o čem se govori.

Lahko bi rekli, da so droge tema, ki jo obvladujejo stereotipi. Zgodbe, ki so jih pripovedovali uživalci, so se pogosto utemljevale na stereotipnih predstavah, na poenostavljenih verzijah, ki

krožijo v vsakdanjem govoru in se reproducirajo skozi medijske podobe:

Če droga ne bi bila dobra, je ne bi uživali. Vsak narkoman izraža željo, da bi nehal, vendar je prelen, da bi to tudi naredil. Cilj vsakega uživalca droge je biti čim bolj zadrogiran in halucinirati. Vedno najprej pride do seznanjenja z drogo, potem pride do eksperimentiranja, nato poskušanje, šele potem uživanje, zatem razvada in na samem koncu zasvojenost.

Najraje se uživa trava, vendar vsi narkomani najraje uživajo heroin, stereo (heroin + kokain), opij in speed. To je predvsem odvisno od namena, zakaj se ga boš zadel. Če boš seksual, potem boš vzel heroin, saj ti ta podaljša fazo ekstaze pred orgazmom; če boš šel na rave party, potem boš vzel ekstazi, LSD ali kokain. Širijo se napačne govornice, da če se enkrat zadaneš s kokainom, da je potem neizmerno in neopisno dober seks. To ni res, res pa je, da če konzumiraš kokain dalj časa in to redno, potem pride do neopisno norega seksa.

Čeprav bi verjeli, da bo lastna izkušnja govornica opremila z bolj kritičnim pogledom in priskrbelo možnost, da razkrinka ali vsaj popravi stereotipe, pa se izkaže, da so prav stereotipi tisti, ki »držijo zgodbo skupaj«. Pripovedovalec gradi zgodbo s pomočjo stereotipov. Medtem ko na eni strani s stereotipi polemizira (»širijo se napačne govornice«) ter tako vzpostavi napetost v zgodbi (to možnost mu daje poučenost o zadevi iz lastne izkušnje, zato *ve, da to ni res*), pa mu drugi stereotipi rabijo kot argument in na njih dokazuje svoje stališče. Očitno je medicinski model stopnjevanega razvoja odvisnosti tako razširjen, da ga povzame tudi naš sogovornik – »najprej pride do seznanjenja, potem eksperimentiranja, uživanja, razvade in zasvojenosti«, in pri tem trdi, da je *vedno* tako. Pa tudi uličnemu stereotipu »prelenih džankijev« bi lahko našli znanstveno utemeljitev, na primer v konceptu »disfunkcionalnih odvisnikov« (Kušević 1987, po: Flaker 1999), ki se predajajo omami in »zavračajo sodelovanje v svetu dela/šole« (Flaker 1992). Stereotip je torej tisti, ki daje tej zgodbi prepričljivost in dramatičnost in je hkrati bližnjica za vzpostavitev skupne teme pogovora.

METAFORA KOT SREDSTVO, KI KOMPENZIRA ODSOTNOST IZKUŠNJE

Seveda ni nujno, da pride do soglasja le na podlagi stereotipa. Kakršna koli skupna vednost bo dovljevala, da konverzacija med sogovorniki poteka tekoče. Poslušalec ali sogovornik, ki sam ni uživalec, bo lahko v pogovoru sodeloval, dokler se bo lahko opiral na vednost, ki mu je dostopna (iz literature, medijev, vsakdanjih pogovorov), in jo bo lahko delil z drugim. Ko pa bo beseda nanese na lastno izkušnjo, se bo moral zadovoljiti z opisi, ki mu jih posreduje tisti, ki izkušnjo ima. Kdor ima izkušnjo, bo moral takrat, ko bo hotel doseči razumevanje, opisovati tako, da bo pri poslušalcu priklical znane predstave. Metafora kot pripovedno sredstvo daje to možnost:

»In kako je to, ko se zadeneš, kaj občutiš?«
 »Ja, težko bi ti opisal, tako toplo ti postane, problemi izginejo, lebdiš, vse se ti zdi enostavno, nič ti ni težko, vse bi naredil...« In kaj potem, ko je konec?«
 »Ja, potem ja pa šit, glava te boli.«
 »A je kot maček?«
 »Ne, to pa ne. Tako bolj slabo se počutiš.«

Metafora je »način pripovedovanja, v katerem je ena zadeva predstavljena v smislu druge, pri čemer naj povezava med obema omogoči nov vpogled« (Kopp 1971, po: Marlatt, Fromme 1988). Tudi naši sogovorniki so si v pripovedih pomagali s primerjavami:

Dober filing je, kar nekaj sanjaš, čisto te odpelje.
 Fleš je ful dober občutek, se sploh ne da povedati. Fleš te tako naspidira v glavo, postane ti vroče na začetku, to so začetki, potem čez nekaj časa tudi fleš ni isti, kot je bil. Na začetku, ko se zadaneš, te ful ena vročina nabije in čisto zašvicaš, se spotiš sto na uro, potem te pa kar naenkrat malo zebe, ampak to ti vse paše, to je tebi vse fino, čeprav se sliši grdo, ampak ti je mega filing, potem spet zašvicaš. Fleš v glavi dela, brni noter, samo ne znam povedat, kakšni filingi so.
 Saj če je to tko, k' da film gledaš, je čist v redu, pol se smeješ.

Z metaforo se lahko sporočilo, o katerem poslušalec nima mnenja ali ga ne pozna, ki je nemara preveč zapleteno ali do njega čuti odpor, predstavi

na posreden in bolj prefinjen način. Nenazadnje so metafore ponavadi tudi zanimivejše od pustih opisov in s tem v zgodbo vnašajo pripovedni potencial. Omogočajo zadržanje poslušalčeve pozornosti in zbujejo domišljijo (Marlatt, Fromme, v: Peele 1988).

Metafore kot močno retorično sredstvo pri poslušalcu priključijo znano vsebino in religije dajejo govoru o drogah močno mitološko ozadje, na katerem je mogoče graditi primerjavo. Ena od pripovedovalk je primerjala uživanje drog s hudičevim delom:

Jaz ti rečem, da za tem stoji hudič. Hudič ti ponudi heroin, zato da te potem lahko zaslužni in postane tvoj gospodar. Džankiji so obsedeni s hudičem. Tudi odvajanje je podobno eksorcizmu, izganjanju hudiča. Takrat sanjaš grozne prikazni, ki te strašijo, prava mora. Odvajanja, tega ne prenese vsak.

Zinberg (1992: 45) je opazil, da se v opisih doživetij uživancev pogosto pojavijo primerjave z nebesi in peklom, vendar meni, da se poskus, opisati v teh izrazih, ne zgodi zato, ker bi zares tako čutili, temveč zato, ker drugače sogovorniku, ki ne uporablja droge, niso sposobni pojasniti zapletenega odnosa do svoje dragocene droge.

Še več, z neuživalci se sploh ni mogoče »normalno« pogovarjati, tako vsaj meni eden od uživancev:

Med »normalnimi« ljudmi se počutiš nelagodno, ni skupnega jezika. Nočeš se soočiti s tem, da ti težijo, da si zadet. Pogovor z »normalnimi« ljudmi je le v primeru, če si totalno nabutan – takrat ti je vseeno, s kom si. Glasba nima veze, saj je v ospredju filing.

Če hoče pripovedovalec ustvariti zanimivo in prepričljivo pripoved, potem je posredovanje lastne izkušnje problem, vendar hkrati daje tudi priložnost za večjo svobodo izražanja:

A vesta, kaj pomeni »hors«? A vama povem? Meni je en tip povedal. Hors pomeni, da če si na heroinu, da si tak kot konj, zato ker ne vidiš ne levo ne desno, ampak samo naprej. Samo čakaš, da dobiš špon, ko ga dobiš, že čakaš drug špon. Sploh ne živiš. Men sta dve let tko minile, kot da jih ne bi bilo. Jaz bi to rabila, da b mi dal en to, kar sem izgubila.

Šele metafora, ki se uporabi pri opisu izkušnje, omogoča sporazumevanje med sogovorniki z različnim socialnim in kulturnim ozadjem in vednostjo.

Medtem ko se pripovedovalec trudi, da bi poslušalcu razlagal na razumljiv način, pa pripoved o izkušnji sproži še en proces. Če imata sogovornika, dokler govorita o »načelnih«, včasih tudi neosebni zadevah, še možnost enakopravno sodelovati v pogovoru, pa prav pripoved o lastnih izkušnjah vzpostavi razliko med njima. Odsotnost poslušalčeve lastne izkušnje povzroči njegovo nemoč, da bi še naprej enakovredno sodeloval v deljenju mnenj. Neizkušen poslušalec mora zgodbi verjeti. Lahko sicer izrazi dvom, toda ne bo ga mogel prepričljivo dokazati in zavrniti trditve pripovedovalca. Lastna izkušnja nastopi kot absolutni argument resnice. Dejstvo, da kdo uživa drogo, kdo drug pa ne, naenkrat postane pomembno. Tudi uživalca v tem pogovoru je poudarila pomembnost in prednost lastne izkušnje:

K: Navadn folk to čist drugač razume... To vi iz knjig preberete, da imamo ne vem kakšne probleme... Al pa k'r ne vem, nismo mel dnarja, pa da so neki nerešeni problemi v družini pa to... A veš? ... Veš, ni tega.

A: Ne to ni res.

K: To je firb'c.

A: Maš bogataše, reveže, srednji sloj.

K: Mi mamó recimo ful dnarja doma, on nima nič dnarja, pa sva oba džankija.

In kakor je pripoved razmejila vloge sogovornikov na tiste z izkušnjo in tiste brez nje, torej na tiste, ki se na stvar spoznajo, in tiste, ki se ne, tako je tudi prepričevala, da se govorec na zadevo spozna:

Ko sem bil na detoksikaciji, sem mlajšim zdravnikom od sebe razlagal učinke in posledice drog. Tako kot tebi sedajle. Vem, da ne moreš nič vedeti o tem, če nisi nikdar poskusila.

Ko posameznik prevzame vlogo pripovedovalca, od poslušalca implicitno zahteva, da ga vzame resno, da ga vzame zares (Goffman 1959). Zgodba, ki jo bo pripovedoval, mu mora zato omogočati, da se dokaže v vlogi kredibilnega pripovedovalca, in ravno lastna izkušnja mu daje verodostojnost. Prisotnost lastne izkušnje pred-

postavlja, da obstaja lastna vednost, da je govorec o stvari poučen in da se je na pripoved zanesti. Zato je vtis, ki so ga pripovedovalci z zgodbami morali ustvariti, vtis poznavalca:

Dilerji so stalni in niso, ko gre eden v zapor, se pojavijo drugi. Obstajajo pa tudi prehodni dilerji. Dilerski odnos je pozitiven, dokler mu nisi nič dolžan, če pa si komu dolžan, te terjajo, pretepejo..., srečo imaš le, če si deklica, saj lahko puf poravnas s seksom.

Mreža dilerjev v Jaršah je predvsem tistih dilerjev, ki prodajajo po 0,5 g do 1 g droge. Ta mora kupiti od tistega, ki prodaja po 10 g, ta zopet od tistega, ki prodaja po 1,5 kg in ta zopet od tistega, ki prodaja še večje količine. Za zadnje se nikoli ne ve, lahko da so poleg nas, pa mi ne vemo za njih.

Dokaz, da je kdo poučen o zadevi, je tudi uporaba posebnega jezika, žargona:

Ja, bila je smrtna doza, ki je pri začetniku intravenozno 0,8-0,9 šuta. Šut je 0,2 grama in stane 2.000 SIT. Šut je v bistvu en odmerek, v slengu. Šut ali riga, to je isto. Riga je nastala iz črtice, riga je tudi črtica, ki jo posnifaš. Če rečeš pri iniciranju riga, je to en šut, če pa rečeš pri snifanju, je to pač ena črtica: eno ful ogromno rigo sem potegnil, recimo.

Pripovedi so včasih imele skoraj značaj strokovnega diskurza in v njih se je odražala posebna ekspertna vednost užiivalcev:

Infekcij je zelo veliko predvsem na mestih ubodov, če ne zadaneš žile, se naredi bula, ta izgine v parih mesecih. Glede infekcij s HIV-om ali z virusom hepatitisa je pač tako, kot je, nihče se s tem ne ukvarja in obremenjuje. Poznam dva, ki imata aids, eden bo kmalu umrl, drugi pa je šele v začetni fazi.

Zdi se, da se šele skoz posebno vednost, ki so jo sogovorniki pripravljani pripeljati v pripoved, pokažejo razlike v pripadnosti tistim z izkušnjo ali tistim brez.

Kako pa ljudje pridejo do vednosti o drogah? Kako se začetniki spoznajo s subkulturo uživanja, z vrstami drog, z načini uživanja? Kako se je o tem sploh mogoče poučiti?

PRIPOVED V FUNKCIJI DISTRIBUCIJE VEDNOSTI

Vednosti o uživanju drog ni mogoče pridobiti s študijem literature, o uživanju drog se je treba poučiti skoz lastno izkušnjo, tako, da se opremo na vednost, ki so jo tisti z izkušnjo pripravljene deliti. Zato ima na sceni uživanja drog funkcijo prenašanja te vednosti pogovorni jezik. Podobnost bi lahko našli z »ustnim izročilom« in dediščino kultur, ki svojega vednosti niso zapisovale.

Pri temu, ko se fiksaš, moraš toliko enih malenkosti vedeti, pa paziti. Od začetka jih niti toliko ne veš, šele potem, ko nekaj časa to delaš, vidiš, kaj bi se ti lahko zgodilo. Vsakič sproti, ko se pičiš, reskiraš.

DOSTOPNOST VEDNOSTI

Prostor za vednost je v zgodbah in pripovedovanju je način, ki omogoča učenje. V pripovedovanju in poslušanju zgodb se odvije neposredno srečanje. Za novince, ki vstopi na sceno, je bistveno, da stopi v kontakt z nosilci posebnega vednosti. Toda to ni enostavno. Kontakt mora biti osebni. Sogovornica je ugotavljala:

Ne moreš začeti, če ne poznaš enga, ki uživa drogo.

Uživanje drog se odvija na prepovedan način in nabava drog poteka na kriminalnem trgu, zato je tudi vednost, povezana z uživanjem, povezana tudi z iskanjem referenčnih virov, ki niso javno dostopni. Trg z drogo ne deluje kot klasična trgovina, droge začetnikom ne ponujajo tujci in dilerji, temveč jo dobijo prek prijateljev. Pri nabavi drog je bistvena vrstniška mreža (Dekleva 1999: 87). Kar sama se vsiljuje ugotovitev, da tudi za dostopnost vednosti veljajo enaka pravila kot za dostopnost drog. Da sta oba procesa med seboj povezana, ugotavljajo naši sogovorniki:

Z nekim sodelavcem sma odšla na neko žurko, tam sem ga prvič kupil. Iz firbca. Hotel sem vedeti, kakšen je filing. Sodelavec mi je branil, ampak ni se me dalo prepričati. En fant mi je pokazal, kako se snifa. Vzel sem pol grama.

Vlogo »učiteljev« največkrat prevzamejo vrst-

niki. Ljudje, ki so že dolgo na sceni, se navadno ne družijo z začetniki:

Z mlajšimi od naju se sploh na druživa. S takimi nočeva nič imeti, da bi potem nama kdo očital, da imava opravka z mladoletnimi, že tako me lahko zaprejo zaradi droge. Pa saj je v končni fazi vseeno, potem bi saj stanovanje dobil, take center podpira. Zaporniku in enemu pijancu da takoj stanovanje, takim je treba pomagati, a nama...?

Prek nabave in uživanja se večja krog ljudi, ki so povezani z uživanjem, in s tem tudi spretnost in vednost uživalca. Pozneje že sam veš, do koga moraš:

Imaš prijatla pa ti zrihta, spoznaš dilerja, ko začneš, pa si v družbi, ki imajo, pa probaš, pa spet drugič in pol ti rihtajo, pol pa tudi sam rihtaš, ko veš, do koga morš iti.

Če je mogoče dobiti vednost o uživanju drog le s posredovanjem vrstniške mreže in če človek ne pozna scene, bo ne le težko nabavil drogo, ampak bo potem, ko bo do droge le prišel, moral tudi popolnoma zaupati »drugim«, da ga bodo primerno poučili. Tveganju torej ni izpostavljen zaradi same posesti droge, temveč, ker ne ve, kako naj jo uporabi. Začetnik mora slepo verjeti, zaupati. Navsezadnje se nima kje drugje poučiti. Podobno kot fant, ki je po mesecu dni uživanja verjel, da njegov diler prodaja najboljšo robo le njemu:

Je škoda. Sam ne misl', da nouš nikol probu. Jest sm tud tko reku, pa sm zdej na igli. Kva sme že uprašu? Aja. Ja, enga dilerja mam. Sam to ti pa nam povedu, kje dobim, ker bo sigurn pr' vas na faksu kdo zvedu, kje dobim, pa bo pol še kdo drug hotu pr' mojmu dilerju kupvat. On sam men daje, pa nobenmu drugmu. On ma najboljšo robo. Sam on ni diler. To vem. Redko je diler tud odvisnik. Jest še ne poznam tko dobr' te scene.

Ker začetnik »še ne pozna tko dobr te scene«, išče nove informacije in izkušnje, išče ljudi, ki mu bodo pripravljene pojasniti. Spoznati se mora z vsemi razsežnostmi subkulture uživanja.

DEFINIRANJE FENOMENA

Zdi se, da z izkušnjo uživanja drog steče intenziven proces učenja. Spoznati je treba vrste drog, načine in tehnike uživanja, sistem nabave drog, osvojiti žargon, se naučiti prepoznavati »filinge« in poimenovati občutja in stanja. Šele ko posameznik osvoji definicije in interpretacije ter se nauči izkušnjo poimenovati, jo lahko deli z ostalimi. To velja za vse fenomene, povezane z uživanjem drog, kot so fleš, kriza, navleči se, spustiti se. Prav glede krize (Flaker 1999) obstajata dva precej nasprotujoča si pogleda. Prvi je, da je kriza dramatična izkušnja, da jo spremljajo neznosne bolečine, da je mogoče celo umreti, medtem ko drugi trdijo, da kriza v resnici ni hujska stvar kot navadna gripa. Slednji trdijo, da se občutja krize dejansko mistificira in potvarja. Flaker se zato vpraša, ali ne vpliva na pojmovanje in doživljanje krize prav govor o njej, in meni, da ima kriza kot pojem džankijevske scene nedvomno mitološke razsežnosti (1999: 222).

Ko sem imel prvo krizo, sploh nisem vedel, kaj mi je. Bruhal sem, imel drisko, vročino, treslo me je, slabo mi je bilo in nisem vedel, kaj naj storim. Na kraj pameti mi ni prišlo, da bi to lahko bila kriza, saj psihično sploh nisem bil odvisen (denarja je bilo takrat še zadosti), zato sem šel k zdravniku in dobil 14 dni dopusta.

Pogosto se zgodi, da se uživalec zave simptomov »krize« šele, ko ga drugi uživalci naučijo prepoznavati znake in ko jo postavijo v kontekst drog:

Na začetku je snifala in kadila. Da se je navlekla, je potrebovala tri mesece. Pravi, da pri drugih to traja tri tedne, da ona sploh ni vedela, da kriza obstaja. Ko je slišala, kako je s tem, jo je imela čez tri dni. (»To je psiha.«)

Crawford in sodelavci (cit. po: Flaker 1999: 220) so ugotovili, da je z nadaljnjo kariero uživalca povezana tudi interpretacija prve izkušnje.

Po njuhanju mi je postalo slabo, bruhal sem, bilo je grozno. Kolegi so me tolažili s tem, da so mi povedali, da je to čisto normalno za prvič, probati moraš večkrat in potem je to užitek. Držal sem se njihovega pravila in po

letu in pol sem postal popolnoma zasvojen s heroinom.

Kot o prvi izkušnji govori ta fant, na doživljajne droge vplivajo informacije o tem, kaj lahko pričakujemo. Kako pomembna je moč socialnega učenja, ugotavlja v svoji raziskavi tudi Zinberg (1991: 262). Iz intervjujev izve, da so v obdobju revolucije uživanja psihadeličnih drog v šestdesetih, ko so pojav spremljala tudi močna negativna sporočila in predstave učinkovanja droge v medijih, v pomanjkanju kakršne koli realistične razlage tisti, ki so od učinka LSD pričakovali bodisi nebesa bodisi pekel, učinek droge tudi dejansko tako ekstremno doživljali. Ko pa se je pozneje v sedemdesetih interes uživalec usmeril predvsem v doživljanje barv, glasbe, vtise, so uživalci pogosto pospremili delovanje droge z reakcijami kot: »A tako torej zgleda psihadelična barva!«

Govor o drogah obvladuje dramatizacija pojava, kar napravi izkušnjo še bolj fascinantno, še bolj poudari izjemnost uživalca in doživetje take izkušnje predvsem dokazuje pripadnost. Stephens (po: Flaker 1999) omenja, da je petina zasvojenih uživalec srečnih, da so se končno »navlekli«, saj zdaj pripadajo klanu. Zato pri vzdrževanju mita o nevarnosti, izjemnosti uživanja drog sodelujejo tudi uživalci sami, saj se le tako ohranja meja med navadnim in posebnim. Predstavo o prestopanju človeških mej potrjuje temna, »suženjska« predstava o uživanju drog, ki govori o suženjstvu, nebrzdanih strasteh, propadanju, izključevanju.

To je najhujša stvar v življenju, ki se mi je zgodila, in najboljše je, da jo sploh nikdar ne probaš! Tega ne bi privoščil niti najhujšemu sovražniku. To se sploh ne da opisati.

Ko sem bil na igli že skoraj pol leta, sem v tem času tudi shujšal. Hotel sem na vsak način ven iz tega, ko je bilo začetno odvajanje, sem trpel satanske muke, to je bilo grozno. Že ko si nisem vzel zopet odmerka, so se pojavile grozne bolečine, čudno bitje srca, kar treslo me je – krči, moker sem bil.

Podobno učinkujejo tudi romantične predstave, da je uživanje drog upor proti družbi, iskanje nove, višje izkušnje, idealov. »Uživanje drog je ritualen upor, je način nepodrejanja disciplinskim obrazcem normalizacije družbe, je bivanje v svetu s svojimi pravili, kraji, jezikom, na meji, v tveganju

in izzivanju« (Flaker 1992). Interpretacije pojavov zato ne rabijo le kot obrazec percepcije, ampak tudi pri potrjevanju in vzdrževanju ideologije izjemnosti uživanja. Pri vzdrževanju mita izjemnosti se tako prepletajo pripovedi o božanskih učinkih in pripovedi o peklenskih mukah. Oboje je predvsem šokantno in presenetljivo:

Veliko jih pekla drog ni preživelo. Zdi se mi, da zadnje čase narkomani kar umirajo. V tem letu sta se z zlatim šusom poslovila dva moja znanca, eden nekaj časa celo moj dober kolega. Dostim pa ni manjkalo veliko.

Opis fenomenov uživanja ima funkcijo razmejevanja subkulture uživalcev od ostalih skupin, hkrati pa ima tudi funkcijo razločevanja med samimi subkulturami uživalcev. Ko se posameznik seznanja z uživanjem drog, bo stik z določeno subkulturo uživalcev vplival na to, kakšne informacije o uživanju bo prejel. Zinberg v študiji, v kateri opisuje kulture rednih uživalcev, poudari naslednje pogoje, ki so nujni pri vstopanju na sceno uživanja (po: Faker 1999: 218): »dostop do mreže izkušenih uživalcev, ki imajo dovolj vednosti [...], da lahko novincu posredujejo navsote, [...] jih seznanijo s pravili, rituali, s katerimi naj se regulira učinke uživanja, zmanjšuje tveganje in [...] zadrži vsakdanje odnose in dolžnosti.« Zinbergova študija pokaže, da so posamezniki razvili kontrolirano uživanje drog, če so bili seznanjeni s strategijami, ki so omogočale tako uživanje. Posameznik bo razvil take stile uživanja, o kakršnih se bo uspel poučiti, kar bo vplivalo tudi na potek kariere uživalca. Lahko rečemo, da je dostopna (praktična) vednost o drogah tisto, kar vzpostavi razlikovanje med samimi skupinami uživalcev.

PRAKTIČNA VEDNOST

Definicije so močno reprezentativno sredstvo znotraj posamezne kulture in hkrati močna homogenizirajoča sila družbene skupine, ki si jih deli (Moscovici, po: Wetherell 1996). Posebno mesto pa v kulturi uživanja drog pripada praktični vednosti. Pri vednosti o drogah je vedno v ospredju izkustveno in empirično. Kot se mora vsak uživalec, če hoče v svojem socialnem okolju preživeti, nujno poučiti o pravilih, normah subkulture uživalcev in pri tem upoštevati tudi konvencional-

ni kod sporazumevanja in pravil dominantne kulture neuživalcev (kar je na primer pomembno pri taktikah prikrivanja stigme), pa mora osvojiti še povsem praktične in tehnične vednosti. Naučiti se mora natančnih postopkov uživanja drog, npr. apliciranja heroina v žilo. Pripovedovalec je poslušalca poučil takole:

Recimo, maš žlico in daš heroin gor, pa mal citronke, saj to se navadiš, kolk jo moraš dat, da te ne ubije, k jo daš v žilo. Pol daš pa vodo, kokr pač, odvisno, kakšno količino imaš heroina, pol pa kuriš... pa dodajaš vodo, pa citronko. Pol, ko se pa skuri, daš pa vatko od cigareta noter, pa čez tisto potegneš... To je pa res vse. Če pa ne potegneš čez filter, pa mrzlico dobiš, tist je pa hudo.

Naučiti se mora tudi načinov, kako zmanjševati tveganje in se izmotati iz zagat, na primer, poznati mora postopek ravnanja v primeru overdovza. Pri tem, ali se bo kdo ustrezno poučil in bo deležen pravih informacij, je ključnega pomena doslednost in dodelanost pripovedi ter ekspertna vednost, ki jo pos(r)eduje pripovedovalec:

Eni pravijo, da ufuraš sol v žilo. Sol daš na žlico, daš malo vode, potem to premešaš, da se stopi, potem pa v gan in ufuraš. Zdravnik mi je reku, da to n'č ne pomaga, ampak jest s'm to že vidu. Ampak običajno je tok, da če se skupej pribiva več folka in da kdo pade skup, pol je ful panika in vsi spizdijo stran. Če takrat pokličeš rešilca, ne smeš nikol rečt, da je en overdoziral, ampak, da je nekdo padu po tleh in da ne diha več. Pol bojo takoj prletel, drugač pa bojo ful zamudil in bo un že gagnu. Če model res ni ful čist plav, da je tolk zadet, da vidiš, da še funkcionira, potem pa ga pel'eš v'n, ga mal klofneš, ga mal držiš in ga šetaš in mu kej govoriš. Pa gre skoz, al pa tut ne. Če ne, potem pokličeš dohtarja. Oni imajo ene ampule, ki ti nevtralizirajo drogo. To bi mogle talat. Sm slišov, da so jih talal nekeje v Koprju. To je v redu zadeva, če maš to, ne boš umru. - Kaj pa adrenalinske inekcije? Teh pa tle ni.

Vednost in potrebne informacije so torej nakopičene v zgodbicah, ki si jih vsakodnevno pripovedujejo na sceni. Pogovor teče o kvaliteti in vrstah droge, o nabavi, načinih uživanja,

učinkih. Če so referenčni vir vednosti in informacij začetnikom skupine posamezniki, ki že uživajo drogo, pa morajo tudi tisti, ki so na sceni že dalj časa, skrbeti, da vzdržujejo vsaj minimum kontaktov z ostalimi uživalci. Neprestano življenje v ilegali zahteva, da posameznik razvije tesne odnose z ostalimi uživalci:

Če bi lahko govorili, da so narkomani prijatelji, potem sem imel prijatelje med njimi. To pravzaprav ni prijateljstvo v pravem pomenu besede. Gre za neko navezanost oziroma povezanost v stiski, ampak to je zame bolj neka kolegialnost pri zbiranju denarja, iskanju dilerjev, iskanju primerne prostora in samem zadevanju. Druži jih samo droga.

Povsem praktični razlogi narekujejo, da uživalci drog razvijejo pravicatno informacijsko omrežje. Vsakdanji pogovori uživalcev imajo zato naravo prenašanja informacij, medsebojnega obveščanja:

... če pa gredo v družbo, gredo tja, kjer so džankiji sprejeti..., torej med džankije, in imajo svoje debate o dovpju, o zadetosti, o denarju, o pribijanju... Kurbice imajo svoje debate o svojih »strankah«.

Kako pomemben je neprestan stik s sceno, pove dekle:

Vsak večer gresta ven, v svojo standardno družbo, ki se večinoma dobiva na vedno istih mestih.

Na sceni se dobro poznajo, veliko pomenijo veze in sloves, ki ga imaš. Zavedaš se, da si zaradi svoje odvisnosti v dreku, zato je veliko sanjarjenja o tem, kako bodo z drogiranjem prenehali in kaj vse bodo potem lahko delali. Ko so zadeti, veliko bluzijo in nakladajo, prijatelji so drug do drugega in si ne težijo. Kadar pa je kdo v krizi, postanejo med seboj agresivni, veliko je laganja in prikrivanja, predvsem okrog droge. Povemo si tudi o težavah, ki jih imamo, vendar ne v smislu pogovora, saj se med seboj slabo poslušamo.

Če pogledamo vsebino pogovorov na sceni, lahko ugotovimo, da se skoznje pokaže dvojnost, ki jo vzpostavi in pogojuje sodelovanje na ilegalnem trgu nabave droge. Na eni strani se izkaže

popolna individualnost akterjev (»veliko je laganja in prikrivanja«), hkrati pa se sproži tudi nujna solidarnost med njimi (»prijatelji so drug do drugega«). To dvojnost odnosov je dobro povzel eden od sogovornikov:

Poznamo se. Moramo se, saj nikdar ne veš, kdaj boš bolan in boš rabil pomoč. Dobro je, da poznaš ljudi, da veš, kam in na koga se lahko obrneš. Hkrati smo povezani med seboj in smo sami zase.

Povezanost z ostalimi je pri izmenjavi vednosti ključnega pomena. Kako pomembna je dostopnost informacij, pove pripoved naslednje sogovornice. Zaradi informiranosti o nevarnostih okužb se je sčasoma spremenil način uživanja. Na spreminjanje vedenja uživalcev je vplivala obveščanost o nekem pojavu. Toda za to, da so se vzorci vedenja tudi zares spremenili, ni bil potreben le določen čas, ampak tudi razvoj ustreznih storitev, ki so podprle prizadevanja uživalcev, da bi varneje uživali:

Mi smo menjavali igle na veliko, ampak to takrat na začetku, preden je prišel ven hepatitis. Za AIDS se še nismo tako bali, ker si nismo mislili, da bi ga lahko imeli v Sloveniji. Ko pa je hepatitis prišel ven, sem se pa malo ustrašila. Potem sem pa rekla mojemu fantu, da je dost, da se bova šla testirati, če imava hepatitis. V primeru, da sva negativna, bova od sedaj naprej kupovala gane vsak dan, ker hepatitis dobiš tudi od umazane igle. To je bilo vse bolj na mojo pobudo, ker če se že uničujem s horsom, ne bi rada še kakšne bolezni fasala. Potem sem začela hoditi na Metelkovo na metadon in sem kupila tudi gane. Meni se ni dalo na Stigmo hoditi in menjati igle. Moji prijatelji so večinoma tudi potem gane menjali in velikokrat so prišli k meni, da sem jim dala enega rabljenega. Pri meni je trajalo malo več kot eno leto, da sem začela uporabljati svoje in sveže gane. Od mojih kolegov hepatitisa nima nobeden, pa tudi AIDS-a ne, ampak nikoli ne veš.

PREPOVED VEDNOSTI

V ilegali se odvija obsežno in intenzivno »znanstveno in raziskovalno delo«, ki se nabira v

ustnem izročilu in po subkulturnih pravilih uživalcev. Če obstoječo vednost o drogah postavimo analogno z vednostjo, ki jo producira znanost, potem lahko ugotovimo, da tudi za prvo velja delitev na ezoterično in eksoterično vednost, to je delitev na posebno in javno vednost. Po Moscoviciju za znanstveno vednost velja, da jo lahko mislijo le tisti, ki so za to usposobljeni, in da jo lahko razume le peščica ljudi. Vednost je povezana s privilegiji, z ugledom, vrednostjo zaupanja, s sposobnostjo produciranja novih idej oziroma nadarjenostjo. Za znanstveno vednost velja, da je edini pravi način razmišljanja in edini pravi način vednosti. Z drugimi besedami, vse, kar ima opraviti z znanostjo, je obdano z avro svetosti, ker ni neposredno dostopno, kot so običajne vsakodnevne izkušnje (Moscovici 1992).

Čeprav se zdi, da ima vednost o drogah lastnost vsakdanje, javne vednosti, pa jo prav prohibicija umesti na posebno mesto in s tem pogojuje delitev na dovoljeno in prepovedano vednost. Zdi se tudi, da lahko prične uživati droge vsakdo, ki se za to odloči, a izkaže se, da je vednost o uživanju drog dostopna šele, ko se razvije zaupen odnos z njenimi nosilci. Torej se vednosti deli tudi znotraj vednosti o drogah, kjer nosilci »prave« vednosti, izkušeni, skrbijo, da bo vednost prišla v »prave roke« in da bo ostala zavarovana. Vednosti mora biti zavarovana bodisi zaradi povsem trivialnih osebnih interesov (zaščita virov, »nihče drug ne bo nabavljal pri mojem dilerju«, tudi zaščita pred stigmatom) bodisi zaradi ohranjanja že omenjenega romantičnega mita o uživanju drog, saj mora vzdrževati mejo med ezoteričnim in navadnim, med izjemnim in vsakdanjim.

Če vztrajamo pri primerjavi, nam Moscovici (*ibid.*) na modelu znanstvene vednosti pokaže, da ta razmejitev stoji na »prepovedi vednosti«. Prepovedan je dostop do vsega, kar je vzpostavljeno kot vednost in je ločeno od ostalega, s predpostavko, da ostane nejasna in zamegljena vulgarnemu razumevanju. Izraz tega je močno razširjeno prepričanje, da ni vsakdo zmožen osvojiti znanstvenih dejstev in da so ta dejstva rezervirane za tiste, ki so bili deležni posebnega učenja in so se usposobili za njihovo dešifriranje.

In če je znanstvena vednost vsaj deklarativno zavezana skrbi za razvoj in dobrobit človeštva, se prav v tem skriva pravica do njene prepovedi (da ne bi prišlo v roke nepoklicanim). »Filozofije in religije so nekoč prepovedi vračunale v prepričanje, da ni le nevarno, temveč določenih

informacij, izjav, formul, metod zaradi njihove narave tudi ni mogoče razkriti. Ni priporočljivo ali celo prepovedano je to vednost (informacije, formule, metode, izjave) sporočati širši javnosti« (*ibid.*). Ta kvazi prohibicija je globoko zakoreninjena tudi v vednost o drogah. Uradna politika do drog omejuje dostop do vednosti o drogah, oziroma, za svoje potrebe dovoli le širjenje informacij, ki prikazujejo negativne posledice uživanja drog. Vsa preventiva temelji na opozorilih o škodljivih učinkih drog, medtem ko se druge plati ne sme izdati. Tudi užitek je treba označiti kot sporen, ne-pravi. Zatrjujejo, da *ne more* vsakdo vedeti, in tudi to verjamejo, da *ne sme* vsakdo vedeti, ker si lahko škoduje ali ker lahko škoduje drugim. Ves čas gre torej za etične dileme.

Vprašanje neenake dostopnosti vednosti se odpira tudi skozi koncept družbene moči posameznikov in skupin. Glede na to, da socialne reprezentacije predstavljajo lastno komunikacijsko »valuto« različnim družbenim skupinam in da se skozi vzpostavljajo razlike med skupinami, je distribucija in dostopnost vednosti ključni moment, ki vpliva na ohranjanje razlikovanja skupin, pa tudi njihovega položaja v družbeni strukturi.

Kot pravi Diane Watson (po: Wetherell 1996: 312), je moč odvisna od dostopa do virov in od enakopravnosti oz. neenakopravnosti pri razdeljevanju teh virov. Moč temelji na ideologijah in kolektivnih konstrukcijah, na mrežah verovanj, na domnevah in idejah ljudi o njihovem prostoru in položaju v svetu. Ideologije so mreže diskurzov in praks, ki opravičujejo dejanja tistih z močjo in skozi katere je njihovo delovanje predstavljeno kot popolnoma razumno, primerno, naravno, nedvomno in neprašljivo. Moč torej po eni strani vpliva na produkcijo socialnih reprezentacij in s tem javne vednosti, na drugi pa se prav skozi socialne reprezentacije sveta ohranjajo razmerja moči.

Pri uživanju drog ima prepoved dve smeri. Po eni strani jo s prepovedjo uživanja drog zahteva dominantna kultura, po drugi pa jo vzdržuje subkultura uživalcev proti neuživalcem: »vsi se delamo, da ne vemo in ne smemo vedeti«.

Uživanje drog je v skupnosti poznano. Ljudje tudi vedo, kdo uživalci so, vendar se jih izogibajo in jih ignorirajo.

Uživalci se poznajo med sabo. Ločeni so po skupinah glede na snov, ki jo uživajo, npr. tisti, ki kadijo travo, se družijo skupaj, tisti, ki jemljejo heroin, skupaj.

Ljudje po videzu ne prepoznajo uživalcev oz. nočejo jih videti.

Ljudje o tem ne želijo nič vedeti, saj menijo, da se to njih ne tiče. Večina od njih se o tem sploh ne bi pogovarjala, »kaj šele z narkomanom«, če pa se pogovarjajo, so to le čenče sosedov, ki se držijo načela: »dokler se ne tiče mene, me to nič ne briga«. Enostavno si zastikajo oči.

Indiferenten odnos je natanko tisti odnos, ki ga zahteva prevladujoča ideologija. Neangažiran posameznik, ki ni ne za ne proti. S tem vzpostavimo publiko, ki ustvarja lastno mnenje tako, da sledi dominantnemu prohibicionističnemu diskurzu, tistemu, ki je edini javno dostopen.

Kako torej deluje na vednost o drogah kršitev ali neupoštevanje prepovedi vedeti? Samo uživanje drog ni mogoče brez te kršitve. Novinec se hoče naučiti. Ko se zgodi premik onstran dovoljene informacije, se ustvari javna, eksoterična vednost. Toda izkaže se, da kršitev prepovedi vednosti o uživanju drog kršitve ne izpelje v celoti. Ni dovolj, da kdo uživa drogo, da bi vednost postala javno dostopna. Delitev na ezoterično in eksoterično je ostala. Kljub temu, da je vednost prešla mejo in postala »vsakdanja vednost uživalcev«, je še vedno zadržala ezoteričnost nasproti kulturi neúživalcev. Za »druge« je še vedno skrivnost. Pogovor o drogah je zato vedno obdan s tančico skrivnostnosti in zarotništva.

Ali je tvoj diler domačin, ali prihaja iz obale? Sej to ni sploh važno. (Postala je živčna in začela je pogledovati po lokalu, kot da bi opazovala, da jo kdo opazuje. Prijatelj naju je čudno pogledal ter nama namignil, naj o tem ne sprašujeva. Njen prijatelj naju je pogledal, če sva končali, pritrdili sva in dodali: če bi rada še kaj dodala, naj pove sama. Rekla je, da ne in da upa, da sva fer in da tega ne bova razbohnali, ker se lahko tudi z njo kaj slabega zgodi, kot se je zgodilo fantu v Postojni.)

IZGUBLJENA VEDNOST

Vednost, ki se je nabrala v subkulturah uživalcev, ni le vednost o učinkovanju substanc, ampak tudi vednost o vedenju in ravnanju v določenem socialnem in kulturnem okolju. Prepoved uživanja drog od posameznika zahteva, da se javno –

bodisi v vsakdanjem pogovoru bodisi v znanstvenem govoru – odloči in izreče proti drogam. V takih razmerah ni mogoče nepristransko govoriti o drogah in določene informacije morajo ostati zamolčane, zadržane ali celo izkrivljene. Na tak način nastane polarizacija mnenj in vsakdo, ki le omeni drugačno stališče ali izkušnjo, je avtomatično nasprotnik. Vmesne pozicije niso priznane. Ker je dovoljena le ena plat, je prepovedana tudi možnost, da bi tisto posebno vednost, rituale, pravila in norme, ki so jih razvile subkulture uživalcev in so se nabrali v njihovih skupinah, sploh lahko prepoznali in priznali.

Vemo, da so v primeru naravnih drog (npr. peyotl pri ameriških Indijancih) nekatere kulture poskrbele, da se njeni člani skoz socialno učenje seznanijo o pravilih in ritualih uživanja. Zahodna kultura (Zinberg 1991) posameznikom omogoči učenje o pitju alkohola. Mladi se lahko formalno in neformalno skoz film, tisk, opazovanje vedenja v družini in pri prijateljih poučijo o pripravi in učinkih alkohola, o situacijah ali priložnostih, v katerih je pitje dovoljeno, in jasno se ve, kdaj je uživanje prestopilo mejo, ki je za to kulturno okolje sprejemljivo. Družba razvije mehanizme, ki omogočajo nadzorovano uživanje. V primeru uživanja drog pa je metoda naravne socialne kontrole izgubljena. Nekdo, ki prvič dobi v roke drogo, je nenadoma soočen s substanco, ki je ne razume, za katero rituali, sankcije in druga kontrola niso razviti ali razširjeni (Zinberg 1991). Taktike obvladovanja in kontroliranega uživanja drog, ki so jih razvile subkulture uživalcev, širši kulturi ne koristijo, saj ji ne smejo biti posredovane. Ljudem je onemogočeno, da bi razvili in širili sankcije in rituale, ki bi določali razumen nadzor nad uporabo drog, ter se tako izognili negativnim posledicam uživanja drog. V takih razmerah je težko razlikovati med uporabo in zlorabo drog.

Seveda ni mogoče pričakovati, da bi lahko katera koli kultura do podrobnosti nadzorovala uporabo katere koli droge. Tudi obstoj pravil in norm ne jamči, da bodo posamezniki vedno ravnali razumno in odgovorno. Obstoj družbenih sankcij ali ritualov še ne pomeni nujno, da bodo tudi učinkoviti, niti ne pomeni, da so vse sankcije in rituali mišljeni kot mehanizmi kontrole (Zinberg 1991: 258). Toda če onemogočimo tudi tisto vednost, ki lahko pomaga ljudem, da uživanje kontrolirajo in da zaradi uporabe drog ne osiromašijo svojega življenja, potem za to vednost prikrajšamo celotno kulturo. Ko je dovoljena le

retorika vojne proti drogam, v očeh kritične javnosti, še posebej pa v očeh uživalcev samih, tudi vednost, ki je javno dostopna, torej vednost, ki jo prohibicionistična cenzura le dovoli, izgubi verodostojnost, tudi kadar so informacije o potencialni škodljivosti drog ustrezne. Nezaupanje v obstoječo vednost o drogah je torej splošno. Javnost ne sme zaupati vednosti, ki jo imajo uživalci, in uživalci zaradi izkušnje ne morejo zares verjeti v objektivnost strokovne in javne vednosti.

Toda kot se uživanje drog ne glede na prepoved dogaja še naprej, se potihem razvija tudi socialno učenje o uživanju drog. Eden od naših sogovornikov je prepričan:

Svojega sina bom že znal opozoriti o nevarnostih in posledicah, kar pa moj oče meni ni mogel narediti.

OPOMBA

¹ Thomas de Quincey, avtor originalne knjige »Izповed angleškega uživalca opija«, je bil na začetku vzhičen nad delovanjem opija: »tu je skrivnost življenja, o kateri so filozofi od nekdaj razpravljali, srečo lahko zdaj kupim za peni, blaženost lahko dobim zaprto v steklenički«. Pozneje svoje stališče zamenja: »Zapuščam temo o sreči in prehajam na temo o trpljenju, ki ga prinaša opij« (Bukelič 1981: 14; Flaker 1999). Gre za klasičen lik, ki se je obdržal kot model uživalca in se reproducira v literaturi in medijskih podobah ter utrjuje vsakdanji diskurz o drogah.

LITERATURA

- BARTHES R. (1971), *Književnost, mitologija, semiologija*. Beograd: Nolit.
- BUKELIĆ J. (1981), *Droga - mit ili bolest*. Beograd: Zavod za udžbenike in nastavna sredstva.
- CRANACH M., DOISE W., MUGNY G. (1992), *Social Representations and the Social Bases of Knowledge*. New York, Toronto: Huber Pbl..
- DEKLEVA B. (1999), *Ekstazi in plesne droge*. Ljubljana: DRPPD in PF.
- FLAKER V. (1992), Normalna droga. *Časopis za kritiko znanost XX* (Droge na tehtnici): 142-147.
- FLAKER V. in sod. (1999), Podobe uživanja heroina z vidika zmanjševanja škode. *Socialno delo* 38, 4-6: 341-395.
- GOFFMAN E. (1959), *The Presentation of Self in Everyday Life*. London: Cox & Wyman.
- (1981), *Stigma*. Pelican Books.
- MOSCOVICI S. (1992), The Psychology of Scientific Myths. V: CRANACH M., DOISE W., MUGNY G. : *Social Representations and the Social Bases of Knowledge*. New York, Toronto: Huber Pbl..
- NASTRAN ULE M. (1993), *Psihologija vsakdanjega življenja*. Ljubljana: ZPS.
- (ur.) (1999), *Predsodki in diskriminacije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- OAKES, P. J., HASLAM A., TURNER J. C. (1999), Politika, predsodki in mit v preučevanju stereotipov. V: ULE NASTRAN, M. (ur.), *Predsodki in diskriminacije*. Ljubljana: ZPS.
- PEELE, S. (ur.) (1988), *Visions of Adiction*. New York: Macmillan.
- ULE, M. (2000), *Teze predavanj podiplomskega študija Sociologije vsakdanjega življenja*. Ljubljana: FDV (študijsko gradivo).
- WETHERELL, M. (ur.) (1996), *Identities, Groups and Social Issues*. London: Sage.
- ZINBERG N. E. (1991), The Use and Misuse of Intoxicants: Factors in the Development of Controlled Use. V: HAMOWY, R. (ur.): *Dealing with Drugs*. San Francisco: Pacific Research Institute for Public Policy (247 - 281).
- (1997), Zasvojenost, zloraba in nadzorovana uporaba droge: nekaj opredelitev. *Mreža drog V* (Politika droge: Zmanjševanje škode), 2-4: 39-57.

Mojca Urek

ŽIVLJENJSKE ZGODBE IN NJIHOV POMEN

NEKAJ IZHODIŠČ ZA PROUČEVANJE PRIPOVEDOVANJA ZGODB V SOCIALNEM DELU

UVOD

Življenjske zgodbe ljudi so v središču socialnega dela. Tako socialne delavke in delavci kot raziskovalke in raziskovalci v socialnem delu imamo pravzaprav ves čas opravka z življenjskimi zgodbami ljudmi, ki jih poslušamo, pripovedujemo, interpretiramo, zapisujemo, prenašamo naprej; z njimi vsekakor nekaj počnemo ter nanje učinkujemo. Socialnim delavkam in delavcem poklicni položaj omogoča, da v življenja ljudi praviloma tudi neposredno posegajo in bistveno vplivajo na potek njihove zgodbe. Ta detajl jih, če seveda zelo poenostavimo stvari, ločuje od pisateljic in pisateljev literarnih zvrsti. Ko slednji napišejo zgodbo, to dejanje praviloma ne vpliva na življenje likov¹, medtem ko se lahko z zapisom (pravzaprav šele z branjem) zgodbe stranke v socialnem delu drugo življenje lika (resnične osebe) šele začne. Nazoren primer (z očitnimi neposrednimi posledicami) je npr. obtežilen opis stranke, ki ga preberejo na sodišču; manj dostopni so nam učinki, ki jih imajo naše interpretacije zgodb strank na njihov lasten pogled nase, ali učinki profesionalnih branj naših zapisov na ustvarjanje določene podobe osebe v različnih institucionalnih kontekstih. To je vsekakor privilegirana vloga. Daje nam veliko moči in zdi se, da jo lahko uporabimo tako v smeri opolnomočenja strank, ki so nam hoteli ali morali zaupati svoje zgodbe, kot tudi narobe, v smeri povečevanja premoči profesije nad ljudmi. Praksa kaže, da socialne delavke in delavci še zdaleč nismo dovolj previdni in se učinkov svojega delovanja ne zavedamo dovolj; precej običajna praksa je, da osebna zgodba s kompletno dokumentacijo kroži z oddelka na oddelk, z enega centra za socialno delo na drugega. Zakon o varovanju osebnih podatkov je situacijo izboljšal, pa vendar – koliko strank ima dejansko vpogled v svojo

dokumentacijo? In koliko jih lahko na zapisovanje svoje zgodbe v profesionalne namene tudi vpliva? Koliko bi se jih strinjalo s tem, kar je o njih zapisano? Ali socialnodelavsko poročilo dopušča prezentacijo verzije stranke in ali je odprto za alternativna branja?

Pred leti sem se udeležila strokovnega tima, na katerem smo se v odsotnosti uporabnice dogovarjali, kaj so v njeni situaciji prioritetni cilji. Strokovna razprava med njeno socialno delavko, psihiatrinjo in vzgojiteljico njenega otroka je kmalu po začetku zaplavala v nekakšno zaupno zarotniško vzdušje, v smislu: »Ste tudi vi opazili, da ženska smrdi,« ali: »Ja, ja, sem se že spraševala, kaj sploh dela ta moški z njo,« itn. Ne trdim, da se to povsod dogaja, mogoče tudi zelo pogosto ne. Pomembno je nekaj, kar sem takrat prvič od blizu izkusila: popolna nemoč te ženske, da bi kakor koli vplivala na interpretacijo podatkov, dejstev ali dogodkov in na mnenje o sebi. V tisti razpravi ni bilo sledu o njenem pogledu na situacijo, razen ko je šlo za napore, da bi spodkopali njene izjave in dokazali nasprotno ter jo ujeli na laži. Na sodišče, ki je odločalo o njeni kazni in nadaljnjih stikih z otroki, je tako šlo poročilo tima – njena uradno veljavno življenjska zgodba, sestavljena iz posameznih koščkov zgodbe, kot se jih je posrečilo ujeti različnim strokovnim službam; njena osebna zgodba, ki so jo na podlagi »dobronamernih« in »zlonamernih« mnenj in interpretacij življenjskih dogodkov napisale socialna delavka, psihiatrinja in vzgojiteljica. Na sodišču so se poleg tega znašli še nekateri obremenilni psihiatrični dokumenti iz preteklosti in ločeno poročilo socialne delavke, v katerem je med drugim pisalo, da ženska veliko kadí in »ima močan vonj«. Vprašanje, na katerega sem potrebovala odgovor, je, čemu rabijo tovrstni komentarji v poročilih, saj se zdijo nekako nepovezani s

problemom in nepotrebnimi. Če sledimo Hallovi (1997) razlagi, da so tudi zgodbe v socialnem delu dostopne predvsem skozi izvedbe, predstavitve, v katerih je treba prepričati pomembna občinstva o njihovi resničnosti, se mi danes nakazuje odgovor v drugi smeri. Cilj strokovnih služb je bil zaščititi otroke, za katere so ocenile, da so zanemarjeni, zato so morale na sodišču dokazati, da oseba ni zanesljiv roditelj. Diskreditacija te ženske kot matere pa se je dogajala prek postopne graditve lika vsestransko zanemarjene ženske, ki se je utrjeval in potrjeval skozi ustna in pisna poročila. Na podroben popis njenih nesposobnosti so se logično navezovale njena pretekla psihiatrična dokumentacija in izjave obremenilnih prič. »Vse, kar sem jim povedala, so obrnili proti meni,« je bil njen prizadet komentar. Priče, ki je niso obremenjevale in so njeno osebnost in situacijo prikazale v boljši luči, si je morala priskrbeti sama. Pustimo tokrat ob strani vprašanje pravilnosti odločitev in ravnanja socialne službe. Tema, ki jo obravnavam, so zgodbe. Zdi se, da gre primer v prid Hallovi tezi, da se socialne delavke in delavci v situacijah, ko morajo utemeljevati pravilnost svojih odločitev pred ratificiranimi poslušalci, poslužujejo različnih pripovednih sredstev, s katerimi dosežejo, da je odločitev videti upravičena. Kar je v tem primeru definitivno manjkalo, je glas te ženske in otrok, ki so jih te odločitve zadevale, tj., resna obravnava njihove verzije zgodbe. Mimogrede, socialna delavka, ki je bila vodja primera, je bila tako rekoč verižna kadilka in v času omenjenega timskega sestanka mi je v nos neprijetno vdiral vonj najmanj dveh zelo močnih parfumov.

Ukvarjanje z zgodbami odpira različna vprašanja, ki so za socialno delo zanimiva, npr. konstrukcija pomenov, oblikovanje identitete, ustvarjanje vsakdanjega življenja, produkcija kulture in podobno. Obenem pa raziskovanje pripovedovanja zgodb socialnemu delu približa sodobne znanstvene koncepte in trende, ki so v nekem obdobju pomenili epistemološki premik v znanosti. Če omenim nekatere: interpretativnost, poudarek na refleksivnosti (osredotočenje na procese, ki peljejo k vrednotenju, interpretaciji in sklepanju v raziskovanju), družbeni konstruktivizem, politika moči, spoznanje, da »insajderji« in »autsajderji« v raziskovalnem procesu producirajo različni vrsti vednosti, ki sta enako veljavni. Pripovedi vključujejo konstrukcijo in izražanje pomena, kar je bistvena dejavnost človekovega obstoja. So po-

membne strukture produkcije pomena, zato kaže v praksi pripovedi ohranjati ter spoštovati načine konstrukcije pomena respondentov. Vendar je samo zgornja zgodba nakazuje, da so vprašanja zgodb strank v socialnem delu kompleksna in zapletena ter da jim ne gre pristopiti preveč naivno. V pričujočem članku bom poskušala opisati značilnosti in pomen pripovedovanja zgodb ter nakazati nekatera teoretska izhodišča in možne smeri proučevanja pripovedovanja zgodb v socialnem delu

O ZGODBAH: ZGODBE IN JAZ

Zgodbe so me navduševale že od malega. Moj najboljši živi vir je bil moj oče. Rad je pripovedoval vsakdanje zgodbe iz svojega otroštva v Kape lah, kjer je odraščal. Govoril je o sebi, o svojem bratu, o svoji mami, očetu, o sosedih, o vrstnicah in vrstnikih. Ene in iste zgodbe je povedal tako rekoč nešteto krat, skoraj vsakokrat, ko sem ga prosila. Redko se je zgodilo, da se mu ne bi ljubilo povedati vsaj ene zgodbe. Običajno to niso bile zgodbe »velikega formata«, kot npr. tista herojska zgodba, kako sta njegov oče in očetov kolega bežala iz vojske, tik preden se je začela druga svetovna vojna, vendar so tudi te zgodbe vsebovale toliko banalnih človeških podrobnosti, da se je vsaka velika ideja ob njih porazgubila.

Moj oče je bil mojster in ljubitelj pripovedovanja »majhnih zgodb«. Na zalogi je imel zgodbe iz osnovne šole, s pašnje krav, iz nosečnosti v Šleziji, kjer so on kot majhen deček in njegova družina prebili leta med drugo svetovno vojno, in veliko drugih. To so bile zgodbe o solidarnosti in izdajah med vrstniki, o krivičnih in zasluženih kaznih, o otroški objestnosti, o otroškem strahu pred neznanim, o prizadetosti srca, o prijateljstvu z odraslimi, o čudaštvih ljudi, ki se jih je bal, o laganju, o izkazovanju poguma, o zamerah. Zgodbe so bile stvarne, navadne, brez skrivnih namer, in opisi značajev niso bili pretirano otroško prirejani ali poenostavljeni na zaželene/nezaželene ali pozitivne/negativne lastnosti. Zaradi vsega tega so zgodbe verjetno delovale resnično: obenem otroške in odrasle, včasih žalostne in krute, drugič vznese in vesele. Starejša sem postajala, bolj so te večkrat povedane zgodbe pridobivale kompleksnost in izdelanost; in kompleksnejši so bili značaji, manj so klicali k črno-belimi moralističnim ocenam. Zgodbe so bile opremljene s

prepričljivimi dialogi, včasih s kapelskim dialektom in s širokim opisom ozadja dogodkov, ki je skupaj z mojimi vprašanji in podvprašanji običajno pripeljal k novim zgodbam. Pripovedoval je z mirnim, toplim tonom, s sočutjem do ljudi, ki so nastopali; nasmejal se je, ko sem se sama čemu smejala, in na moja vprašanja je včasih odgovarjal z vprašanji, tako da sva skupaj ugibala in razvijala odgovore. Ko je pripovedoval, je iz njega govoril deček, fant različnih starosti. Moja mama ni delila takega veselja do pripovedovanja svojih zgodb. O sebi je pripovedovala bolj redko, brez narcizma, večidel zato, da bi zadovoljila mojo radovednost, večnemu: »Kako je bilo, ko si bila ti majhna?« Zgodbe iz njenega otroštva so bile prej odrasle kot otroške. Govorile so o odgovornosti do staršev, bratov in sester, o nuji, da si čimprej odrasel in naredil prostor tistim, ki so se rodili za tabo. Govorile so o občutku dolžnosti, da si zaslužiš za svoj kruh in pomagaš domačim, pa o spoznanju, da je ni težave na svetu, ki bi se je ne dalo premagati s trudom, vztrajnostjo in včasih odrekanjem. Moja najljubša fotografija mame je slika punčke približno enajstih let s tankima kitkama ob ozkem resnem obrazu; to je moja predstava mame iz njenih zgodb. Moja mama zadnja leta pripoveduje več in pogosteje, kot je včasih. Njene zgodbe so bogatejše s podrobnostmi, redkejšimi spomini, otroškimi potezami in duhovitostjo. Kljub temu ostaja moja mama predvsem pripovedovalka zgodb neke druge vrste. V moji mami živi duh osebne zgodovinarke, zbirateljice in urednice podatkov. Natančna, vestna, vztrajna in z močnim smislom za urejenost je živa banka podatkov za svojo širšo družino. Ima precej natančen pregled nad rojstnimi dnevi, porokami, rojstvi otrok, priimki mož in žen svojih številnih nečakinj in nečakov, njihovimi zaposlitvami in drugimi podatki. Odkar jo poznam, si skrbno zapisuje imena, naslove in številke v svojo majhno beležko. Natančno je izdelala družinsko deblo za dve generaciji nazaj. Vsa leta je skrbela za naše fotografije in urejala družinske albume. Sortirala in shranjevala je dokumente, pisma in razglednice, ki so lahko dragocen vir podatkov. Ljudje, ki se ukvarjajo s posebno vrsto zgodb, življenjskimi zgodovinami, bodo vedeli, kakšno pomembno in nenadomestljivo delo je to.

Zgodb nisem rada poslušala le, ko sem bila majhna. Še vedno imajo pomemben vpliv name – preposlušane, prebrane, pripovedovane, moje zgodbe, zgodbe moje družine ali drugih ljudi,

resnične in izmišljene. Pripovedovanje zgodb ima zame več pomenov, ki so pravzaprav značilni za pripovedovanje zgodb nasploh. Ko zlagam dogodke v zgodbo, dam svojim izkušnjam smisel. Z zgodbami o sebi izmenično ustvarjam, rušim in ponovno oblikujem svojo identiteto. Z zgodbami reproduciram spomin. Vlečem niti iz preteklosti za sedanjost in prihodnost. Se ustvarjam, s vsako zgodbo ustvarjam svoje življenje. Z zgodbami o sebi podtikam podobo o sebi, za katero bi rada, da bi drugi verjeli, da je resnična. Včasih se mi celo posreči. In kdo ima pravico spodbijati njihovo verodostojnost? Ko izrečem, če zapišem stavek, ki ga začnem z »jaz«, čutim drugo vrsto moči in ranljivosti, kot če kaj izrekam v tretji osebi. Izrekam svoje stališče, svoja čustva glede česa, tipam po trdnosti zemlje pod nogami. Se trudim in mi je veliko do tega, da bi bila interpretacija (drugih) moje pripovedi čim bližje temu, kar sem imela v mislih sama, čim bližje mojim doživetim izkušnjam, o katerih pripovedujem. Obenem je pripovedovanje zgodb eden mojih najljubših družabnih dogodkov. Najraje seveda pripovedujem tistim, ki jih moje zgodbe zanimajo, tistim, pred katerimi se mi ni treba pretvarjati ali izkrivljati podatkov in ki ne dvomijo že vnaprej v verodostojnost povedanega, ali tistim, s katerimi si zgodbe izmenjujem, s katerimi me veže svoboden pretok pripovedovanja naših osebnih zgodb. Ko jih poslušam, mi lahko zgodbe burijo domišljijo, sprožajo čustva, slikajo podobe ljudi. Privlačni ali odbija me lahko način, stil pripovedovanja ali to, kako kdo gradi zaplet zgodbe. Zanima me, kako vidi samo/samega sebe, kakšen pomen daje določenim dogodkom itn. Če bi želela te zgodbe verodostojno prenesti naprej, se mi zdi, da bi jih morala pripovedovati dobesedno, s vsem, kar je oseba izrekla, z njeno barvo glasu, z intonacijo itn. Pogosto me spreleti, da je zgodba o sebi, osebna zgodba, nekaj najpomembnejšega pa tudi najranljivejšega, kar imamo. Podoba človeka, ki pripoveduje zgodbe iz svojega življenja, se mi zdi ena najlepših slik iz vsakdanjega življenja.

Narativna teorija ali teorija pripovedovanja zgodb trdi, da je ena izmed bistvenih dimenzij človeškosti prav pripovedovanje zgodb. Pripovedovanje zgodb zajema večino stvari, ki jih počnemo, tako da nas je antropologija poimenovala celo *homo narrans* (tudi *homo fabulans*), človeška vrsta pripovedovalk/pripovedovalcev in interpretinj/interpretov zgodb (Myerhoff po McCall 1989: 39; Currie po Hrženjak 1998: 115). Za

Barthesa je pripoved prisotna v skorajda neskončno različnih oblikah, v vseh obdobjih, v vsaki družbi; nastala je z začetkom zgodovine človeštva in tako rekoč nikjer in nikoli niso obstajali ljudje, ki bi bili brez pripovedi. Pripoved je preprosto tukaj, kot življenje samo. Ko pripovedujemo zgodbe, komuniciramo informacije in ustvarjamo kulturo tako kot profesionalni pripovedovalci in pripovedovalke zgodb, seveda z drugačnimi cilji in nameni. Zgodbe pripovedujemo, da bi izpopolnili logistiko interakcije – take zgodbe imenujemo načrti. Z zgodbami, ki jih imenujemo pojasnila ali opravičila, se sklicujemo na moralni pečat dejanj. Z zgodbami – t. i. »slovarki motivov« – pojasnjujemo svoja dejanja. Zgodbe o sebi pripovedujemo, da bi pridobili in vzdrževali družabno življenje, čeprav nekatere zadržimo kot skrivnosti in jih zaupamo le najbližjim. Zgodbe pa navsezadnje uporabljamo v različnih strokah tudi za prikazovanje značilnih primerov, za dokazovanje, ilustriranje trditev. Zgodba pove, kaj se je zgodilo (ali se bo zgodilo ali se dogaja). Povedati zgodbo torej pomeni deliti informacijo. Vendar je zgodba tudi interpretacija, pojasnjevanje pomena dogodka občinstvu (poslušalstvu, bralstvu), zato vsaka zgodba pomeni tudi interpretativno dejanje. Interpretacija je neizogibna, saj so vse pripovedi reprezentacije (Mc Call 1989).

O pripovedih ljudi, s katerimi sem prišla v stik profesionalno, kot prostovoljka Odbora za družbeno zaščito norosti in pozneje sodelavka Ženske svetovalnice ali kot raziskovalka, nisem razmišljala kot o pojavu s posebnimi značilnostmi, ki bi se ga dalo proučevati s posebno metodologijo. Na neki ravni pa sem le opazala, da imajo zgodbe ljudi, ki sem jih srečevala v praksi, nekatere skupne lastnosti, ki niso naključne. Zgodbe so bile običajno organizirane okoli enega ali več problemov, redkeje so bile vesele ali smešne in zdelo se je najustrežnejše, da so moja vprašanja ali komentarji podpirale tako vzdušje. Proces pripovedovanja je bil večkrat enosmeren kot dvosmeren, tj., od mene se je predpostavljalo, da poslušam in komentiram, medtem ko se je od druge strani predpostavljalo, da govori, da pripoveduje osebno zgodbo. Zgodbe so se razlikovale tudi glede na to, v kakšnih razmerjih sem bila z ljudmi, ki so jih pripovedovali. Če sem bila raziskovalka ali zagovornica, ki jim je prisluznila in ki bi lahko vsaj potencialno spremenila njihov položaj, je bilo v zgodbah več pritožb in za spremembe motivirane energičnosti. Če je bil moj položaj močnejše

vezan na strukture, od katerih je bil odvisen tudi položaj pripovedovalca ali pripovedovalke (institucije, organizacije), so zgodbe močnejše odsevale deklarirana ali prikrita pričakovanja teh ustanov. In bolj kot je bila ta odvisnost vseobsegajoča in trajnejša (zavodi, azili), manj »svojeja« so imeli ljudje povedati o sebi. Mnogi so bili bolj socializirani v besednjak ustanove kot osebe, ki je tam delalo. Ko sem bila obiskovalka, prostovoljka, družabnica, še zlasti če se je druženje odvijalo v vsakdanjem, »civilnem« okolju, so bile zgodbe bližje takim, kot smo jih navajeni v svojih prijateljskih krogih – bile so bolj vsakdanje, običajnejše, manj obremenjene, ne izključno vezane na problem in pogosteje dvosmerne – tudi sama sem se večkrat znašla pod lučjo.

Skratka, zgodbe so se spreminjale in prilagajale zunanjim razmeram. Sociološka artikulacija tega je, da so zgodbe *družbeno konstruirane*. To ne pomeni, da so lažnive, izmišljene, neresnične ali »samo zgodbe«, medtem ko je resnica drugače. Pač pa pomeni, da na dejanja pripovedovanja, poslušanja in interpretacije pomembno vpliva socialni kontekst. To pomeni tudi, da so nekatere zgodbe bližje življenjskim izkušnjam kot druge. Nekatere so povedane v prepričanju, da so resnične; druge so obrambe, zanikanja, laži ali posledica represije. Lahko imajo ambicijo resničnosti za vse čase, ali pa obstajajo samo tukaj in zdaj. Nekatere zgodbe pripovedujemo nereflektirano; pri drugih pa se močno zavedamo spretnosti, kako jih lahko spremenimo glede na to, kdo naj bi jih slišal. Družbena konstrukcija pripovedovanja in branja zgodb pomeni tudi, da občinstvo z različnimi interpretativnimi okviri na različne načine razume in daje pomene zgodbam (Plummer 1995). Leta 1992 sva z Darjo Zaviršek izvedli raziskavo, s katero sva želeli raziskati psihosocialne potrebe žensk, ki so bile hospitalizirane v psihiatrični bolnišnici Polje. Raziskava je bila del obširnega raziskovalnega projekta z naslovom »Načrtovanje razvoja psihosocialnih služb na podlagi potreb ljudi z dolgotrajnimi psihosocialnimi stiskami na področju Republike Slovenije«. ² Kar sva zares zvedeli v dveh mesecih kontinuiranega obiskovanja ženskega psihiatričnega oddelka, so bile življenjske zgodbe teh žensk, vsekakor veliko več kot o njihovih psihosocialnih potrebah. Mislim, da bi nama boljša metodološka pripravljenost pomagala, da bi iz teh življenjskih zgodb lahko potegnili več, kot sva lahko v tistem trenutku. Večinoma so bile njihove zgodbe žalostne v goff-

manovskem smislu – zgodbe, ki so poskušale razložiti in opravičiti hospitalizacijo na psihiatriji. Bile pa so to tudi zgodbe, ki so zavestno ali nezavedno govorile o vsakdanjem življenju teh žensk in o tem, kako ga doživljajo. Pomembna orientacija v raziskovanju nama je bila feministična perspektiva, kar je pomenilo, da sva z vprašanji občasno usmerjali tok razmišljanja respondentk na teme, ki so se nama iz te perspektive zdele pomembne (npr. o nasilju, o delitvi družinskih opravil, o pomenu prijateljstva z drugimi ženskami itn.); obenem sva bili pozornejši na to, o katerih temah ženske same pogosteje govorijo, kako o njih govorijo in kako vidijo sebe v svojih zgodbah. Ženske same recimo niso nikoli spregovorile o spolnem nasilju, a ko sva jih po tem povprašali (če so o tem želele govoriti), se je izkazalo, da je vsaka tretja ženska doživela kakšno obliko spolnega nasilja (največkrat spolne zlorabe v otroštvu, posilstvo ali spolno nadlegovanje, tudi v bolnišnici). Tem dogodkom večinoma niso pripisovale posebnega pomena, o njih so govorile brez zadrege, skorajda hladno, kot o samoumevnih dejstvih, o katerih je odveč govoriti ali je celo bolje molčati in jih pozabiti. Ena od žensk je rekla: »Če si ženska, potem se ti tudi to dogaja in včasih je to, kar se ti dogaja, lahko zelo hudo.« To nama je povedalo veliko o normalizaciji nasilja v življenjih teh žensk, ki lahko na zunaj daje videz, da nasilje tudi v resnici ni pomembno v njihovem življenju. Brez feministične perspektive tega vprašanja ne bi postavljale, pa tudi interpretacija njihovih zgodb bi bila verjetno drugačna. Zgodbe vsebujejo *interpretacijo*, v kateri leži tudi idejno zaledje, svetovni nazor, razumevanje sveta osebe, ki pripoveduje (ali postavlja vprašanja). Narativne prakse pa vključujejo tudi *moč* ter imajo močan vpliv na način mišljenja in pisanja, ki potiska v molk revne ljudi, emigrante, etnične manjšine, ženske, lezbijke in geje, hendikepirane, psihiatrične uporabnike in druge družbeno marginalizirane skupine.

Za zgodbe v socialnem delu in pa tudi za zgodbe nasploh so torej pomembne vsaj tri značilnosti pripovedovanja zgodb: to je družbena konstrukcija zgodb, interpretativnost procesov in razmerja moči, v katera so ujete zgodbe.

ZGODBE SO SE ZNAŠLE V SREDIŠČU ZANIMANJA ZNANSTVENIH VED

T. i. narativni preobrat v družbenih znanostih je preselil zanimanje za naracije iz polja književnosti in literarne teorije na področja psihologije, sociologije, zgodovine, antropologije idr. Tudi postmodernizem je izrazil določen dvom v metanaracije in se obrnil k naracijam, malim zgodbam, kar pomeni, da velike socialne in politične teorije, ki so organizirale naša življenja, niso več dominantne. Poststrukturalistična (postmodernistična, dekonstruktivistična) razširitev definicije naracij je imela za posledico, da lahko poslej med naracije štejemo ne le literarne produkcije, pač pa tudi filmsko in video produkcijo, reklamne oglase, medijske izdelke, anekdote, stripe, zgodbe iz vsakdanjega življenja itn. Zgodnje narativne teorije so se namreč omejevale le na literarne izdelke. Proučevanje poklicnih dejavnosti skozi zorni kot uporabe jezika prav tako postaja pomembno polje socialnih raziskav, ki so spodbudile uporabo raziskovalnih metod in tehnik, kot so pripovedovanje zgodb, narativna analiza in biografska metoda. Vsaka od teh znanstvenih vej in poklicev ima svoj pristop k narativnemu ter razvija svoje ideje o tem, kaj je zgodba in kako naj bi jo proučevali.

Sociologija na področje naracij ni stopila brez izkušenj, saj se je na tak ali drugačen način že ukvarjala z zbiranjem zgodb ljudi (v intervjujih) in pripovedovanjem zgodb. Najpogostejša razlaga zgodovine sociološke avto/biografije postavlja časovni izvor v čas čičaške šole v sociologiji v dvajsetih letih s knjigo Thomasa in Znanieckega *The Polish Peasant*. Čičaška šola je prepoznala pomembnost zgodb informantov za znanstvena spoznanja, in po mnenju večine socioloških teoretičark in teoretikov (Plummer 1995; Bertaux 1981 idr.) je današnje ukvarjanje z življenjskimi zgodovinami, biografijami in avtobiografijami, ki rabijo sociologiji kot vir spoznanj, dedič prav te znamenite šole. Liz Stanley (1996: 765-768) pa tej zgodovini doda še dve alternativni zgodovini³ – prva je mertonovska sociologija, drugo pa umešča v feministično teorijo. Po njenem mnenju sta obe pojmovanji prispevali h korenitemu epistemološkemu premiku v sociološkem raziskovanju, in sicer s tem, ker priznavata, da se vednost sistematično razlikuje glede na družbeni položaj in zato zmoreta videti »razliko« kot epistemološko veljavno. Mertonovi poudarki so bili tile: na

obravnavi »insajderja«, ki lahko prevzame tudi značilnosti »autsajderja«, tako da postane podatkovni vir z redko možnostjo dostopa do posebne vrste vednosti, na pomenu avto/biografije kot teksta, tj., kot objekta raziskovanja po sebi in ne le kot vira, ki nam pripoveduje o nečem, kar je izven teksta samega, ter na nujnosti povezovanja rezultatov sociološke avto/biografije z epistemološkimi pogoji njene proizvedenosti. Prispevek feministične teorije pa jo po Stanley zlasti v njenem vztrajanju pri refleksivnosti kot temeljnemu metodološkemu principu raziskovanja – s poudarkom na nujnosti osredotočenja na procese, ki ne glede na podatke, vključno z avto/biografskimi, vodijo do vrednotenja, interpretacije in sklepanja. Ne glede na to, kateri zgodovini izvira sociološkega zanimanja za biografije sledimo, ugotovimo, da se je na tem področju nedvomno zgodil premik, s katerim je bil tekstualni objektivizem dodobra izzvan, o čemer poročajo različni avtorji in avtorice (Hall 1997; Renner 1996; Riessman 1993; Stanley 1996; Splichal 1990). Če so bile tradicionalne etnografije torej realistične deskripcije in so etnografi imeli jezik za transparenten medij, ki nedvoumno reflektira trdne, enoznačne pomenne, pa so se s poznejšim proučevanjem jezika in vednosti razvijale sociološke, lingvistične, filozofske teorije in pristopi, ki jezika niso dojemale le kot tehnično sredstvo za izražanje pomenov, pač pa kot nekaj, kar konstituira realnost. Zgodbe informantov tako niso bile več le ogledalo zunanjega sveta, pač pa konstruirane, ustvarjalno-avtorske, retorične, polne predpostavk in interpretativne.

Levy (po Splichal 1990: 5) meni, da je znanstveno metodo analize besedil bolj smiselno označiti za analizo diskurza, saj v tradicionalnejših analizah vsebine pogosto spregledujejo, da je analiza diskurza tudi analitikova produkcija diskurza o diskurzu, ki ga obravnava. Analitik je tako hkrati govorec, akter; analiza je proces v času, umeščena v zgodovino in implicira druge akterje. Kot piše Splichal, tako praktično za vse metode empiričnega zbiranja podatkov v družboslovju velja, da dejansko ni možna »analiza« v pomenu prizadevanja za objektivno pojasnjevanje sporočil, ki ne bi hkrati vključevala tudi analize govora, ki ga izjavlja sam analitik. Metoda »analize besedila« se od svoje predhodnice »analize vsebine« na teoretski ravni razlikuje natanko v tem premiku poudarka (pojmem besedila-diskurza) in pri upoštevanju družbenega položaja komunikatorja in recipienta in družbenega konteksta komuniciranja. Dekons-

truktivistična artikulacija teh epistemoloških premikov je, kot napiše Renner (1990: 760), da so »sociologi/nje aktivni producenti/tke socioloških vednosti in ne le interpreti/nje pred-obstoječih družbenih dejstev, procesov, zakonitosti«. Še ena razlika med tradicionalnejšimi in sodobnejšimi družboslovnimi obdelavami biografskega gradiva pa se navsezadnje kaže tudi v tem, da so te danes metodološko bolj »stroge« in kodificirane, gradivo pa manj podvrženo »samoumevnim analizam«, v katerih niso eksplicirani postopki analize in ki ne ustrezajo niti minimalnim kriterijem zanesljivosti in veljavnosti raziskovanja (Renner 1996; Mesec 1998).

Kot rečeno, so družbene vede imele opraviti z ustnimi in pisnimi materiali, strukturiranimi kot zgodbe, dolgo preden so prepoznale v pripovedovanju zgodb informantov poseben prijem (narativni, biografski), ki ima tudi povsem svoje značilnosti, in ga umestile med svoje specifične metodologije. Pripovedovanje osebnih zgodb je pogosto v raziskovalnih intervjujih. Respondentke ali respondenti, če jih ne prekinjamo s standardiziranimi vprašanji, večkrat organizirajo svoje odgovore v zgodbe. Riessman (1994: 67), ki povzema Mishlerja, meni, da so metode kvalitativnega obdelovanja podatkov v preteklosti pogosto spregledovale narativno strukturo pripovedi respondentok in respondentov. Zgodbe so bile kodirane kot »obstranske« in irelevantne. Kvalitativna analiza je v preteklosti z namenom interpretacije in generalizacije tekst običajno razbila na kratke koščke in dele odgovorov, ki jih je urejala izven konteksta. Na ta način je odstranila sekvenčne in strukturne poteze, ki so značilne za narativna dejanja. Kot meni Riessman, so naracije pomembne za raziskovanje, ker odsevajo konstrukcijo in izražanje pomena, in verjetno je narativna oblika med primarnimi načini osmišljanja naših izkušenj. Pri tem tudi izražamo svoja stališča, saj so zgodbe nujno konstruirane iz določene pogleda na svet.

Poleg termina »naracije« se v tekstih, ki obravnavajo pripovedi, pojavlja nekaj sorodnih in povezanih pojmov. Življenjska zgodba (*life story*) je ustna pripoved, ki nastane v interakciji med dvema človekoma ali več ljudmi, medtem ko življenjska zgodovina ali zgodovina primera (*life history, case history*) vključuje tudi dodatne informacije iz drugih virov (uradni dokumenti, dosjeji, zaznamki, poročila, pisma, intervjuji z drugimi ljudmi, ki osebo poznajo in lahko potrdijo

ali ovržejo resničnost življenjske zgodbe). Za oboje pa je značilno, da ne pokrije vseh vidikov življenja (Bertaux 1981: 8). Plummer (1983) uporablja pojem človeški dokumenti ali dokumenti o življenju (*human documents, documents of life*). Pojem zajema življenjsko zgodovino, ustno izročilo, dnevnik, pisma, fotografije, film, literaturo. Biografija in avtobiografija sta še dva pojma, ki se pogosto pojavljata v povezavi z narativnim. Gre za že dolgo utrjeni literarni formi, vendar se oba izraza pojavljata tudi v družboslovnih raziskavah, najpogosteje kot biografska ali avtobiografska metoda v družbenih znanostih. Značilnost biografske metode (katere del so tudi avtobiografije) je, da se že od začetka veže na tiste teoretske pristope, ki poudarjajo pomen subjektivnosti v družbenih procesih (najprej se je pojavila v simboličnem interakcionizmu, pozneje v različnih interpretativnih tehnikah) in individualnih izkušenj kot vira podatkov (Kohli 1981: 62-63). Za Stanley (1996) je avtobiografijo in biografijo nemogoče obravnavati ločeno, saj obstaja med njima intertekstualna zveza, kot obstaja intertekstualna zveza obeh z dejanskim življenjem. Zavzema se za uporabo pojma »avto/biografija«, ki presega nekatere običajne predpostavke pisanja o življenju: delitev jaz/drugi; javno/zasebno; aktualnost/spomin. Avto/biografski jaz je zanj raziskovalno-analitični in sociološki akter, ki sodeluje pri konstruiranju in ne pri »odkrivanju« družbene realnosti in sociološke vednosti. Kot meni avtorica, raba izraza »jaz« eksplicitno priznava, da je vednost kontekstualna ter da se sistematično razlikuje glede na umeščenost posameznega akterja vednosti (spolno, rasno, razredno itn.). Avto/biografija je tako zasnovana kot vrsta praks in metodoloških postopkov, ne pa kot neke vrste zbir podatkov. Za Stanley je ukvarjanje z biografijo in avtobiografijo temeljnega pomena za sociologijo prav zaradi epistemoloških problemov, ki zadevajo razumevanje »jaza« in »življenja«, »opisovanja« samih sebe in drugih ter dogodkov, načina legitimiranja trditve, ki jih oblikujemo v imenu discipline zlasti v procesu tekstualne produkcije.

Pojma sociološke in intelektualne avto/biografije, kot ju v sociologiji opredeljuje Stanley (1996), sta za teorijo in raziskovanje v socialnem delu pomembna zaradi spoznanj, ki so pomenila premik v družbenih znanostih. Naj omenim dve: prvo, da »insajderji« in »autsajderji« v raziskovalnem procesu producirajo različni vrsti vednosti, ki sta enako veljavni, in da je potemtakem obstoj

različnih vrst vednosti o »enem« koščku družbene stvarnosti – »istem« dogodku, kontekstu, osebi in podobno – zakonit. Stvarnost torej ni »ena«, ne obstajajo sociološka sredstva, ki bi omogočala sistematično razsodbo glede teh različno umeščenih in na različni način proizvedenih vednosti. Drugo pomembno spoznanje za socialno delo je, kot piše Stanley (1996), da je produkcija vednosti sistematično odvisna od družbenega položaja. Življenje sestavljajo raznotera družbena omrežja tistih, med katerimi se giblje subjekt »življenja«. Razlike v pojmovanju življenja, odnosov, dosežkov itn. so odvisne od posebnih družbenih grupacij, ki so bistvene za razumevanje »življenja« vsake osebe, ki se giblje med njimi.

TEHNIKE PRIPOVEDOVANJA ZGODB: LEPOSLOVJE, VSAKDANJE ŽIVLJENJE IN PROFESIONALNE NARACIJE

Kako ustvarjamo naracije? Katere tehnike in priprave uporabljamo, ko ustvarjamo narativen tekst? Ko beremo narativne tekste, smo navadno pozorni le na zgodbe v tekstu; redkeje razmišljamo o različnih sredstvih in trikih, ki jih uporabljajo avtorji in avtorice, ko pripovedujejo zgodbe, in s katerimi dosega določene učinke. Berger (1997: 41-60) opiše nekatere osnovne tehnike, ki jih uporabljajo v leposlovju in sublitterarnih naracijah (kot poimenuje naracije popularne kulture). S tem postavi okvir analize za naravo naracij v neliterarne ali izven-literarne fenomene v vsakdanjem življenju. Katere avtorske tehnike so torej v rabi, ko posredujemo informacije bralcem? Avtorji/avtorice pogosto govorijo bralstvu na posredne načine. Ko ponudijo različne opise, skoz svojo izbiro samostalnikov, glagolov, prislovov, pridevnikov v bistvu nagovarjajo bralce, kako naj mislijo določene like ali dogodke. Opisi in figurativni jezik (in ostale tehnike), ki jih najdemo v tekstih, ponuja bralcem znatno količino informacij. Veliko tehnik, ki jih uporabljajo v literaturi, je mogoče uporabiti tudi v naracijah drugih medijev, čeprav včasih tehnike prevzamejo druge oblike – npr., kar lahko vidimo na ekranu v filmu, nadomešča literarno predlogo. V nekaterih primerih se tehnike uporablja v tandemih, vendar je navadno mogoče določiti, katera tehnika je osnovna. Berger razlikuje tele avtorske tehnike in sredstva: opisi, razmišljanja nastopajočih likov, dialog, povzetek, karakterizacija, stereotipi, pis-

ma, telegrami in druga korespondenca, članki, telefonski pogovori.⁴

Opisi sodijo med najpomembnejša sredstva, s katerimi nam avtorji posredujejo informacije. Povejo nam, kako so liki videti, kako se obnašajo, situirajo akcije, generirajo čustva in drže pri bralcih. »Debeluh je bil mlahavo debel s čebulastimi roza lici in ustnicami in brado in vratom, z velikim mehkim jajcem od trebuha, ki je predstavljal ves njegov trup...« (iz Malteškega sokola). Opisi, kot vidimo, ne rabijo le ustvarjanju vizualne predstave; namigujejo na karakter, osebnost in še na dosti drugih reči. Veliko lahko izluščimo iz tega, kako kdo izgleda – iz oblik telesa, telesne govornice, stila oblačenja, pričeske itn.

S tem da razkrije, kako njegovi liki *razmišljajo*, avtor veliko pove o tem, kaj se je dogajalo v zapletu zgodbe (tj., dela povzetke), ter o tem, kako lik dojema druge like in kakšna motivacija žene njihova dejanja. V knjigi *Umor v Orient Expressu* ima Agatha Christie svojega detektiva Hercula Poirota, ki razmišlja o možnostih, ki se tičejo umora:

Poirot očitno misli, da je angleško dekle vmešano v zadevo. Ne morem si pomagati, ampak to se mi zdi le malo verjetno [...]. Angleži so ekstremno hladni. Verjetno zato, ker nimajo nobenih prispevkov [...]. Ampak to ni poglobljeno. Zgleda, da Italijan tega ne bi mogel narediti – škoda. Skleпам, da angleški služabnik ni lagal, ko je rekel, da drugi ni sploh zapustil kupeja. Ni lahko podkupiti Angleža; tako nedostopni so.

Taki odlomki, v katerih avtor pove, kako razmišljajo njegovi liki, so priročna sredstva za zasanjanje idej v bralčevo razumevanje. S tehničnega stališča deluje Agatha Christie kot »vsevedna pripovedovalka«, kot nekdo, ki lahko pove, kaj je v glavah različnih likov, potem ko jih je že opisala in prikazala v akciji. Eno od glavnih pravil v pisanju je »pokazati, ne povedati«, čeprav je treba v nekaterih primerih tudi povedati, in prikaz razmišljanja likov je najpogostejši način za to. Vizualni mediji uporabljajo več neposrednih načinov za prikaz razmišljanja ljudi, na primer *flashback*, obrazni izrazi.

Dialog je najpogostejše sredstvo, s katerim si liki posredujejo informacije med seboj in hkrati posredno tudi bralcem. Dialog – kar osebe povejo druga drugi – omogoča bralcem vpogled v

njihove osebnosti, razmišljanja in akcije. Pisci uporabljajo dialog, da bi ustvarili razločljive, značilne osebnosti; če vse osebnosti zvenijo enako, postane bralec zmeden in z dolgočasen. Tudi uporaba določenih besed pri dialogu je lahko stvar premišljene tehnike. »Reči« in »strinjati se«, na primer, posreduje različni ideji. Avtorji uporabljajo še veliko drugih glagolov pri opisovanju dialoga, in vsak sproža drugačne pomene in občutke ter ustvarja pri bralcu različna mnenja, kako lik občuti in za kakšne odnose med njimi gre. Avtorji lahko ustvarijo držo svojih bralcev enostavno z izbiro besed pri predstavljanju ali sklepanju koščka dialoga.

Tabela 1: Seznam glagolov in možni pomeni

glagol	pomen
zašepetal	skrivnostnost, intimnost
zavreščal	vznemirjenje, jeza, strah
eksplodiral	bes
strinjal	konsenz, skladnost
vprašal	vprašljivost
zasikal	grožnja (spolzkost)
namignil	sugestija, namig
naznanil	javna narava odziva
zacvilil	pritoževanje, javkanje

Vir: Berger 1997: 49.

Povzetki. Na različnih stopnjah povprečne detektivske zgodbe (in v narativnih tekstih nasploh) avtor naredi povzetek, v katerem na kratko pregleda, za kaj je doslej v tekstu šlo. To je nujno, da bi lahko bralci sledili dogodkom, da zgotovimo določene aktivnosti, in včasih zato, da bi pokazali, da so se določene stvari zgodile, ne da bi jih posebej dramatizirali. Povzetki lahko rabijo tudi za to, da avtorji interpretirajo dogodke v tekstu za bralca.

Največ *karakterizacije* se zgodi skoz opise in dialoge, pa tudi skoz akcijo. Dva opornika karakterizacije sta avtorjeva opisa, (a) kako lik izgleda in (b) kako se obnaša. Prek opisa delovanja nastopajočega lika bralci dobijo vtis, kakšen je ta lik. Interpretacija tega delovanja je odvisna od bralčevega lastnega sistema vrednot in moralnih kod. Karakterizacijo potrebujemo, da bi pojasnili motivacijo, razumeli, zakaj osebe počnejo, kar počnejo. Bralce je treba prepričati v verjetnost tega, kar osebe počnejo, kar pomeni, da morajo biti njihove akcije povezane z njihovimi osebnostmi

in željami. Vedenje likov mora biti kakor koli že upravičeno, tako da lahko bralec sprejme dogajanja kot razumljiva in logična.

Stereotipi so ideje, ki jih imajo ljudje o različnih kategorijah ljudi. V stereotipih razmišljamo o članicah in članih različnih etničnih in rasnih skupin, profesij, družbenoekonomskih razredov, narodnosti. Tako govorimo o Judih, Škotih, odvetnikih, gejih in podobno. Stereotipi so navadno negativni, čeprav so teoretično lahko tudi pozitivni ali mešani. Semiotično rečeno so stereotipi metonomije: na podlagi delca (nekaj ljudi, ki smo jih srečali) sklepamo o celoti. Čeprav je stereotipiziranje simplistično in nevarno, je del vsakdanjega nelogičnega in nekritičnega mišljenja. Navkljub nelogičnosti se stereotipiziranje pogosto uporablja v narativnih tekstih, saj avtorjem omogoča hitro in ekonomično karakterizacijo.

Pisma, telegrami, dnevniki in ostale oblike pisnih materialov, pa tudi telefonski razgovori ipd. omogočajo avtorjem prikazati informacije o likih.

Če povzamemo, se velik kos literarnega pripovedovanja zgodb opira na avtorjev neposredni prenos informacij (prek opisovanj, povzemanj, stereotipov in drugih sredstev) ali posredni prenos (prek likov, ki drug drugemu kaj sporočajo skozi dialog, pisma, telefonske razgovore). O teh tehnikah razmišljamo kot o sredstvih, s katerimi avtorji generirajo določene učinke pri bralcih. Teksti niso enostavne, naravne zadeve, pač pa kompleksna dela, ki dosegajo svoje učinke kot rezultat spretnosti avtorjev, da pomešajo akcije, dialoge in karakterizacije in s tem prenesejo informacije različnim tipom bralcev. Manj ko se zavedamo uporabe teh tehnik in sredstev, boljši je avtor, trdi Berger (1997: 60).

Običajni ljudje brez posebnega institucionalnega zaledja prav tako pripovedujemo zgodbe. Berger (1997:161-200) potegne nekatere vzporednice in razlike med vsakdanjim življenjem in naracijami. V vsakdanjem življenju lahko opazimo sekvence in narativne elemente, vendar vsakdanje življenje kljub temu ni naracija.

Tabela 2: Razlike med naracijo in vsakdanjim življenjem

<i>naracija</i> (<i>posredovana</i>)	<i>vsakdanje življenje</i>
izmišljena	resnično
osredotočena	difuzno
intenzivni konflikt, nenehen	manj opazen konflikt, naključen
vsaka zgodba različna	ponavljajoč se performans
radovednost glede razrešitve	nejasni cilji
polno dogajanje	nedogodkovna osnova
posnema življenje?	posnema umetnost?

(Vir: Berger 1997: 162)

Izmišljene naracije imajo začetek, sredino in sklep, v katerem se razrešijo različni zapleti in konflikti. Naša vsakdanja življenja nimajo zmeraj ali zelo pogosto elementov konca – razen ko umremo. Naša vsakdanja življenja so večidel »sredine«, v katerih hodimo v službe, imamo svoje užitke in tako naprej. In tudi naša smrt ni nobena razrešitev zapleta (razen v nekaterih primerih), pač pa bolj ali manj nenaden konec naše »zgodbe«. Naracije so tudi dosti bolj osredotočene kot vsakdanje življenje; opraviti imajo s specifičnimi posamezniki in posebnimi konflikti, problemi, grožnjami ali s čim drugim, kar zapleta naša življenja. Po drugi strani pa tečejo naša vsakdanja življenja razmeroma rutinsko in naše izkušnje praviloma niso tako intenzivne in vznemirljive, kot jih doživljajo liki v narativnih delih. Zvečine nismo vohuni, detektivi, pustolovci, in čeprav imamo svoje probleme (v službi, družini itn.), vendarle nismo pogosto v življenjski nevarnosti. V svojem vsakdanjem življenju doživljamo nekaj, kar lahko poimenujemo ponavljajoči performansi. Vsako jutro zajtrkujemo, in celo to, kar bomo pojedli, teži k neke vrste rutini. Rutino ali ponavljajoče performanse potrebujemo, da ne zapravimo vsakodnevno preveč energije za razmeroma trivialne zadeve. Navade nam pomenijo tudi varnost. Vsakdanje življenje ima zvečine malo dogodkov, medtem ko so življenja likov v literarnih delih in televizijskih nadaljevanjih nabita z dogajanjem. V resnih dramah so liki resno soočeni s smrtjo in propadom. Ujeti morajo morilce, tvegati, se spustiti v zapletene ljubezenske afere in tako naprej.

V komedijah se morajo junaki in junakinje izvleči iz komičnih situacij, ki so si jih priredili sami (ali pa so jih vanje potisnili drugi). Liki v žanrskih naracijah največkrat nimajo vsakdanjega življenja; živijo vznemirljivo življenje, polno izzivov. Eno od pomembnih vprašanj je, kakšne učinke ima narativna fikcija na nas. Po Aristotelu umetnost posnema življenje (v množičnih medijih umetnost posnema življenje na zelo izkrivljen način). Še pomembnejše vprašanje je, v kolikšni meri življenje posnema umetnost, se sprašuje Berger (*op. cit.*: 163). Berger opiše nekaj naracij, ki se pojavljajo v vsakdanjem življenju: delovni zapiski in dnevniki, konverzacije, psihoterapija, osmrtnice itn. Delovni zapiski in dnevniki so teksti, ki jih pišemo vsakodnevno in so na začetku datirani. Čas je poglobljen pri organizaciji teh tekstov, saj avtorji/avtorice pišejo o stvareh, ki so se jim dogajale, svoje opazke o ljudeh, ki so jih srečali, in tako naprej. V teh tekstih ni zapleta, čeprav lahko čez leta avtorji/avtorice prepoznajo nit, ki se vleče skozi tekste in je niso opazili, ko so jih zapisovali. Tisti, ki pišejo dnevnike ali delovne zapise, so osrednji liki, junaki in junakinje svojih tekstov. Posamezniki in posameznice pišejo dnevnike, ker jim proces pisanja pomaga doseči vpogled vase, razjasni jim misli in spodbudi nove ideje; naprej, dnevnik zagotavlja tudi zapise, v katere se lahko avtorji/avtorice poglobijo kadar koli pozneje. Mnogi vidijo v pisanju dnevnika tudi terapevtsko vrednost (t. i. »zdravljenje s pisanjem«). Namesto z drugimi ljudmi se pisci dnevnikov na ta način pogovarjajo s seboj, peljejo notranje dialoge, ki lahko razsvetlijo nekatere predzavestne in nezavedne elemente njihovih duševnosti. Pisanje dnevnika je literarno dejanje in kot drugi ustvarjalni napor pogosto udari ob ideje in občutke, ki se jih avtorji/avtorice prej niso zavedali. Ti teksti so meta-avtobiografije, napisane v prehodnih trenutkih – v nasprotju z avtobiografijami, ki so napisane ob določenih trenutkih v času, ko so avtorji/avtorice dosegli neko določeno starost in se želijo na ta način ozreti nazaj v preteklost. Avtobiografije vpeljejo nit naracije, ki vse stvari poveže med seboj. V dnevnikih ni nikakršne niti, ki bi se je avtorji/avtorice zavedali, razen minljivost in prehodnost časa (*op. cit.*: 167). Konverzacije so resnično popularna umetniška oblika in kot take imajo svoja pravila in konvencije. Najosnovnejša oblika konverzacije predpostavlja dve osebi, med katerima mora obstajati določena stopnja sodelovanja; eden od njiju je pobudnik/ca konver-

zacije, druga oseba pa sodeluje pri prevzemanju besede. Konverzacija je definirana z delovanjem sodelujočih in z vlogami, ki jih prevzemajo v konverzaciji. Vsak obrat pri govorjenju je del konverzacije kot celote. Te dele je treba sestaviti skupaj na določen način, da bi lahko bila konverzacija dosledna. Konverzacije morajo imeti vrsto začetnih pogojev ter preidejo skozi različne etape, vključno z začetkom, osrednjim delom in koncem. Torej, da bi se konverzacija začela, stekla in končala, morajo biti izrečene določene besede, stavki. Sodelujoči se izmenjujejo pri pogovoru v nekem določenem linearnem zaporedju. Splošna omejitev je ta, da se govorci izmenjujejo. Dovoljena so določena prekrivanja in mogoči so tudi presledki, ko eden od govorcev, ki je na vrsti, ne spregovori in drugi nadaljuje govor. Če ne bi bilo tega pogoja linearnega razvrščanja delov, bi govorili o monologu ali o zmešnjavi besed, nikakor pa ne o konverzaciji. Konverzacije imajo torej linearno naravo in lahko funkcionirajo kot naracije. Konverzacije vključujejo ustvarjalne minljive naracije, ki so omejene s pravili; da bi bila sposobna konverzacije, mora oseba poznati pravila in jim slediti. Ljudje, ki ne sledijo pravilu izmenjevanja besede, monopolizirajo pogovor. Terapevtska izkušnja je s strukturnega stališča analogna leposlovnim naracijam; obe vrsti naracij imata nalogo, ki jo poskušata uresničiti, zaplet, prebliske iz preteklosti, krize, vodilne protagoniste in antagoniste (junake in junakinje, sovražne osebe, pomočnike itn.). Konverzacije, s katerimi imamo opraviti v terapevtskem kontekstu, so pogosto podobne detektivskim zgodbam, poskušajo odkriti ali razkriti neko »negativno osebo« in razumeti motivacijo osebe, ki je vključena v psihoterapijo. Psihoterapija je podobna vohunski zgodbi, v kateri kdo išče »znamenje«, člana organizacije, ki sabotira stvari, daje informacije sovražniku in deluje kot dvojni agent. Psihoterapijo lahko vidimo tudi kot dramatični avtobiografski narativni tekst, v katerem stranka igra osrednjo vlogo, ali kot igro za dva igralca, v kateri stranka odgovarja na vprašanja in komentarje drugega igralca/igralke (terapevta/terapevtke) ter poskuša razrešiti probleme ali konflikte, ki so lahko notranji, zunanji ali kombinacija obojih. Terapevt/terapevtka ima dvojno vlogo, vlogo igralca in občinstva; kar sliši kot občinstvo, vpliva na to, kar naredi kot igralec. Psihoterapijo pa lahko vidimo tudi kot neke vrste interaktivno igro, ki jo stranke »pišejo« iz tedna v teden. Od tega, kaj se bo zgodilo v enem tednu,

je odvisno dogajanje v naslednjem tednu. Tudi terapevti in terapevtke pišejo neke vrste scenarij, da bi zapisali, kako stvari potekajo in kaj je bilo že narejenega. Osmrtnice so hiperredukcioniistične mikrobiografije. Pokrivajo skrajne točke posameznikovega življenja in so za večino ljudi edina ali ena od redkih priložnosti, da je njihovo ime natisnjeno v časopisu. Osmrtnica ima pogosto napetost drame, saj našteva le najpomembnejše točke v življenju posameznika. Življenje je reducirano na paragraf ali dva: poklic, ki ga je oseba opravljala, družino, ki jo zapušča, in podobno. Pri osmrtnici gre za povzetek človekovega življenja in ne za razrešitev zgodbe ali konfliktov. Osmrtnice so mikrobiografije, močno zgoščeni teksti. Obstaja še veliko področij vsakdanjega življenja, v katerih lahko prepoznamo narativne elemente. Na primer, bolezen lahko priznamo kot naracijo in tudi dejansko prevzame obliko pisane naracije v zapiskih, ki jih o razvoju bolezni naredijo zdravniki. Naslednji zgled naracije je spoved. Skratka, veliko aspektov vsakdanjega življenja ima narativne razsežnosti. Naučiti se moramo – tako Berger – »brati« naracije, jih analizirati, videti analogije z določenimi drugimi aspekti v našem življenju, videti, kaj junaki in junakinje simbolizirajo, način, kako te podobe reflektirajo in vplivajo na naše ideje o moči, seksualnosti, moralnosti, dobrem življenju, in tako naprej (Berger 1997: 174).

Tehnike pripovedovanja zgodb v vsakdanjem življenju predstavljamo skoz eksperiment, ki ga je naredil McCall (1989) med neprofesionalnimi pripovedovalci in pripovedovalkami zgodb. Poudarek McCallovega eksperimenta je na tem, da ljudje kot pripovedovalke in pripovedovalci zgodb prenašamo informacije in ustvarjamo kulturo enako kot profesionalni pripovedovalci zgodb, seveda z drugačnimi cilji in nameni. Z raziskavo je potrdil hipotezo, da je pripovedovanje zgodb najboljše način, kako ljudje razvijamo skupno razumevanje stvari. Po njegovem se človeška družba sestoji iz delovanj (akcij) in interpretacij. Da bi lahko delovali, moramo ljudje najprej interpretirati situacije, v katerih delujemo, pri čemer uporabljamo skupne definicije teh situacij ali pa razvijamo nove v interakciji z drugimi ljudmi.

McCall je skupini informantk in informantov zastavljajl vprašanja o njihovih življenjih, zanimalo so ga njihove življenjske zgodovine. Organiziral jih je v pet skupin; vsaka skupina se je sestala na

šestih srečanjih. Za vsako srečanje je vsak moral napisati kratko avtobiografsko zgodbo na neko predpisano temo (npr. družina, v kateri sem odrasel, leto v zadnjih dvajsetih letih, ko se je zgodilo največ sprememb, itn.). Na vsakem srečanju so glasno brali svoje zgodbe. Večina sodelujočih je bila rojena med drugo svetovno vojno ali takoj po njej, zato je večina zgodb vsebovala tudi informacije o socialnih spremembah po drugi svetovni vojni. Besede, kot so »socialna sprememba« ali »izobilje«, so seveda povzetki detajlnih sprememb v posameznih življenjih. Ko ljudje opažajo spremembe v svojih življenjih, jih merijo v osebnih merah, v skladu s svojim osebnim koledarjem. Kot pravi Mills, ki ga povzame McCall (*op. cit.*: 39), »se redko zavedamo zapletenih povezav med vzorci v svojih življenjih in potekom svetovne zgodovine«.

Katere tehnike so uporabljali ljudje, ki so bili vključeni v raziskavo? Vsaka zgodba, piše McCall, vsebuje *zplet*, ki razvrsti dogodke v časovnem zaporedju. Naracija pove, kaj se je zgodilo; temu, kar se je zgodilo, da pomen, saj zaporedje vsebuje vzročnost. Začetek zgodbe pomeni primarni »vzrok«, konec pa izpade kot »učinek«. Naprej, časovna zaporednost (»in potem...«) predpostavlja vzročno pogojenost (»in zato...«, »in zaradi tega...«). Ljudje, ki pripovedujejo zgodbe, odločajo o tem, kje bodo začeli ali končali, v kakšen vrstni red bodo razvrstili dogodke ter katere dogodke bodo vključili in katere izključili. Narativna izbira je bila zelo pomembna tudi v McCallovi raziskavi, še zlasti v začetnem delu, ko so ljudje pripovedovali na temo »zaporedje prelomnih dogodkov in stalnic v njihovem življenju«. Prva izbira, ki jo je vsak naredil, je bila, kje začeti. Tudi druge pripovedne izbire so bile v pomoč pri oblikovanju zgodbe, vendar je izbira o tem, kje začeti, pokazatelj tehnik naracije in namiguje, na kakšen način je izražen pomen v pripovedi. Le polovica je začela s svojim rojstvom in dala nekakšen pomen frazi »ko sem se rodil/a« z opisom ali karakterizacijo. Tisti, ki so začeli svojo pripoved na ta način, so povedali več kot le to, kdaj so bili rojeni; povedali so npr., kaj je pomenilo biti rojen v Chicagu na koncu obdobja depresije ali v New Jerseyu med II. svetovno vojno, v določeni družini z njeno posebno konstelacijo zaposlitev, sorodstva in načrtov. Nekateri so naredili nekakšen zaključek o svojih življenjih že v prvem odstavku. To je bila prva stvar, ki so jo povedali o sebi, in pozneje so le še podprli ta zaključek z ostankom

zgodbe. Tovrstni pripovedovalci in pripovedovalke zgodb so že osmislili prelomne dogodke in stalnice v svojem življenju in so svoji pripoved začeli s povzetkom smisla, ki so ga našli. Drugi so enostavno začeli s svojimi najzgodnejšimi spomini, v katere so že vključili tudi interpretacije; pripovedujejo, kot da bi pojasnjevali pomen svojih spominov, ali kot da bi pojasnjevali, zakaj so se spomnili ravno tega, česar so se, in ne česa drugega.

Ne morem se spomniti ničesar iz obdobja pred vrtcem, pač pa se spominjam, kako sem vsak poldan in večer srečala očeta na stranskih stopnicah, ko se je vračal z dela. Naša življenja so se vrtela okoli očeta, okoli njegovih prihodov in odhodov, okoli tega, kaj mu je všeč in kaj ne. Nobena od nas – starejša sestra, mlajša sestra, mama ali jaz – ni čutila posebne bližine do očeta, vendar pa smo zaradi te oddaljenosti čutile ogromno strahospoštovanje do njega.

Naslednja tehnika pripovedovanja zgodb je bila *opisovanje ali umestitev*. Opisovanje ustvarja pomen z zagotavljanjem konteksta za akcijo/delovanje, o kateri se pripoveduje. Opis fizičnega in socialnega prostora pojasni, kje, kdaj in kako se je kaj zgodilo.

Svoje informante je McCall spraševal po natančnejših opisih; zanimala so ga okoliščine in situacije, v katerih so delovali. Ti širši opisi so dodali pomen dogodkom, o katerih so najprej pripovedovali. »Moj oče je imel zadnjo besedo pri odločanju, vendar le pri denarju. Ni pa sodeloval pri vzgoji otrok. Nismo si bili blizu, vendar sem vseeno občudovala materino vsestranskost. Učila nas je igrati klavir...« V drugi zgodbi o svoji družini je Liz natančneje opisala svoje otroštvo in dala dogodkom iz prve zgodbe dodaten pomen:

Moja mama je želela zame in za sestro, da bi imeli ure glasbe, ampak zaradi nenehnih selitev nisva imeli časa ostati pri enem učitelju ali učiteljici. Tako naju je nazadnje začela poučevati note sama na majhnem rdečem otroškem klavirju, ki sem ga dobila nekega božiča. Oče je kupil klavir, ko sem bila v kakšnem petem razredu (»Da bi se pokazal,« je rekla mama).

Tretja tehnika pripovedovanja zgodb je *karakterizacija*. V leposlovju in literarnih avtobiografijah so liki portretirani s šablonsko, ponavljajočo se aktivnostjo in z dialogom.

McCall piše, da so njegovi informanti okarakterizirali ljudi in odnose v svojem življenju z dogodkom in situacijam, ki so jih opisovali, dodali pomen. V zgodbi o starših je prejšnja informantka dala še primer tega, kaj pomeni, da se je »njen oče rad pokazal« in da se je »njena mama pritoževala zaradi tega«; ta dejanja je prikazala kot njune karakteristike.

Mama se je nenehno pritoževala nad očetovim ravnanjem. Ni hodil v cerkev, ni ji dajal dovolj denarja, bahal se je pred svojim kolegi iz službe, zanimal se je za avtomobile in tovornjake – same napačne stvari po njeni oceni. Mama je naredila uslugo očetu, da nas je poslala na kolidž, da se je imel priložnost »pokazati«.

Četrta tehnika pripovedovanja zgodb, ki jo opiše McCall, je *zorni kot*. Ko pripovedujemo zgodbe, ne povemo le, kaj se je zgodilo in s kom, pač pa tudi, kaj nam je to pomenilo. Kot meni Rimmon-Kenan, je »norma teksta« sestavljena iz »splošnega sistema konceptualnega videnja sveta«, v skladu s katerim so ovrednoteni tudi dogodki in liki (po *ibid.*). Zgodbe, ki jih je zbral McCall, so vsebovale sociološko stališče, ki je postalo normativno v skupinskih razpravah, ki jih je imel z informantkami in informanti. Zaprošil jih je, naj napišejo nekaj o institucionalnih praksah v svojih neposrednih okoljih. Pisanje o institucionalnih praksah je ljudem pomagalo na nov način osmisliti njihove zgodbe. Ljudje, ki so odraščali v istem času, v istih institucijah, imajo deloma skupno vednost. Ljudje, ki so odraščali v istem času, se spominjajo podobnih etabliranih načinov, kako kaj narediti, naučili so se istega slovarja motivov in posebnih definicij želja in tega, kako jim streči. Rezultat je, da so zgodbe, ki jih pripovedujejo, smiselne tako zanje kot za poslušalce. Zdi se verjetne. McCall da primere zgodb petih informantk in informantov o »večerji v njihovem gospodinjstvu na tipičen dan«. Opisi večerij v teh petih zgodbah so bili zelo različni, kot je bilo tudi pričakovati, glede na to, da sta se instituciji družine in gospodinjstva zelo spremenili. Stabilne institucije zagotavljajo stabilne situacije, ki jih lahko ljudje brez težav interpretirajo in v njih delujejo, saj se lahko oprejo na skupne definicije o prikladnem ravnanju in skupnem razumevanju, kaj je najbolje za vse. Socialna sprememba pa na drugi strani vznikne v obliki novih situacij, v katerih morajo ljudje postaviti nove oblike delovanja. V

novih situacijah se delovanje skupin in posameznikov razlikuje – ljudem je celo težko delovati skupaj –, saj se njihove definicije situacij razhajajo, ne delijo podobnega razumevanja, kaj je najboljše in najučinkovitejše ravnanje. Ko so bili McCallovi informanti otroci, so vsi vedeli, kaj pomeni primerna družina. Njihova preteklost ne vsebuje veliko ločitev ali ponovnih porok ali »parov, ki živijo skupaj«, ne zaposlenih mater ali dnevnega varstva. Vsi so vedeli, kaj je primeren obed: »meso in krompir«, ki ju je pripravila in vsem v družini postregla Mati, ko se je Oče vrnil iz dela. Zdaj pa je od petih informantov eden ločen, ena ločena in samohranilka, eden živi s partnerko, dve sta polno zaposleni. Oba informanta kuhata; dve informantki se lahko pri kuhanju opreta na pomoč partnerjev. Njihova življenja niso več podobna življenjem njihovih staršev. Podobna pa si niso niti med seboj. Kar jim je skupnega, so problemi pri konstruiranju akcije v novih situacijah – bodisi da gre za napor, da »zmeraj poskrbijo za nekoga, s katerim lahko skupaj jedo«, ali za to, da poskrbijo, »da nihče ne streže nikogar«, ne da bi se pri tem izgubila magična moč družinskih obrokov, ali pa se »učijo kuhati in večerjati sami«. Ti problemi gotovo segajo prek mej gospodinjstev teh petih ljudi. McCallovi informanti so se lahko po njegovih besedah prav prek pripovedovanja zgodb poučili, da imajo drugi podobno težavno situacijo kot sami. Ta vednost jim je dala nova merila, kako interpretirati svoje življenje. Ko so primerjali svoje življenje z drugimi, ki so odraščali v istem času, se jim njihovo lastno življenje ni zdelo več tako čudno, deviantno, kot se jim je zdelo prej, ko so ga primerjali z življenjem vrstnikov iz preteklosti. Informantke in informanti so pokazali, da se zavedajo kulturnih sprememb. Neka informantka je pokazala, da ne opravlja vsega gospodinjstva, kot ga je njena mama, in da se oba z možem pogovarjata z otroki. Drug informant je opisal, kako se je osvobodil tradicionalnega zakona in se z novo partnerko naučil, da je lahko skupno kuhanje način, kako se drug drugemu približati in nekaj podeliti med seboj. Pripovedovanje zgodb je ena vrsta interakcij, s katerimi ljudje razvijamo skupno razumevanje. Ko običajni ljudje pripovedujejo zgodbe, torej ustvarjajo kulturo. Ti majhni, dozdevno nepomembni dogodki v dnevni konverzaciji lahko pomenijo premik v razumevanju kulturnih sprememb.

Naracije najdemo tudi v t. i. študijah poklicnih tekstov. To seveda ne pomeni, da je treba razumeti

socialnodelavska poročila kot ločen poklicni diskurz, ki bi bil čisto nekaj drugega kot ostali. Na ravni rabe tehnik in sredstev pripovedovanja zgodb so se primerjave zgodb v socialnem delu z literarnimi zgodbami in zgodbami v socialnem delu pokazale relevantne. Hall (1997) v svoji študiji obravnava vrsto pisnih in ustnih tekstov, pisanih in izgovorjenih dokumentov, ki so nastali kot produkt vsakodnevnih dejavnosti socialnega dela, ob priložnostih, ko socialne delavke in delavci komunicirajo o svojem delu s pomembnimi drugimi sogovorniki. Pri tem uporabi različne koncepte pripovedovanja zgodb iz sociolingvističnih in konverzacijskih analiz, s katerimi pokaže, da si socialne delavke in delavci pri vsakodnevnem poročanju o svojem delu pomagajo tako z literarnimi metodami kot tudi z metodami iz vsakdanje konverzacije. Njegova osrednja teza je, da »delati socialno delo« zahteva poročanje in prepričevanje pomembnih poslušalcev v resničnost likov, problemov in rešitev. Poročila pojasnjujejo in dokazujejo, zakaj je bilo neko delo v skladu z upravičeno in ustrezno dejavnostjo.⁵ Zanima ga torej, kako socialne delavke in delavci razlagajo svoje delovanje v atmosferi kritizma in protislovij, ter katera analitična in pojasnjevalna sredstva in tehnike uporabljajo, da bi podprli svoje odločitve. Bistveni izhodišči njegove študije naracij v socialnem delu sta razumevanje naracije kot izvedbe dejanja in interakcijski pristop. Ideja naracije kot izvedbe pomeni bolj ali manj to, da nam interpretacija in pomen poročila postaneta dostopna takoj, ko ga kdo prebere in se nanj odzove. Izvedba naracije pomeni branje naracije z namenom in z določenega mesta. Čeprav morda res obstaja določena struktura v socialnodelavskih dokumentih v smislu institucionalnih konvencij (npr. standardizirano sodno poročilo), pa avtor meni, da je pomembnejše dejstvo, da sama zgodba stopa na pot številnih branj, ki se dogajajo na podlagi interakcijske produkcije in sprejemanja socialnodelavskega poročila.

Hall ugotavlja, da lahko z metodami literarnih analiz proučujemo značilnosti zapleta, zornega kota in likov poročila v socialnem delu. Ratificirani bralec se v poročanju vzpostavlja vsaj na tri načine: z vrsto kategorij in konceptov, s katerimi manipulirata govorec in poslušalec, z vzpostavitvijo kontrastov med zaželenimi in nezaželenimi vedenji in stanjem stvari in z dajanjem specifičnih navodil, ki povezujejo govorca in poslušalca v interpretativno socialnodelavsko skupnost.

Socialnodelavski govor uporablja širok rang kategorij in fraz, npr. »skrb«, »kontrola«, »v otrokovem največjem interesu«, ki imajo specifično rabo v socialnem delu in niso nikjer drugje rabljene na tak način. Čeprav tak govor kaže poznavanje socialnodelavske terminologije, ne zadošča, da bi konstruiral legitimnega socialnodelavskega bralca. Priti mora do kompetentne manipulacije takih kategorij in konceptov, ki pripeljejo do uspešnega poročila in vpokličejo bralca. (Hall omeni primer 15-letnega fanta, ki se je socialnim delavkam pritoževal nad obravnavo z besedami: »Niste delali dovolj za moje interese.«) Za poročila v socialnem delu je značilna tudi pogosta uporaba pravne terminologije, ki intervencijam zagotavlja legitimiteto.

Z uvedbo pojma kontrastov Hall raziskuje, kako lahko opis dveh nasprotujočih si stanj naredi več, kot le poda kronološko strukturo zgodbe. V »zgodbi o razbitem nosu«⁶ lahko slišimo vsako stališče kot prispevek k vseobsegajočemu kontrastu med stanjem stvari pred incidentom in po njem, zaradi katerega je prišlo do krepkejše intervencije socialne službe. Socialni delavec problema nestabilnosti v družini v poročilu sicer ne poudari z eksplicitnim kontrastom, pač pa za predstavitev družine izbere eno od značilnosti, ki ilustrira njeno deviantnost. »[I]n npr. C, sedemletni fant, ki se je selil v življenju že 30-krat - [...]« Deviantna značilnost družine je prej ilustrirana, kot pa eksplicitno indicirana. Od poslušalke ali poslušalca se pričakuje, da bosta predpostavljala, da se sedemletnik ne bi smel seliti tako pogosto, in so torej družinske okoliščine deviantne. Stopnjevanje narave opisa »se je selil v življenju okoli 30-krat«, ki mu sledi pavza, se lahko sliši kot priložnost za bralko ali bralca, da si potrdita deviantnost okoliščin. Prvo stanje stvari se torej začne s selitvami sedemletnega dečka, z opisom očetovega nasilja, intervencijo socialnega delavca, pravnih okvirov in motenega vedenja ostalih otrok v družini. Orisan je tudi ustrezen odgovor socialne službe. Drugo in kontrastno stanje stvari ne kaže, da bi bile spremembe v materinem vedenju ali v vedenju njenih otrok še bolj deviantne. Prav materina nekooperativnost s socialnimi službami signalizira zlom predhodnega stanja stvari. Poslušalec je ponovno vpoklican kot ratificiran socialnodelavski poslušalec, saj se zagovor močnejši socialnodelavski intervenciji gradi prej na nekooperativnosti kot na deviantnosti. Kompetentnemu poslušalcu bodo jasne očitne posledice nekooperativnosti: »To je pomenil alarm, saj veste, oče na sceni, da da da da da da...« S »saj veste« in »da da da« pripovedovalec da navodila slušatelju, katere očitne sklepe naj naredi. Tako »alarm« kot »da da da« sta pomembni navodila za slušatelja. Zvok »alarma« je kot metafora za poziv gasilske brigade k akciji, s polnim zavedanjem, da gre za krizo. »Da da da« pa lahko slišimo kot »efekt domin«: pojavitev očeta je zadostna informacija, ki kaže, da so se zrušili vsi elementi iz prvega stanja stvari. S kontrastiranjem stanj se konstruira kompetenten poslušalec/bralca, od katerega se pričakuje, da bo sledil zgodbi, ne da bi potreboval specifična navodila o deviantnem in normalnem vedenju. V sodniškem poročilu o isti zgodbi ni bilo mogoče, da bi pripovedovalka izzvala deljena stališča skoz povezana navodila, kot so uporaba »saj veste«, pa tudi performans skupnosti se ne opira le na socialnodelavske konvencije. Kako lahko potemtakem poročilo za sodišče pouči in konstruira ratificiranega bralca? Uvod in sklep poročila se slišita kot standardni protokol in priprava dokumenta za specifičnega bralca in bralne okoliščine. Bralec je prestavljen v dve ključni srečanja, ki sta pazljivo postavljeni in grafično ilustrirani z odvisnim govorom. Srečanje med socialno delavko in materjo, preden je prišla informacija iz bolnice, zveni prijateljsko. Mati je zvedela, kaj skrbi socialno službo, in je zanimala stike z očetom. Pri opisu tega srečanja sta bili uporabljene vsaj dve metodi. Prvič, posredna: imela je priložnost povedati svojo verzijo incidenta, ki pa je bila soočena z verzijo dogodka iz bolnišnice. (»Povedala mi je, da sta se D in njegov brat prepirala na stopnicah in da je D padel in si poškodoval nos. Pojasnila sem ji, da smo iz bolnišnice prejeli informacijo, ki kaže, da se je incident zgodil drugače, kot je bil zgoraj opisan«). Drugič je šlo za metodo neposrednega vprašanja (»[V]prašala sem jo, ali je v zadnjem času videla očeta otrok, in mi je zagotovila, da ga ni«), ki ji je sledil neposredni govor (»Očitno gre za napako. D-ja so zamešali s kakšnim drugim otrokom«). Ta izsek funkcionira kot dialog. Socialni delavec opiše svoj govor in poroča o materinem. Za ratificiranega bralca, sodnika, poroto lahko to poročilo deluje kot navzkrižno zasliševanje. Socialna delavka, precej tako kot odvetnik, postavlja posredna vprašanja in daje materi priložnost, da pove resnično/zaželeno verzijo. Ta je nato konfrontirana z nasprotujočo, objektivno preverljivo informacijo iz bolnišnice. Neposredno vprašanje pa je zastavljeno, da bi dočakalo

rativnosti: »To je pomenil alarm, saj veste, oče na sceni, da da da da da da...« S »saj veste« in »da da da« pripovedovalec da navodila slušatelju, katere očitne sklepe naj naredi. Tako »alarm« kot »da da da« sta pomembni navodila za slušatelja. Zvok »alarma« je kot metafora za poziv gasilske brigade k akciji, s polnim zavedanjem, da gre za krizo. »Da da da« pa lahko slišimo kot »efekt domin«: pojavitev očeta je zadostna informacija, ki kaže, da so se zrušili vsi elementi iz prvega stanja stvari. S kontrastiranjem stanj se konstruira kompetenten poslušalec/bralca, od katerega se pričakuje, da bo sledil zgodbi, ne da bi potreboval specifična navodila o deviantnem in normalnem vedenju. V sodniškem poročilu o isti zgodbi ni bilo mogoče, da bi pripovedovalka izzvala deljena stališča skoz povezana navodila, kot so uporaba »saj veste«, pa tudi performans skupnosti se ne opira le na socialnodelavske konvencije. Kako lahko potemtakem poročilo za sodišče pouči in konstruira ratificiranega bralca? Uvod in sklep poročila se slišita kot standardni protokol in priprava dokumenta za specifičnega bralca in bralne okoliščine. Bralec je prestavljen v dve ključni srečanja, ki sta pazljivo postavljeni in grafično ilustrirani z odvisnim govorom. Srečanje med socialno delavko in materjo, preden je prišla informacija iz bolnice, zveni prijateljsko. Mati je zvedela, kaj skrbi socialno službo, in je zanimala stike z očetom. Pri opisu tega srečanja sta bili uporabljene vsaj dve metodi. Prvič, posredna: imela je priložnost povedati svojo verzijo incidenta, ki pa je bila soočena z verzijo dogodka iz bolnišnice. (»Povedala mi je, da sta se D in njegov brat prepirala na stopnicah in da je D padel in si poškodoval nos. Pojasnila sem ji, da smo iz bolnišnice prejeli informacijo, ki kaže, da se je incident zgodil drugače, kot je bil zgoraj opisan«). Drugič je šlo za metodo neposrednega vprašanja (»[V]prašala sem jo, ali je v zadnjem času videla očeta otrok, in mi je zagotovila, da ga ni«), ki ji je sledil neposredni govor (»Očitno gre za napako. D-ja so zamešali s kakšnim drugim otrokom«). Ta izsek funkcionira kot dialog. Socialni delavec opiše svoj govor in poroča o materinem. Za ratificiranega bralca, sodnika, poroto lahko to poročilo deluje kot navzkrižno zasliševanje. Socialna delavka, precej tako kot odvetnik, postavlja posredna vprašanja in daje materi priložnost, da pove resnično/zaželeno verzijo. Ta je nato konfrontirana z nasprotujočo, objektivno preverljivo informacijo iz bolnišnice. Neposredno vprašanje pa je zastavljeno, da bi dočakalo

poznejšo obsodbo na podlagi objektivno preverljivih policijskih dejstev. Razlika med tem in prvim navzkrižnim zasliševanjem je, da navzkrižni zasliševalec na svoja vprašanja tudi odgovarja. Drugo srečanje, preselitev otrok s pomočjo policije, govori o materinih besedah in vedenju v precejšnjih podrobnostih. Odvisni govor prikazuje njeno histerično vedenje: »Ko me je zagledala, je postala izjemno razburjena in je začela kričati: 'Spravite jo ven iz hiše!' Medtem je stekla v dnevno sobo in se oprijela gugalnika, na katerem je sedel otrok. Kričala je: ne, ne, ne, povejte mi, kaj sem naredila.« To lahko ponovno beremo kot navzkrižno zasliševanje, le da je socialna delavka v poziciji opazovalke iz prve roke. Odločitev za premestitev otrok ni pojasnjena. Pravzaprav sploh ni bilo nobene druge alternative, saj je bil dialog z materjo nemogoč. Socialne službe so videti racionalne, v nasprotju s »histerično« materjo.

Socialnodelavski bralec in bralka lahko *bereta zaplet* v smislu občutka za smer akcije. V vseh stadijih zapiskov, ki jih obdeluje Hall, je videti, da socialne delavke in delavci zbirajo in interpretirajo dogodke in like. Dejstva se obračajo v interpretacije in akcijo. Različna branja zapiskov o primeru lahko umeščajo v tekst druge zaplete.⁷ V tem primeru je sodišče odločilo, naj se otroci vrnejo domov. Ali lahko po tem neuspehu na sodišču bralec socialnih služb prepozna, kaj je šlo narobe? Je bila informacija neustrezna in ni bilo podlage za akcijo? So bili postopki izpeljani korektno? Pazljiva navodila dejstev, zornih kotov, racionalnih odločitev so lahko prispevek k takim potencialnim opravičilom, npr. eksplicitne zveze med informacijami in odločitvami v nekaterih zapiskih. Drugi bralci lahko berejo kakšen drug zaplet. Ali so socialne službe reagirale prehitro in preveč nepremišljeno? Iz nekaterih zapiskov je brati, da je bila premestitev otrok nujna in nevprašljiva. Ali je bilo delovanje na podlagi zdravnikovega zornega kota napačno glede na poznejše mnenje policijskega zdravnika, ki ni podprl prvega mnenja? Ali bi bilo treba informacije predati na sodišče, preden so otroke premestili iz družine, ali so bili res v tako veliki nevarnosti? Po drugi strani, kaj če sta se policija in sodišče zmotila? Kritični bralci lahko pri tem primeru postavijo pod vprašaj celotno strategijo socialnega dela in socialnodelavsko formulacijo problema. Socialna služba je bila v profesionalnem prepričevanju neuspešna in jo lahko kritizira poljubno število poznejših bralcev.

Hall omenja še dve specifični potezi, ki povezujeta poslušalce s skupnostjo ratificiranih poslušalcev, in sicer z rabo »*saj veste*« in »*mi*«. Schiffrin (po Hall 1997: 63) ugotavlja, da se lahko »*saj veste*« v naracijah sliši kot evalvacija zgodbe. »*Saj veste*« pritegne udeležbo publike s tem, ko usmerja poslušalčevo pozornost na gradivo, ki je pomembno za njegovo razumevanje, zakaj se zgodba pripoveduje. Označuje meta-vednost o skupni (bodisi pripovedovalčevi/poslušalčevi bodisi splošni) vednosti. Kontinuirano rabo »*mi*«, ko opisujemo akcijo in evalvacijo, lahko slišimo kot poziv skupnosti socialnega dela. Govoriti v imenu take skupnosti pomeni dvoje – tako vpeljati skupnost kot tudi poskušati doseči legitimizacijo od nje. Na začetku socialna delavka govori iz svojega zornega kota. Pozneje lahko opazimo izmenjujoče prehajanje z »*jaz*« na »*mi*«. »*Mi*« se ne nanaša toliko na socialnodelavske kolege in kolegice kot na različne profesionalce, vključno z zdravniki, patronažo in medicinskimi sestrami. »*Jaz*« je slišati bolj aktiven, s podporno vlogo »*mi*« v ozadju. Bralec in bralka lahko slišita združeno fronto profesionalcev, ki delijo skrb socialne delavke in ji dodeljujejo mandat. Socialnodelavski zapiski pogosto prevzemajo ali vključujejo zorne kote drugih profesij. Zorne kote, ki so v rabi, da bi bralca prepričali o pomembnosti poročila s vključitvijo mreže profesionalcev, lahko uporabimo tudi kot opravičilo, ko gredo stvari narobe.

Moralna karakterizacija akterjev je odvisna od dostopnih moralnih formulacij. Zaslužna stranka, neustrezni starši, storilec spolne zlorabe, promiskuitetna najstnica – to so vse moralne kategorije, na katere se opira opisovanje in kategoriziranje likov v socialnodelavskih poročilih. Socialne delavke in delavci uporabljajo moralne formulacije, da bi postavili like in orisali akcijo kot sankcionirajočo, obenem pa dajejo navodila poslušalcem in bralcem glede skupnih moralnih konvencij. Odločitve o potrebni pomoči ali sankcijah niso podkrepljene le z dejstvi o primeru, pač pa tudi s pričakovanji o tipičnih likih (pokvarjen mladostnik, zaslužni prosilec denarne pomoči). Se ena od tehnik, ki dosega učinek pri bralcih, je *moralno kontrastiranje likov*. V omenjenem poročilu se materin lik riše v nasprotju z mnogimi razumnimi ljudmi. Mati je glede na druge akterje, ki so očitno razumne osebe, »zelo težka, sovražna, nekooperativna«, je izrazito negativen lik v nasprotju s številnimi pozitivci. Čeprav ni nobenega neposrednega navodila bralcu, da gre za nerazumno

vedenje, je kontrast dosežen z opisom nežne in nedolžne narave akterjev, ki jih mati zlorablja – medicinske sestre, otroški dom, socialne delavke. Ta narava je neprimerljiva z njenim nasilnim vedenjem. Vsaka pripoved o incidentu pokaže vzorec, vrh tega pa potrjuje očitnost in neizbežnost kategorizacije negativnega lika. Mati kontinuirano ne izpolnjuje pričakanj normalnega vedenja klientov, saj »se ne drži dogovorov«, »ne sodeluje«, »ni prišla na timsko konferenco«, »ne prihaja v bolnico«, »ne pristaja na stik z otrokom pod nadzorom«. Socialna delavka pa se v nasprotju s tem skoz intervju kaže kot razumna oseba. Je razumna v pogovorih z materjo, podirajo jo drugi profesionalci, se zaveda dobrobiti otroka in deluje profesionalno. Drugi profesionalci in stari starši se v poročilu pojavljajo skupaj na več mestih, medtem ko ima mati na svoji strani samo delikventnega očeta svojih otrok. Otrokovo zdravje in dobrobit se pojavlja na več mestih kot nespremenljiva referenca. »Javni nadzor« je pomembna kategorija in kompetentni bralci in bralke v intervjuju slišijo cel rang možnih intervencij in profesionalne retorike – »ocena«, »povezanost med javnimi službami in nevladnimi organizacijami«, »timske konference«. Na nobeni točki ne moremo reči, da intervencija ni bila ustrezna in na mestu. Ali lahko kateri koli poslušalec ali poslušalka obtoži socialno delavko, da ni bila razumna ali kompetentna, ali trdi, da mati ni kriva? Toda ali je to res? Kako se lahko otrok »sprejemljivo razvija«, če ga je policija prisilno premestila iz družine? Neustrezna ocena? Nepotrebna uporaba prisilnih metod? Pozneje v intervjuju socialna delavka poroča, kako je sodnik ugotovil, da je socialna služba »zasula družino s svojo podporo« in da bi se kazalo »nekoliko potegniti nazaj«. V zapiskih se pojavlja tudi zapis telefonskega klica, ki ne kaže na ravno najboljše medprofesionalno sodelovanje. In gotovo je tudi mati v tem času storila kaj razumnega. Tako »neslišana zgodba« matere krha moč socialnodelavske zgodbe.

Hall omeni še nekatera sredstva in tehnike pripovedovanja zgodb, ki rabijo prepričevanju občinstva: *opisovanje strank*, pri čemer se opisi razlikujejo glede na to, ali gre za resne ali manj tvegane situacije; *raba odvisnega (neposrednega) govora*; *upodabljanje kompleksnih ali poenostavljenih likov* itn.⁸ Poudarja, da njegov namen ni ocenjevati pravilnost odločitev socialnih delavk in delavcev, pač pa proučiti, katere pripovedne tehnike in sredstva uporabljajo, ko morajo zagovarjati svoje

odločitve pred ratificiranim in kritičnim občinstvom, in kako se zgodbe strank in situacij spreminjajo glede na priložnost branja. To ne pomeni, da so zgodbe lažnive, pač pa njegova študija dokazuje, da so družbeno konstruirane in da kratko malo ni mogoče, da bi bile objektivne.

Na ravni rabe tehnik pripovedovanja zgodb lahko ugotovimo podobnosti med zgodbami v literarnih delih, vsakdanjem življenju in socialnem delu. Literarna teorija in sociologija vsakdanjega življenja odpirata za socialno delo zanimiva vprašanja o naracijah, bralnih situacijah, ustvarjanju skupne kulture, pa vendar je med njimi tudi dosti razlik, še zlasti na ravni učinkov izvedbe pripovedovanja zgodb. Kot pravi Hall, nosijo vloga, priložnosti in moč socialnodelavskih branj potencial za takojšen in neposreden odziv in subverzijo. Socialnodelavska poročila so pisana in brana skoz legalne in administrativne priložnosti, medtem ko branje literarnih tekstov bolj povezujemo z zabavo, željo in užitkom.

Pristope, ki so bili predstavljeni do zdaj, lahko uvrstimo med skupino tistih, ki poskušajo dokazovati idejo, da se narativnost pojavlja povsod, v vseh diskurzivnih izvedbah – konverzijski, dokumentarni, znanstveni in literarni –, in da pravzaprav ni človeške dejavnosti, v kateri ne bi osmišljanje dogodkov, dejanj in izkušenj potekalo skoz narativno organiziranje izkustvenega materiala.

NARATIVNA KONSTRUKCIJA REALNOSTI IN NARATIVNI PRIJEMI V SOCIALNODELAVSKI PRAKSI

Z obravnavanega stališča so naracije obravnavali kot literarne ali sociološke fenomene, za socialno delo pa so pomembni tudi prijemi, ki raziskujejo naracije v njihovi socialnopsihološki dimenziji, kot način organizacije spomina in miselnih procesov (J. Bruner, K. J. Gergen, D. Epston, M. White, K. Murray in drugi). Na te ideje se opirajo tudi praktični prijemi, ki uporabljajo izsledke teh raziskav za razvijanje t. i. narativnih tehnik na področju psihosocialne pomoči (Borden 1992).

Metode, ki so bile predstavljene do zdaj, lahko uvrstimo tudi med skupino tistih, ki sledijo ideji, da se narativnost pojavlja povsod, v vseh diskurzivnih izvedbah – konverzijski, dokumentarni, znanstveni in literarni –, in da pravzaprav ni človeške dejavnosti, v kateri ne bi osmišljanje

dogodkov, dejanj in izkušenj potekalo skozi narativno organiziranje izkusvenega gradiva. »Potemtakem je vse naracija, tako literarna kot neliterarna. Celo tiste reprezentacije, ki naj bi bile natančne reprezentacije česa, kar se je ravnokar zgodilo, padejo v narativne vzorce, ki jih ustvarja neelektabilen semantični potencial besed in stavkov«, piše Butler (po Hall 1997: 41). Nasproti tem metodam se postavljajo tiste, ki zagovarjajo razliko med narativnim in nenarativnim načinom. Murray (1995) meni, da naracije izgubijo mesto posebne domene za ustvarjanje pomena, ko enkrat prepoznamo, da konstituira socialno realnost. Da bi lahko razumeli, kako se naracije vpisujejo v socialno konstrukcijo, je treba prepoznati njihov odnos do tega, kar ni narativno. Brez te antiteze smo po njegovem mnenju soočeni z grožnjo *sic nulla omnia*: če je naracija vse, potem ni nič.

Jerome Bruner (1987; 1988; 1991) je razvil psihološko teorijo o ustvarjanju pomena, v kateri je postavil nasprotje med narativnimi in racionalnejšimi oblikami razumevanja, narativno mišljenje nasproti paradigmatškemu dokazovanju (tudi logično-znanstvenimi oblikami kognitivnega funkcioniranja). Razlike med njima prouči glede na različne dimenzije (izkušnje, čas, jezik, osebni angažma). Obe obliki razvrščata in urejata izkušnje in konstruirata neko določeno realnost, vendar, kot pravi, dobra zgodba ali dobro postavljen logični argument zahtevata različen angažma. Mnoga področja niso organizirana po logičnih principih in asociativnih zvezah, še zlasti tista, ki imajo opraviti s človekovo vednostjo o sebi, njegovem/njenem socialnem svetu in kulturi. Večina našega znanja o človeškem pridobivanju vednosti in konstrukciji realnosti izhaja iz študij o tem, kako ljudje spoznavajo naravni ali fizični svet in manj iz študij o spoznavanju simboličnega sveta. Zaradi dolgotrajne prevlade empiricistične in logične znanosti smo se doslej bolj ukvarjali z odraščanjem otroka v »majhnega znanstvenika«. Gre za tipične, z razsvetljenstvom inspirirane študije. In medtem ko raziskujemo, kako kot ljudje pridemo do konstrukcij in pojasnitev sveta narave v smislu vzrokov, verjetnosti in časovno-prostorske mnogoterosti, pravzaprav zelo malo vemo, kako konstruiramo in reprezentiramo bogato in zmedeno področje človeških interakcij. Tako kot področja logično-znanstvene konstrukcije realnosti je tudi področje človeške interakcije dobro oprto na principe in ravnanja. Področje ima na voljo kulturno

opremo ali tradicijo, na kateri so modelirana ravnanja. Svoje izkušnje in spomin na človeška dogajanja organiziramo večinoma v narativni obliki – v obliki zgodb, opravičil, mitov, razlogov, da kaj počnemo ali ne počnemo. Naracija je konvencionalna oblika, ki se kulturno prenaša in je omejena s posameznikovo ravno obvladovanju. V nasprotju s konstrukcijami, ki jih generirajo znanstveni in logični postopki in iz katerih lahko odstranimo potvarjanje, lahko z narativnimi konstrukcijami dosežemo le »verjetnost«. Naracije so torej verzije resničnosti, ki jih narekuje določen dogovor in »narativna nujnost«, ne pa empirična verifikacija ali logične zahteve.

Bruner obdeluje te značilnosti iz drugega zornega kota kot literarni teoretiki. Če slednje zanima naracija kot konstrukcija teksta, pa Brunerja kot socialnega psihologa zanima, kako naracija funkcionira kot instrument psihe pri konstrukciji realnosti. Opiše deset značilnosti narativnosti: narativna diahronost, partikularnost, posledičnost intencionalnih stanj, hermanevtična sestava, zakonitost in kršitev, referenčnost, žanrskost, normativnost, kontekst občutljivosti in pogodbene in narativni presežek.

Narativna diahronost. Naracija je poročilo o dogodkih, ki se pojavljajo v času. Lahko jo označimo v nečasovnih terminih (kot npr. tragedijo ali farso), vendar so take označbe le povzetki, le izvlečki vzorcev dogodkov, ki se pojavljajo v času. Čas vključuje, kot se je izrazil Paul Ricoeur, prej »človeški« kot abstraktni ali »urni« čas. Pomembnost časa narekuje pomen, ki ga pripisujemo dogodkom. Za Williama Labova, enega pomembnih raziskovalcev narativnosti, je časovno zaporedje bistvenega pomena za naracije, vendar je to časovnost umestil v pomen-ohranjujoče zaporedje delov govora v narativnem diskurzu. Kot meni Nelson Goodman, naracije vsebujejo in združujejo načine konstrukcije in reprezentacije zaporednega, diahronega reda človeških dogodkov, med katerimi je sekvenčnost delov govora v povedanih ali napisanih zgodbah le ena od tehnik. Celo neverbalni mediji sledijo pravilu narativne diahronosti, kot npr. pravili »od leve proti desni« in »od zgoraj navzdol« v stripih.

Partikularnost. Naracije se domnevno opirajo na posamezna dogajanja. Vendar je to bolj njihovo sredstvo kot cilj. To velja vsaj za zgodbe, ki gladko padejo v splošnejše tipe. V zgodbi o ljubezenskem približevanju je lahko del scenarija obdarovanje; darilo pa je lahko roža ali zlata verižica. Oboje

lahko rabi kot ustrezen emblem ali simbol darila. Posameznosti dosežejo emblematični status s prileganjem k zgodbi, ki je zanje generična. Prav zaradi njihovega prileganja žanru lahko narativne posameznosti »umestimo«, kadar manjka pojasnilo. »Sugestivnost« zgodbe je v emblematični naravi njenih posameznosti.

Posledičnost intencionalnih stanj. Pri naracijah gre za ljudi v nekih umeščenih akcijah; dogajanja, ki so se jim pripetila, morajo ustrezati njihovim »intencionalnim stanjem« med akcijo – njihovim željam, veri, teorijam, vrednotam itn. Fizični dogodki so pomembni za zgodbe s tem, da vplivajo na intencionalna stanja glavnih likov. Vendar lahko iz intencionalnih stanj lika zares predvidimo le to, kako bo čutil ali kako bo sprejel določeno situacijo. Kadar manjka zveza med intencionalnimi stanji in akcijo, ki sledi, narativna poročila ne morejo zares zagotoviti vzročnih pojasnil. Kar v resnici preskrbijo, je osnova za interpretacijo: zakaj je lik deloval tako, kot je. Interpretacija je bolj stvar »razlogov«, da so se neke stvari zgodile, kot pa stvar »vzrokov«.

Hermenevtičnost. Beseda *hermenevtično* namiguje, da imamo opraviti s tekstom, v katerem je kdo poskušal izraziti pomen ali iz katerega kdo želi izvleči pomen. Iz tega izhaja, da obstaja razlika med tem, kar je izraženo v tekstu, in tem, kar bi tekst eventualno lahko pomenil, in naprej, da ni enega samega odgovora, s katerim bi lahko določili pomen tega izraza. Taka hermenevtična interpretacija je nujna, če ne moremo uporabiti ne racionalne metode, da bi preverili »resnico« pomena, ki se naslavlja na tekst kot celoto, ne empirične metode, da bi določili preverljivost konstitutivnih elementov, ki sestavljajo tekst. Največ, česar se lahko nadajamo od hermenevtičnih analiz, je torej intuitivno pojasnilo pomena teksta kot celote v luči konstitutivnih elementov, ki ga sestavljajo. To nas pripelje do dileme t. i. hermenevtičnega kroga, v katerem poskušamo opravičiti »pravilnost« nekega branja teksta v terminih drugega branja, namesto s postopki racionalne dedukcije ali empiričnega dokazovanja. Povedati zgodbo ali jo razumeti kot zgodbo je odvisno od človeške zmožnosti procesirati znanje na interpretativen način. Mnogi literarni teoretiki in filozofi trdijo, da smo v dejanja interpretacije prisiljeni, če je tekst o svetu, h kateremu se domnevno obrača, »zmeden, nepopoln, meglen«. Svojih interpretativnih naporov se dejansko bolj zavedamo, ko imamo opraviti s tekstovnimi in referenč-

nimi nejasnostmi. Bruner (1991: 10) se ne strinja: »Ne morem se strinjati s tako posplošeno trditvijo, da smo v interpretacijo prisiljeni le zaradi prenasličnosti ali nejasnosti.« Iluzija, da obstajajo tudi naracije, ki ne potrebujejo interpretacije, je rezultat dveh procesov. Prvega Bruner imenuje »narativno zapeljevanje«; nekateri veliki pripovedovalci zgodb tako dobro obvladajo spretnost narativne konstrukcije realnosti, da njihova pripoved daje močan vtis, da je edina mogoča interpretacija dogodkov ta, ki nam jo ponujajo, pa če je še tako bizarna. Drugi proces pa poimenuje »narativna banalizacija«: naracijo lahko jemljemo kot tako zelo konvencionalno, tako dobro znano ali v skladu s predpisi, da jo lahko podvržemo ponavljajoči se in avtomatični interpretativni rutini. Torej k interpretativnim dejavnostim v narativnem razumevanju kliče sama naracija, ne tekstovna ali referenčna nejasnost. Narativno zapeljevanje ali narativna banalizacija lahko sicer povzročita skrčitev interpretativne dejavnosti, vendar to ne spremeni bistva. Interpretacija ima bolj opraviti s kontekstom kot tekstom, bolj s pogoji pripovedovanja kot z vsebino povedanega. Bruner identificira dva problema, povezana z interpretacijo naracij. Pri prvem gre za vprašanje namena: »zakaj« je bila zgodba povedana in interpretirana tako, kot je bila, glede na to, da so udeleženi v pogovoru ujeti v različna »intencionalna stanja«. Naracije niso, kot se izrazi Roy Harris, »nesponsorirani teksti«, da bi jih lahko jemali, kot da obstajajo povsem brez namena. Drugo kontekstualno vprašanje je vprašanje »podlage vednosti« – vednosti pripovedovalca/pripovedovalke in poslušalca/poslušalke in kako vsak od njiju interpretira »podlago znanja« drugega. Nekatere situacije, v katerih samoumevno jemljemo, da je »register vednosti«, v katerem je bila povedana zgodba, različen od tistega, v katerem je obravnavana, smo institucionalizirali; ko stranka pove odvetniku svojo zgodbo v »življenjski govoric« in jo pozneje sliši v »pravni govoric«, v katero jo je prevedel odvetnik, da bi lažje svetoval v pravdi (in ne v življenju). Nekaj podobnega se dogaja tudi v psihoanalitični situaciji, z nekaterimi pomembnimi razlikami. Bruner povzema D. P. Spencea (*Narrative Truth and Historical Truth: Meaning and interpretation in psychoanalysis*), ki ugotavlja, da bo analitik nepripravljenost pacienta, da bi sprejel psihoanalitično verzijo ali interpretacijo naracije, zelo verjetno interpretiral, kot da gre za pacientov »odpor«. Pacientova verzija se mora prilagoditi

analitikovi, če naj se terapija nadaljuje. Pravniki, po drugi strani, prevajajo strankino osebno zgodbo v pravno naracijo, ponujajo stranki opcijo, kako bi lahko bila »dejkva primera« zakonsko uokvirjena; in čeprav zaradi procesa naraciji dodaja podrobnosti glede pravic, pogodb itn., je končna pravna zgodba kljub temu prisiljena k »predpisani« naraciji, ki bo podprla prevladujoče družbene predsodke, lahko pa bo pripeljala tudi do precedensa.⁹ Obe kontekstualni področji, namen in podlaga znanja, sta osnovi za interpretacijo, pa tudi pomemben temelj za pogajanje, kako naj zgodbo razumemo ali kako naj bo povedana.

Žanrskost. Vemo, da obstajajo prepoznavne zvrsti naracij: farsa, črna komedija, tragedija, *bildungsroman*, ljubezenska zgodba, satira, popotniška saga itn. Žanri očitno preskrbijo piscem in bralcem udobne konvencionalne modele, ki olajšajo hermenevitično nalogo ustvarjanja pomena človeškimi dogajanjem – tako tistim, ki jih pripovedujemo sebi kot tistih, ki jih slišimo od drugih. Kaj psihološko pomenijo žanri? Samo konvencionalne reprezentacije človekovih obveznosti? Gotovo obstaja v vsaki kulturi tole: konflikti zaradi družinske lojalnosti, muhe človeškega zaupanja, spremenljivost ljubezenskih zvez itn. Lahko se celo zdi, da so univerzalne in da le odevamo klasične stvari v modernejše obleke ter da lahko pripovedke o eksotičnih ljudeh lokalno priredimo. Vendar so žanri obenem tudi načini pripovedovanja, ki nas predisponirajo, da uporabimo svoj razum in čute na določene načine. Žanri niso torej le reprezentacije socialne ontologije, pač pa so prav tako povabilo k določenemu načinu epistemologije. Kot taki morajo imeti vsaj tako močan vpliv na oblikovanje naših načinov mišljenja, kot ga imajo pri ustvarjanju realnosti, ki jo opisujejo njihovi zapleti. Tako pri novostih v žanrih ne slavimo le spremembe vsebine imaginacije, pač pa tudi *modus operandi*.

Občutljivost za kontekst in sposobnost pogajanja. Wolfgang Iser govori o teoriji »odgovora bralca«. Po tej teoriji ljudje sicer asimiliramo naracijo pod svojimi pogoji, vendar jo obravnavamo tudi kot posebno govorno dejanje. Upoštevamo tako pripovedovalčeva hotenja/namere kot tudi svojo podlago znanja (in skoz optiko svojih predpostavk tudi podlago znanja pripovedovalca/pripovedovalke). Bruner domneva, da narativni diskurz naredi senzibilnost za kontekst za živ instrument kulturnega pogajanja v vsakdanjem življenju. Ti poveš svojo verzijo, jaz svojo; le redko se zgodi,

da potrebujeva pravno konfrontacijo, da bi uskladila razlike. Zdi se, da veliko bolj zadržkom sprejemamo kompetitivne verzije zgodbe, kot v primeru argumentov in dokazov. Judy Dunn, ki jo navaja Bruner (1991: 17), je napisala knjigo o začetkih socialnega razumevanja pri otrocih, kjer odkriva, da se ta tip pogajanja o različnih narativnih verzijah začne že zgodaj in je globoko vtisnjen v takih praktičnih socialnih akcijah, kot je npr. opravičevanje, in ne le v pripovedovanje zgodb kot takih. Ni presenetljivo, da so se antropologinje in antropologi odvrnili od pozitivističnih opisov kultur k interpretativnim, v katerih glavne vloge ne igrajo več objektivne kategorije, pač pa »pomeni«; in to ne taki pomeni, ki bi jih prinesel s hipotezami kakšen autsajder, antropolog, pač pa pomeni, ki prihajajo od domačih udeležencev in udeleženk in so del njihovega kulturnega procesa pogajanja o pomenu.

Narativni presežek. Kako zgodbe skrpamo skupaj, da iz njih nastane neke vrste celota? Znanosti dosežejo svoj presežek prek izpeljave iz splošnih principov, s povezavo posameznih odkritij z osrednjo paradigmo in s številnimi drugimi postopki za akumulacijo znanosti. Te postopke seveda spremljajo postopki za verifikacijo, čeprav imajo verifikacijski kriteriji omejeno aplikabilnost, kadar imamo opraviti s človeškimi intencionalnimi stanji.

Narativnih prirastkov ne obravnavamo v znanstvenem pomenu. Vendar naracije naraščajo, imajo prirastek, in kot vztraja antropologija, prirastki ustvarjajo nekaj, kar je bilo različno poimenovano – enkrat kot »kultura«, drugič kot »zgodovina« ali celo »tradicija«. Celotno naše poročanje o domačih dogajanjih v naših življenjih je mogoče preobrniti v bolj ali manj koherentne avtobiografije, ki se vrtijo okoli »jaza«, bolj ali manj namenoma delujočega v socialnem svetu. Družine podobno ustvarjajo korpus povezanih pripovedk, ki krožijo med članicami in člani; institucije prav tako »izumljajo« svoje tradicije iz sprva običajnih dogodkov, ki jim potem podelijo privilegirani status. Kulturo gotovo ustvarja »lokalna« sposobnost, zbrati zgodbe dogajanj iz preteklosti v neke vrste diahronično strukturo, ki da dovoljenje za kontinuiteto v sedanost – na kratko, konstrukcija zgodovine, tradicije, pravnega sistema, instrumentov zagotavlja zgodovinsko kontinuiteto, če ne tudi legitimnost. Nepretrgana konstrukcija in rekonstrukcija preteklosti natančno skrbi za oblike zakonitosti, kar nam omogoča prepoznati kršitve

in jih interpretirati. Filozof W. T. Stace, ki ga navaja Bruner (*op. cit.*: 20) meni, da je edini argument, ki govori proti solipsizmu (pogledu, ki zagovarja, da ne moremo dokazati resničnega sveta, saj lahko poznamo samo svoje izkušnje), ta, da imajo človeški umi podobnosti, še več, »za isto stvar si prizadevajo skupaj«. Bruner k temu dodaja, da je eden od osnovnih načinov, s katerim delamo »mentalno skupaj«, združeni narativni prirastek. Celotna naše individualne avtobiografije so odvisne od tega, da jih umestimo znotraj kontinuitete, ki jo zagotavlja konstruirana in podeljena socialna zgodovina.

Brunerjeva teza je torej, da logično mišljenje ni edini ali najpogostejše navzoči način mišljenja. Poiskal je vrste mišljenja, ki ne gredo v konstruiranje logičnih ali induktivnih argumentov, pač pa v konstrukcijo zgodb ali pripovedi. V filozofskem smislu gre za konstruktivistični pristop – pogled, katerega osrednja domneva je, da je osnovna funkcija razuma oblikovanje, izdelovanje sveta (*world-making*), tako v znanosti kot v umetnosti. Toda ko poskušamo konstruktivistični pogled na pripoved uporabiti pri samo-pripovedih, avtobiografijah, se soočimo z vrsto dilem. Vzemimo konstruktivistično trditev, da se zgodbe ne dogajajo v resničnem svetu, temveč nastajajo v glavah ljudi. Ali to pomeni, da so naše avtobiografije konstruirane, da bi bile bolj razvidne – ne kot posnetek tega, kar se je zgodilo, pač pa kot kontinuirana interpretacija in reinterpetacija naših izkušenj? Bruner (1987) postavi dve tezi. V prvi postavi trditev, da ne obstaja noben drug način, s katerim bi lahko opisali »čas, ki smo ga živeli«, razen v obliki pripovedi. S tem noče reči, da ne obstajajo tudi druge temporalne oblike, ki lahko zajamejo izkušnjo časa, vendar nobena od njih ne ujame občutka časa, ki smo ga živeli: ne ura, ne katera koli koledarska oblika, ne periodični ali ciklični red (to tezo je zagovarjal tudi Paul Ricoeur v *Time and Narrative*, 1984). Tudi če uredimo anale v obliki golih dogodkov, jih lahko razpoznamo kot dogodke, ki so bili zbrani in umeščeni v implicitni narativni obliki. Druga Brunerjeva teza je, da je *mimesis* (posnemanje) med življenjem in narativnostjo dvosmerna: tako kot umetnost posnema življenje v Aristotelovem smislu, tako tudi življenje posnema naracije v smislu Oscarja Wildea. Po tej domnevi je torej življenje iste vrste konstrukcija človeške domišljije, kot je naracija. Konstruirajo ga človeška bitja z enako aktivno racionalizacijo, s katero konstruirajo naracije. Ne obstaja nič

takega, kot je »življenje po sebi«. Navsezadnje gre za selektiven dosežek spominjanja; pripovedovati o življenju kakšne osebe je interpretativen podvig. Zgodba o svojem življenju je privilegirana, a tudi problematična naracija, ker je refleksivna: narator/ka in osrednja figura sta ista oseba. Ta refleksivnost ustvarja nekatere dileme, ki sežejo onstran problema verifikacije. Torej niso pomembni le zunanji verifikacijski kriteriji; opraviti imamo tudi z internimi kriteriji, ki se navezujejo na to, kako se je kdo počutil ali kaj je nameraval narediti, in ti kriteriji so vsaj toliko potrebni, četudi niso predmet verifikacije. Eden od kriterijev je tudi, ali življenjska zgodba »pokrije« dogodke v življenju. Ampak kaj sploh je pokrivanje, se vpraša Bruner? Ali ni izpuščanje ravno toliko pomembno? Vsi smo že kdaj brali ali poslušali boleče natančne avtobiografije, ob katerih smo lahko ugotovili, da je celota drastično manj kot vsota delov. Kar jim manjka, je interpretacija in »pomen«. Verifikacijski kriteriji nam pri naracijah gladko spodletijo; gotovo ne moremo soditi o pravilnosti na podlagi narativne adekvatnosti same. Vznemirljiva pripoved o življenju ni nujno »pravilno« poročilo. Vse to ustvarja posebne probleme in dela avtobiografska poročila (četudi so namenjena le nam samim) opazno nestabilna. Na drugi strani pa prav ta nestabilnost povzroča, da so življenjske zgodbe občutljive za kulturne, medosebne in lingvistične vplive. Ta občutljivost za vplive bi lahko bila razlog zato, da imajo »*talking cures*« in druge intervencije tako globoke učinke na spreminjanje osebnih pripovedi ljudi. Zaradi svoje konstruirane narave in odvisnosti od kulturnih konvencij in uporabe jezika življenjske pripovedi odkrito reflektirajo prevladujoče teorije o »možnih življenjih«, ki so del neke kulture. Pomemben način karakteriziranja kulture je narativni model, ki omogoča opisovanje poteka življenja. In orodje vsake kulture ni prenapolnjeno le s »predpisanimi« življenjskimi naracijami (junaki, sleparji itn.), temveč s kombinirajočimi se formalnimi konstituenci, iz katerih lahko člani gradijo svojo življenjsko zgodbo: kanonični (predpisani, ustrezni, pravilni) položaji in okoliščine. Bistvo Brunerjevega argumenta seže še korak naprej: kulturno oblikovani kognitivni in lingvistični procesi, ki vodijo samo-pripovedovanje življenjskih pripovedi, imajo moč, da strukturirajo zaznavne izkušnje, da organizirajo spomin, da segmentirajo in osmislijo »dogodke« v življenju. Na koncu *postanemo* avtobiografske pripovedi, v

katerih »pripovedujemo o« svojem življenju. Prav tako postanemo tudi kanonične kulturne oblike. Raziskovalni projekt, ki se zarisuje na teh domnevah, bi lahko bil prav o »razvoju avtobiografije«: kako se naši načini pripovedovanja o sebi spreminjali in kako taka poročila prevzamejo kontrolo nad našim načinom življenja. Bruner (1987: 21) izvede eksperiment, da bi se prepričal, ali življenja štirih ljudi, ki jih je intervjuval, »imitirajo« pripovedi, ki so jih ti povedali o sebi, ali ne. Natančneje, spraševal se je, ali obstaja v vsaki posamezni pripovedi niz selektivnih narativnih pravil, ki vodijo pripovedovalca pri strukturiranju izkušenj na poseben način, na način, ki daje vsebini obliko in zagotavlja kontinuiteto življenja. Prav tako ga je zanimalo, kako je družina, ki jo je intervjuval, formulirala določena skupna pravila pri tem opravilu. Družino kot ciljno skupino je izbral, ker konstituira miniaturno kulturo in se obenem kaže

kot dobra priložnost za preverjanje, kako se življenjske zgodbe mešajo med seboj. Brunerjeva hipoteza je bila, da načini pripovedovanja in načini konceptualiziranja, ki gredo skupaj, tako zelo preidejo v navado, da na koncu postanejo recepti za strukturiranje izkušenj, za poti v spomin, za vodenje življenjskih naracij ne le v sedanjosti, ampak tudi v prihodnosti. Njegov poskus eksperimentalne avtobiografije je pokazal, da se formalna struktura življenjske pripovedi zгодaj zasidra v diskurz družinskega življenja in tam trmasto vztraja, tudi če se spremenijo pogoji.

White in Epston (1990), teoretika narativne metode v terapiji, sta na podlagi Brunerjevega razločevanja med paradigmatskim (znanstvenologičnim) dokazovanjem in narativnim mišljenjem in upoštevajoč še nekatere druge avtorje (Turner, Riceour) razdelala razlike med logično-znanstvenim in narativnim modelom glede na naslednje

Tabela 3: Razlike med logično-znanstvenim in narativnim modelom

<i>model:</i>	LOGIČNO-ZNANSTVENI	NARATIVNI
<i>dimenzija</i>		
IZKUŠNJE	teoretski konstrukti, klasifikacije, diagnoze so pred posameznimi življenjskimi izkušnjami	privilegij imajo življenjske izkušnje, ki so generator pomenov
ČAS	interpretacije sežejo onstran časa, težijo k univerzalnim zakonom, k izvenčasovnosti v smislu, da mora kaj, kar hoče biti resnica, vzdržati breme časa in kazati stabilnost.	tu sta bistveni prav začasnost in spremenljivost
JEZIK	teži k redukcijonizmu negotovosti in kompleksnosti, k abstrahiranju, k doslednosti, neprotislovnosti, izrazi morajo biti enoznačni, alternativni pomeni so izključeni, večpomenskost je urejena s tehničnim jezikom.	širi polje možnosti za več možnih perspektiv, s sprožanjem domnev, večpomenskost je zaželena, več je interpretacij, jezik je vsakdanji, lahko poetičen, pisan, govor je manj usmerjen v namen, cilj, je bolj raziskovalen, tipajoč
OSEBNI ANGAŽMA	Osebnost velja bolj za pasivno areno; določene sile, vplivi, transferji vplivajo nanjo ter oblikujejo in konstituira njeno življenje.	Oseba je osrednja, je protagonist in udeleženka svojega sveta. To je svet interpretativnih dejanj, svet, v katerem je vsako ponovno pripovedovanje zgodbe nova pripoved, reavtorizacija življenja. Sodelovanje osebe pri tem je torej izredno pomembno.
VLOGA OPAZOVALKE/CA	Da bi ostal objektivni, mora opazovalec/ka ostati na drugi strani, zunaj, se ne vpleta.	Opazovalec v narativnem modelu je postavljen v svet avtorja in njegove konstrukcije, kjer je lahko priča, zagovornik, vpleteni. Uporablja prvo in drugo osebo ednine (jaz, ti) in ne objektivirano transcendentalnega mi. Spodbuja se avtorstvo in reavtorizacijo zgodbe.

dimenzije: izkušnje, čas, jezik, osebni angažma, vloga opazovalca/ke.

Na podlagi značilnosti in možnosti, ki jih nakazuje narativni model, so zrasle tudi ideje in prakse narativnih psihosocialnih intervencij (Borden 1992) in narativnih terapij (White, Epston 1990). Nekateri govorijo o posebni metodi, drugi pa o narativnih elementih v drugih metodah socialnega dela. Narativna perspektiva, pravijo, je komplementarna, dopolnjuje ostale intervencije, ki so bolj orientirane na reševanje problemov, izobraževanje, načrtovanje, zagotavljanje resursov iz skupnosti. Bistvo te perspektive je spoštovanje, poudarjanje pomena subjektivnih izkušenj in avtonomija posameznih oseb v pridajanju pomena določenim izkušnjam dogodkov, v nasprotju z metodami, ki razlagajo izključno od zunaj, »objektivno«, kaj se s človekom dogaja. Naj od različnih pristopov, ki pri delu s strankami upoštevajo in uporabljajo narativne zakonitosti, na kratko omenim dva: prvega, ki ga opisuje Borden (1992) – »psihosocialna intervencija pri sledečih si neugodnih življenjskih dogodkih« in t. i. »re-avtorizirajoča terapija«, ki jo opisujejo White, Epston in Murray (1992).

Borden (1992) izhaja iz razumevanja narativnosti kot spoznavne in lingvistične oblike, skoz katero poskušamo vzpostaviti red, organizirati in izraziti pomen tega, kar se nam dogaja v življenju. Pripoved organizira dogodke tako, da se pokažejo kot smiselni, koherentni (skladni, nepretrgani) in da nakazujejo smer in gibanje skoz čas. Cohler (po Borden 1992: 136) meni, da lahko vsaka oseba postane svoj osebni zgodovinar/zgodovinarica, ko razvije notranjo konsistentno interpretacijo življenjskega cikla, tako da so preteklost, sedanjost in prihodnost skladni. Ti procesi delujejo v smeri kontinuitete lastne identitete, kar pa so tudi splošno znane determinante duševnega zdravja. Neugodni dogodki (travme, bolezni, izgube, vojne, pa tudi »normalnejše« situacije, kot je rojstvo otroka, upokojitev, poroka itn.) lahko pomenijo določeno grožnjo kontinuiteti osebnih naracij: da bi obdržala koherentnost in red, mora oseba ponovno pretresti svojo življenjsko zgodbo in reflektirati dejstva in implikacije dogodka. Domnevno se bo oseba, ki skoz pripoved naredi pregled preteklosti in ugleda nove dogodke v drugi luči, lahko premaknila k stabilnejšim naracijam, ki podpirajo koherentnost, premagovanje težavnosti in adaptacijo. V tem smislu lahko narativne procese razumemo kot reflektivne napore za pre-

magovanje nepričakovanih in neugodnih dogodkov: s pripovedovanjem in poslušanjem zgodb oseba organizira in razume izkušnjo na način, ki ji pomaga obdržati občutek koherentnosti in kontinuitete. Osrednja naloga je torej prilagoditi se na travmatični dogodek in ga vpisati v svojo življenjsko zgodbo. Pristop je v praksi kompatibilen s kratkotrajnim svetovanjem ali psihoterapijo, vendar Borden meni, da narativni koncepti pomenijo razširitev običajnega pristopa h kratkotrajnim obravnavam sledečih si neugodnih izkušenj. Socialna delavka najprej omogoči odprt prostor, v katerem lahko stranka razvija pripoved iz svoje perspektive. Opogumlja jo, da pripoveduje o svoji izkušnji na svoj način. Še zlasti pa je pozorna na strankine napore pri osmišljanju izkušnje v kontekstu osebne pripovedi. Poskuša prepoznavati progresivne, stabilne in regresivne elemente v zgodbah in razumeti, v kolikšni meri je dogodek spodbudil strankino prejšnjo življenjsko zgodbo. V kontekstu kratkotrajne obravnave je cilj intervencije ponovno vzpostaviti individualni okvir za osebno izkušnjo, prepoznati vire kontinuitete v smislu občutka zase in doseči predhodno psihološko in socialno stanje. V bolj poglobljenih obravnavah lahko stranka razvije bolj smiselno osebno zgodovino in drugačno, močnejšo osebno zgodbo.

O tem pravzaprav govorijo tudi White, Epston in Murray (1992), ko opisujejo »re-avtorizirajočo terapijo«. Podobno kot prej Borden, izhajajo iz narativnih socialno-psiholoških spoznanj, in sicer:

- da zgodbe omogočajo osebam povezati aspekte njihovih izkušenj skoz dimenzijo časa;
- prek zgodb dobimo občutek za spremembe v svojem življenju;
- skoz zgodbe dosežemo občutek za razgrinjanje dogodkov bližnje zgodovine in ta občutek je videti vitalnega pomena za percepcijo prihodnosti. Zgodbe konstruirajo začetke in konce; vsilijo začetke in konce pretakanju izkušenj. Enote izkušenj in pomenov nastajajo iz kontinuitete življenja. Z vsakim pripovedovanjem vsilimo pomen prostemu pretoku spomina, s tem da poudarimo nekatere zadeve in zmanjšamo pomen drugih – z drugimi besedami, vsako pripovedovanje je interpretativno (Bruner 1986a: 7);
- če izkušnja strukturira izraz/izražanje, je enako mogoče reči, da izražanje/pripovedovanje strukturira izkušnjo. Zgodbe, v katere vstopamo s svojimi izkušnjami, imajo realne učinke na naša življenja. Izrazi naših izkušenj skoz zgodbe oblikujejo naša življenja in odnose; naša življenja

so konstituirana skoz procese interpretacije znotraj konteksta zgodbe, v katero smo vstopili.

Vendar ni dovolj, da oseba samo pove novo zgodbo o sebi ali kaj zagovarja o sebi. Življenje ni sinonim za tekst, življenje je izvajanje tekstov. In prav izvedba teh tekstov transformira življenja oseb. Izvedbe zgodb so prepoznane pri neki določeni publiki (Bruner 1986a: 25). Tako kot v literarnih branjih, ko se v interakciji med tekstom in bralci dogaja, da morajo ti »zapolniti luknje teksta«, tudi mi v vsakdanjih interakcijah zapolnjujemo luknje v svojih zgodbah. Pri tem vpokličemo izkušnje in imaginacijo ljudi, ki so vključeni v performanse pomena, ki jih vodi zgodba. S vsako interakcijo, s vsakim performansom, re-avtoriziramo svoja življenja in odnose. Vsako pripovedovanje je nekaj več kot predhodno. Re-avtorizacija je proces, je vstopanje osebe v zgodbo, s svojimi izkušnjami in imaginacijo, je proces pripovedovanja in prilagajanja teh zgodb. Začnemo kot kopije in končamo kot originali. Zgodbe so najprej – dane. Ni mogoče, da bi prikazovali pomen v svojih življenjih, ne da bi umestili naše izkušnje v zgodbe. Zaradi relativne nedoločenosti – dvumnosti in nezanesljivosti, ki jo vse zgodbe vsebujejo – se lahko le pogajamo s pomočjo izkušenj, ki smo jih živeli, in s pomočjo naše imaginacije. To pa že pomeni, da smo v procesu »nastajanja«. Kaj pa, če je bila zgodba, ki je uokvirjala, izbirala in določala pomen dogodkom, zatirajoča in so jo avtorizirali npr. storilci spolnih ali fizičnih zlorab? Kamsler (po *ibid.*), ki se je ukvarjal z zlorabami otrok, je našel veliko praks pripovedovanja zgodb, ki so govorila o tem, da storilci odvzemajo, zaničkajo zlorabljenim njihove pravice do pripovedovanja zgodb. Na primer:

- težnje storilcev, da žrtvam dajejo sporočila, da so same krive za zlorabe,
- težnje storilcev, da zlorabe ostanejo skrivnost, tako da odmikajo žrtve od družine,
- ostale različne vrste kontrole, ki pripomorejo, da otrok razvije ustaljene odgovore strahu in panike v intimnih odnosih, tudi ko odrastejo. Kaj se zgodi, če oseba, ki je bila umeščena v zatirajoči zgodbi, nenadoma odkrije ali ponovno vzpostavi svojo pravico do pripovedovanja svoje zgodbe in dobi podporo pri tem, da postane sama svoja avtorica? Re-avtorizirajoča terapija ljudi spodbuja, da svoje izkušnje zložijo v »alternativno zgodbo«, ki ima drugačen referenčni okvir od tistega, ki ga je imela zgodba, ki je do tedaj dominirala v njihovem življenju. Obstaja več kot samo

en opis istega dogodka.

Delitev na »dominantne« in »alternativne zgodbe« zadane na problem razmerij moči, na vprašanje, kdo postavlja okvir dominantnim zgodbam, v katerega po mnenju avtorjev samoumevno umeščamo (razlagamo, živimo) svoje izkušnje, dokler jih ne re-avtoriziramo (kadar jih).

PRIPOVEDOVANJE ZGODB, RAZMERJA MOČI IN ALTERNATIVNA BRANJA

Ena od značilnosti socialnega dela je, da imamo največkrat opraviti s skupinami ljudi, ki so tako ali drugače na robu ali marginalizirani. Psihiatrični uporabniki, prizadeti, ženske, lezbijke, geji, tujci, razne etnične manjšine itn. Te biografije so še zlasti občutljive. Zakaj? Gre za ljudi, ki so imeli tudi zgodovinsko gledano najmanj priložnosti, da stopijo na plan s svojimi zgodbami, da razvijejo svoj pogled nase. Kajti imeti legitimno pravico do svoje zgodbe pomeni imeti pravico do razširjanja svoje vednosti in »svoje resnice«. Kar se je dogajalo in se še dogaja obrobni manjšinam, je prav narobe, največkrat so resnico o njih širili drugi – dominantne družbene skupine, katerih dominantna vednost je veljala za resnico o življenju, doživljanju, lastnostih predstavnikov teh skupin. Dominantne znanosti – medicina, pravo, psihologija, sociologija – so to še znanstveno utemeljile, praktične vede pa so te stereotipe poljudno povzele.

O pomenu zgodb in razmerjih moči pišeta tudi Michael White in David Epston (1990). Pravita:

Glede na to, da direktne, neposredne vednosti o svetu ne moremo imeti, nekateri družboslovci menijo, da vse, kar ljudje vemo o sebi, vemo prek »izkušnje, ki smo jo doživeli«, se pravi, če bolje prevedemo – prek »izkušnje na lastni koži«. Vendar nam to bolj malo pove. Ta predlog nas prej ali slej pripelje naprej k drugim vrstam vprašanj, npr., kako ljudje organiziramo svojo zalogo izkušenj. Kaj delamo s tem izkušnjami, da bi jim dali pomen, in kako izluščimo smisel iz svojega življenja? Kako te izkušnje izrazimo?

Bruner, ki ga avtorja citirata, navaja študijo etnografskih zgodb o prvotnih severnoameriških prebivalcih; v tej študiji pokaže, kako se je

interpretacija tekočih življenjskih okoliščin radikalno premaknila z novo generacijo, ki je odkrivala njihovo alternativno zgodovino in prihodnost, novo zgodbo. Še leta 1930 in 1940 je veljala dominantna zgodba o severnoameriških staroselcih, ki je sicer opevala njihovo preteklost, vendar je v prihodnosti videla le en mogoč scenarij, in sicer asimilacijo v ameriško družbo. V kontekstu te zgodbe so tako antropologi kot severnoameriški staroselci sami interpretirali »dejstva« v svojem vsakdanjem življenju tako, da so odsevala njihov zlom in dezorganizacijo, in kot prehodno fazo na poti od slavne preteklosti k asimilaciji. Taka interpretacija je imela tudi realne posledice. Upravičila je določene intervencije dominantne kulture, ki so zadevala lastninjenje ozemelj. V petdesetih letih se je pojavila nova zgodba, ki je v preteklosti videla izkoriščanje staroselcev, v prihodnosti pa njihov preporod. Čeprav se »dejstva« vsakdanje eksistence prvotnih prebivalcev Severne Amerike v teh letih niso kaj dosti spremenila, pa je nova zgodba pomenila nov kontekst, novo interpretacijo teh dejstev. Ta nova zgodba jim je omogočila reinterpreterirati nekatera življenjska dejstva (niso govorili več o tem, da so dezorganizirani, pač pa, da ne pristajajo na organizacijo kolonizatorjev); omogočila jim je videti pomen in izraziti navzven veliko aspektov svoje izkušnje, ki ni bila razvidna iz »čitank« prve zgodbe. Ta druga interpretacija je imela tudi realne efekte, npr. razvoj gibanja Indijancev proti dominantni ameriški kulturi, oblikovanje vprašanja o pravicah na ozemlju itn.

Ta primer nam tudi pove, da naracija nikoli ne seže do konca naših izkušenj. Pripovedne strukture sicer organizirajo izkušnjo in ji dajejo pomen, vendar je tu vedno preostanek občutkov in izkušenj, ki niso pokrita z dominantno zgodbo. Ko strukturiramo zgodbo, zapademo v selektiven proces, v katerem iz svojih izkušenj oklestimo vse tiste dogodke, ki ne sodijo v dominantno zgodbo, ki jo imamo sami in drugi o sebi. S časom je vedno več takih izkušenj, ki »niso v zgodbah«, izkušenj, ki niso bile nikoli povedane, ki so brez oblike, organizacije. Nekatere izkušnje ostanejo »zunaj zgodbe«, ker kratko malo ne razumemo, kaj doživljamo, ker nimamo besed za to. Liz Kelly (1996) govori o ženskah, s katerimi se je pogovarjala o zgodnjih izkušnjah spolnega nasilja, in veliko jih je reklo: »Ne vem, kako naj temu rečem,« ali: »Nisem razumela, kaj počne. Vedela sem, da je narobe, vendar nisem razumela, kaj se mi dogaja.«

Dominantna zgodba, dominantni patriarhalni diskurz v tem primeru deluje v smislu zamegljevanja pojmov in opravičevanja spolnega nasilja. Da bi ženske poimenovalle svoje izkušnje, morajo najprej prevprašati vse »zdravorazumske« definicije in predsodke o spolnem nasilju. V tem procesu se večkrat najdejo ujete med dominantnim diskurzom in svojo resnico, svojim doživljanjem.

Kot smo že povedali, imajo zgodbe veliko prepadov, lukenj, ki jih mora oseba izpopolniti, da bi lahko predstavila svojo zgodbo. Veliko naših izkušenj izpade iz dominantne zgodbe o našem življenju in naših odnosov z ljudmi. Te izkušnje so pomemben vir alternativnih zgodb o sebi, prava White in Epston (1990). Po njunem mnenju je ponovno prevpraševanje naših življenjskih zgodb ena od poti, da se izkristalizirajo, ozavestijo izkušnje, ki jih nimamo v korpusu svoje zgodbe. Opraviti imamo torej z intertekstualnim svetom, kar pomeni dvoje: prvič, da so naša življenja pozicionirana v tekstu znotraj teksta, in drugič, da vsako vnovično pripovedovanje zgodbe prekrije prejšnje ali (in) se razširi glede na prejšnje pripovedovanje.

V zadnjih desetletjih smo priča določeni emancipaciji in ozaveščenju različnih obrobni skupin in razvoju različnih gibanj za osvoboditev (*liberation movement*). To je potegnilo za sabo tudi to, da so začele posameznice in posamezniki govoriti in pisati o sebi. Priča smo razmahu zelo popularnih avtobiografij – npr. ljudi, ki so preživeli psihiatrično institucijo, črnih zgodb, zgodb žensk. Kot piše Renner (1996), je tudi v znanstvenem raziskovanju v 70. in 80. letih v sociologiji vsakdanjega življenja, antropologiji, socialni psihologiji in socialni zgodovini oživela t. i. biografska metoda, s katero so se predstavili t. i. zanemarjeni oz. utišani zgodovinski subjekti. Oralnost marginalnih skupin, samo-pripoved so dobile v tem kontekstu politične in terapevtske funkcije. Biografske pripovedi so postale pomemben izraz različnih gibanj (ženskega, uporabniških itn.) o individualni in kolektivni navzočnosti. Zato pravijo, da je bil to najprej politični boj za prostor, v katerem je sploh mogoče začeti govoriti. Omenimo nekaj takih bolj in manj znanih avtobiografij, ki bi utegnile biti za področje socialnega dela zanimive.

Avtorski zapisi, zgodbe ljudi, ki so bili spolno zlorabljeni, so postale v zadnjih letih precej pogoste. Pomagajo nam razumeti, kaj so doživljali, razumeti njihovo jezo, sram. Mnogi terapevti uporabljajo pisanje zgodb kot terapevtsko orodje,

s katerim je za nekatere mogoče predelati določeno travmo, morda še najpogosteje pri spolnih zlorabah. Knjiga *Pogum za okrevanje* avtoric Ellen Bass in Laure Davis je rezultat literarnih delavnic, ki jih je vodila Ellen Bass. Nikoli prej se ni srečala s tem problemom. Na teh delavnicah se ji je dogajalo, da je veliko žensk začelo spontano pisati o svoji izkušnji zlorabe. Spodbujala jih je, da napišejo še več. Pokazalo se je zelo terapevtsko. Pozneje se je začela s tem ukvarjati tudi na druge načine, vendar je obdržala pisanje kot eno od pglavitnih sredstev, s katerimi je lahko pomagala tem ženskam. Uredila je več zbirk pričevanj, zgodb ljudi s tovrstno travmo.

Veliko spoznavno vrednost za področje duševnega zdravja so prinesle (avto)biografije nekaterih ljudi, ki so preživele psihiatrične obravnave in bivanje v psihiatrični bolnišnici. Iz njih zvemo veliko o osebnem doživljanju norosti; z avtobiografskimi zapisi se nam odpre uporabniški, civilni, individualni pogled na to, kako kdo doživlja stanja nerazumnosti; iz njih zvemo, kakšne pomene daje oseba okoliščinam, pomembnim ljudem, dogodkom. Avtobiografski zapisi iz psihiatričnih bolnic pa so nam prinesli tudi pogled *od znotraj*, ki je doslej manjkal – ti zapisi so lahko dobra podlaga za kvalitativne analize bolnišničnih postopkov in za razumevanje psihiatrične logike nasploh. Na prvem mestu naj omenim eseje Tanje Lamovec (1999) v knjigi *Kako misliti drugačnost*, za katere je značilno vključevanje avtobiografskih elementov v razmišljanja o politiki na področju duševnega zdravja pri nas.

Janet Frame je za avtobiografsko trilogijo, ki je bila podlaga za film »Angel za mojo mizo«, dobila veliko literarnih nagrad. Spremljamo odrasčanje deklice v Novi Zelandiji in smo priče nesrečnemu spletu okoliščin (njeni boječnosti, nesamozavesti in veri tistega časa v nove odrešilne metode, kot je elektrošok), ki so jo pripeljale v psihiatrično bolnišnico, kjer je ostala osem let. Prav literarna nagrada, ki jo je dobila še v času, ko je brezupno ležala v bolnišnici, je pripomogla k temu, da so jo iz bolnišnice odpustili. Pozneje je zvedela, da ni imela shizofrenije. V knjigi *Faces in the Water* opisuje leta, ki jih je preživela na psihiatriji. Pisanje samo, kot refleksija njenih izkušenj, ji je pomagalo preživeti bolnišnična leta, poznejši pisni obračun s sabo pa ji je pomagal nekako »pospraviti« s tem delom svoje preteklosti. Takole nekako začne pripoved o tem, kaj se ji je dogajalo:

Pisala bom o letnem času nevarnosti. V bolni-

šnico so me dali, ker se je na ledeni plavajoči plošči odprl velik prepad med menoj in drugimi ljudmi, ki sem jih gledala, in njihovim svetom, ki ga je zanašalo naprej skoz vijolično obarvano morje, v katerem so plavali morski psi v tropski lagodnosti vštric s tjujenji in polarnimi medvedi. Bila sem sama na ledu. Prišel je snežni vihar, otrpnila sem in želela sem leči in spati in tako bi tudi naredila, če ne bi prišli tujci s škarjami in potovalkami, polnimi uši in stekleničk z rdečo nalepko in ostalih nevarnosti, ki jih prej nisem zaznala – ogledal, budilk, kvadratnih metrov, zapahnenih dolžin tišine, jasnih in vzorčnih, svobodnih primerkov glasov. In tujci, ne da bi spregovorili, so postavili platnene šotore in taborili z menoj, obdajajoč me s svojim trgovskim blagom nevarnosti [...]. Nisem še bila civilizirana. Zamenjala sem svojo varnost za steklene koralde fantazije.

Na koncu opiše svoje občutke ob odhodu po osemletnem bivanju v bolnišnici:

Obstala sem s formalnim in krivim nasvidenje pred pacienti, ki sem jih poznala [...], nekateri so bili še zmeraj v svojih pižamah, sedeli so v jedilnici, strmeli v lesene mize, ne da bi vedeli ali ne da bi jim bilo mar, kako naj uporabijo te ure pred popoldanskim čajem, spanjem ali jutrišnjim dnevom. Ozrla sem se proč in poskusila ne misliti nanje in ponavljala sem si, kar mi je povedala medicinska sestra: ko boš zapuščala bolnico, moraš pozabiti na vse, kar si tukaj videla, popolnoma moraš izbrisati iz glave, kot da se ni nikoli nič zgodilo, ter oditi in živeti v zunanjem svetu. In glede na to, kar sem v tem dokumentu zapisala, ali ne vidite, da sem jo ubogala.

Zapisi so še zlasti zanimivi zaradi razlike, ki postane vidna, in sicer razlike med bolnišničnim pogledom na psihiatrično pacientko in njenim lastnim pogledom nase.

V avtobiografiji *Girl, Interrupted*, ki me je osebno zelo navdušila, Susanna Kaysen (1995) popisuje svoje dveletno bivanje v psihiatrični bolnišnici in dogodke, ki so pripeljali do hospitalizacije. Leta 1967 je bila osemnajstletna Susanna po enkratnem srečanju s psihiatrom, ki ga še nikoli prej ni videla, poslana s taksijem v bolnišnico McLean. Tam je preživela naslednji dve leti na oddelku za najstniška dekleta. Bolnišnica je znana

po slavni klienteli (Sylvia Plath, Ray Charles itn.). Posebnost avtobiografije Kaysenove je v duhoviti refleksiji in dobrem razumevanju logike funkcioniranja bolnišničnega sistema discipliniranja, nadzorovanja in kaznovanja, problema stigmatizacije in nasploh družbenih procesov, ki vplivajo na konstituiranje pogleda na norega človeka. Pogled, s katerim opazuje svoje pretekle izkušnje, je dobra sinteza njenega avtentičnega doživljanja iz njene perspektive z določenim teoretskim znanjem, ki ji omogoča razumevanje in vpogled v to, kar se ji je dogajalo. Njena avtobiografija je torej tiste vrste, ki ne ponuja le dobrega materiala za analizo, pač pa je že sama interpretacija. Njeno pričevanje je uporna re-avtorizacija njenih izkušenj, obenem pa je tudi njena osebna akcija, boj za življenjsko zgodbo, ki ji je bila ukradena: v knjigi so objavljeni originalni dokumenti – popisi, spisi, poročila sester in zdravnikov itn., ki se jih je (okoli 350 strani) s pomočjo odvetnika posrečilo dobiti petindvajset let po tistem, ko je bila že odpuščena. To njeno pripoved tudi dokumentarno obarva.

Ljudje vprašajo, Kako si prišla tja? Kar v resnici želijo vedeti, je, ali je verjetno, da bi končali tam tudi sami. Ne morem odgovoriti na resnično vprašanje. Vse, kar jim lahko reče je. Enostavno je. (1993: 5.)

Za Susanno Kaysen je bilo res enostavno. Ni se počutila dobro, zelo je bila utrujena in je nekega dne zgodaj zjutraj namesto v službo zavila k psihiatru. Ta je po dvajsetminutnem pogovoru sklenil, da dekle potrebuje počitek in da ima tudi posteljo zanj. Posteljo v psihiatrični bolnišnici McLean. Susanna se s tem ni strinjala, vendar je bila preveč utrujena, da bi energično nasprotovala. »Pustila sem, da mi je glava padla nazaj na sedež in zaprla sem oči. Bila sem vesela, da sem se peljala s taksijem, namesto da bi morala čakati na vlak.« (Op. cit.: 9.) V napotnici za bolnišnico je zapisano, da se je zdravnik za to odločil po triurnem pogovoru, in sicer na podlagi:

- kaotičnega nenačrtnega življenja pacientke z znaki progresivne dekompenzacije in obratov v spalnem ciklusu;
- resne depresije, obupa in samomorilnih idej;
- zgodovine samomorilnih poskusov;
- potapljanja v domišljijo, progresivnega umika in izolacije.

Diagnoza: mejna osebnost (*borderline personality*), karakterna motnja.

Susanna Kaysen svoje takratno stanje opiše takole:

Moja ambicija je bila nasprotovati. Svet, bodisi gost ali votel, je izzival samo moje nasprotovanje. Ko naj bi bila budna, sem bila zaspana. Ko naj bi govorila, sem molčala. Ko se mi je ponujal užitek sam, sem se mu izognila. Moja lakota, moja žeja, moja osamljenost in dolgočasje in strah so bili vse orožje, naperjeno na mojega sovražnika, svet. Žvižgalo se jim je za svet, seveda, mučili so mene, ampak jaz sem doživljala grozovita zadovoljstva v svojem trpljenju. Zagotavljala so mi obstoj. Zdi se, da je cela moja integriteta ležala v besedi Ne.« (Op. cit.: 42.)

V poglavju »Moje diagnoze« vzporeja definicije, ki jih je našla v medicinskih priročnikih pod diagnozo mejne osebnosti, s svojim videnjem, kaj se ji je takrat v življenju dogajalo.

»Nestabilnost samopodobe, medsebojnih odnosov in razpoloženja [...], negotovost glede dolgoročnih življenjskih ciljev in poklicne izbire.«

– Ali ni to dober opis adolescence? (Op. cit.: 152.)

»[...] samopoškodbe, praskanje, občutki odrevenelosti in depersonalizacije.«

– Poskušala sem si pojasniti svojo situacijo. Moja situacija je bila taka, da sem bila vsa v bolečini in tega nihče ni vedel; celo sama sem to s težavo prepoznavala. Torej sem si govorila, znova in znova: Boli te. To je bil edini način, da sem prišla do sebe. (Op. cit.: 153.)

»Oseba pogosto doživlja to nestabilnost samopodobe kot kronični občutek praznine in dolgočasje.«

– Moji kronični občutki praznine in dolgočasje so izviral iz dejstva, da sem živela s predpostavkami o svojih nezmožnostih, in te so bile številne [...]. Moja samopodoba ni bila nestabilna. Sebe sem videla, in to kar pravilno, kot povsem neustrezno za izobraževalni in družbeni sistem. Ampak moji starši in učitelji se z mojo samopodobo niso strinjali. Njihova slika o meni je bila nestabilna, odkar se ni več opirala na njihove želje in potrebe. Niso bili pozorni na moje zmožnosti, ki jih je bilo sicer malo, a so bile pristne. Brala sem vse, kar mi je prišlo pod roke, nenehno sem pisala in imela

sem veliko fantov [...]. Fantje in literatura – kako naj kdo živi od teh dveh reči? Kot stvari stojijo, življenje očitno zahteva spretnosti, ki jih nimam. (*Op. cit.*: 155.)

Moji sošolci so imeli načrte za prihodnost: odvetnik, etnobotanik, budistični menih. Še tisti najmanj zainteresirani, ki so vzdrževali ravnotežje, so načrtovali vsaj poroko in otroke. Vedela sem, da ne bom imela nič od tega, zato ker sem vedela, da tega nočem. Toda ali je to pomenilo, da nisem imela ničesar? Bila sem prva oseba v zgodovini šole, ki se ni vpisala na fakulteto [...]. Praznina in dolgočasje: kakšno razumevanje. Kar sem zares čutila, je bila popolna osamelost. Osamelost, obup in depresija [...] Tisti, ki se ne vpišejo na fakulteto, si morajo poiskati službo. S tem sem se strinjala. Vedno znova sem si morala vse to dopovedovati. Celó našla sem si delo [...], vendar sem bila zaskrbljena, ker ga nisem mogla obdržati. (*Op. cit.*: 157.)

»Motnja se pogosteje pojavlja pri ženskah.« – Pravzaprav je veliko motenj takih. Vzemimo npr. kompulzivno promiskuiteto. Koliko deklet, mislite, bi moral imeti sedemnajstletni fant, da bi si zaslužil to nalepko? Tri? premalo. Šest? Dvojno. Deset? To se sliši že bolj verjetno [...]. In sedemnajstletno dekle, koliko fantov? (*Op. cit.*: 158.)

Uspešne rezultate dvoletnega zdravljenja v bolnišnici Susanna Kaysen komentira drugače, kot je bilo interpretirano »izboljšanje stanja pacientke« v medicinskem jeziku:

Verjetno nam je bilo bolje, kot preden smo prišle v bolnico. Če nič drugega, bile smo starejše in se nekako bolj zavedale sebe. Mnogo od nas je preživelo bolnišnična leta v kričanju in razgrajanju in bile smo pripravljene, da se premaknemo še kam drugam. Vse smo se na napaki naučile ceniti svobodo in bi naredile vse, da bi jo dosegle in obdržale (*Op. cit.*: 124.)

Dolgotrajni učinki hospitalizacije in psihiatrične diagnoze pa kljub pisateljičinemu obračunu s preteklostjo še zmeraj ostajajo del njenega vsakdanjega življenja. Naslednja odlomka pričata o tem, kakšno težo ima lahko stigma na nekoga, ki je bil/a enkrat diagnosticiran kot psihiatrični/a pacient/ka. Kaže se v odnosu te osebe do sebe, v njenem strahu, da se norost ne bo povrnila, v

stalnem dvomu, ali je to, kar počne, še razumno:

Pogosto se sprašujem, ali sem nora. To sprašujem tudi druge ljudi. »Ali je to noro reči?« To ponavadi vprašam, preden rečem kaj takega, kar zelo verjetno ni noro. Veliko stavkov začnem z: »Mogoče sem povsem zmešana.« Če naredim kaj neobičajnega – recimo, da se grem okopati dvakrat v enem dnevu – si rečem: Ali si nora? To je navadna fraza, vem. Ampak zame pomeni nekaj posebnega: tunele, varnostne alarme, plastične rokavice, bleščanje, nenehno premikajočo se mejno črto, ki kot vsaka meja namiguje in vabi, da jo prestopimo. Ne bi je rada še enkrat prestopila. (*Op. cit.*: 159.)

Stigma pa se lahko po avtoričini izkušnji kaže tudi v odnosu drugih ljudi do bivše/ga psihiatrične/ga pacientke/a ter v njenem/ njegovem odnosu do »sotrpinov/k«, do drugih ljudi s podobno izkušnjo:

»Dve leti si bila v norišnici? Kaj je bilo narobe s teboj?«

Prevod: Nujno moram zvedeti vse podrobnosti o norosti, da se bom prepričal/a, da nisem nor/a.

»Dve leti si bila v norišnici? Hmm. Kdaj natančno je to bilo?«

Prevod: Ali si še kužna?

Nehala sem ljudem pripovedovati o tem. Nobene koristi ni bilo v tem. Dalj ko nisem nič govorila o tem, dlje je šlo stran od mene, dokler nisem bila tista jaz, ki je bila v bolnici, samo še majhen madež, in tista jaz, ki o tem ni govorila – velika, močna in zelo zaposlena [...]. Začela sem čutiti odpor. Nori ljudje: imela sem dober nos za njih in nisem hotela ničesar več imeti z njimi. Še zmeraj nočem. Ne zmorem več dati prepričljivih odgovorov na grozna vprašanja, ki jih zastavljajo [...]. Če sem jaz, ki sem sama čutila odpor, zdaj tako daleč od svojega norega jaza, kako daleč ste šele vi, ki niste bili nikoli, in koliko globlji je vaš odpor? (*Op. cit.*: 125.)

Ko sem prebrala knjigo, sem dobila močan navdušujoč občutek, da mi še nobeno teoretsko delo ni povedalo več o duševnem zdravju kot avtobiografija Susanne Kaysen. Poleg tega mi je knjiga glede pripovedovanja zgodb odprla tudi serijo

vprašanj o dokumentaciji kot posebni obliki profesionalnih zgodb osebja o strankah ter o pravicah strank do dostopa do svojih biografskih dokumentov.

Ko se navdušujemo nad tem, da bi bil glas uporabnikov v socialnem delu bolj slišen in prisoten ter njihove verzije bolj legitimne kot so, se kaže izogniti prehitrim sklepanjem in poenostavitvam. Hall (1997) opozori na nekatere trike v socialnodelavskem poročanju.

Filozofski koncept »drugega« prepozna, da za vsako reprezentacijo in znanjem obstajajo alternativne in kompetitivne verzije, ki jih tekst poskuša zadušiti. Koncept drugosti ponuja prostor za alternativne glasove in interpretacije ter se izogiba dokončnim ugotovitvam in dokončnim reprezentacijam. Postavlja se nasproti avtoritativnim in monološkim tekstom, ki poskušajo zvezati pomen in interpretacijo. Kot piše Bakhtin, ki ga navaja Hall (1997: 181), »monologizem v svoji skrajni obliki zanika obstoj druge zavesti z enakimi pravicami in odgovornostmi, še enega jaza z enakimi pravicami«. Monolog je zaključen in gluh za odgovore drugega, teh tudi ne pričakuje in jih ne zazna. Hallovo vprašanje je, v kolikšni meri je socialnodelavsko poročilo monološki tekst z aspiracijo, postati uradna beseda in dokončna reprezentacija stranke? Reprezentacije se nagibajo k temu, da prikazujejo like kot kategorizabilne entitete. S konstrukcijo dejstev in uporabo moralnih formulacij se liki spreminjajo v zavračajoče matere in promiskuitetne najstnice. Koncept prilaščanja pokaže, kako uradni tekst s konstrukcijo dokončne verzije, kaj je »drugi« zares povedal, besede »drugega« odnese. Nasprotno pa se teorije o heteroglosiji ali mnogokratnih glasovih upirajo dokončnim verzijam in postavljajo pod vprašaj temelje take avtoritativnosti. Menijo, da se kompetitivnih kritičnih glasov ne da preprosto pomiriti. Zapleteni so v boj za pomen, lastništvo, avtoriteto, pod vprašaj postavljajo integriteto avtorstva.¹⁰ Prilaščanje je torej poskus reprezentirati »drugega« na ta način, da govorimo v »njem/njegovem« imenu.

Neposredno poročanje o »drugem« zna biti kočljivo, odvisno od okoliščin in od tistega, katera besede se uporablja. Bakhtin razlikuje med eno- in dvoglasnimi besedami. V enoglasnih besedah so besede »drugega« neproblematične, so reprezentativne in tipične za določen lik ali skupino. Gre za monološki diskurz. V dvoglasnem diskurzu pa avtor/ica vključi v govor likov into-

nacijo in pozicijo drugih. To ustvari novo obliko govora, sprejete resnice pa so postavljene pod vprašaj. Včasih avtor/ica uporabi besede drugega v svoje namene. V parodiji je lahko predstavljen, izpostavljen posmehu ali kritiziran kakšen drug stil, vendar ostane avtorjev govor na neki način superioren. V aktivnem dvoglasnem govoru pa se odvisni govor upre avtorjevim namenom. Avtorjeva misel ne vlada več nad razmišljanjem drugih, diskurz izgubi ubranost, je navznoter neodločen. Odvisni govor lahko vidimo kot mesto prilaščanja besed »drugega«. Stranko reprezentira, oslika, kategorizira in finalizira, obenem pa daje priložnost za kritiziranje in spodbijanje takih portretov.

Primer tega, kako navajanje strankinih besed rabi podpora trditve socialne delavke/delavca, najdemo v zgodbi, ki smo jo predstavili v poglavju o tehnikah pripovedovanja zgodb. Socialna delavka v poročilu utemeljuje, zakaj so se odločili za odstranitev otrok iz družine: »[K]er smo govorili z E. in se je zdelo, da misli 'v redu je, da oče vidi otroka, to me ne moti' in zaradi take držbe in dejstva, da nam je lagala, smo čutili, da so otroci v nekem smislu dolgoročno v tveganem položaju.« Tu je bil materin neposredni govor uporabljen, da bi nam približal njeno stališče, da oče ni nevaren za otroke. Tak pogled je pokazal, kako se je primer prvotno začel in kako se je intervencija vzpostavila okoli očeta kot grožnje. Materine besede so slišati kot samoobsodba. Vendar so se pozneje zadeve na sodišču zasukale drugače. Socialna delavka je tako pozneje relativizirala svojo izjavo s: »To je naša stran zgodbe,« in sodnik je pozneje potrdil materino verzijo. S tem zasukom v zgodbi so materine besede dobile nov pomen. Alternativna verzija dogodkov je bila pripuščena v zgodbo. Odvisni govor, ki je bil na začetku slišati ironičen, »taka drža« matere, ki je bila spočetka nesprejemljiva, se nam zdaj ponuja, da jo reinterpretiramo kot razumno.

O rekontekstualizaciji govorimo, ko avtor/ica prenese besede iz kakšne druge priložnosti, da bi ilustriral/a probleme trenutne situacije. Na več mestih so se materine besede pojavljala v narekovajih. Npr.:

»Odpeljite jo [socialno delavko] stran iz moje hiše!«

»Ne, ne, ne, povejte mi, kaj sem naredila!«

Vsebinsko teh izvlečkov lahko slišimo bolj kot

materine histerične izbruhe kot pa njena stališča; v tem ni bil reprezentiran materin pogled na situacijo, pač pa je bilo prikazano njeno (nesprejemljivo) vedenje. Vendar se nam je z odločitvijo sodišča isti neodvisni govor približal kot vir alternativne in zdaj verjetne formulacije. Alternativno branje so materine besede naredile za razumne, celo zaščitniške do otrok. Na vprašanje, ali odvisni govor podpira ali spodbija formulacije socialne delavke/delavca, Hall odgovarja, da je to odvisno od priložnosti branja. Če ga bere pasivni bralec, ima lahko odvisni govor podporno funkcijo; če pa ga bere kritičen bralec v smislu možnih prepadov v tekstu, pa se nam lahko odvisni govor razkrije kot subverziven.

Pripovedovanje zgodb in razmerje moči je tema, ki v tem prispevku gotovo ni bila izčrpana. Uspelo mi je nakazati le nekaj idej in praks, ki to vprašanje tematizirajo ter nakazujejo rešitve v smeri izenačevanja pozicij, pa vendarle na koncu dajo slutiti, da gre za veliko bolj kompleksno in zapleteno vprašanje, kot bi si želeli. Strukturno razmerje moči, ki je zapisano v razmerje med profesijo in uporabniki, ni enostavno rešljivo zgolj s tem, da se uporabnikom »dá glas« ali dopusti možnost »reavtoriziranja« njihove zgodbe. Če obenem ne prevprašamo svojih pozicij in nimamo

namena spreminjati težišča v obstoječi strukturi moči, potem so te ideje le nove tehnike stare igre, v kateri nič ne izgubimo.

SKLEP

Za zgodbe v socialnem delu, pa tudi za zgodbe nasploh so torej pomembne vsaj tri značilnosti pripovedovanja: družbena konstrukcija zgodb, interpretativnost procesov in razmerja moči, v katera so ujete zgodbe. V pričujočem članku sem poskusila tematizirati vse tri značilnosti, in sicer z vpeljavo teorij in konceptov (literarnoteoretskih, socioloških, socialnopsiholoških, psihosocialnih itn.), ki so relevantni za področje naracij, ter s pozornostjo za njihove različne in raznorodne aplikacije tako na teorijo kot na prakso socialnega dela. Obširne teme zgodb v socialnem delu se mi je zdelo smiselno lotiti vsaj iz dveh razlogov: želela sem nas povabiti tako k veselju kot tudi k pazljivejšemu profesionalnemu poslušanju in pripovedovanju zgodb. Narativne prakse v socialnem delu so namreč res lahko del zatirajočih struktur, ponujajo pa tudi priložnost za dialog, samoreprezentacijo in večjo udeležbo pri vzpostavljanju vednosti.

OPOMBE

¹ Situacija je nekoliko bolj podobna socialnodelavski, ko gre za resnične osebe in je njihova identiteta nedvoumna, recimo v literarnih biografijah. Pa tudi sicer je ta trditev res samo pogojna. Literarna teorija je prepoznala, da teksta in likov ni več mogoče razumeti kot določenih, statičnih, temveč kot interaktivne entitete, spremenljive zlasti glede na bralne situacije. Barthes pravi, da lahko tekst izkusimo le v njegovi produkciji in da bralec ni le prejemnik zgodbe, pač pa zgodbo tudi vrednoti in s tem soustvarja. Podobno pripiše Bakhtin dialogu med liki in bralci pomembnejšo vlogo kot njegovi predhodniki: bralci so dialoški partnerji likov in avtorja in ne le »neme priče«.

² Izsledki raziskave so objavljeni v petih člankih Darje Zaviršek (1994).

³ Stanley (1996: 765) našteje še več alternativnih zgodovin, kot je npr. schutzovska fenomenologija, ki govori o biografsko določeni situaciji, dokazovanje Wrighta Millsa, da mora sociologija vztrajati na ravni biografije, in druge.

⁴ Za to temo si je Berger (1997: 44) sposodil dve klasični detektivski zgodbi: *Umor na Orient Expressu* Ahathe Christie (1940) in *Malteški sokol* Dashiella Hammetta (1930), pa še nekatere druge narativne tekste.

⁵ Garfinkel se je že leta 1967 ukvarjal z medicinskimi poročili. Po njegovem mnenju bi bilo povsem netočno razumeti ta poročila kot dejstva o pacientih ali obravnavi. Šele ko jih beremo kot potencialno terapevtsko pogodbo, začnejo dobivati smisel. Medicinski zapisi kot poročila ne poročajo o dejstvih, pač pa poskušajo prikazati za poznejše preiskave, zakaj je bilo neko medicinsko delo upravičeno. (Hall 1997: 12.)

⁶ Gre za zgodbo o fantu, ki je zaradi poškodb poiskal pomoč v bolnišnici, kar je bil razlog za začetek intervencije socialne službe. Sprva zadovoljivo sodelovanje z materjo se je spremenilo, ko se je pozneje izkazalo, da obstaja možnost, da je fantu poškodbe povzročil oče. Oče naj se otrokom ne bi približeval zaradi poskusov nasilnih dejanj v preteklosti. Dejstvo, da je mati zatajila srečanje očeta z otroki, je vplivalo na oceno socialne delavke, da so otroci v nevarnosti in da jih je treba umakniti iz družine. Pozneje je morala socialna delavka utemeljiti prošnjo za ukrep za podaljšano zadržanje otrok v mladinskem domu pred sodiščem, ki pa je odločilo, da prošnji ne ugodi. Hall analizira zgodbo v dveh vrstah poročil – v intervjuju, ki ga je naredil s socialno delavko, in v poročilu socialne delavke za sodišče.

⁷ Avtor sledi Bakhtinovi teoriji, ki je pretrgala s tradicijo statičnega razumevanja zapleta in likov. V zapletu je videla avtorjev »grand plan«, v katerega so umeščeni liki. Bakhtin pa zaplet razume kot nekaj nepredvidljivega, kot rezultat dialoga med liki. Tako zaplet kot lik delujeta in se spreminjata prek bralčeve interakcije.

⁸ Glej recenzijo Hallove knjige *Social Work as Narrative* v tej številki *Socialnega dela*.

⁹ Ameriško sodišče je v primeru Bowers v. Hardwick interpretiralo »dejstva« kot kršitev statusa sodomije v državi Georgia in ne kot primer uresničevanja pravice do zasebnosti, ki jo zagotavlja četrti amandma ameriške ustave. »Dejstvo«, da je šlo v tem primeru za homoseksualno dejanje s privolitvijo, je sodišče opredelilo za »irelevantno« dejstvo v pravni zgodbi.

¹⁰ Problem opisovanja in reprezentiranja »drugega« je prav tako aktualno vprašanje sodobne antropologije, ki se je odzvala na zahteve znanstvene etnografije Malinowskega ali Meadove, da govori za nativne prebivalce. Zgodnji antropologi in antropologinje so opazovali »druge« s produciranjem fiksnih in stabilnih verzij njihove kulture. Poskušali so pojasniti tujost »drugega«, vendar so se tega lotili iz zornega kota zahodne kulture, s čimer so prispevali k kontroli nativnih ljudi. Reprezentirati »drugega« v tem primeru pomeni izključevati. Drugi ne govori, pač pa se govori o njem, je objekt diskurza.

LITERATURA

- BASS, E., DAVIS, L. (1998), *Pogum za okrevanje. Priročnik za ženske, ki so preživele spolno zlorabo v otroštvu*. Ljubljana: Liberalna akademija in Visoka šola za socialno delo.
- BERGER, A. A. (1997), *Narratives in Popular Culture, Media, and Everyday Life*. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications.
- BERTAUX, D. (1981) (ur.), *Biography and Society: The life history approach in the social sciences*. London: Sage Studies in International Sociology.
- BORDEN, W. (1992), Narrative Perspective in Psychosocial Intervention Following Adverse Life Events. *Social Work*, 37, 2.
- BRUNER, E. M. (1986a), Experience and its Expressions. V: BRUNER, E. M., TURNER, V. (ur.), *The Anthropology of Experience*. Chicago: University of Illinois Press.
- (1986b): Ethnography as Narrative. V: Turner, Bruner (ur.), *The Anthropology of Experience*. Chicago: University of Illinois Press.
- BRUNER, J. (1987). Life as Narrative. *Social Research*, 54, 1.
- (1988), *Actual Minds, Possible Worlds*. Cambridge (Massachusetts), London: Harvard University Press.
- (1991), The Narrative Construction of Reality. *Critical Inquiry*, jesen.
- EPSTON, D., WHITE, M., MURRAY, K. (1992), A Proposal for a Re-authoring Therapy: Rose's Revisioning of her Life and a Commentary. V: MCNAMEE, S., GERGEN, K. J. (ur.), *Therapy as Social Construction*. London: Sage.
- FRAME, J. (1992), *Faces in the Water*. London: The Women's Press.
- HALL, C. (1997), Social Work as Narrative: Storytelling and persuasion in professional texts. Aldershot, etc.: Ashgate.
- HRŽENJAK, M. (1998), Kaj nam miti lahko povedo o ženskah, identitetah in subjektu. *Delta*, 4, 3-4: 109-131
- KAYSEN, S. (1993), *Girl, Interrupted*. London: Virago Press.
- KELLY, L. (1996), »Ne vem, kako naj temu rečem«: Opredelitev spolnega nasilja. V: D. ZAVIRŠEK (ur.), *Spolno nasilje*. Ljubljana: VŠSD
- KOHLI, M. (1981), Biography: Account, Text, Method. V: BERTAUX, D. (ed.), *Biography and Society: The Life History Approach in the Social Sciences*. London: SAGE Studies in International Sociology.
- LAMOVEC, T. (1999), *Kako misliti drugačnost*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- MCCALL, M. M. (1989), The Significance of Storytelling. *Life Stories/Recits de vie*, 5: 39- 48.
- MESEC, B. (1998), *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- MURRAY, K. (1995), Narrative Partitioning: The ins and outs of identity construction. V: SMITH, J., HARRÉ, R., VAN LANGENHOVE, L. (ur.), *Rethinking Psychology: Volume 1: Conceptual Foundations*. London: Sage.
- PLUMMER, K. (1995), *Telling Sexual Stories: Power, change and social worlds*. London, New York: Routledge.
- PRINCE, K. (1996), *Boring Records? Communication, speech and writing in social work*. London, Bristol (Pennsylvania): Jessica Kingsley Publishers.
- RENER, T. (1993), Biografska metoda in spolna struktura vsakdanjega življenja. V: E. D. BAHOVEC (ur.), *Od ženskih študij k feministični teoriji*. Ljubljana: ŠOU, Časopis za kritiko znanosti, domišljijo

- in novo antropologijo (posebna izdaja).
- (1996), Avto/biografije v sociologiji in v ženskih študijah. *Teorija in praksa*, 33, 5: 759-763.
- RIESSMAN, C. K. (1993), *Narrative analysis*. Newbury Park: Sage.
- (1994), *Qualitative Studies in Social Work Research*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- SPLICAL, S. (1990), *Analiza besedil: Statistična obravnava jezikovnih podatkov v družboslovnih raziskavah*. Jugoslovansko sociološko združenje: Metodološki zvezki, 6.
- STANLEY, L. (1992), *The Auto/Biographical I: The theory and practice of feminist auto/biography*. Manchester, New York: Manchester University Press.
- (ur.) (1990), *Feminist Praxis: Research, theory and epistemology in feminist sociology*. London, New York: Routledge.
- (1996), O avto/biografiji v sociologiji. *Teorija in praksa*, 33, 5: 764-774.
- WHITE M., EPSTON D. (1990), *Narrative Means to Therapeutic Ends*. New York: A Norton Professional Book.
- ZAVIRŠEK, D. (1994), Psihiatrični oddelek med boleznijo in njeno kulturno manifestacijo: Študija primera (I-V.). *Socialno delo* 33, 1-5.

Vera Grebenc

PONESREČENI POBEGI UJETNIKOV BIOGRAFIJ

V zahodni kulturi je primerno, da se posameznik prikaže kot stabilna in koherentna oseba. Ljudje smo subjekti pripovedi, ki tečejo od našega rojstva do smrti. Izdelovanje zgodb o sebi je sestavina vsakdanjega dela na identiteti posameznika, v katerem posameznik reflektira svoje pretekle, sedanje in prihodnje izkušnje s stališča različnih perspektiv svoje identitete in jih združuje v svoje delne identitete (Nastran Ule 2000: 216).

To, v čemer sta si podobna človeško življenje in zgodbe, včasih celo tako močno, da se zdi življenje kot zgodba, je, da tako življenje kot zgodba zahtevata in predvidevata določen red dogodkov, ki dajejo, ali bolje, zagotavljajo smisel bodisi zgodbi bodisi življenju. »Implicitni smisel življenja se eksplicira v zgodbah. Človeška eksistenca je urejena na način zgodb in človeško življenje se predstavlja kot živa zgodba. Zgodbe prispevajo k organizaciji življenja. Narativna perspektiva človeškega življenja vsebuje spoznanje, da je življenje smiselna celota, ki jo lahko izrazimo v zgodbah« (Widdershoven, po: Nastran Ule 2000: 200).

Če o naših življenjih pripovedujemo v zgodbah, potem se zdi, da so v teh zgodbah pravzaprav zajete bolj ali manj pomembne/nepomembne drame, v katerih nastopamo kot glavni ali stranski igralci/igralke, pri čemer imamo na voljo bolj ali manj dorečene scenarije, ki nam narekujejo potek, zaplet, iztek... najprej dogodka samega, potem pa pripovedi o njem.

Gagnon in Simon razumeta (po: Cohen, Taylor 1992) pomen scenarija v tem, da našim rutinam in vlogam priskrbi pomen in smisel, pove nam, kako naj ravnamo (igramo) in občutimo v nekem določenem trenutku, priskrbi nam detajle o drugih, na katere naletimo v situaciji, in napove naslednjo potezo v igri, torej tudi razvoj igre. Scenarij definira situacijo, poimenuje akterje (igralce) in določi potek. To pa so sestavine, ki jih vsebujejo

tudi pripovedi o poteku naših življenj - (avto)biografije.

Harre pove (po: Nastran Ule 2000), da ima posameznik običajno na voljo več različnih, celo nasprotujočih si zgodb o samem sebi. Toda čeprav ima vsakdo na voljo več mogočih avtobiografij, bodo uporabljene le nekatere. O tem, kaj se komu dogaja v življenju, je mogočih več različnih zgodb, ne le ena. Avtobiografija je v prvi osebi izražena življenjska zgodba. »Kvaliteta pripovedi, vrednost, detajli in notranja ureditev epizod v zgodbah so odvisni od oseb, ki jim zgodbo pripovedujemo, od konteksta pripovedovanja in cilja, ki smo si ga zastavili kot pripovedovalci svoje zgodbe« (Nastran Ule 2000: 210).

Biografije so po Giddensu pomembne, ker posameznik skozi termine lastne biografije reflektivno razume identiteto sebe, ki je več kot značilna poteza ali zbirka posameznikovih potez. Identiteta sebe tudi ni nekaj enostavno danega z delovniško kontinuiteto posameznika, ampak nastaja v reflektivnih dejanjih posameznika, ki za to opravljanje reflektivnega dela potrebuje zavestno ubesedeno (avto)biografsko pripoved (Nastran Ule 2000: 196, 197). Zato je za delo na identiteti nujna sposobnost posameznika, da gradi in ohranja kontinuiran narativni potek biografije.

Značilnost reflektivnih biografij je, da se spreminjajo podobno kot zgodbe (v obliki, stilu, besedah). V pogojih druge moderne se vzporedno z reflektivno biografijo pojavi reflektivno načrtovanje življenja, pogosto v obliki koledarjev življenjskih načrtov, po katerih se odvija osebni čas posameznika. Narativno predstavljanje življenja poteka v času, za nazaj v avtobiografskih sekvencah in za naprej v orisih življenjskih načrtov (Nastran Ule 2000: 198). Včasih se zdi, da življenje poteka v obliki scenarija, ki je deloma napisan vnaprej, deloma pa ga spreminja akter s svojim

delovanjem. V nekaterih primerih se zdi, da so ti scenariji, po katerih se odvijajo »gledališke igre« (Cohen, Taylor 1992), v vsakdanjem življenju komaj opazni, še več, lahko se prikazujejo kot naraven svet izmenjav.

Predpisane scenarije lahko zasledimo in prepoznamo v najbolj vsakdanjih in običajnih situacijah, ko dobimo vtis, da gre pravzaprav za rituale: poljub za lahko noč, družinsko kosilo, poslovilna zabava... Pri vseh teh dejanjih gre za več kot le preprost opis vedenja. Vnaprej so določene osebe, ki v dogodku nastopajo, vnaprej je določena njihova pozicija in intenzivnost delovanja. Ve se, kdo mora v kakšni situaciji prevzeti iniciativo, ostali pa morajo ustrezno odgovoriti; pri valčku vodi moški, postreže se najprej gosta in podobno. Pri tem predpisovanju ne gre le za organizacijo dogodka, ampak tudi za doživljanje. V skladu z odvijanjem epizode se razvijajo tudi ustrezna čustva. Čustva so previdno uglašena z vsakim gibom v odlomku in za vsako vlogo posebej. »Če scenariju sledimo bolj ali manj uspešno, imamo vtis, da je z dogajanjem vse v redu. Zdi se v redu, ker smo tako že doživeli. Gre za primer ponavljanja, ki ne potrebuje komentarja, saj kaj novega ni niti pričakovano niti zaželeno. Vsaka novost ali nepričakovan element v scenariju lahko namreč vnese nemir« (Cohen, Taylor 1992: 72). Scenarij je tisti, ki posameznega akterja v dogodku opremi z vednostjo, da lahko razume situacijo in igra vlogo v njej. Dogodku samemu predpiše smisel.

Precej situacij v vsakdanjem življenju deluje tako, kot da zanje scenarij ni predpisan. Na poti v službo ni nujno, da poimenujemo igralce ali prepoznavamo zaplet, toda kakor hitro smo v stiku z drugimi ljudmi ali pa gre za nas pomembne sfere življenja, ki jih jemljemo kot »projekte«, »ključna področja«, »mesta, kjer živimo«, »življenjski načrt«, potem je bolj verjetno, da bomo vstopili v miniaturne drame, kjer so definiranje, poimenovanje, zaplet pomembni.

Ko se ukvarjamo s pripovedovanjem zgodb o dogodkih in ko te dogodke uvrstimo v svoje biografske spise, se izkaže, da ponavadi posežemo prav na področja, za katera so scenariji še kako dodelani (področja dela, družine, doma, prostega časa, spolne vloge, politike). V naših avtobiografijah se zato znajdejo predvsem informacije, ki razlagajo naše mesto v teh glavnih scenarijih. Toda kaj bo nazadnje sestavljalo zgodbo o nas?

Harre ugotavlja, da ima lahko vsakdo le eno identiteto v prostoru, ker obstaja le v enem telesu,

pa vendar ima lahko več identitet v času¹. Dogodki, ki sestavljajo življenjsko pot posameznika, so lahko raznoliki, lahko se dogaja več dogodkov v istem času in kraju. Zato lahko za različne priložnosti naredimo različne izbire med dogodki našega življenja, kar pomeni, da lahko razvijemo tudi različne avtobiografije (Nastran Ule 2000: 211). Gre torej za to, da takrat, ko pripovedujemo o sebi, izbiramo tako dogodke, ki jih upoštevamo, kot načine, kako bomo dogodke interpretirali. Pri tem pa nismo neomejeno svobodni. Če nas na eni strani omejujejo »naravni scenariji«, nas na drugi strani omejujeta časovni in prostorski potek naših življenj in pripoved, ki naj bo organizirana tako, da bo upoštevala ti dve dimenziji. Harre poudarja, da dobi identiteta osebe najmočnejši izraz v avtobiografijah posameznika, hkrati pa je prav občutek posameznika za svojo identiteto v času bistveni pogoj sleherne avtobiografske pripovedi (Harre, po: Nastran Ule 2000: 214).

Individualizacija, kot o njej govori Beck (1992: 135), pomeni, da se je vsaka biografija posameznika premaknila od danih determinant in je položena v njegove ali njene roke, odprta in odvisna od odločitev. Delež življenjskih priložnosti, ki so bistveno blizu »postavljanju odločitev«, narašča in tako narašča tudi delež biografij, ki so odprte in jih je treba osebno oblikovati.

Individualizacija življenjskih situacij pomeni, da so biografije postale »samorefleksivne«. Družbeno predpisana biografija je preoblikovana v biografijo, ki je samoustvarjena in se nadaljuje v smeri samoustvarjanja. Odločitve o izobrazbi, poklicu, službi, prostoru bivanja, stanovanju, številu otrok in tako naprej, skupaj z vsemi sekundarnimi odločitvami, ki jih to potegne za sabo, niso več lahko, ampak morajo biti narejene. Celo kadar je beseda odločitev premočna, ker niti ne obstaja zavestno niti niso zanje podane alternative, ki so nujen pogoj, da se lahko odločitev sploh izvede, bo moral posameznik »plačati za to«, da se o čem ni odločil. Posameznik se mora v individualizirani družbi razumeti kot center delovanja, kot načrtovalska delavnica.

Odločitve ali-glede verzij življenja in glede konfliktnih situacij so relativizirane z akumulacijo problemov, ki jih je treba rešiti v določeni fazi življenja (odločitev o poroki, številu otrok, predvideni karieri), kar zahteva posebno zasebno in institucionalno planiranje.

To pomeni, da z institucionalnim in biografskim predpisovanjem nastaja konstrukcijski

pribor možnih biografskih kombinacij. V prehodu od standardnih k izvoljeni biografiji (Ley, po: Beck 1992), zgodovinsko nastaja tip biografije, ki je brez primere.

Toda množstvo različnih zgodb, ki naj bi jih imela na voljo posameznik in posameznica kot variante različnih avtobiografij, se izkaže kot navidezno. Če smo prej rekli, da omejitve postavljajo scenariji, lahko zdaj dodajamo, da te scenarije podpirajo tudi institucionalne determinante in intervencije, ki so hkrati determinante biografij in intervencije vanje. Ko se na primer dvigne starostna meja upokojevanja (Beck 1992: 132), to neposredno prizadene celotno generacijo, hkrati pa vpliva tudi na vse mlajše generacije. To »zunanj« oblikovanje biografij ostaja dejansko prikrito, je kot »stranski učinek« zadev, ki so izključno stvar odločitev organizacij (izobraževalnega sistema, trga dela, pokojninskega sistema...).

Beck (1992: 131, 132) meni, da začnejo v reflektivni moderni vpliv statusa, razredne kulture ali družinske biografske ritme prekrivati ali nadomeščati institucionalni biografski vzorci: vključitev v izobraževalni sistem ali izstop iz njega, vstop v proces dela in izstop iz njega, na socialni politiki utemeljena delovna doba in starost za upokojitev. Vse to obstaja v longitudinalnih odsekih biografije (otročstvo, adolescenca, odraslost, upokojitev in starost), pa tudi v dnevnem ritmu in ekonomiji časa (usklajevanje družine, izobraževanja in kariere). Prostor, kjer se prejšnja in nova biografija prekrivajo, se posebno jasno pokaže v primeru »standardne biografije« žensk. Medtem ko se moški v svojih biografijah ne dotaknejo bistveno družinskih dogodkov, ženske vodijo nasprotujoče si dvojno življenje, ki ga v enaki meri oblikujeta tako institut družine kot institucije. Za ženske je ritem družine še vedno zavezujoč, hkrati pa sta zanje vedno bolj zavezujoča tudi ritem izobraževanja in ritem kariere, kar ima za posledico neuskladjene zahteve, konflikte in krize.

Načini, kako institucije oblikujejo biografije, to se pravi, regulacije izobraževanja (izobraževalni sistem), čas aktivne delovne dobe (delavnik in delovna doba v biografiji) in sistem socialnega varstva so neposredno vpleteni v različne faze biografij. Beck (1992: 134) zato govori o institucionalno odvisni individualni situaciji. Institucionalna odvisnost ne obstaja na splošno, ampak je urejena po prioritetah. Ključ je v trgu dela. Če hočemo biti sprejemljivi za trg dela, potrebujemo ustrezno izobrazbo. Kdor je zavržen ali zavrača kaj

od tega, se mora soočiti s socialno in materialno izključenostjo. Kot narašča institucionalna odvisnost, tako se večja tudi občutljivost in dovzetnost posameznika za nenadne in nepredvidljive situacije. Institucije delujejo kot legalno določene kategorije standardnih biografij, ki jim realnost vedno manj ustreza.

Ob tem nas Cohen in Taylor (1992) spomnita, da nista problematična le sama realnost in posameznikovo občutenje sveta, ampak tudi napetost, ki se ustvari med sebe (*self*) in realnostjo. Kajti skozi življenje se ne samo preprosto pomikamo, socializacija ni samo stvar učenja, kako opraviti delo z realnostjo. Zahtevamo tudi občutek samih sebe kot oseb, ki gredo skozi življenje na svoje načine, in ti se na trenutke popolnoma razlikujejo celo med tistimi, ki imajo podobne življenjske načrte. Lahko pogledamo na družbo in ne vidimo nič drugega kot complete uniform: skupine zdravnikov, skupine študentov, skupine bančnikov, skupine delavcev; vseh oblečenih na način, ki ustreza njihovi vlogi, vsak s prevzemanjem ustreznega stila oblačenja, govorjenja ali navad. Toda gola uniformiranost večinoma predstavlja le zunanjo sliko, proti kateri nastopa ustvarjanje identitete in razvijanje naše drugačnosti od ostalih okoli nas.

So tudi trenutki, ko veselo sprejememo identitete, ki so nam ponujene zaradi našega članstva na določenih straneh družbenega sveta. Čisto dobro shajamo s tem, da nas imajo za tipične matere, soproge ali poslovne ženske. Pogosto pa bomo zadovoljstvo s svojo identiteto izpolnili le tako, da bomo priklicali občutek oddaljenosti od realnosti, ki jo izkušamo. Celó v tem, da smo sposobni razlikovati med svojim občutenjem sveta (najvišje realnosti) in našim občutenjem identitete, je vir nezadovoljstva, kajti to pomeni priznanje, da svet ne pripada nam. Rečemo lahko, da moramo identitetno delo opraviti kljub institucionalnim aranžmajem družbe ali pa zaradi njih. Tu so sicer na voljo življenjski načrt, karierni urniki, vloge, položaji, odgovornosti, celo bolj priljubljene identitete, pa vendar se zdi, da to nismo v resnici mi (Cohen, Taylor 1992).

Bolj ko je najvišja realnost nasičena, več elementov potrebujemo, da se oddaljimo od nje. Bolj ko so razviti identitetni resursi, bodisi skoz literaturo, množično kulturo in terapijo, ki na tržišče vstopa z samo-zavestjo, reflektivnostjo, relativnostjo, bolj iznajdljivo mora biti naše identitetno delo (Cohen, Taylor 1992: 43).

Cohen in Taylor ugotavljata, da nas življenje v

sodobni družbi hkrati potegne v »delo z realnostjo« in »identitetno delo«. S pomočjo elementov, kot je »življenjski načrt«, moramo zgraditi stabilne konstrukcije sveta in istočasno predstavljati sebe kot razlikujoče se posameznike/posameznice. Odnos med delom z realnostjo in identitetnim delom je kompleksen, včasih komplementaren, včasih povsem navzkrižen.

Kako zahtevno je to usklajevanje obeh vrst dela, pokaže primer, ko mora tako delo opraviti zapornik. Zapornik se že na začetku bori s problemom, kako iz »najvišje realnosti« izpeljati identitetno delo. Zapornik nima na voljo jasnega in zanimivega urnika kariere in tako tudi ne takojšnjega konteksta, po katerem bi lahko organiziral znanje sveta. Edini urniki, ki so na voljo, so tisti, ki jih omogoča in ponuja režim. Le nekritično sprejeti zaporniški urnik ali delovni urnik ali sistem nagrad pomeni grožnjo mogočemu razvoju identitete². S prilagoditvijo »realnosti«, ki jo predstavlja režim, ni mogoče na hitro pokazati enkratnosti posameznika. Treba je ustvariti nekakšen tip alternativne realnosti – pokazati nekatere majhne subjektivne prostore, ki so relativno neokuženi z institucionalno realnostjo. Tako nastanejo mesta, na katera je mogoče pripeti identitetno delo. Tako lahko posameznik dokaže svojo posebnost z ločevanjem od režima.

Toda to je le delček reševanja problema identitetnega dela. Tako kot lahko večina pokaže same sebe kot posebne z ločevanjem od režima, se lahko nekateri odločijo, da bodo svojo posebnost razkazovali z zavezanostjo režimu. Da bi ustvarili občutek posebnosti, ni dovolj le »drža« za ali proti sistemu. Da bi dosegli to, kar je v naši družbi pravzaprav kreacija »občutene« identitete, je treba poseči tudi po drugih virih. In ko imamo opraviti z zapornikom ali bolnikom, jim ti viri niso kar na voljo. Ne morejo si izbirati obleke, frizure, načina preživljanja prostega časa, posebnih prijateljev, da bi lahko tako dokazovali svojo posebnost. Simboli, s katerimi je mogoče dokazovati posebnost, so ali redki ali niso na voljo. Ponavljala se problem, kako se boriti z občutkom, da nisem nič drugega kot zapornik, bolnik, uživalec drog³. Celotno prejšnje identitete, na primer kriminalca, niso več na voljo pri ustvarjanju trenutnega občutka enkratnosti; splošen dogovor je, da zunanja kariera nima veljave oziroma ni ustrezna potem, ko si enkrat »noter« (Cohen, Taylor 1992).

Medtem ko imata zapornik v ječi in duševni bolnik na psihiatriji težavo, kako »delo z realno-

stjo« uskladiti z »identitetnim delom«, pa uživalec drog, čeprav je na prostosti, opravlja težaško delo, ko si mora priskrbeti legalno in ilegalno biografijo. Prva mu omogoča nastopati v scenarijih, kjer uživanje ni dovoljeno, druga pa mu omogoča kredibilnost na »uživalski sceni«. Res pa njun soobstoj omogoča tudi situacijski dobiček, ki ga prinaša možnost trgovanja s stigmo (ali biografijo)⁴. Delo, ki ga opravlja uživalec drog, je torej, kako uskladiti/razviti različne avtobiografske zgodbe.

Ni naključje, da je mladost čas, v katerega je navadno lociran začetek uživanja drog. Prav pri identitetnih statusih mladih se kaže intenzivna zahteva po vzporednih biografijah. Medtem ko se od mladih zahteva, da na področju izobraževanja dokažejo storilnost in samonadzor, pa mladinska kultura zahteva hedonizem in emocije. Mladi morajo zato razviti vzporedne biografije, ki se hkrati prekrivajo in so si lahko hkrati v nasprotju. Na tak način nastajajo notranje protislovnosti, ko različnim življenjskim območjem pripadajo različne identitetne strategije, od posameznika pa se zahteva, da jih medsebojno usklajuje (Nastran Ule 2000: 154). Področje, kjer se gibljejo mladi, je tako prepredeno z virtualnimi kanali, ki dopuščajo vzporedno gibanje.

Če vzamemo, da je uživalec resno zastavil svoj identitetni projekt, potem bo epizode z uživanjem ustrezno vključeval v pripovedi o sebi ali izključeval iz njih in tako opravljal vzporedno delo na identiteti, s čimer poteka tudi ena vrsta dela na usklajevanju.

Druga vrsta dela pa poteka na ravni usklajevanja z drugimi »normalnimi« karierami in se nanaša na oblikovanje primerljivih biografij. »Normalne« kariere zavzamejo pomembno mesto, ko se mora uživalecva življenjska zgodba dokazati v kontekstu prej omenjenih institucionalnih biografij. Takrat lahko uživalcu zaradi izključenosti iz posameznih področij (dela, izobraževanja) zmanjka referenčnih točk in takrat ima zares problem, kako izdelati legalno biografijo.

Pri uživalcu drog se izkaže, da njegova/njena osebna zgodba ni primerljiva z zgodbami drugih. Če so biografske zgodbe neuzivalcev vpete med točke institucionalnih biografij, potem lahko te kriterije zadovolji le uživalec, ki se mu je posrečilo kontrolirati svoje uživanje do te mere, da je ostal vključen v družbeno veljaven in standardiziran ritem »koledarja življenjskega načrta« (Nastran Ule 2000: 296). Kar pomeni, da je končal šolanje, se zaposlil, ustvaril družino, se upokojil. Tako

strategijo bi lahko primerjali z zagotavljanjem alibija – kariera navadnega človeka deluje kot alibi kariere uživalca.

Skroz biografsko pripoved se razkrijejo informacije o posamezniku/posameznici. Lahko bi rekli, da standardizirane točke karier usmerijo našo pozornost prav na tiste informacije iz življenja posameznika, s katerimi se te točke dokazujejo ali potrjujejo. Na določen način predstavljajo socialno informacijo, podobno znakom, ki nastopajo kot statusni ali bolj prestižni simboli, kot o tem govori Goffman (1981). Goffman pravi, da smo posebej izurjeni, da vidimo ali sprejemamo nekatere znake, ki izražajo socialno informacijo, da so torej »simboli« tisti znaki, ki so stalno in neprestano na voljo in smo nanje posebno pozorni. Čeprav Goffman misli na zunanje zanke, kot so priponke, nalepke, prstani ipd., v katerih se koncentrira socialna informacija, lahko rečemo, da v biografski pripovedi karierni točke (dokončanje študija, prva zaposlitev, napredovanje, poroka) na poslušalca delujejo s podobno intenzivnostjo in nasitljivostjo kot »medalje za hrabrost«. Socialna informacija, ki se izraža z nekim določenim simbolom (ali simbolnim pomenom točke), lahko v veliki meri potrjuje, kar nam o osebi govorijo drugi znaki⁵. Napolni našo predstavo o tej osebi na preobilen in hkrati neproblematičen način in deluje samoumevno.

Simboli dokazujejo članstvo ali pripadnost družbeni skupini. Če socialna informacija, ki se izraža skoz simbol, pripomore k razkazovanju časti, prestiža ali zaželene družbene pozicije, deluje kot prestižni ali statusni simbol. Simboli stigme učinkujejo ravno nasprotno. Simboli stigme so znaki, s katerimi se zelo učinkovito pritegne pozornost k degradirajočim in poniževalnim razlikam med posamezniki, z njimi dosežemo raztrganje koherentne slike o kom, kar ima za posledico reduciranje vrednosti te osebe v naših očeh (Goffman 1981). Tako lahko že telesni znaki stigme (prešpikane roke, razširjene ali zožene zenice, kinkanje) prekrijejo ostale informacije o osebi.

Če navzočnost pomembnih simbolov, pa naj gre za prestižne simbole ali simbole stigme, ponuja bližnjico pri oblikovanju trditev o kom, pa v primeru biografije posameznika kot diskreditirajoč dejavnik deluje zlasti odsotnost prestižnih kariernih točk. Če manjka napolnjenost katere od pomembnih »faz« v karierni posameznika, je njegova/njena biografija nepopolna in nenadoma

ne more več zadostiti pogojem, da bi dokazal/a uspešnost celotnega identitetnega projekta (dela), ki med drugim predvideva tudi zapolnitev njegove moralne vsebine. Ker »identitetne pripovedi v vsakdanjem življenju uporabljamo zato, da z njimi ohranjamo ali ustvarjamo določene vrednote, s temi vrednotami pa se definira nekoga kot vredno ali sprejemljivo osebo po standardih, ki jih sprejemajo partnerji v interakciji« (Gergen, po: Nastran Ule 2000: 219), je odsotnost točk, ki dokazujejo, da je posameznik stabilna in koherentna osebnost, ki se ji je posrečilo doseči določeno popolnost ali odličnost, tudi dokaz neuspeha pri oblikovanju »moralne identitete osebe« (Nastran Ule 2000: 219). Na ta način kot znaki stigme delujejo odsotne standardne točke karier.

Uživalec drog seveda poskuša ubežati temu »gospodujočemu scenariju«. Cohen in Taylor (1992: 74) menita, da se lahko v mnogih primerih zavestno odločimo ustvariti scenarij, ki nasprotuje »gospodujočemu scenariju«, in tako razglasimo svoje razočaranje nad običajnim zapletom, potekom in vlogami. Vsem okoli sebe lahko sporočimo, da ne bomo sledili vsem »tistim neumnostim, ki se jih od nas pričakuje«. Obenem pa nas opozorita, da smo pri bežanju pravzaprav omejeni. Kontrascenarij, pa čeprav je rezultat odločenosti, da se upremo »najvišji realnosti«, dejansko vleče svoj značaj iz oziroma na podlagi »gospodujočega scenarija«. Prelomi z »najvišjo realnostjo« (*paramount reality*) ne trajajo dolgo: »Najvišja realnost ovije te prelome v vseh strani in zavest se vedno vrne nazaj v najvišjo realnost, kot se vrnemo z ekskurzije« (Berger Luckmann, po: Cohen Taylor 1992: 40).

Čeprav so se uživalec drog, revolucionar, upornik odločili, da svojo posebno izkušnjo prikažejo kot popoln prelom z »gospodujočim scenarijem«, jih poskušata Cohen in Taylor spet postaviti »na realna tla«.

Orodja, ki jih uporabimo, da vzpostavimo distanco z »gospodujočim scenarijem«, šale, ironija ali pretiravanje, samo priskrbijo nove dokaze o tem, kako dobro se prodaja »glavni scenarij«. Prav tako, kakor nas rutina in naveda zasledujeta na področja, kjer mislimo, da smo *svobodni* ali *nedoločeni*, tako se tudi scenariji vsilijo v najpomembnejše in najosebnejše dele izkušenj. Čustva in pomeni, odnosi in izkušnje, pogovori in preobrti niso prosto lebdede sestavine, ki jih lahko poljubno mešamo

pri svojih poskusih iskanja novega. Bolj kot to se izkažejo za dokončne pribore simbolnih okvirov, katerih izmikajoča se oblika nas lahko na začetku zapelje z obljubo novega. Iluzija pa je navadno kratkotrajna. Razlikovanje novega sveta izgine. Na koncu je vse le del glavnega sveta [mainland]. (Cohen, Taylor 1992: 74.)

V dokaz te trditve navajata:

Nobena situacija ne potegne za sabo popolnoma novih občutkov. Ne moremo kratko malo imeti nove izkušnje; ni mogoče nenadoma postati kadilec trave, nič bolj se tudi ni mogoče nenadoma zaljubiti ali postati mistik. Vse te izkušnje ne zahtevajo le novih kompletov tehnik, ki se jih je treba naučiti, kot se je treba naučiti voziti avtomobil, ampak zahtevajo tudi nov smisel o nas samih kot o osebi v drugačni drami, presojo zapleta/poteka v tej novi drami, pa tudi sposobnost, da poimenujemo notranje doživljanje »biti zadet« ali »v ekstazi«, kar se nanaša na položaj v dogodku/sekvenci. Zahteva tudi sposobnost uglaševanja vseh teh elementov z občutji in pomeni ostalih, ki so navzoči pri dogajanju, in sposobnost, da pripeljemo izkušnjo do prepoznavno zadovoljivega sklepa. (Cohen, Taylor 1992: 73.)

Prav poskus, da bi sestavil vzporedno zgodbo, ki si jo uživalec pripoveduje monološko ali pa jo nameni tistim, ki lahko izvedo o njegovi karieri uživalca, prisili akterja »bega«, da se znova vrača v polje standardiziranega. Zgodba uživalca je strukturirana tako, kot so strukturirane standardizirane zgodbe. Prav vpetost posameznika v čas in prostor zahteva linearno pripoved o življenjski zgodbi. Naj bo upornik ali ne, v pripovedi mora biti prepričljiv. Primanjkljaj standardnih orientacijskih točk kariere, ki jih upornik/ubežnik namenoma spregleda, medtem ko jih kdo drug nima zaradi družbene izključenosti, zahteva, da si izmisli svoje. Uveljaviti poskušata svoje prelomne točke, ki dajo zgodbi potek, zaplet, vrh, razplet. Biografije uživalcev, pa tudi biografije duševnih bolnikov, prostitutk, klošarjev so zato napolnjene z dramatičnimi življenjskimi prelomnicami, ki razdelijo dogajanje po sekvencah. Zgodba uživalca drog bo sledila scenariju, ki bo upošteval sosledje dogodkov: prvi fiks, prva kriza, prvič na detoksu..., kar bo v pripoved vneslo tudi učinek dramatičnosti in bo pripovedovalca in poslušalca zadovo-

ljilo tudi s kriterijem dobro sestavljene in pripovedovane zgodbe⁶.

Ko razpneмо svojo življenjsko zgodbo med kariernе točke, je vtis, da se v življenju pomikamo na eni strani med gospodujočimi scenariji in institucionalnimi biografskimi urniki, ki trasirajo naš življenjski projekt in določajo koordinate življenjskega poteka, in na drugi strani skoz identitetno delo, s katerim si nalagamo neuniverzalne in edinstvene izteke. Zdi se tudi, da nobeni od nalog, ki jih vse to zahteva, ni mogoče popolnoma ustreči ali pa popolnoma ubežati, naj si še tako prizadevamo. Ravno reflektivnost sodobnih identitet in biografskih zgodb nas ujame v nerešljiv paradoks. Brez dominantnega scenarija ne bi bilo reflektivne točke individualnega scenarija, hkrati pa moramo prav individualni scenarij ves čas oblikovati kot primerljiv z dominantnim, sicer ni mogoče izpeljati zahteve po reflektivnosti.

Zdi se celo, da nas nekaj na silo poganja v beg iz gospodujočega scenarija (tržna ekonomija, ki se napaja na identitetnih slogih), hkrati pa nam ne dovoli zares pobegniti, saj smo zanimivi le v svojih ponesrečenih poskusih bega (»kopije kopij«⁷), ko se vedno znova vračamo in ko še vedno priznavamo pravila glavnega scenarija. Če bi lahko zares pobegnili (če bi vedeli, kako in kam), potem beg ne bi bil več šiv, ki drži dinamizem trenutne družbene (ekonomske) realnosti skupaj. Nikogar ne bi bilo mogoče več zadržati, nikomur ne bi bili v svarilo.

Vztrajanje pri črno/beli sliki – tukaj/onstran – celo spominja na prizore iz taborišč, ko so ujetnike silili k begu, da so jih lahko potem ustrelili v hrbet kot svarilo drugim, ki bi želeli zares pobegniti, in kot dokaz absolutne moči gospodarja prostora. Primerjava ustreza predvsem v nasičenosti z obupom, sicer pa je pretirana. Nenazadnje je razlika tudi, da ima taborišče drugo stran žice, medtem ko tega, ali je kaj na drugi strani »najvišje realnosti«, pravzaprav ne vemo zares. Toda nemoč, ki jo lahko občutimo kot ujetniki v obeh primerih, je podobna. Ko dobimo vtis, da je tisti, ki ima pravila (igre) v rokah, neobvladljiv za navadnega človeka. Ko se zdi, da nas ima »najvišja realnost« popolnoma v oblasti.

Lahko se je prepustiti pesimizmu in patetiki, toda ali je mogoče tak konec zgodbe preseči ali nevtralizirati? Ali se je torej mogoče izogniti razočaranju zaradi nemožnosti bega? Če smo ves čas govorili, da narativna narava identitete pogojuje sposobnost posameznika, da ubesedi izkušnje,

potem bi lahko drugačen konec ustvarili tudi s čisto preprosto uporabo drugačnih metafor. Drugo vprašanje pa je, ali se je treba o predznaku konca sploh spraševati. Navsezadnje je pravica (naloga) avtorja/avtorice, da sam/a »definira stvarnost, da stvarnost modificira, jo celo zamenja

s kako drugačno, bolj ustrezno, kar deluje kot dejavnik osvoboditve od nekaterih socialnih determinacij, ki so doslej uokvirjale življenjski potek in življenjski način posameznika« (Nastran Ule 2000:310).

OPOMBE

¹ To razlikovaje je mogoče, če upoštevamo dva pomena besede identiteta in razlikujemo med identiteto kot singularnostjo osebe in identiteto kot celoto osebnih lastnosti, ki si sledijo trenutek za trenutkom skozi čas, vključno s prepričanji, ki jih ima posameznik o samem sebi (Nastran Ule 2000).

² Podobno tezo razvije Goffman (1991).

³ Za uživalca drog ni nujno, da vstopi v institucijo. Močan stereotipni vzorec, ki ga ta vloga prinaša, ima v vsakdanjem življenju težo institucionalne vloge. Ko je kdo spoznan kot uživalec drog, je tako, kot bi si nadel posebno uniformo in postal del posebnega sistema.

⁴ Barantanje z identiteto prinaša situacijski dobiček, človek pristane, da bo igral nekaj, od česar bo imel korist, čar pa je tudi v tem, da lahko v vlogo poljubno vstopa ali iz nje izstopa (Flaker 2001).

⁵ Ko zremo, da kdo uživa droge, lahko nenadoma »prepoznamo« vrsto znakov, »spregledamo«: »Seveda, kako da nismo tega že prej videli!« Nenadoma se ponudi priložnost, da za nazaj interpretiramo vrsto dejanj uživalca, ki ga zdaj v naših očeh naenkrat inkriminirajo.

⁶ Morda od tod tolikšna vztrajnost romantiziranih pripovedi o »usudah ljudi z roba«.

⁷ Ko iščemo strategije umikov v turizmu, uživanju drog, fantaziranju, igranju na srečo, pač v vsem, na čemer temelji trg prostega časa.

Blaž Mesec, Sanja Kaube

DOŽIVLJANJE BOLNIKOV S KOLOSTOMO Z VIDIKA TEORIJE CORBINOVE IN STRAUSSA O UREJANJU KRONIČNE BOLEZNI

POSKUSNA TEORIJA NA OSNOVI KVALITATIVNE ANALIZE

V zelo tehničnem odnosu zdravstvenega tima do bolnika je grozljiva podrejenost in nemoč. Moja želja je bila, da bi kdo stopil k meni, me prijel za roko in odgnal občutek umazanosti, rekel lepo besedo, vprašal, kako se počutim.

TEORETSKI OKVIR¹

KOLOSTOMIJA: MEDICINSKI VIDIK

Kolostomija je

operacija, pri kateri povlečemo del kolona (glavni del debelega črevesa) skozi zarezo v trebušni steni in izoblikujemo umetno odprtino, ki omogoča izločanje blata v lahko vrečko, ki je pritrjena na kožo. Kolostomija je lahko začasna ali trajna. [...] Dva ali tri dni po operaciji hranimo bolnika intravensko. Nato dobiva lahko dieto in začne izločati blato skozi stomo (umetno odprtino) v lahko vrečko, ki je z lepilnim trakom pritrjena na kožo okoli stome. Po odvajanju se vrečka zamenja z novo.

– V tem času je treba bolnika podučiti in izuriti za negovanje stome in za menjavanje vrečke.

– Po odhodu iz bolnice rabi bolnik običajno še dva meseca, da si opomore in se vrne k svojemu delu. Patronažna sestra nadzira napredek. – Za bolnika s kolostomo postane odvajanje končno skoraj nekaj normalnega. Črevesje izloča blato v vrečko navadno enkrat ali dvakrat dnevno; vrečka se nato zamenja.

– Človek s kolostomo lahko pričakuje po popolnem okrevanju zaradi operacije povsem normalno življenje. Običajno ni komplikacij. Če nastanejo težave, kot sta na primer izpad (prolaps) dela kolona skozi odprtino v trebušni steni ali zapora prehoda blata zaradi zožitve

stome, jih je mogoče pozdraviti operativno. (Smith 1992: 455.)

To je objektivni, stvarni, medicinski opis posega, okrevanja in prognoze. Za njim se skrivajo stiske ljudi, ki so doživeli proces diagnosticiranja, operacijo in postoperativno okrevanje in se privajajo na nov in nenavaden način skrbi za eno osnovnih življenjskih funkcij – stiske ljudi, ki morajo živeti s kolostomo oz. stomo. Opis njihovega doživljanja je pretresljiv in izraža potrebo, da bi jih strokovnjaki pozorneje spremljali in jim bili v oporo, ne le z medicinskim, ampak tudi s psihološkim znanjem in znanjem teorije socialnega dela.

Poleg občega znanja teorije socialnega dela se lahko pri tem opremo tudi na spoznanja specifične teorije o urejanju življenja ali ravnanju s kronično boleznijo v domačem okolju in prizadetostmi, ki jo spremljajo, teorije Juliet M. Corbin in Anselma Straussa (1988). Za naš namen bomo iz te teorije opisali nekaj relevantnih pojmov, ki nam pomagajo razumeti doživljanje bolnikov. V nadaljevanju članka pa bomo poročali o raziskavi, s katero smo delno uporabili in preverili, delno pa razširili konceptualno mrežo te teorije. Pred tem še opomba. Ko mine postoperativno prilagajanje na kolostomo, je človek zdrav. Njegovo stanje ni kronična bolezen, tudi ne prizadetost, ki bi ga pri večini vsakdanjih opravil in poklicnih del nujno bistveno funkcionalno omejevala (čeprav se ljudem s stomo priznava 80-odstotna telesna okvara). Je pa vsekakor nenavaden in nenaraven način izvajanja naravne funkcije, ki lahko, čeprav ne nujno, pomeni hudo psihološko in socialno obremenitev. Zato menimo, da tudi za to »motnjo« velja teorija, ki jo predstavljamo.

NEKAJ POJMOV IZ TEORIJE
CORBINOVE IN STRAUSSA
O UREJANJU ŽIVLJENJA
S KRONIČNO BOLEZNIJO
V DOMAČEM OKOLJU

To, kar imenujemo »teorija o urejanju življenja s kronično boleznijo v domačem okolju«, pravzaprav ni formalna teorija, ki bi jo tako naslovila avtorja sama, kot »teorija o...«. Je v maniri utemeljene teorije po Glaserju in Straussu napisano poročilo o empirični raziskavi doživljanja in ravnanja 60 zakonskih parov na področju San Franciscas, kjer je vsaj eden od zakoncev imel katero od več kot desetih kroničnih bolezni. Glede na uporabljeno raziskovalno metodo je ta raziskava konstrukcija utemeljene teorije tega specifičnega področja, torej smo upravičeni govoriti o teoriji. Da gre za teorijo, je navsezadnje povsem razvidno iz besedila samega, saj vsebuje množico iz empiričnega gradiva izvedenih in definiranih pojmov v smiselnih povezavah, če že ne v logično celovitem in dosledno povezanem sistemu. Nekateri pojmi označujejo faze pojavljanja bolezni, njenega poteka; drugi opisujejo področja ravnanja in urejanja vsakdanjega življenja.

Faze pojavljanja in diagnosticiranja bolezni opisujejo pojmi kot *diagnostično iskanje* (*diagnostic quest*, str. 23²), to je, iskanje pomena bolezenskih znamenj ali drugih manifestacij bolezni, ki se deli na tri podfaze: diagnostično fazo³, sporočitev diagnoze in postdiagnostično fazo ali fazo dopolnjevanja diagnoze.

Za *diagnostično fazo* je značilno bolnikovo prizadevanje, da bi pojasnil pomen bolj ali manj motečih znamenj morebitne bolezni, značilna sta iskanje in pripravljenost, da se podvrže tudi zelo neprijetnim in bolečim preiskavam in v skladu z njimi preuredi svoj urnik in vsakdanje življenje v celoti. Za doživljanje bolnika v tej fazi je značilna *negotovost* (*diagnostic limbo*, str. 27). Natančneje: doživljanje posameznikov je različno, od ravnodušnosti do intenzivne bojazni, a v glavnem gre vendarle za precejšnjo stopnjo negotovosti. Avtorja pravita, da bolnik, pa tudi njegovi svojci *lebdijo v času*, ko čakajo na izide preiskav. To čakanje je lahko daljše ali krajše, izpolnjujejo pa ga različne predstave o mogočih izidih diagnostičnega postopka in same bolezni. Bolnik razmišlja o trpljenju, ki ga čaka, o morebitni invalidnosti, o smrti. Prihaja do *zanikanja* simptomov, izmikanja preiskavam, odvrčanja pozornosti z različnimi dejav-

nostmi in do »pogajanja za diagnozo«: nekateri bolniki hodijo od zdravnika do zdravnika, da bi »iztržili« čim ugodnejšo diagnozo.

Ko zdravnik zbere dovolj podatkov, da lahko presodi, za kakšno bolezen gre, *sporoči diagnozo* (*the announcement*, str. 28). To lahko stori z večjo ali manjšo zanesljivostjo ter bolj ali manj obširno opiše stanje in naravo bolezni. Bolnik bolj ali manj razume diagnozo, morda pa se ne zaveda vseh njenih implikacij. Zdravnik lahko sporoči diagnozo bolj ali manj obzirno. Nastopi trenutek bolnikove *pretresenosti* (*shock and disbelief*, str. 29), ki se izrazi v vprašanju: »Zakaj ravno jaz?« ali vzkliku: »Nikar, ne jaz!« Zdi se, da se v tem trenutku združijo sedanost, preteklost in prihodnost. Včasih je izid preiskav preveč negotov, da bi lahko zdravnik rekel kaj določenega. Tudi to je za bolnika neprijetno, saj se *negotovost nadaljuje*, ne da bi vedel, kdaj je bo konec.

Diagnoza včasih že tudi implicira mogočo in primerno terapijo, a ne vedno. Iskanje, poizvedovanje se nadaljuje: tokrat o tem, kaj naj bi bila primerna terapija oziroma primeren način urejanja bolezni. Dogaja se *dopolnjevanje diagnoze* (*filling in*, str. 30), kot to imenujeta avtorja. Negotovost se nadaljuje. Avtorja poudarjata, da ima ta negotovost značaj *biografske negotovosti* (str. 31-32), to je, negotovosti, ki zajame celotno življenje in v kateri si človek zastavlja vprašanja o svoji identiteti in smislu življenja.

Osnovno spoznanje raziskovanja vsega diagnostičnega obdobja je, da v celotnem dogajanju nikakor ni pomemben le ožji medicinski vidik (točnost in zanesljivost diagnoze in primernost preiskovalnih postopkov), temveč da je to dogajanje, ki zajame celotno bolnikovo življenje in pri katerem so pomembni odnosni vidik (odnosi z drugimi), doživljanje samega sebe in doživljanje svojega življenja. *Bolnik potrebuje pomoč pri prilagajanju svojega življenja kot celote novim okoliščinam.*

Bolezenske trajektorije. Avtorja teorije poudarjata razliko med pojmom *potek bolezni*, *cursus morbus*, in pojmom *bolezenske trajektorije* (str. 33 sq.). Potek bolezni ima ožji medicinski pomen fiziološkega razvoja bolezni, *bolezenska trajektorija* pa ima po njima širši pomen celotne organizacije dela ob poteku bolezni in vpliv tega dela na vse udeležene. Medicinsko razumljen potek bolezni je le osrednji del bolezenske trajektorije. Z razlikovanjem med tema dvema pojmomoma želita avtorja poudariti aktivno vlogo, ki jo igrajo vsi udele-

ženi ljudje pri oblikovanju poteka bolezni, od zdravstvenega osebja do bolnikovih svojcev in drugih, kakor tudi vidik doživljanja in usodnosti.

V zvezi z opisovanjem bolezenskih trajektorij se uporabljata pojma *projekcija trajektorije* in *shema trajektorije*⁴ (str. 33). Ta pojma približno ustrežata bolj običajnim, vendar zgolj medicinskima pojmom prognoza in terapija. *Projekcija trajektorije* je predstava o verjetnem poteku bolezni, shema pa načrt delovanja, nadzorovanja ali urejanja poteka bolezni. Projekcijo poteka bolezni in shemo delovanja imajo tako zdravnik kot tudi bolnik in njegovi svojci. Projekcije imajo različne značilnosti; lahko so bolj ali manj določne, bolj ali manj stabilne ali spremenljive. Prihodnji potek bolezni si lahko ljudje predstavljajo na zelo različne načine: da je ozdravljiva ali neozdravljiva, da se bo stanje izboljšalo, stagniralo ali poslabšalo; da bo bolj ali manj vplivala na druge vidike življenja itn. Na projekcije bolezenskih trajektorij je mogoče vplivati in jih preoblikovati. Zdravnik lahko preoblikuje bolnikovo projekcijo; svojci vplivajo na oblikovanje projekcij drug pri drugem. Sestavni del projekcije so predstave o notranjih in zunanjih možnostih za obvladovanje bolezni. Projekcije so včasih »fiksirane«, zamrznjene, na primer, ko človek obupa in nikakor ni mogoče spremeniti njegove potrnosti.

Pojem bolnikove *trajektorijske sheme*, njegovega načrta ravnanja oziroma njegovega in zaključnega (teorijo sta avtorja razvila ob raziskavi o zakoncih kroničnih bolnikov), je morda najpomembnejši v tem delu teorije. Zdravnikova shema je strogo medicinska. Je njegov predlog, kako nadzorovati bolezen in urejati simptome, in ne upošteva, vsaj ne v prvi vrsti, drugih vidikov življenja z boleznijo. Bolnik pa je prisiljen razmisliti o posledicah, ki jih bo imela bolezen za njegovo življenje, zato njegova shema vsebuje načrte glede zaposlitve, prostega časa itn. Svoje sheme oblikujejo tudi njegovi svojci. Med udeleženci v bolezni se neprestano dogaja *pogajanje* o shemah trajektorij (o načrtih ravnanja, bi rekli v socialnem delu), ki se v skladu z izidom tega pogajanja neprestano spreminjajo.

Trajektorije imajo različne oblike in se delijo na različne faze. Oblika trajektorije, ki jo lahko ponazorimo s krivuljo (namišljeni koordinati sta čas in vitalnost), ni odvisna samo od fiziološkega bolezenskega dogajanja, temveč tudi od drugih življenjskih okoliščin in od projekcij in shem delovanja zdravnika, bolnika in svojcev. Vsi ti dejav-

niki vplivajo na urejanje bolezni, to pa na njen potek in potek bolnikovega življenja. Kot primer navajata avtorja štiri bolezni. Za trajektorijo sinusitisa so značilna periodična poslabšanja, ki jim sledijo izboljšanja do bolj ali manj »normalne« ravni, tako da ima krivulja podobo daljice z enakomerno razvrščenimi »zobmi« ali zarezi, ki pomenijo bolezenska poslabšanja. Trajektorija »bolezni srca« (neprecizno!) ima obliko padajoče krivulje; začne se z rahlim upadanjem, ki mu sledi hitro poslabšanje, kratkotrajno izboljšanje in zopet hiter padec. Za trajektorijo možganske kapi je značilen hiter padec, nato pa si sledijo faze izboljšanja s fazami poslabšanja; v splošnem se stanje nekoliko izboljša, vendar precej pod začetno normalno ravnijo. Za krivuljo raka so značilna zaporedja faz poslabšanja, izboljšanja in dokaj normalnega stanja, vendar postopoma na vedno nižji ravni življenjske moči. Trajektorije imajo dve pomembni značilnosti: so *variabilne* (različna oblika in različno trajanje) in razdeljene na *faze*. Faze so: akutna faza, izboljšanje (vrnitev), stabilna faza, nestabilna faza in upadanje. Razdelitev na faze je pomembna, ker nakazuje naloge, ki jih je treba opraviti pri upravljanju bolezni. Faze se lahko delijo na podfaze, v njih pa se prepletajo fiziološki in psihološki vidiki, tako da je lahko slika vse prej kot enostavna.

Doživljanje poškodovanega in okrnjenega telesa. Ko vdre v življenje kronična bolezen, povzroči *diskontinuiteto samopodobe*. Bolnik mora preoblikovati podobo o sebi in se soočiti z odpovedjo telesa, z njegovo funkcionalno nesposobnostjo, spremenjenim videzom in fiziološkim delovanjem. Odpoved telesa (*body failure*, str. 49) je motnja, ki ni površinske narave, temveč prizadene samo jedro osebnosti. Vendar ni druge poti, kot da se človek sprijazni s spremenjeno podobo, delovanjem in zmožnostjo svojega telesa. To sprijaznjenje ali prilagoditev (akomodacija) na spremenjeno stanje je za avtorja *vsakdanji boj ne le za obvladovanje bolezni in njenih simptomov, temveč tudi za kontinuiteto in smisel življenja kot celote*. Prilaganje mora zajeti človekovo »biografijo« ali »potek življenja« in doživljanja, katerega izid je enkratna identiteta.

Biografija ali potek življenja (str. 50) ima tri elemente: biografski čas, samopodobo in telo (str. 52-53). Avtorja sta iznašla izraz *biografske koncepcije telesa* (*biographical body conceptions*, BBC, str. 52), da bi poudarila povezanost teh treh elementov: predstave (koncepcije) o sebi, ki sestav-

ljajo identiteto, nastajajo skozi doživljanje telesa, kot se razvija v toku življenja. Samopodoba, predstava o tem, kdo sem, se razvije v odvisnosti od sposobnosti za naloge, ki so povezane z različnimi vidiki življenja, ta sposobnost pa je odvisna od stanja telesa.

Opravljanje (izvajanje) nalog. Opravljanje nalog (*performance*, str. 55) je lahko rutinsko ali problematično, odvisno od narave naloge in okoliščin. Naloge so lahko enostavne ali zapletene, take, ki jih lahko opravi ena oseba, ali take, ki zahtevajo sodelovanje več oseb, lahko so bolj mentalne ali bolj manualne itn. Avtorja štejeta tudi videz izvajalca naloge k izvajanju naloge. Tako ima izvajanje nalog sedem značilnosti: izvajanje nalog zase, za druge, pred drugimi, s pomočjo drugih, videz (izgled) izvajanja naloge in videz izvajalca. Eden od razlogov za *pomanjkljivo opravljanje nalog* (*failed performance*, str. 57) je odpoved telesa zaradi kronične bolezni. Avtorja govori o motnji *biografske koncepcije telesa* (*disturbed BBC chain*, str. 60). Bolezen se *zareže v tok življenja* (biografski čas), oddeli čas pred boleznijo od časa po nastopu bolezni. Bolnik ima morda občutek, da živi »v podarjenem času« (dobesedno »sposojeni čas«, *borrowed time*). Drug vidik te motnje so spremembe telesa in *spremembe predstave o telesu* (*body conceptions*, str. 62). Do tedaj zdravo in sposobno telo postane »nekoristno«, »neznano«, »čudno«, »nerazumljivo« (str. 64). Tretji vidik motene predstave o telesu je *izguba identitete* (izguba sebe, *loss of self*, str. 65).

Obnavljanje življenja. Corbin in Strauss govori o »ponovnem sestavljanju življenja« (str. 68). Gre za prilagajanje na bolezen ali prizadetost, ki je zdaj življenjsko dejstvo. To prilagajanje se dogaja v štirih *biografskih procesih* (str. 68). Ti so: kontekstualizacija, sprijaznjenje (*coming to terms*, str. 68), ponovna vzpostavitev identitete, preformuliranje biografije. Vsi ti procesi so povezani z biografskimi ideacijskimi procesi (izraz »ideacijski procesi« izvira od G. H. Meada), kot sta npr. *pregled preteklosti in pogled v prihodnost* (*backward and forward reviews*, str. 70). To sta načina, kako se bolnik v duhu sooča s svojimi omejitvami, snuje svoje ravnanje v prihodnosti in odgovarja na vprašanje o smislu, ki ga ima zanj življenje.

a) *Kontekstualizacija* pomeni *vklučevanje (integracijo) bolezni* ali prizadetosti v *telesno podobo*, tako da jo bolnik sprejme kot del sebe, svojega življenja. Ta proces se lahko seveda ponesreči: bolezen, simptom, hiba, manko, tujek ostane

oddeljen od osebe, nesprejet, človek pa nesprijazen s tem vdorom nezaželenega v svoje življenje.

b) *Sprijaznjenje s funkcionalnimi omejitvami.* Ta proces se nanaša predvsem na razumevanje in »posvojitve« omejitve in *motenj storilnosti* oziroma sposobnosti, opravljati različna opravila in naloge, kakor tudi sprijaznjenje s socialnimi posledicami, kot so razveza, izguba dela, odvisnost.

c) *Ponovna vzpostavitev identitete*, ki je bila prizadeta in ogrožena zaradi nove telesne podobe ali funkcionalne ovrnosti in omejenosti, vključuje tri procese: definiranje in redefiniranje identitete, preusmeritev identitete in integracijo identitete. Ti procesi se močno prekrivajo. Oseba *redefinira identiteto* na dva načina: s preskušanjem storilnostnih omejitvev in včasih s kompenzacijo ali s spopadanjem z njimi; in drugič, s spremembo vrednot, življenjskih prioritet. *Preusmeritev ali refokusiranje identitete*: oživitvev opuščene dejavnosti, od telesnih k mentalnim dejavnostim, nadomestitev neizvedljivih dejavnosti z izvedljivimi, uporaba pripomočkov. *Reintegracija identitete* pomeni ponovno vzpostavitev občutka celovite osebe in predpostavlja ostala dva procesa.

d) *Preformuliranje biografije* pomeni tako spremembo v človekovem pogledu na svoje življenje, ki bo vključevala življenje z boleznijo ali prizadetostjo v prihodnosti, pomeni *vklučitev prihodnosti s prizadetostjo v človekovo celotno življenjsko zgodbo*. Ta proces vključuje »kristalizacijo« in »nadzor nad trajektorijo« (str. 85). *Kristalizacija* pomeni, da se človek jasno zave razlike med življenjem pred posegom in po njem; zave se, kaj prizadetost pomeni za njegovo prihodnje življenje in se glede tega ne slepi. Da bi lahko človek preformuliral svojo biografijo, mora imeti nekaj *nadzora nad potekom bolezni* oziroma celotnega dogajanja, sicer ne more ne predvidevati ne načrtovati prihodnosti.

Vsakdanje življenje z boleznijo. Življenje s kronično boleznijo v domačem okolju in urejanje takega življenja je — po Corbinovi in Straussu — »delo«, ki se deli na tri veje: *delo, povezano z boleznijo* (npr. medikacija, preprečevanje kriz, diagnosticiranje); »*biografsko delo*« ali delo v zvezi z osmišljanjem življenja; in *delo pri vzdrževanju vsakdanjega življenja* — gospodinjenje, poklicno delo, delo z otroki, družabni stiki itn. (str. 90-92). Ta tri področja so tesno sovisna; delo, opravljeno na enem, se neposredno odraža na drugem. To velja tudi za spremembe in fluktuacije, ki niso odvisne od zavestnega napora. Vsaka taka spre-

membra ustvari nove pogoje urejanja življenja z boleznijo. Ugoden izid takega urejanja je *relativno ravnotežje* (str. 98) vseh treh vidikov: bolezn, doživljanja smisla in vsakdanjega življenja. Poskus, da bi nadzorovali bolezen in hkrati zagotavljali kakovost življenja, lahko pripelje do neugodnih posledic, ki porušijo ravnotežje omenjenih treh vidikov. Take neljube posledice so: tekmovanje teh treh področij za omejena sredstva (naj damo denar za zdravljenje, za svetovanje, za otroke?), porušeno ravnotežje delovnih bremen oz. neenakomerna porazdelitev opravil, prekinitev poteka dela (npr. zaradi bolezenskih kriz), nemotiviranost za delo zaradi pomanjkanja upanja in zavzetosti, »domino-efekt« oziroma spirala, ki poteka navzdol. Vzdrževanje relativnega ravnotežja zahteva »procesno urejanje« (*management in process*, str. 118), ki vsebuje preračunavanje in smotno razmeščanje razpoložljivih sredstev, vzdrževanje prilagodljivih meja pri delitvi dela, načrtovanje in koordinacijo celotnega dela in podpiranje sebe in partnerja.

Sodelovanje pri urejanju bolezn. Zadnja kategorija splošnega dela teorije J. Corbin in A. Straussa je sodelovanje med partnerjema oziroma sodelovanje v družini pri urejanju bolezn, pri opravljanju potrebnega dela, opravil in opravkov. Tu se avtorja teorije sklicujeta na teoretike pragmatizma (J. Dewey) in interakcionizma (G. H. Mead) in izdelata precej abstraktne pojme, ki naj bi opisovali sodelovanje pri delu: uskladitev (*alignment*, str. 132), napačna uskladitev, neuspešna uskladitev, ponovna uskladitev. Če ju prevedemo v socialnodelavski jezik, želita avtorja poudariti, da se morata partnerja neprestano *pogajati o izvajanju nalog* – koncept, ki je v jedru interakcionizma. Partnerja sklepata sporazume o tem, kaj je treba opraviti, kdaj, kje, na kakšen način. To pogajanje se dogaja v *strukturnem kontekstu*, ki ga sestavljajo širše družbene okoliščine, v katerih živita, in je odvisno od tega konteksta. Transakcijski ali interakcijski sistem med partnerjema vključuje pogoje za interakcijo med njima, kot so družbenopolitični in ekonomski sistem, v katerem živita, narava bolezn, biografija in način vsakdanjega življenja. Ta sistem vpliva na izvajanje dela, na strategije sodelovanja. To naj bi praktično pomenilo, da je treba biti pozoren na slog sodelovanja med partnerjema in na pogoje, ki na to vplivajo, še zlasti, ko pride do neusklajenosti, ko je treba iskati poti, da bi partnerje okrepili (perspektiva moči) pri iskanju novih možnosti.

Tako smo na kratko pregledali osnovne pojme teorije o urejanju kronične bolezn, se pravi, splošni del knjige avtorjev te teorije. V posebnem delu na primerih obravnavata različne bolezn po fazah: faza vrnitve ali okrevanja, stabilna faza ali faza ravnotežja, nestabilne faze ali faze neravnotežja, faze poslabšanja in umiranja.

PREDRAZUMEVANJE IN KONTEKST AVTORICE POROČILA

Deset let sem delala na abdominalni kirurgiji. Moje delo medicinske sestre je zaznamovala pomoč osebam s stomo. Vedno sem se jim posvečala kot drugačnim od ostalih bolnikov. Zdravstveni tim je zelo pomanjkljivo obravnaval te paciente. Vse prepogosto se pozablja, da »zdravje ni samo odsotnost bolezn, temveč stanje popolnega socialnega, psihičnega in fizičnega blagostanja« (WHO).

Ko se soočajo z boleznijo in zdravljenjem, doživljajo bolniki različne stiske. Čas od pojavitve suma, postavitve diagnoze do operativnega posega je čas tesnobe in strahu, čas negotovega upanja. Pojavijo se dvomi in nezaupanje do postopkov. Največkrat je bolnik prepuščen samemu sebi. Podvržen je različnim preiskavam, srečuje različne specialiste, ki veliko sprašujejo in malo odgovarjajo, dajejo navodila, a premalo informacij. Zdravniki radi uporabljajo strokovne izraze, ki jih bolniki pogosto ne poznajo. Bolniki ohranjajo videz, kot da vse razumejo, da so močni in ubogljivi. S svojim vedenjem se podrejajo pričakovanjem. Mnogi niso dovolj informirani. Maloštevilni pravočasno zvejo za namen operacije, večina tik pred njo, ostali pa šele, ko se prebudijo iz narkoze ali celo šele drugi ali tretji dan po operaciji. Ti so na robu obupa, prestrašeni in brez življenjskih moči.

Operacija z ureditvijo stome je velik operativni poseg. Od bolnika zahteva fizično kondicijo in zdržljivost. Kot sestra v intenzivni negi nisem imela stikov z ljudmi v predoperativni pripravi. Pripeljali so jih pod vplivom narkoze in prebujajoče se. Ob obilici strokovnega dela in terapije, hitenja in ob večnem pomanjkanju osebja smo komaj zadovoljevale osnovne potrebe in zahteve po medicinski oskrbi. Prevečkrat se je dogajalo, da sem bila prva, ki sem morala pritrdilno odgovoriti na vprašanje, ali ima pacient vrečko, in se tako soočiti z grozo in obupom prvega trenutka, s strahovi in depresijo naslednjega dne. Po štirih dneh

intenzivne nege so se bolniki vračali na oddelek. Tu so se soočali z veliko fluktuacijo negovalnega kadra zaradi izmenskega dela in kroženja medicinskih sester na treh etažah. Premalo je strokovno usposobljenega osebja za delo z bolniki s stomo, saj je to delo specifično in se razlikuje od nege drugih pacientov.

Dan pred odpustom pacienta stomaterapevt pouči svojce o negi stome, če imajo srečo, da naletijo nanj, ko dela v dopoldanski izmeni. Znanje pacienta je odvisno tudi od njegove dojemljivosti. Ob odpustu dobi pacient naročilnice za tehnične pripomočke, ki jih svojci dvignejo, medtem ko jih pacient običajno čaka v avtu.

Tri leta sem bila zaposlena v Stoma-centru, specializirani ortopedski trgovini s pripomočki za oskrbo stome. Poučevala in negovala sem osebe s stomo. Pacienti so se počutili kot doma. Prihajali so pogosto, nekateri celo večkrat na teden. V prijetnem vzdušju so radi spregovorili o svojih vsakdanjih težavah in tudi o preteklosti. Največ problemov so imeli zaradi neustrezne priprave na operacijo, pomanjkljive podpore po njej in slabe informiranosti o novem načinu življenja. Pričakovali so obisk psihologa ali socialne delavke. Večina je želela, da bi jih obiskal človek s stomo, ki se je vživel v svoj položaj. Velika pomanjkljivost so bili hitri, rutinski obiski patronažnih sester prve dni po vrnitvi iz bolnišnice. Takrat bolnik in svojci še ne obvladajo oskrbe stome, za kar je potrebna rutina, ki je večina patronažnih sester nima. Problem je neinformiranost o prehrani, o posledicah operacije na spolno zmožnost, o oblačenju, o neprijetnem vonju in o pravicah, ki jim pripadajo zaradi stome. Večina se jih je vživela v svoje okolje in znova zaživela, drugi pa so naleteli na nove probleme v družini in bližnjem okolju.

PROBLEM

Namen raziskave je bil prispevati k boljšemu razumevanju življenja ljudi s stomo, osvetliti težave, s katerimi se srečujejo, opozoriti na pomembnost vključitve socialne delavke v proces pomoči in prispevati k boljšemu delu osebja v bolnišnici.

Ugotoviti smo nameravali:

- kako bolniki doživljajo celoten proces obravnave in življenja s stomo od prvih simptomov bolezni prek operacije in postoperativne obravnave v bolnišnici do vsakdanjega življenja doma

in v družbi;

- kako urejajo vsakdanje življenje s stomo in kako so vključili spremembe delovanja in podobe telesa v celoto svojega življenja ter s kakšnimi težavami se srečujejo pri tem;

- ob tem smo nameravali preveriti pojme teorije Corbinove in Straussa o urejanju življenja s kronično boleznijo in dopolniti to teorijo z novimi pojmi.

METODA

VRSTA RAZISKAVE

Raziskava je kvalitativna analiza biografij. Zapisi intervjujev, ki sestavljajo empirično izhodišče raziskave, imajo – v najboljših primerih – naravo biografskih pripovedi, tj., pripovedi, v katerih se sogovorniki ozirajo na celotno svoje življenje (kar pa ne velja za vse izvedene pogovore). Ti zapisi so analizirani na kvalitativen način, izhajajoč iz smernic za oblikovanje utemeljene teorije po Glaserju in Straussu (1964) in upoštevajoč postopek, ki ga je predlagal Meseč (1998).

Raziskava je deskriptivna, saj nam je šlo zlasti za opis fenomenologije doživljanja in ravnanja oseb s stomo in ne za pojasnjevanje vzrokov ali razumevajoče razlaganje in interpretiranje tega doživljanja.

SPREMENLJIVKE

V raziskavi smo kot širok analitični okvir upoštevali osnovne kategorije teorije o urejanju življenja s kronično boleznijo (ali prizadetostjo) Corbinove in Straussa, predstavljene zgoraj. Te vnaprejšnje kategorije so:

- Faze pojavljanja in diagnosticiranja bolezni
 - diagnostična (negotovost, znanje, pogajanje za diagnozo)
 - sporočitev diagnoze (pretresenost)
 - dopolnjevanje diagnoze
- Trajektorije bolezni
 - projekcija trajektorije (časovni potek krivulje)
 - shema trajektorije (načrt ravnanja in pogajanje o načrtu)
- Doživljanje poškodovanega in okrnjenega telesa
 - biografska podoba telesa (samopodoba)

- opravljanje nalog (funkcionalna sposobnost)

- Obnavljanje življenja
 - kontekstualizacija (vključitev motnje v telesno shemo)

- prilagoditev na motnje storilnosti
- vzpostavitev identitete
- preokviranje biografije (kristalizacija, nadzor)

- Vsakdanje življenje z boleznijo oziroma prizadetostjo

- delo, povezano z boleznijo
- biografsko delo
- vsakdanje življenje

- Sodelovanje med partnerji pri urejanju vsakdanjega življenja.

Znotraj tega širokega okvira smo odprto ustvarjali tudi nove pojme.

VIRI PODATKOV

a) Neposredni vir podatkov so bili *odprti pogovori* (intervjuji) z ljudmi s stomo, ki jih je avtorica sproti dobesedno zapisovala.

b) Poleg tega pa se je avtorica pri izvedbi celotne raziskave opirala na *lastna opazovanja in izkušnje* pri več kot 13-letnem praktičnem delu na kliniki (abdominalna kirurgija), v Stoma-centru in socialni službi Splošne bolnišnice Maribor, kjer se je vsak dan srečevala z bolniki, poslušala njihove pripovedi in spremljala njihovo življenje, tako da lahko reče, da dobro pozna težave, občutke in želje oseb s stomo.

IZBOR SUBJEKTOV

V raziskavo smo zajeli *sedem oseb s stomo*, s katerimi se je avtorica srečevala med obravnavo v Splošni bolnišnici Maribor in ki jih pozna iz Stoma-centra, specializirane ortopedske trgovine za oskrbovanje s pripomočki za stomo, in Društva ILCO. Vključili smo osebe, na katere je avtorica naletela v času izvajanja raziskave (priročni izbor) in ki so prostovoljno pristale na sodelovanje. Med sodelujočimi so bili trije moški in štiri ženske. Starostni razpon je bil od 29 do 68 let.

IZVEDBA INTERVJUJEV

Izbrane prostovoljce (»stomiste« – pogovorni naziv) je avtorica prosila za sodelovanje pri raziskavi. Povedala jim je, da so podatki anonimni in da je namen raziskave pomagati ljudem s podobnimi težavami. Pogovore je izvedla z vsakim posebej. Za vsak pogovor se je z respondentom dobila dvakrat v zaporednih dneh. Izvedba je bila težavna, saj so se ob pripovedovanju obnovila čustva iz preteklosti, prizadetost in grenke izkušnje. Po nekaj poskusih, da bi avtorica upoštevala vnaprej pripravljena vprašanja, je ta namen opustila. Pogovore je zapisovala tako, kot so ljudje pripovedovali. Nato je zapise minimalno jezikovno popravila, uredila in prepisala. Zapisi teh zgodb obsegajo pri petih primerih eno stran (40-45 vrstic po 85 znakov velikosti 12, tj., približno 3400-3800 znakov), pri dveh pa pol ali dobre pol strani.

PRIMERI ZAPISA ŽIVLJENJSKE ZGODBE

Star sem ** let. Leta 19** so mi postavili diagnozo: rak na debelem črevesu. V bolnišnico so me nemudoma sprejeli. Zdravnik kirurg mi je pred operacijo na viziti povedal, da je to večji poseg. Videl bo, kaj bo z mano, ko bo odprl trebušno votlino. Ko sem se prebudil iz narkoze, me je zelo bolelo. Mislim, da sem bil zelo discipliniran pacient, vendar me še danes spremlja večja bolečina od fizične, saj sem se zbudil z vrečko na trebuhu, ne da bi me vsaj malo pripravili. Sicer so bile medicinske sestre prijazne, enterostomalna terapevtka mi je pred odhodom razložila postopek menjave vrečke, in to je bilo s strani bolnišnice vse. Ob sprejemu na Onkološki inštitut v Ljubljani se je zdravnik prvič z menoj pogovarjal o bolezni in mi vse narisal.

Najhujša je misel, da nisem več enak, in oskrba stome mi povzroča težave. Prišlo je do prolapsa [črevo je zdrknilo, izstop notranjega mehkega organa]. Črevo je nad trebušno steno 10 cm. To mi je zmanjšalo možnosti za dobro namestitev pripomočkov. Na vso srečo sem se čez tri mesece začel irigrirati [izpirati črevo], tako da ne potrebujem več vrečke, le gazo za zaščito stome.

Velik udarec v življenju je bil, ko so me odpustili iz službe z obrazložitvijo, da sem preveč v staležu, in ker bo takšno stanje najverjetneje tudi v prihodnje. Komisija za ugotavljanje zmožnosti za delo mi je odobrila invalidnost III. stopnje in 80-odstotno telesno okvaro. Ta stopnja mi je bila določena, da so me lahko napotili v službo. Napisali so mi, da ne smem opravljati težkih fizičnih del, delo mora biti izmenično sedeče in stoje ter da ne smem imeti opravka z ljudmi. Ko sem vprašal, zakaj, so mi odgovorili, da zaradi blata in smradu, s katerim imam opraviti.

Živim z družino, ki je moje zdravstveno stanje ves čas spremljala in mi dajala oporo. Največje veselje in radost mi pomeni dveletni sin. Družina mi pomaga finančno preživeti. Oba z ženo sva brezposelna, dohodek mi predstavlja le nadomestilo za čakanje na delo od SPIZ-a in dodatek za invalidnost. To nam ne zadostuje za življenje.

O stomi sem se lahko začel pogovarjati šele po treh mesecih, ko sem začel srečevati znance in se družiti. Počasi lahko živim kot prej, le opustil sem večja fizična dela in veliki nogolet, namesto katerega igram malega.

Nov korak v vključevanju mi pomeni druženje s člani društva ILCO [društvo za samopomoč oseb s stomo]. Z njimi preživim svoj čas v odkritem pogovoru, izmenjamo izkušnje. Skupaj hodimo na izlete in zabave.

ANALIZA IN REZULTATI

Zapise življenjskih zgodb smo kodirali po postopku, ki temelji na izhodiščih oblikovanja utemeljene teorije po Glaserju in Straussu z dopolnitvami in tehnično izvedbo po avtorju tega poročila. Postopek kodiranja je razviden iz nadaljevanja.

DIMENZIONALNA ANALIZA

ZORNI KOT: ŽIVLJENJE KOT CELOTA (BIOGRAFSKA PERSPEKTIVA)

Pacienti večinoma opisujejo dogajanje z *vidika svojega življenja kot celote, kot nekaj življenjsko*

pomembnega, celo usodnega, nikakor ne postranskega, nekateri tudi zato, ker so starejši in so tudi zato zaposleni z osmišljanjem svojega življenja. Na prvi pogled je ta zorni kot razpoznaven po navajanju letnic in periodizaciji, ki posredujejo predstavo časovnega traku. Poleg tega pa sogovorniki pogosto omenjajo besedo »življenje«, ko opisujejo dogajanje v zvezi z boleznijo, operacijo in poznejšim prilagajanjem. Biografski zorni kot, opazovanje življenja kot celote, je razviden tudi iz omenjanja različnih vidikov ali področij življenja.

PREDSTAVA O ČASOVNEM TRAKU

Ta se izraža v *periodizaciji* in navajanju letnic, navajanju starosti ali podobnem označevanju življenjskih obdobij in prelomnic:

Začetki mojih težav segajo v leto 19**...

Zdaj sem stara štiriinštirideset let...

Po dolgoletnem konzervativnem zdravljenju...

Po 34 letih delovne dobe... Vendar pri svojih 55 letih...

Jeseni davnega leta 19**... Star sem bil šele 30 let...

Tako sem leta 19** postal stomist.

Rojena sem bila leta 19**... Samo štiri leta sem preživela brezskrbno...

OMENJANJE »ŽIVLJENJA«

Biografska perspektiva se izraža tudi v neposrednem omenjanju besede »življenje« v povezavi z usodnostjo:

Ko sedaj pri 62 letih razmišljam o svojem življenju...

Velik udarec v življenju je bil...

Življenje se mi je obrnilo na glavo.

Moje življenje je zelo zaznamovala... Celo življenje me je obsedala misel na raka...

Spraševal sem se, kako bom odslej živel in kaj naj od življenja pričakujem.

OMENJANJE VIDIKOV ŽIVLJENJA

In ne nazadnje je biografska perspektiva razvidna iz dejstva, da bolniki govorijo o različnih *vidikih ali področjih svojega življenja*: o otroštvu, šolanju, družini, poklicu in službi, prostem času itn. Življenje kot celoto imajo v mislih tako sinhronično (omenjanje različnih področij življenja) kot diahronično (uporaba kronološke perspektive).

Da gre za biografski zorni kot, v še večji meri potrjujejo izjave, ki se nanašajo na bivanjski pomen operacije in prizadetosti; te omenjamo v enem naslednjih odstavkov. Operacija stome po svojem pomenu za pacienta torej nikakor ni izoliran medicinski dogodek, temveč bistven poseg v človekovo življenje. Potrjuje se misel Corbinove in Straussa, da je (kronična) bolezen biografsko dogajanje, nekaj, kar vpliva na celotno življenje in doživljanje. Biografska perspektiva je za razumevanje bolnikovega odnosa do bolezni in ravnanja bistvena.

FAZE POJAVLJANJA
IN DIAGNOSTICIRANJA BOLEZNIPREDDIAGNOSTIČNA
IN DIAGNOSTIČNA FAZA

RAZVOJ BOLEZNI: POSTOPEN, NENADEN.

Pacienti se razlikujejo glede na to, ali se je bolezen razvijala postopno ali pa je do njenega odkritja prišlo nenadno.

a. *Postopen razvoj* z diagnostičnimi zapleti je opisan takole:

Zaradi moje mladosti ni nihče dajal teže mojim tožbam. Odvajala sem po tridesetkrat na dan, tako da na koncu nisem mogla več ne jesti, ne sedeti, ne stati. Od mojega zdravnika do specialistov so me obravnavali, kot da imam psihične težave. Šele ko sem prišla do internista in je bila prisotna kri, me je hospitaliziral in odredil potrebne preiskave. Postavil je diagnozo Morbus Crohn, vnetje črevesa. Po dolgotrajnem konzervativnem zdravljenju z zdravili in z več dnevi v letu preživetimi v bolnišnici kot doma so se odločili za operativni poseg.

Tudi naslednji primer opisuje postopen razvoj z zapleti:

Že proti koncu nosečnosti nisem mogla zadržati blata, tudi po porodu sem dobila krvavo drisko. Šla sem na preiskave in zdravnik, ki me je pregledal, je rekel, da še ni videl tako vnete sluznice. Pustil me je v čakalnici vso nemočno. — Hodila sem v službo in si podlagala plenice. Začelo se je s kroničnim kolitidom in končno diagnoza Crohnova bolezen. Potrebna je bila pomoč v bolnišnici. Svetovali so mi operacijo črevesa in me napotili na preiskave v Ljubljano na gastro-kliniko. Po mučnih preiskavah so me napotili domov, kjer so se težave še stopnjevale. Z živci sem bila na koncu; driske, sluz, kri, slabokrvnost in povrh še sklepna revma, da sem le s težavo hodila. — Z vsemi boleznimi, problemi in 36 kilogrami sem šla v bolnišnico na pregled. Pregledati me niso mogli, ker ni bilo več odprtine. Spomnim se, da sem še komaj sedela. Zdravnik me je vprašal: »Kje ste hodili tako dolgo?« in me naročil za operacijo. Bila sem tako izčrpana, da mi je bilo čisto vseeno, kaj bo z mano.

b. *Nenadno odkritje simptomov*. V drugih primerih se pojavi *nenadno in nepričakovano poslabšanje* ali odkritje kritičnih simptomov, bodisi da gre za jasne simptome hudega obolenja (kri v blatu) bodisi za nepoučenemu manj jasne simptome, ki pa zdravniku prav tako povedo, da gre za nevarno reč.

Jeseni davnega leta 1962 sem, ne da bi čutil bolečine, začel močno krvaveti iz danke. Namesto normalnega blata se je izločala strjena kri. Pri pregledu v zdravstvenem domu je zdravnik ugotovil, da imam tumor na debelem črevesu.

Ko sem bil star 58 let, so se začele težave s črevesjem. Prepričan sem bil, da imam močno vnetje. Na pregledu v bolnišnici so odkrili raka na debelem črevesu. K sreči je bilo še pravočasno.

V prvih dveh primerih sta očitna dolgotrajna *diagnostična negotovost* in lebdenje v času (po Corbin in Straussu), ki vodita do sekundarnih simptomov (»na koncu z živci«, izčrpanost).

POGAJANJE ZA DIAGNOZO. Opazimo tudi poskus bolnice, da bi »iztržila« milejši poseg (»Operaterja sem prosila, naj mi ne naredi stome...«), kar bi ustrezalo pogajanju za diagnozo (Corbin in Strauss) oziroma pogajanju za čimbolj

zadržan poseg, ki bo pustil čim manj neugodne posledice.

ZANIKANJE. Z zanikanjem, izraženim zelo drastično, imamo opraviti pri pacientu, ki je po sporočitvi diagnoze samovoljno zapustil bolnišnico (gl. spodaj), kot bi hotel z odločnim dejanjem odpraviti pretečo nevarnost. Blažja oblika zanikanja je omalovaževanje simptomov oziroma pričakovanje milejše diagnoze (»Prepričan sem bil, da imam [le] močno vnetje«).

SPOROČITEV DIAGNOZE

PRETRESENOST. V našem primeru ne deluje šokantno toliko sporočitev diagnoze (npr. rak debelega črevesa) sama, kot sporočitev diagnoze hkrati z napovedjo operacije in stome. Omenili smo že reakcijo šoka, pretresenosti:

V tistem trenutku se mi je podrl ves svet. Vsi načrti za nadaljnje življenje so splavali po vodi. V obupu sem na lastno odgovornost zapustil bolnišnico.

Loteva se me vprašanje, zakaj ravno jaz.

Spraševal sem se, kako bom odslej živel in kaj naj od življenja pričakujem.

Ves čas sem Boga prosila, naj umrem ...

Mislila sem, da bom zaspala za večno in tako bo konec mojega... trpljenja.

V večini primerov se prava pretresenost pojavi šele po operaciji, ko je stoma izvršeno dejstvo. To pomeni, da se ob sporočitvi diagnoze, tudi če je hkrati napovedana operacija in njena posledica, pacient še ne zaveda popolnoma jasno in boleče, kaj diagnoza pomeni, kot bi se nezavedno branil pred grozljivim spoznanjem.

PRIPISOVANJE VZROKOV BOLEZNI: GENETSKO IN SOCIALNO. Pacienti, ki se niso povsem sprijaznili s spremembo, se sprašujejo, zakaj se je to primerilo prav njim, in iščejo razlago nastanka bolezni, etiologijo. Pojavili sta se dve vrsti razlag: prva pojasnjuje nastanek bolezni implicitno z genetskim dejavnikom, druga pa s socialnim. Genetska razlaga:

Moje življenje je zaznamovala smrt devetletnega sina. Umrli je zaradi sarkoma na bezgavkah. Vse življenje me je obsedala misel na rak in strah, da bo še kdo zbolel. Sedaj se je to zgodilo.

Pacientka implicitno pojasnjuje nastanek bolezni z družinsko (genetsko) »obremenjenostjo«. Socialna razlaga:

Rojena sem bila leta 1940, v vojnem času. Samo štiri leta sem preživela brezskrbno otroštvo na kmetih. Poleti 1944. leta mi je umrla mama, stara komaj 34 let. Istega leta pozimi so mi Nemci ustrelili očeta, požgali domačijo, sestra je zgorela v hiši, brat je zbežal, mene pa so Nemci ranjeno odnesli k sosedom. Pozneje me je oskrbovala teta. [Sledi opis nadaljnjih življenjskih preizkušenj.] Verjetno moja nežna narava ni zmogla vsega, zato se je začela bolezen.

Pacientka pripisuje vzroke za nastanek bolezni težkemu življenju, ki so ga spremljali številni čustveni pretresi.

Kakšna je funkcija tega etiološkega iskanja, ni razvidno. Lahko ga pojmujejo kot *pripisovanje vzrokov* (atribucijo). Vzroke lahko vidimo v zunanji situaciji ali v lastnem ravnanju. Funkcija iskanja vzrokov bi bila tedaj *samoobrambna*: pacient se implicitno sprašuje, ali je sam z načinom življenja zakrivil bolezen, ki je pripeljala do tako usodnega posega, in si odgovarja: Ne, krivi so narava (dednost), vojna, socialne razmere. To bi bilo tudi v skladu z zakonitostjo, da subjekt sam vidi vzroke svojega ravnanja v situaciji, drugi pa vidijo vzroke za njegovo ravnanje v njegovi osebnosti (navadah itn.).

OD OPERACIJE DO POSTOPERATIVNEGA DOŽIVLJANJA

SPREJEM IN PRIPRAVA NA OPERACIJO

USTREZNOST PRIPRAVE: USTREZNO, NE-USTREZNO. Pacient je prej ali slej napoten v bolnišnico. Po diagnostičnem postopku pride do odločitve za operacijo. V nekaterih primerih doživljajo pacienti *prilago* na operacijo kot ustrezno ali zadovoljivo, v drugih kot neustrezno.

a) Ustrezna priprava. Primer pacienta, ki se ne pritožuje nad pripravo na poseg:

V bolnišnico so me nemudoma sprejeli. Zdravnik kirurg mi je pred operacijo na viziti povedal, da je to večji poseg. Videl bo, kaj bo z mano, ko bo odprl trebušno votlino.

Zdi se, kot da bi pacienti v teh zadnjih trenutkih izražali svoje poslednje želje, skrbi in pričakovanja, se *pogodili* za osebni pristop ali milejši poseg, osebje pa naj bi jim prisluhnilo in se odzvalo spoštljivo in taktno, tako kot v naslednjem primeru:

Operaterja sem prosila, naj mi ne naredi stome, za katero sem vedela, da mi grozi. Obljubil mi je, da bo naredil, kar bo v njegovi moči.

b) Neustrezna priprava. Izkušnje druge pacientke so drugačne in mejijo na psihično poškodbo, *iatrogeno travmo*:

Sprejeli so me v bolnišnico. Ob prihodu na oddelek so mi povedali, katera soba je moja, in mož me je pospremil. Sprejem je bil zelo pomanjkljiv. Nevajena boleznin in bolnišnice, spremljana s sencami preteklosti [smrt sina zaradi raka], sem stopila na trnovo pot. Z grozo sem opazovala operirane paciente, na vse strani so visele cevke in steklenice. Operater mi je operativni poseg razložil in mi poslal enterostomalno terapevtko. Prišla je z vodoodpornim flomastrom in iglo, mi rekla, naj priviham spalno srajco in v sobi pred sobolnicami kar narisala mesto stome. Dala mi je brošuro »Kaj je kolostoma« in odšla. Ta odnos me je dotolkel. Na viziti sem se potožila zdravniku, ki je okregal sestro in zahteval poglobljen psihološki pristop. Spremenilo se ni nič.

Kot bi se osebje ne zavedalo izjemne bivanjske izpostavljenosti pacientov in vidi v njihovih izrazih le nekakšno sitnarjenje.

Z anesteziško, ki me je prišla pripraviti na operacijo, sva prišli v konflikt, ker sem rekla, da injekcija, ki mi jo je zapičila v hrbtenico, zelo boli.

Tudi nekateri drugi pacienti, ki sicer ne navajajo takih grobosti, očitajo, da niso bili dobro pripravljani na operacijo in stanje po njej.

Ko sem se prebudil iz narkoze..., sem se zbudil z vrečko na trebuhu, ne da bi me vsaj malo pripravili.

Ob sprejemu na Onkološki inštitut v Ljubljani se je zdravnik prvič z menoj pogovarjal o bolezni in mi vse narisal.

PRIVOLITEV V OPERACIJO: DA ALI NE.

Ne glede na to, kakšna je bila priprava na poseg, pacient lahko privoli v operacijo, lahko pa tudi ne privoli. Pacient, ki mu je že domači zdravnik ugotovil tumor na debelem črevesu in ga napolil v bolnišnico, opisuje:

Po temeljitih preiskavah in pregledu tkiva so (v bolnišnici) ugotovili, da imam rakast tumor. Lečeči zdravnik mi je povedal, da je operacija nujna in kako bom operiran. V tistem trenutku se mi je podrl ves svet. Vsi načrti za vsakdanje življenje so splavali po vodi. Star sem bil šele 30 let, poročen, hčerka se je pripravljala na prve korake. V obupu sem na lastno odgovornost zapustil bolnišnico. Ob odhodu me je zdravnik opozoril, da bo bolezen napredovala in da bo operacija neizbežna, vendar bo takrat za zdravljenje prepozno. Žena me je pregovorila, da sem odšel nazaj v bolnišnico.

TIPOLOGIJA: USTREZNOST PRIPRAVE IN PRIVOLITEV.

Če kombiniramo dimenzijo ustreznosti priprave na operacijo in pacientove privolitve, dobimo štiri logične tipe: 1. dobra priprava, pacient privoli, 2. dobra priprava, pacient ne privoli, 3. slaba priprava, pacient privoli, 4. slaba priprava, pacient ne privoli. Lahko domnevamo, da je za postoperativno profilakso in rehabilitacijo najugodnejša konstelacija 1, najbolj neugodna pa konstelacija 4. Konstelacija 2 je na prvi pogled pravzaprav *contradictio in adiecto*, saj bi morala dobra priprava obravnavati naraven psihološki odpor pacienta tako, da bi ga prevladal in privolil v nujni poseg. Lahko pa dopustimo, da pacient svoj odpor udejanji — morda je tako bolj modro — in ga potem na svoj način predela ter privoli v poseg. Taka *aktivna drža*, ki pelje k privolitvi prek zavrnitve, se zdi celo trdnjša in bolj prepričljiva ter večje jamstvo za poznejšo samoobvladovanje in samopomoč kot običajna *zgolj verbalna privolitev* in *pasivno vdana drža*, je pa seveda tvegana in povzroči motnjo v normalnem procesiranju pacientov.

OSNOVNO NASPROTJE: RUTINA PROTI BIVANJSKI RANLJIVOSTI. Ob pripravi na poseg ne gre pozabiti, da je pacient v mejni bivanjski situaciji, ko gre za življenje ali smrt — sprašuje se, ali se bo po operaciji prebudil ali ne.

Zjutraj, ko sem šla z medicinsko sestro v operacijsko, sem srečala kirurga. Vprašala

sem ga, če bom zaspala po narkozi, in ko mi je pritrdil, sem bila pomirjena. Mislila sem, da bom zaspala za večno in tako bo konec mojega devetnajstletnega trpljenja.

Ves čas sem Boga prosila, naj umrem, da bi bila rešena vsega groznega, kar se mi je dogajalo.

Vse te izjave nas opozarjajo na globoko nasprotje med tehnizirano rutinsko vsakdanjostjo bolnišničnega obrata in bivanjsko izpostavljenostjo in ranljivostjo pacientov v tistih trenutkih. Kar je za zdravnika in sestro le eden od delovnih dni, je za pacienta mogoče zadnji dan življenja. To ranljivost in razbolenost bi veljalo upoštevati.

Ob tem pa vendarle tudi pomislek. V teoriji Corbinove in Straussa, ki govori o bolnikih z različnimi kroničnimi boleznimi (bolniki, ki se nedvomno velik del življenja srečujejo z zdravstvenim sistemom), ni kategorij, ki bi opisovale odnos bolnikov do zdravnikov, zdravstvenega osebja, bolnišnic in zdravstvenega sistema, čeprav verjetno tudi v ZDA doživljajo v tem odnosu neprijetnosti. Težko rečemo, zakaj je tako, vendar je očitno, da je s to opustitvijo (v celotnem kontekstu) povedano, da je sistem dan, da je, kakršen je, in bolnik naj se raje usmeri na to, da bo obvladal stvari, ki jih lahko obvlada, usmeri naj se v prihodnost in v vsakdanje življenje doma in naj ne brska neplodno po boleči preteklosti. Če pa meni, da lahko zdravstveni ustanovi ali osebju kaj očita – tako bi dodali, upoštevajoč kulturne razlike –, naj jih toži. Druge vrste pritoževanje ni plodno. Pri naših sogovornikih je veliko kritike zdravstvenega osebja in ustanov. S predpostavko, da je ta kritika upravičena, opozarja na slabosti ustanov, ki bi jih bilo mogoče odpraviti. Ima pa lahko krivljenje drugih za svojo nesrečo tudi psihološko funkcijo razbremenjevanja, ki ni usmerjeno v sprijaznjenje s poškodbo in konstruktivno urejanje svojega življenja. Smiljenje samemu sebi in krivljenje drugih sta psihološko manj zreli reakciji in tudi iz naših primerov je videti, da sta povezani s splošno slabšo prilagojenostjo na bolezen.

KRIVULJE POTEKA BOLEZNI (BOLEZENSKE TRAJEKTORIJE)

Pojem trajektorije (po Corbinovi in Straussu) smo pojasnili v teoretskem uvodu. V nasprotju s

pojmom *potek bolezni*, ki naj bi se nanašal zlasti na medicinski proces, naj bi pojem *bolezenske trajektorije* označeval spremembe doživljanja in življenjske organizacije, do katerih pride zaradi bolezni in ki sledijo poteku bolezni. Potek bolezni je le del celotne bolezenske trajektorije, čeprav osrednji del (Corbin, Strauss 1988: 33-34).

A. POTEK BOLEZNI. Linija, ki prikazuje potek bolezni, ima – če odmislimo razlike v hitrosti slabšanja bolezni in okrevanja po operaciji – enostaven potek. Normalnemu stanju zdravja sledi poslabšanje, ki mu sledi operacija, tej pa okrevanje do ravni, ki je le nekoliko nižja od normalne, če odštejemo dodatno skrb za prehrano in nego, ki je pri zdravem ali »neokrnjenem« človeku ni. Tej idealizirani splošni sliki lahko dodamo nekaj različic, ki upoštevajo bolj ali manj hitro slabšanje bolezni (preddiagnostično in diagnostično fazo) in po operaciji bolj ali manj hitro in popolno okrevanje in rehabilitacijo.

B. PSIHOLOŠKA IN SOCIALNA (ŽIVLJENJSKA) TRAJEKTORIJA. Pri zamišljanju življenjske trajektorije moramo upoštevati več mogočih razlik. Razlike so že v predoperativnem poteku. (a) Pri nekaterih pacientih sta prediagnostična in diagnostična faza tako prolongirani in mučni, da dogajanje v tem času povzroči velike spremembe v življenju bolnika in lahko pripelje do popolne telesne in duševne izčrpanosti. Trajektorija poteka vztrajno in postopoma (z morebitnimi začasnimi izboljšanimi) od normalne vitalnosti in kakovosti življenja do najnižjega možnega stanja, tako da se lahko po operaciji samo še bolj ali manj dvigne. (b) Pri drugih pacientih pa je predoperativni potek trajektorije kratek, lahko celo brez opaznega padca (malo simptomov, ki ne vplivajo pomembno na vsakdanje življenje); operacija se nenadoma »zareže« v prej popolnoma normalen potek življenja.

Tudi po operaciji je potek življenja lahko različen. (a) Mogoče je, da pacient po operaciji doseže celo višjo kvaliteto življenja, kot jo je imel prej, ker mu postane življenje pomembnejše in bolj smiselno, zato bolj umirjeno in pozorno investira svojo življenjsko energijo v skrb zase, za svoje bližnje, pa tudi v dejavnost za druge bolnike, povezane v društvu. (b) Druga možnost je morda prihranjena za povprečno dobro rehabilitirane bolnike, ki se sprijaznijo z delno prizadetostjo, živijo normalno vsakdanje življenje, včasih pa vendarle obžalujejo svojo usodo – njihova trajektorija po operaciji ima vzpone in padce, a je v

povprečju na normalni ravni. Če bi hoteli, bi lahko v tem razponu razlikovali različne poteke. (c) Tretja možnost je, da se trajektorija po operaciji usmeri navzdol: človek se ne sprijazni z novo podobo, pada v depresije, pridruži se socialna dezintegracija in ogroženost, kar lahko skrajša življenje. Resnici na ljubo je treba reči, da so tudi tisti v naši raziskavi obravnavani pacienti, ki se pritožujejo nad svojo usodo in tožijo zaradi potnosti, vendarle hvaležni za *podarjena leta življenja*, čeprav – po njihovem doživljanju – morda omejenega in okrnjenega.

Bralec si lahko sam predstavlja različne kombinacije opisanih delnih potekov trajektorij.

C. FAZE. Kljub določenim razlikam med bolniki bi lahko celoten potek razdelili na naslednje faze: 1. preddiagnostična faza: od prvih zaznav simptomov do odhoda k zdravniku, 2. diagnostična faza: od prvega obiska pri zdravniku do postavitve končne diagnoze in seznanitve z njo, 3. predoperativna faza: od seznanitve z diagnozo (ali od odhoda v bolnišnico) do operacije, 4. postoperativna faza v bolnišnici: od operacije do odhoda domov, 5. poboljšanje okrevanje: od prihoda domov do rutinskega obvladavanja tehnike rokovanja z vrečko, nege stome in režima prehrane, 6. faza integracije: od obvladavanja opravil v zvezi s stomo do popolne vključitve v družbeno okolje in vsakdanje življenje. – Za vsako od teh faz so značilni posebno objektivno zdravstveno stanje bolnika, posebno doživljanje, bolnikove naloge ali cilji, naloge svojcev, pa tudi posebne naloge in ravnanje osebja. V razčlenjevanje vseh teh vidikov se na tem mestu ne moremo spuščati.

DOŽIVLJANJE POŠKODOVANEGA IN OKRNJENEGA TELESA

PODOBA TELESA (SAMOPODOBA)

Operacije same se pacient ne zaveda. Takoj po njej pa sledijo kritični trenutki, ki se nadaljujejo v kritično obdobje, v katerem si sledijo šok zaradi drugačne podobe telesa, nemoč zaradi nehotnega izločanja, strah pred osramotitvijo zaradi blatenja, motena samopodoba.

PRETRESENOST ZARADI DRUGAČNE PODOBE TELESA: PRIČAKOVANO, NEPRIČAKOVANO STANJE.

a) *Nepričakovano stanje*. Bolnik se zbudi v bolečinah z zaštitim anusom in izvodom na

trebuhi. Ta »ekvivalent anusa« je nameščen na trebuhu v kvišku štrlečem položaju, ki človeka nenehno opozarja, da ne bo nikoli več tak kot prej. Stoma nenehno privlači pozornost; tudi deluje, včasih celo precej slišno. Za marsikoga nekaj *nepričakovanega*.

Ko sem se prebudil iz narkoze, me je zelo bolelo. Mislim, da sem bil zelo discipliniran pacient, vendar me še danes spremlja večja bolečina od fizične, saj sem se zbudil z vrečko na trebuhu, ne da bi me vsaj malo pripravili. Sicer so bile medicinske sestre prijazne, enterostomalna terapevtka mi je pred odhodom [domov] razložila postopek menjave vrečke, in to je bilo s strani bolnišnice vse.

Iz narkoze sem se zbudila popolnoma spremenjena, prerezana, zadaj zašita in z vrečko na trebuhu. Poseg je bil velik in s tem tudi bolečine.

Po drugi operaciji sem dobil vrečko. Za mene, kakor tudi za mojo družino, je bil to hud šok. Povzročilo mi je fizične in psihične bolečine, slednje pa so bile hujše od fizičnih.

b) *Pričakovano*. Stanje po operaciji je lahko za pacienta tudi *pričakovano*, vendar je kljub temu pretresen, saj je stanje po operaciji sedaj gotovo in nepreklicno dejstvo.

Ko sem se po operaciji zbudila, sem bila razočarana, da še živim. Potipala sem se po trebuhu in ugotovila, da sem vsa v gazah. Na to, da bom odslej morala živeti z vrečko, sem bila že dovolj časa psihično pripravljena. Kljub bolečinam sem šesti dan vstala in se sprehodila ob postelji. Po treh tednih sem odšla domov.

NEMOČ ZARADI NEHOTNEGA IZLOČANJA. Osnovna sprememba, do katere je prišlo, ni toliko anatomsko (odprtina za izločanje na trebuhu) kolikor funkcionalna: pacient ne more več hoteno obvladovati zapiranja in odpiranja odprtine za izločanje. Izločanje je popolnoma nehotno, zunaj pacientovega nadzora. Njegova pozornost se zato osredotoči na preprečevanje neprijetnih posledic nehotnega izhoda blata in plinov – na praznjenje vrečke in na oskrbo stome. Čeprav je na videz v ospredju povsem tehnični vidik zadeve, je pomemben samo zaradi psihološkega učinka. Z delovanjem vrečke in zapornega sistema je povezanih več različnih čustev: skrb,

bojazen, jeza, potrnost, vse do želje, da bi umrl.

STRAH PRED OSRAMOTITVIJO ZARADI BLATENJA. Prva bolnikova skrb po operaciji velja oskrbi stome. Boji se, da bi mu blato iztekalo, da bi umazal posteljo in sebe, da bi zaudarjal. Vsaka nesreča s tem v zvezi pacienta potre, saj ima občutek umazanosti, ki se mu v prisotnosti drugih ali ob neprimernem odnosu osebja v bolnišnici pridruži še občutek osramočenosti.

Vrečke sem morala prati kljub fizični nemoči. Zaradi neustrezne nege sem zaudarjala in bila umazana. Prišla je glavna sestra in mi pred polno sobo povedala, da me bodo preselili v malo sobo, da ne bom s svojim vonjem »ogrožala« ostalih. Jokala sem dan in noč... Bolnišnico sem zapustila neinformirana, brez samošpoštovanja, vzeli so mi vse človeško dostojanstvo.

Vrečka se mi je prvič napihnila v nočnem času. V paničnem strahu, da ne eksplodira in se blato razlije po meni in postelji, sem pozvonila. Prišla je medicinska sestra in me okregala, zakaj delam paniko, odkrila mi je srajco, odpela vrečko in pri tem je ves smrad plinov in blata puhnil naravnost vame. Ni me opozorila, ne povedala, kaj bo storila, ali rekla, naj obrnem glavo. Obrnila se je in odšla. Nisem je upala poklicati, da bi odprla okno. Vso noč sem prebedela. Iz trenutka v trenutek sem bila depresivnejša s smradom v nosu. Vso življenjsko energijo sem porabila v borbi za sinovo življenje. Proti jutru sem razmišljala samo še o samomoru...

MOTENA SAMOPODOBA IN ZAVEDANJE DRUGAČNOSTI. Ne glede na to, ali je bolnik doživel telesno spremembo kot nenaden pretres (šok) ali pa je postopoma uvideval, da je drugačen, ga sprememba vznemirja in jo težko sprejema.

Najhujša je misel, da nisem več enak.

Zelo me je prizadela spremenjena telesna podoba in pomeni mi oviro pri vzpostavljanju novih stikov. Bojim se, da sem na eni strani debelejša, da imam drugačen vonj, da vrečka šumi in se sliši.

POTREBA PO RAZUMEVANJU, OPORI IN POMOČI. Ta potreba je razvidna že iz nekaterih zgoraj navedenih izjav, prav tako pa iz naslednjih:

Nihče se mi ni posvetil, pomagal ali rekel lepe besede. Morala sem dlje časa lepo prositi za pomoč.

V zelo tehničnem odnosu zdravstvenega tima do bolnika je grozljiva podrejenost in nemoč. Pričakovala sem intimnejši odnos zdravstvenih delavcev in obisk psihoterapevta ali socialne delavke. Moja želja je bila, da bi kdo stopil k meni, me prijel za roko in odgnal občutek umazanosti, rekel lepo besedo, vprašal, kako se počutim.

Očitno je torej, da potrebuje bolnik takoj po operaciji ustrezno psihološko pomoč in podporo, katere bistvo je doživetje sprejetosti kljub spremenjeni telesni podobi in neprijetnostim, ki spremljajo nadomestno ureditev izločanja.

OPRAVLJANJE NALOG

FUNKCIONALNA SPOSOBNOST: VEČJA, MANJŠA. Vse osebe s kolostomo imajo pravico do priznanja 80-odstotne telesne okvare, tako da ne moremo reči, da je med njimi kdo, ki funkcionalno ni omejen. Funkcionalna omejenost je relativna – glede na delovno mesto, naravo dela in druge okoliščine. Z medicinskega vidika so le redki poklici, ki jih oseba s stomo ne more opravljati. Primerne so tudi vse vrste športa, ki ne zahtevajo skrajnih telesnih naporov in ki ne obremenjujejo trebušne stene. Oseba s stomo lahko potuje kadar koli in kamor koli, vendar se mora na potovanje ustrezno pripraviti in paziti na režim prehrane. Pri uporabi vrhunskih pripomočkov drugi ljudje ne opazijo, da ima človek stomo. Nekateri sogovorniki ne omenjajo omejitev, kar ne pomeni, da jih nimajo, drugi pa svoje stanje opisujejo takole:

Komisija za ugotavljanje zmožnosti za delo mi je odobrila invalidnost III. stopnje in 80-odstotno telesno okvaro. Ta stopnja mi je bila določena, da so me lahko napotili v službo. Napisali so mi, da ne smem opravljati težkih fizičnih del, delo mora biti izmenično sedeče in stoje ter da ne smem imeti opravka z ljudmi. Ko sem vprašal, zakaj, so mi odgovorili, da zaradi blata in smradu, s katerim imam opraviti.

Dosti počivam, ker sem utrujena... Na začetku sem odhajala v sanitarije na pet do deset minut. Če normalno jem in pijem, moram izpraz-

niti vrečko na dve uri, tudi ponoči.
Zdravnik mi je svetoval polovični delovni čas...

Tako govorijo sogovorniki o objektivno ali strokovno določenih omejitvah, predvsem tistih, ki se nanašajo na poklicno delo, oziroma o omejitvah, ki izhajajo iz spremenjenega stanja telesa. Opazimo pa tudi netaktno ravnanje in »določanje« omejitev.

OBNAVLJANJE ŽIVLJENJA: POMEN BOLEZNI IN PRIZADETOSTI

Obnavljanje življenja vključuje kontekstualizacijo, to je vključitev motnje v telesno shemo in življenje kot celoto, prilagoditev na motnje storilnosti, vzpostavitev preoblikovane identitete in preokvirjanje biografije. Pacienti poskušajo sami sebi pojasniti, kakšen *pomen* imata operacija in stoma v njihovem življenju. Pri tem zaznamo dve značilnosti njihovih odgovorov: prva je *ambivalentno vrednotenje* dosejanega življenja, druga pa različna *stopnja sprijaznenosti z življenjem s stomo*.

KONTEKSTUALIZACIJA – VREDNOTE-NJE ŽIVLJENJA S STOMO: AMBIVALENT-NOST. Ambivalentnost občutij in ocen je gotovo osrednja značilnost odnosa pacientov do življenja s stomo: po eni strani ni dvoma, da pomeni operacija s svojo posledico, stomo, usodno življenjsko spremembo, ki jo spremljajo težave, stiske, dvomi, potrnosti, vse do želje, da bi umrl. Po drugi strani pa se ljudje zavedajo, da so si z operacijo *podaljšali življenje* (»petnajst let podarjenega življenja«), česar se veselijo (»zaradi tega sem zelo vesel«); da se prav zaradi tega bolj zavedajo dragocenosti življenja (»se vsakega dneva znova veselim, kljub težavam, ki ga spremljajo«, »zdravi ljudje se ne zavedajo, kaj imajo«) in ga znajo tudi bolj premišljeno živeti.

PRILAGODITEV NA MOTNJE STORILNOSTI (NA FUNKCIONALNE OMEJITVE). V odgovorih lahko razlikujemo izjave, ki pomenijo slabšo prilagoditev in izjave, ki pomenijo boljše prilagoditev na funkcionalne omejitve.

Slabša prilagoditev:

Spoznala sem, da nimam več moči in energije za vrnitev v razred... Vendar pri svojih petinpetdesetih letih in zdravstvenem stanju ne morem med otroke, ki si... zaslužijo polnega, dinamičnega in razumevajočega človeka.

Boljša prilagoditev:

Zdravnik mi je svetoval polovični delovni čas, jaz pa sem trmasto vztrajal pri polnem delovnem času..., si dopovedoval, da zaradi stome nisem nič manj vreden ali manj sposoben kot kot drugi... Dve leti po operaciji sem začel graditi stanovanjsko hišo, kjer sem fizično garal, kot bi bil popolnoma zdrav. Tudi v službi nisem iskal nobenih privilegijev. Delal sem v vsakem času in vremenu.

Počasi lahko živim kot prej, le opustil sem večja fizična dela in velik nogomet, namesto katerega igram malega.

... opustil sem večja fizična dela.

Vidimo, da so zadeve res relativne in da delovna in druga aktivnost nista odvisni le od dejstva, da ima človek stomo, pač pa tudi od osebnosti in drugih okoliščin. Ta se odpove opravljanju dela, čeprav ni izrazito telesno naporno, drugi hoče opravljati vsa dela, tudi izrazito telesno naporna.

PREOKVIRAJANJE BIOGRAFIJE: KRISTALIZACIJA. Sprijaznjenje, tudi kadar do njega pride, in videli smo, da se marsikdo ne more sprijazniti s svojim stanjem, *ni hitro in neboleče*.

Šla sem v gozd, sedla na štor in glasno jokala. Smilila sem se sama sebi. Dopovedovala sem si, da to nič ne pomaga, šla sem telefonirat v društvo ILCO in dobila nasvet in material.

Ta izjava kaže, da pride na določeni točki *do preloma, do odločitve*, da objokovanje svoje usode in žalovanje za zdravjem in prejšnjo telesno podobo ni dovolj. To ustreza pojmu *kristalizacije* po Corbin in Straussu. Sledi konkretno dejanje, usmerjeno na pragmatično prevladovanje težave. S tem dejanjem se, povsem v duhu načel socialnega dela in sistemske teorije, velika in usodna rana, velik in neobvladljiv (saj je neodstranljiv) življenjski problem zvede na množico preprostih opravil, ki zadevo dejansko, z vseh praktičnih vidikov gledano, močno omejijo in ji vzamejo pomen usodnosti (»utekočinjenje« problema – Stritih 1993).

VZPOSTAVITEV (NOVE) IDENTITETE. Sprijaznjenje je lahko *nepopolno*. Pacientka še vedno govori, da se ji je življenje obrnilo na glavo in da se ničesar ne veseli in nikamor ne želi, a hkrati navaja spremembe v svojem doživljanju in vedenju, ki jih ne moremo označiti za negativne.

Zelo sem se umirila. Dosti počivam, ker sem utrujena. Postala sem bolj občutljiva in čustvena. Konfliktom se raje umaknem, sem tolerantnejša, sprejemam napake drugih ljudi. Vse delam počasi in se ne jezim, če kaj ni narejeno.

Eno od znamenj, da se je človek sprijaznil s svojim stanjem in da je *ponovno vzpostavil identiteto* (po Corbinovi in Straussu), je, da se lahko o tem pogovarja z drugimi in da se ne boji več iti v družbo.

O stomi sem se lahko začel pogovarjati šele po treh mesecih, ko sem začel srečevati znance in se družiti. Počasi lahko živim kot prej, le opustil sem večja fizična dela.

PREFORMULIRANJE BIOGRAFIJE: PRIHODNOST, SMISEL ŽIVLJENJA. Končni izid procesa obnavljanja življenja se (po Corbinovi in Straussu) izrazi v takem pogledu človeka na svoje življenje, ki vključuje življenje s prizadetostjo v prihodnosti. Pri naših subjektih je to doseženo v različni meri.

Depresija:

Življenje se mi je obrnilo na glavo. Ničesar se ne veselim in nikamor si ne želim.

Delna sprijaznjenost:

Še danes, dvajset let po operaciji, sem večkrat v duševni stiski. Loteva se me vprašanje, zakaj ravno jaz... Vnuk mi je v veliko razvedrilo. Življenje teče naprej in sprašujem se, zakaj niso zdravi ljudje bolj zadovoljni, saj se ne zavedajo, kaj imajo.

Zavedanje podarjenega življenja:

Čas beži in tako je poteklo že petnajst let od prve operacije. To se pravi petnajst let podarjenega življenja. Zaradi tega sem zelo vesel in se vsakega novega dneva znova veselim, kljub mnogim težavam, ki me spremljajo.

Kljub drugačnosti sem hvaležen, da še živim, kajti življenje je največja dobrina.

Vsak od nas je preživel svojo Kalvarijo, svojo bridko preizkušnjo, in zaradi tega se veselimo življenja, ki je pred nami.

Normalno, srečno, smiselno življenje:

Ko sedaj pri 62 letih razmišljam o svojem življenju, moram priznati, da je bilo v glavnem lepo. [Pacient je bil operiran v starosti 60 let.] V okolju bivanja in v službi nisem čutil ponižanja ali posmehovanja. To me je spodbudilo, da sem ponovno zaživel normalno življenje.

Dve leti po operaciji sem začel graditi stanovanjsko hišo, kjer sem fizično garal, kot bi bil popolnoma zdrav... Po dograditvi hiše sem ob delu uspešno končal srednjo strokovno šolo. Takoj zatem pa sem se vpisal v pravno šolo. Študij ob delu sem končal v roku rednih študentov. Nikoli se nisem smilil samemu sebi in sem pogumno premagoval vsa bremena, ki jih nosi življenje. Sedaj sem v pokoju in živim srečno družinsko življenje z ženo, hčerko, dvema vnukoma in zetom.

Vsak sončen dan mi je v veselje in radost. To pa vleče v naravo ali na potovanje, bodisi peš, s kolesom, ali z avtomobilom, skratka, od doma... Rad potujem z avtobusom zaradi možnosti opazovanja narave.

VSAKDANJE ŽIVLJENJE V DOMAČEM OKOLJU

Vsakdanje življenje v domačem okolju vključuje, kot omenjeno, tri področja: delo, povezano z boleznijo oziroma v našem primeru s skrbjo za nego stome, biografsko delo ali osmišljanje življenja in delo pri vzdrževanju vsakdanjega življenja (gospodinjstvo, poklicno delo itn.). Prizadevamo si za ravnotežje vseh treh vidikov. Ker smo o osmišljanju življenja že govorili, tu analiziramo samo druga dva vidika vsakdanjega življenja.

DELO, POVEZANO Z BOLEZNIJO: SKRBJ ZA STOMO. Spopadanje z boleznijo in prizadetostjo je po Corbinovi in Straussu *delo*. Taka konceptualizacija zadeve je značilna za (ameriško) protestantsko kulturo, za etiko dela. Nam je nekoliko tuja, toda dobrodošla. Kajti dogajanje premakne s čustveno-usodnostne ravni in notranjega premlevanja in objokovanja na stvarno-problemsko raven – kako poskrbeti, da bo vse teklo normalno in da se bo dalo živeti. Zato je učenje tehnik oskrbe stome pomembno ne le v funkcionalnem, temveč tudi (ali celo zlasti) v psihološkem pomenu. Ta vidik zato opisujemo kot začetno postavko obnavljanja ali ponovnega sestavljanja življenja.

DELO: PREHOD OD ŽALOVANJA K UREJANJU ZADEV. To razliko med bivanjsko in prag-

matično ravnijo izraža naslednja izjava:

Rak me sploh ni skrbel in obremenjeval. Moja preokupacija je bila stoma in nega stome.

DELO: PREVLADOVANJE NEPOUČENOSTI IN TEHNIČNIH TEŽAV. Nega stome ni le stvar določene tehnike. Do neljubih komplikacij pride že v bolnišnici, pa tudi pozneje doma:

Higiena v bolnišnici je bila zelo pomanjkljiva in menjava vrečk prepozna [ko je bila že polna], z razlago, da je material predrag.

Po operativnem posegu sem bil prepuščen samemu sebi. Pripomočkov za nego stome ni bilo. V bolnišnici so me povijali v rjuhe. Na srečo sem hitro okreval, domov so me odpustili po desetih dneh.

Koža se mi je vnela do krvi zaradi neustrezne nege. Medicinske sestre niso razlikovale med nego izpeljanega debelega in tankega črevesa. Prišlo je do prolapsa. To mi je zmanjšalo možnosti za dobro namestitev pripomočkov. Na vso srečo sem se čez tri mesece začel irigirati, tako da ne potrebujem več vrečke, le gazo za zaščito stome.

Ko mi je doma prvič odpovedala podlaga, sem bila zelo prestrašena.

... in oskrba stome mi povzroča težave.

Stoma je velika skrb, ves čas je v mojih mislih. Ko grem v družbo, ne jem ničesar, da ne bi odvajala in imela težav s praznjenjem vrečke. Skrbi me, da se vrečka ne bi videla. Kakor hitro se malo napolni, jo grem prazniti. Skrbi me, da se vrečka ne bi odlepila in padla, zato jo večkrat preverim. V začetku sem odhajala na sanitarije na pet do deset minut. Če normalno jem in pijem, moram izprazniti vrečko na dve uri, tudi ponoči.

Dan pred potovanjem jem bolj malo in po kosilu nič več. Zvečer popijem odvajalni čaj, kar pa mora biti najmanj deset ur pred odhodom. Ves čas potovanja jem večkrat po malo in pijem navadno vodo. Pri vsem tem mislim na zadostno količino pripomočkov, ki jih nosim ves čas s seboj. Zgodilo se je že, da nisem imel ničesar pri sebi, avtobus pa je bil zaklenjen.

Tehnična skrb za menjavanje vrečke in za negovanje stome, opravila, ki so s tem povezana, gibi, »mikro-koreografija« te skrbi so prvi korak

h »kontekstualizaciji« ali vključevanju prizadetosti v vsakdanje življenje. Določeni deli dneva se oddelijo in namenijo tem opravilom; ta opravila dobijo svoj prostor v vsakdanjiku. Posebno še, če velja: »Pripomočke, ki jih imamo danes, ni mogoče primerjati s prejšnjimi, saj so zanesljivi, udobni in praktični.«

VSAKDANJE ŽIVLJENJE: DRUGI VIDIKI

POKLICNO DELO IN ZAPOSLOSTEV. Sposobnost za delo in možnost zaposlitve sta ključna elementa normalizacije vsakdanjega življenja in uspešne integracije oziroma obnovitve življenja in sprijaznjenja. Sogovorniki so glede tega precej različni: lahko delajo poln delovni čas, skrajšan delovni čas, lahko se upokojijo. Dogodi pa se tudi, da koga odpustijo prav iz razlogov, povezanih z njegovo prizadetostjo.

Vztrajanje pri polnem delovnem času:

Zdravnik mi je svetoval polovični delovni čas, jaz pa sem trmasto vztrajal pri polnem delovnem času.

Odločitev za upokojitev:

Iz razreda sem stopila v bolnišnico. Zdi se mi kot večnost. Videla sem svoj razred učencev, prišli so me obiskat. Spoznala sem, da nimam več moči in energije za vrnitev v razred. Srečanje je bilo nabito s čustvi vseh. Po štiriintridesetih letih delovne dobe bi še enkrat izbrala poklic učiteljice, ki mi je dajal obilo življenjske radosti. Vendar pri svojih petinpetdesetih letih in zdravstvenem stanju ne morem med otroke, ki si pri teh šolskih obveznostih zaslužijo polnega, dinamičnega in razumevajočega človeka.

Odpust iz službe:

Velik udarec v življenju je bil, ko so me odpustili iz službe z obrazložitvijo, da sem preveč v staležu, in ker bo takšno stanje najverjetneje tudi v prihodnje.

GMOTNI POLOŽAJ. Ugoden gmotni položaj je pomembna sestavina normalnega vsakdanjega življenja. Tisti, katerih gmotni položaj je ugoden,

tega posebej ne omenjajo. Omembe se nanašajo na tiste, ki so v nezavidljivem gmotnem položaju:

Oba z ženo sva brezposelna, dohodek mi predstavlja le nadomestilo za čakanje na delo od SPIZA in dodatek za invalidnost. To nam ne zadostuje za življenje.

Sama bi težko preživela, ker imam zelo nizko pokojnino.

Vidimo torej, da so med sogovorniki razlike glede tega, koliko so uspeli svoje vsakdanje življenje »normalizirati«. Očitno je tudi, da to ni odvisno samo od njih, ampak da človek lahko naleti tudi na nerazumevanje družbenega okolja in na grobo zastopavljanje.

SOCIALNA PODPORA. Med dejavniki, ki omogočajo normalno vsakdanje življenje »stomistov«, je tudi socialna podpora prijateljev in društva za samopomoč.

PRIJATELJI. Druženje s prijatelji in znanci je po eni strani znamenje uspešne prilagoditve na stomo, po drugi strani pa spodbuja prilagajanje in nadaljnje vključevanje v družbo in navsezadnje zadovoljuje temeljno človeško potrebo. Je priložnost za pogovor.

O stomi sem se lahko začel pogovarjati šele po treh mesecih, ko sem začel srečevati znance in se družiti.

Vendar pa druženje ni brez težav. Pojavi se vprašanje, ali prijateljem in sodelavcem povedati za stomo ali ne:

Na obisk prihajajo prijateljice in sodelavci. Ne želim tihega govorjenja za hrbtno ali usmiljenja, zato sem jim povedala za stomo.

SOBOLNIKI IN DRUŠTVO. Najbolj optimistično poglavje obvladovanja te hude življenjske preizkušnje je povezano s sobolniki in z društvom za samopomoč ljudi s stomo. Očitno je, da so ljudem s stomo največja opora prav sobolniki kot posamezniki in sobolniki, organizirani v društvo ILCO.

Posamezniki-sobolniki kot opora:

Jokala sem dan in noč, dokler ni prišla hčera in mi povedala, da je zvedela za gospo z enako boleznijo, ki mi bo pomagala in me učila...

Omenjena gospa je najsvetlejši žarek mojega

življenja. Z znanjem in spretnostjo mi je izbrala ustrezen pripomoček. Pozdravljena je bila moja koža in začela se mi je vračati volja do življenja.

Na onkološkem inštitutu sem se dobro počutila. Z bolniki, vsi na začetku poti, smo bili kot družina, ki družno premaguje vsak novi korak. Po opravljeni dnevni terapiji sem se veliko sprehajala in pogovarjala z gospodom, ki je istočasno dobil stomo.

Društvo kot opora:

Nov korak v vključevanju mi pomeni druženje s člani ILCO društva. Z njimi preživim svoj čas v odkritem pogovoru, izmenjamo izkušnje. Skupaj hodimo na izlete in zabave.

Sem članica ILCO društva. Želela sem spoznati ljudi z enako usodo. Ker sem sama doživela dosti hudega, želim pomagati novim stomistom. Mislim, da je največja opora človek z enako težavo, najlažje pomagaš, če si občutil stvari na svoji koži. Družba je naredila pre malo za nas, zato je na nas samih, da to spremenimo.

Ko mi je doma prvič odpovedala podlaga, sem bila zelo prestrašena. Nikogar nisem imela, da bi mi svetoval iz svojih izkušenj. Enkrat mi je zmanjkalo materiala, koža se mi je vnela. Šla sem v gozd, sedla na štor in glasno jokala. Smilila sem se sama sebi. Dopovedovala sem si, da to nič ne pomaga, šla sem telefonirat v ILCO društvo in dobila nasvet in material. Ko so v naši vasi operirali še neko gospo, jo je zdravnik napotil k meni po nasvet.

Upam, da bom vnaprej pomagala novim bolnikom s stomo; zelo si želim postati aktivni član društva ILCO.

Člani društva se srečujemo mesečno in drug drugega spodbujamo.

V veliko pomoč so mi srečanja stomistov. Že vsa leta po operaciji hodim na srečanja. Vse skozi me obdaja občutek, da smo stomisti še vedno preveč pasivni.

Zavedam se, da nisem sam, da ima vsakdo od nas podobne ali še večje težave. Stomisti želimo svojo težko preteklost čim prej pozabiti, postati nov človek in se po svojih zmožnostih prilagoditi staremu okolju ter vse naravne lepote in dobrine še bolj ceniti.

Imamo pa še nekaj dobrega, to je naše društvo.

SODELOVANJE PARTNERJA IN DRUŽINE

Corbin in Strauss obravnavata sodelovanje med partnerjema oziroma v družini v posebnem razdelku. Tudi tu velja, da je v zvezi s stomo manj opravil kot v zvezi z nego pri kronični bolezni. Zato je pomembna predvsem čustvena opora partnerja in družinskih članov, včasih pa tudi gmotna podpora. Žal so tudi tu pojavi netaktnosti in ravnodušnosti.

PARTNER. Sogovorniki omenjajo partnerja ali partnerico zlasti kot vir čustvene opore, manj kot pomočnika pri urejanju vsakdanjega življenja. V te podrobnosti ne zahajajo.

Opora:

Po operaciji sem bil v bolniškem staležu pet mesecev. V tem času sem si s podporo žene, ki me je bodrila in me opogumljala, duševno in telesno opomogel.

Netaktnost (izdaja):

Mož jim je (sorodnikom) brez moje vednosti povedal za stomo, kar še danes ne morem pozabiti in odpustiti... [in] so začeli prihajati sorodniki na obisk. Vsi so želeli videti, kako zgleda stoma.

DRUŽINA. Tudi druge družinske člane ali družino kot celoto doživljajo kot oporo, kot prve, ki so jih sprejeli take, kot so.

Živim z družino, ki je moje zdravstveno stanje ves čas spremljala in mi dajala oporo. Največje veselje in radost mi pomeni dveletni sin. Družina mi pomaga finančno preživeti.

[V bolnišnici] Zgodaj zjutraj je vstopil moj drugi sin, me objel in rekel, da se je dogovoril z očetom in stomatoterapevtko, da bo on skrbel zame. Njegova globoka ljubezen, skrb, moč in energija so mi dajali novo voljo.

Ob vrnitvi domov mi godi skrb in pozornost mojih najbližjih.

POVZETEK DIMENZIONALNE ANALIZE

Analizo posameznih vsebinskih vidikov pripovedi pacientov smo izvedli, upoštevaje področja ureja-

nja bolezni po Corbinovi in Straussu. Ugotovili smo, da pacienti opisujejo dogajanje biografsko, z vidika svojega življenja kot celote, kot nekaj življenjsko pomembnega ali usodnega, kar se izraža v periodizaciji, pogostem omenjanju besede »življenje« in izražanju občutka bivanjske (ekzistencialne) izpostavljenosti, bivanjske pretresenosti in bivanjskega dvoma bolnikov, v referenci na različne vidike svojega življenja: otroštvo, šolanje, družino itn. Operacija stome je bistven poseg v človekovo življenje kot celoto. Biografska perspektiva je za razumevanje bolnikovega odnosa do bolezni in ravnanja bistvena.

Bolniki dokaj obširno opisujejo razvoj bolezni in posebej dogajanje v bolnišnici, saj je to kritičen čas, ko se je njihovo življenje »obrnilo na glavo«. Potek bolezni, ki je pripeljala do operacije, je različen (postopen ali nenaden), s hitrim odkritjem ali z dolgotrajnim in mučnim diagnosticiranjem, kar vse se sklada s pojmi diagnostične negotovosti, lebdjenja, zanikanja, pogajanja za diagnozo oziroma za čim milejši poseg. Sporočitvi diagnoze in napovedi operacije sledi pri nekaterih pretresenost, druge pa pretrese šele odkritje stanja telesa po operaciji. Nekateri se retrospektivno ukvarjajo z vprašanjem vzrokov nastanka bolezni; tako pripisovanje (atribucija) ima verjetno obrambno funkcijo.

Ključna faza v življenju ljudi s stomo je operacija z vsem, kar se dogaja pred njo in neposredno po njej. Priprava na operacijo je lahko ustrezna ali neustrezna. Pri tem pa ne mislimo le medicinske priprave, temveč zlasti na psihološko, saj gre za veliko spremembo v življenju, s katero se pacient morda nikoli ne bo sprijaznil. Očitno so nekateri pacienti doživeli to obdobje bivanja v bolnišnici prav travmatično. Razlog za to je nasprotje med tehnizirano rutinsko vsakdanjostjo bolnišničnega obrata in bivanjsko izpostavljenostjo in ranljivostjo pacientov.

Življenjske trajektorije so lahko različne, predvsem po operaciji lahko njihov potek pomeni vzpon do normalnega življenja, lahko pa stagnacija ali upad, ki pomenita nesprijaznjenje s stomo. Ključno v vsem dogajanju je doživljanje poškodovanega telesa, za katerega so značilni pretresenost zaradi drugačne podobe telesa, nemoč zaradi nehotnega izločanja, strah pred osramotitvijo zaradi blatenja, motena samopodoba in zavest o drugačnosti.

Nujnost skrbi za stomo prispeva k vrnitvi v vsakdanje življenje, saj je to povezano z učenjem

tehnik nege in skrbi za prehrano in dnevni ritem. Tako pride do prehoda iz usodnostne na pragmatično raven razmišljanja in ravnanja, od objokovanja k ukrepanju. Ta prehod je lahko tudi stvar zavestne odločitve. Proces učenja in postopnega sprijaznenja ni enostaven in se srečuje s težavami. Pri tem zaznamo dve značilnosti odnosa pacientov do njihovega položaja: prva je ambivalentno vrednotenje (hvaležnost za podarjeno življenje in razočaranje zaradi prizadetosti), druga pa različna stopnja sprijaznenosti z življenjem s stomo. Končni izid procesa obnavljanja življenja se izrazi v takem pogledu človeka na svoje življenje, ki vključuje življenje s prizadetostjo v prihodnosti. Pri naših subjektih je to doseženo v različni meri, od popolne sprijaznenosti in polnega življenja prek delne sprijaznenosti do nesprijaznenosti, ki jo spremlja depresija.

Vsakanje življenje ljudi s stomo se lahko popolnoma »normalizira«, lahko pa ga spremlja neprestana skrb za dogajanje, povezano s stomo, za prehrano in odvajanje; spremljajo ga različne omejitve. Nekateri »stomisti« so polno zaposleni, drugi s krajšim delovnim časom, tretji so upokojeni. Naleteli pa smo tudi na primer, ko so človeka zaradi težav, povezanih s stomo, odpustili iz službe. Tudi v gmotnem položaju so razlike med sogovorniki. Je pa očitno, da je lahko z boleznijo in zmanjšano delovno zmožnostjo povezano tudi poslabšanje gmotnega položaja.

Zelo pomembna je pri prilagajanju na novo telesno podobo socialna podpora partnerja, svojcev, prijateljev, zlasti pa sotrpinov, povezanih v društvu za samopomoč.

TIPOLOGIJA

V drugem delu naše analize smo poskušali oblikovati tipologijo življenjskih zgodb, tako da bi najprej postavili osnovne dimenzije tipologije in jih nato kombinirali. Dimenziji, ki sta se nam vsilili, sta *odpornost in sprijaznenost*. Odpornost označuje osebnostno značilnost oziroma celoto osebnost-v-okolju, ki poleg osebnostnih lastnosti vključuje tudi podporno kapaciteto okolja. Na odpornost smo sklepali zlasti iz opisov položaja in dogajanja *pred* operacijo. Sogovornika, ki se je opisoval kot zdravega, trmastega, »nikoli se nisem smilil samemu sebi« in podobno, smo imeli za odpornega. Sogovornico, ki jo že od mladosti naprej spremlja bolezen, smo razvrstili med ne-

odporne. Sprijaznenost označuje prilagoditev na stomo. Sogovornika, ki pravi, da »zaradi stome ni nič manj vreden ali sposoben kot drugi« in da živi »srečno družinsko življenje«, smo razvrstili med sprijaznjene. Sogovornico, ki pravi, da ji stoma pomeni oviro pri navezovanju stikov in ki ima še bojzani v zvezi s telesno podobo, smo uvrstili med nesprijaznjene. Tako smo dobili naslednjo tipologijo:

Tip A: ODPORNOST – SPRIJAZNJENOST. Izrazit primer tega tipa je moški, ki pravi, da se nikoli ni smilil samemu sebi, ki je po operaciji živel nadpovprečno delovno in aktivno in pravi, da živi sedaj srečno v krogu družine.

Tip B: NEODPORNOST – SPRIJAZNJENOST. Ta tip ilustrira ženska, ki pravi, da ji je življenje zaznamovala smrt sina, ko je bil še otrok, in je zato neprestano živela v strahu pred rakom. Vendar pa se je po operaciji dokaj uspešno prilagodila na stomo in se sprijaznila z življenjem.

Tip C: ODPORNOST – NESPRIJAZNJENOST. Med našimi primeri nismo našli nikogar, ki bi ustrezal temu tipu.

Tip D: NEODPORNOST – NESPRIJAZNJENOST. Ta tip ilustrira ženska, ki se ji je že zgodaj začela razvijati bolezen in jo je zelo izčrpala. Sedaj pa pravi, da se ničesar ne veseli, nikamor ne želi, ima veliko težav in bojzani, povezanih z urejanjem stome, in je večkrat v duševni stiski.

Našo pozornost vzbuja dejstvo, da so bolniki zelo različno prilagojeni na svoje stanje, čeprav so prestali podobno operacijo in imajo objektivno enako urejen izvod.

Ta velika variabilnost nakazuje potrebo po psihosocialni oskrbi pacientov, ki se z izgubo, spremenjeno telesno podobo in družbenim vrednotenjem ne morejo sprijazniti.

SKLEPI

Namen raziskave je bil osvetliti doživljanje bolnikov, ki jim je bila napravljena kolostomija in ki se prilagajajo na njeno posledico, to je, stomo, izvod črevesa na trebuhu. Izvod je sicer primerno zavarovan in ob sedanjih izpopolnjenih pripomočkih bolnikovo stanje neopozorjenemu ni opazno. Za bolnika pa je operacija in postoperativno stanje in dogajanje huda ne le telesna, temveč tudi psihosocialna obremenitev, ki jo lahko doživi kot življenjsko krizo. Pomen stome v življenju bolnika je lahko zelo različen. Nekateri se s stomo sprijaz-

nijo in živijo polno, delovno in družabno življenje. Pri drugih pa je proces prilagajanja na novo stanje dolgotrajen in boleč in se ne konča s sprjaznjenjem z življenjem s stomo. To kaže na potrebo po psihosocialni pomoči tem bolnikom.

Analično shemo raziskave smo oprli na teorijo Juliet Corbin in Anselma Straussa o urejanju kronične bolezni v domačem okolju in na kategorije te teorije. Pokazalo se je, da smo lahko empirično gradivo razporedili tako po širših področjih kot po podpodročjih njune sheme. S pojmi, kot so faze pojavljanja in diagnosticiranja bolezni, trajektorije bolezni, doživljanje poškodovanega telesa, obnavljanje življenja, vsakdanje življenje s prizadetostjo in sodelovanje s partnerjem pri urejanju življenja, smo lahko opisali doživljanje sogovornikov. Res pa je, da ta ali podobna področja zajemajo tudi sheme drugih avtorjev in taka kategorizacija ni kakšen poseben izum Corbinove in Straussa. Koristni so bili pojmi, kot so diagno-

stična negotovost, pogajanje za diagnozo, dopolnjevanje diagnoze, pretresenost in nekateri drugi.

Motila nas je za naše navade pretirana »akademski« izumetničenost nekaterih izrazov, ki smo jih povzeli in tudi uporabili – trajektorija, projekcija trajektorije, shema trajektorije – namesto bolj običajnih, ki bi prav tako ustrezno izrazili vsebino teh pojmov, na primer psihosocialna krivulja bolezni, predvidevanje poteka bolezni, načrt urejanja življenja z boleznijo. Podobno velja za uporabo besede »biografski«, ki označuje misel, da upoštevamo celoto življenja. A to so bolj terminološka vprašanja. V splošnem lahko rečemo, da je bila prevzeta analitična shema koristna in da smo z njo lahko zajeli vse vidike empiričnega gradiva.

Tako smo dobili dober vpogled v doživljanje bolnikov s stomo, vpogled, ki je lahko podlaga za načrtovanje psihosocialnega dela z njimi.

OPOMBE

¹ Sanja Kaube je v okviru svoje seminarske naloge pri predmetu Raziskovalni seminar na Visoki šoli za socialno delo (nosilec B. Mesec) izvedla intervjuje s pacienti s stomo in jih preliminarno kodirala in analizirala. Blaž Mesec je napisal pregled teorije Corbinove in Straussa, ponovno kodiral in analiziral zapise intervjujev z vidika te teorije, oblikoval poskusno teorijo z upoštevanjem delov besedila seminarske naloge Sanje Kaube ter pripravil članek za objavo.

² Navedbe strani v tem razdelku se, če ni drugače navedeno, nanašajo na delo Corbin, Strauss 1988.

³ Avtorja jo imenujeta preddiagnostična faza, s čimer hočeta reči, da je to faza pred sporočitvijo diagnoze. V resnici je torej to faza diagnosticiranja ali diagnostična faza, ki se sklene s postavitvijo in sporočitvijo diagnoze.

⁴ Jezik avtorjev teorije se zdi precej izumetničen in akademsko pretenciozen. Uporabljata izraze, za katere se zdi, da hočejo po vsej sili zveneti strokovno. Medtem ko je to v angleščini verjetno še znosno ali celo zaželeno, je slovenščini tuje. Da ne bi preveč odstopala od originalnega besedila, tudi sami uporabljamo te izraze, ob njih pa tudi bolj razumljive in lepše slovenske. V nadaljnjem delu s to teorijo se bo morda oblikovalo ustrezno slovensko izrazje.

LITERATURA

- CORBIN, J. M., A. STRAUSS (1988), *Unending Work and Care: Managing Chronic Illness at Home*. San Francisco, London: Jossey-Bass Publishers.
- KLEMENC, D. (1996), *Živeti s stomo*. Ljubljana: Zveza paraplegikov. Program Zveze invalidskih društev ILCO Slovenije; Maribor: Zveza invalidskih društev ILCO Slovenije.
- MESEC, B. (1998), *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- SATLER, M. (1992), *Spremenjena telesna podoba*. Ljubljana: DZS.
- SMITH, T. (ur.) (1992), *Družinska zdravstvena enciklopedija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- STRITIH, B. (1993), *Normativi in standardi v socialnem varstvu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Vodič po pravicah invalidov* (1997). Ljubljana: Urad vlade Republike Slovenije za invalide.

Mateja Sedmak

AVTO/BIOGRAFSKI PRISTOP K PROUČEVANJU ETNIČNO MEŠANIH ZAKONSKIH ZVEZ

AVTO/BIOGRAFSKA PRIPOVED KOT OBLIKA KVALITATIVNEGA METODOLOŠKEGA PRIJEMA - KRATEK ZGODOVINSKI RAZVOJ IN OPREDELITEV

When ordinary people tell stories they are inventing culture.

M. M. McCall (1989: 47)

Avto/biografsko metodo uvrščamo med kvalitativne tehnike raziskovanja oziroma med »mehke« metodološke pristope, ki predstavljajo alternativo in dopolnilo že dolgo etabliranim pozitivističnim in kvantitativnim tehnikam raziskovanja. Uporaba avto/biografij je že vrsto let znana in lastna literarnim teorijam, etnološkim in antropološkim študijam, zgodovinski in sociološki disciplinarni prijem pa je njene raziskovalne zmožnosti začeli uporabljati razmeroma pozno. Avto/biografska metoda torej ni disciplinarno ekskluzivna, pač pa je učinkovit spoznavni instrument različnih usmeritev raziskovanja. Razlika v uporabi je zgolj na ravni poudarka raziskovalnega zanimanja: literarne teorije se osredotočajo na raven reprezentacij, psihoanaliza na subjektivne elemente, oralni zgodovinarji poudarjajo raven dejstev, sociologi pa se pri njeni uporabi usmerjajo na raven kulturnih in socialnih pomenov, »saj avto/biografije ne posedujejo zgolj in samo čiste resnice, temveč njeno interpretacijo, znotraj katere igrajo ključno vlogo družbena pričakovanja« (Preston 1987: 28).

Avto/biografije delimo na pisne in oralne, na delne zgodbe in celostne zgodovine posamičnih življenj, na individualne in skupinske, na avto/biografije znanih oseb in avto/biografije vsakdanjih ljudi. Szczeplanski (1981) definira avto/biografski dokument v najširšem pomenu besede kot »tekst, ki predpostavlja participacijo avtorja v

specifični družbeni situaciji ter njegovo osebno dožemanje dane situacije«. Za avto/biografski prijem sta potemtakem značilni subjektivnost in individualnost kot temeljna vira informacij.

Avto/biografske pripovedi delimo tudi na življenjske zgodbe in življenjske zgodovine. Medtem ko imajo pisne avto/biografije samo enega avtorja, nastane življenjska zgodba v oralni interakciji med dvema osebama, vir prejete informacije pa je samo pripovedovalec.

Življenjske zgodovine imajo za spoznavno superiornejše življenjskim zgodbam, saj poleg podatkov, pridobljenih v medosebni interakciji, vključujejo tudi informacije iz drugih virov, npr. pisma, uradne dokumente, pogovore s sorodniki in prijatelji, ki osebo poznajo in ki rabijo temu, da se dopolni in preveri resničnost »primarne« življenjske zgodbe. Za obe metodološki izpeljanki avto/biografskega prijema pa je značilno, da ne pokrivata in vključujeta vseh spektrov življenja proučevane osebe, temveč se zvečine posvečata zgolj nekaterim segmentom informantove izkušnje (Denzin 1981).

Metodo so v okviru sociološke znanosti v dvajsetih letih dvajsetega stoletja razvili pripadniki znamenite chicaške šole (Thomas, Znaniecki 1918-1921). Študije chicaške sociološke šole (1920-1930) so se gibale znotraj specifičnega teoretičnega ogrodja simboličnega interakcionizma, poleg tega pa so se s pomočjo kvalitativne avto/biografske metode osredotočale na specifične socialne procese, ki so se navezovali predvsem na vprašanja odklonosti (mladinsko prestopništvo, potepuštvo, kriminal itn.), množičnih gibanj in družbenih sprememb (sprememb v družbi in v singularnem življenju) (Bertaux 1981). V fazi konstituiranja in konsolidacije avto/biografske tehnike raziskovanja so pri življenjskih zgodbah/zgodovinah poudarjali povezanost med socialno

dinamiko in zgodovinskimi spremembami, med individualnimi in kolektivnimi praksami ter dejstvo, da ta metoda razume in analizira temeljni cilj sociološkega raziskovanja, družbene odnose in v družbene relacije vpete posameznike, bolje kot »klasični« pozitivizem (Elder, 1981).

Zanimanje za avto/biografsko raziskovanje se je nato poleglo, zvečan interes zanj se je pojavil zgolj v štiridesetih in nato v šestdesetih letih dvajsetega stoletja, ko so bile družbene spremembe globalnih razsežnosti še posebej očitne (Reiner 1996). V okviru družbenih ved je prevladal interes za kvantitativne tehnike raziskovanja zlasti zaradi prepričanja, da pozitivistična metodologija bolje kot kvalitativna odgovori na zahteve po raziskovalni reprezentativnosti, objektivnosti in merljivosti. Ponovni vzpon zanimanja doživi metoda na začetku osemdesetih let dvajsetega stoletja, o čemer priča XI. svetovni kongres sociologije v New Delhiju avgusta 1986, ko je bilo na temo omenjene metode predstavljenih več kot 40 tekstov (Bertaux 1987).

AVTO/BIOGRAFSKI PRISTOP K PROUČEVANJU ETNIČNO MEŠANIH ZAKONSKIH ZVEZ

Proučevanje etnično mešanih zakonov sodi v domeno (inter)disciplinarnih prizadevanj, ki k raziskovalnemu fenomenu pristopajo z različnih gledišč, pri tem pa opozarjajo na številne vidike tega kompleksnega družbenega pojava. V okviru sociološke znanosti in njenega konfrontiranja z medetničnimi zakonskimi zvezami¹, se kot posebej zanimiva kažeta dve ravni raziskovalnega zanimanja, individualna (interpersonalna) in skupinska.

Na individualni ravni se posvečamo lokaciji pomena etnično mešanega zakona za posameznika kot aktivnega akterja, vključenega v etnično heterogamni zakon², t. j., lokaciji subjektivnega doživljanja »doživljenjskega« soočanja dveh kulturnih in simbolnih svetov na mikro ravni vsakdanjega partnerskega in družinskega življenja. Raziskovalno soočenje s skupinsko ravni pa poudarja pomen etnične heterogamije za skupino, katere pripadnik je ta, ki je vključen v etnično mešan zakon, in naravo medskupinskih odnosov. Prav tako ne moremo zaobiti kompleksnih vprašanj, ki se nanašajo na odnos med posameznikom in njegovo primarno etnično skupino (različne vrste

in stopnje regulacije etnične homogamije in obstoj implicitnih in eksplicitnih poročnih pravil in sankcij, ki sledijo v primeru nekonformnega ravnanja, itn.).

Proučevanje fenomena medetničnih zakonskih zvez nas tako sooči s specifikami *mikro* (individualni/interpersonalni) in *makro* (skupinski/medskupinski) ravni in njuno dialektično povezanostjo.

V zgodovini raziskovalnega soočanja z etnično mešanimi zakoni prevladujejo študije makro ravni, t. j., raziskave (med)skupinskih odnosov (lokacija medskupinske socialne bližine/distance, proučevanje odnosov med manjšinami in večinskim prebivalstvom, med avtohtonimi in priseljeniški etnijami, mednacionalnih odnosov itn.), pri čemer prevladujejo kvantitativne tehnike raziskovanja s posebnim poudarkom na statističnih in demografskih prezentacijah »mešanih zakonov«. Tako zgodnejše kot tudi sodobnejše študije so povečini zaobšle individualno izkušnjo posameznika (zanimanje izkušnje vpletenih subjektov) ter se prvenstveno posvečale numerični naravi medzakonskih povezovanj (s poudarkom na redkosti mešanih zakonov) in funkcionalistični percepciji zakonske zveze, ki je veljala za akt medskupinske izmenjave žensk, za sredstvo vzpostavitve medskupinske povezanosti, konsolidacije, premirja, ali pa za vzrok manjšanja skupinske kohezivnosti, skupinske dezintegracije, asimilacije ali skupinskega izginotja. Sociološke študije, posvečene obravnavi etničnih vprašanj, pa hkrati kažejo evidenten primanjkljaj kvalitativnega raziskovanja fenomena etnično mešanih zakonskih zvez s posebnim poudarkom na (inter)personalni ravni (t. j., mikro ravni raziskovalnega zanimanja).

Če izhajamo iz predpostavke, da so etnično mešane zakonske zveze specifična oblika interpersonalnega medkulturnega soočanja na mikro ravni vsakdanjega partnerskega in družinskega življenja, se kot raziskovalno zanimivi pokažejo intimni, medosebni in medpartnerski odnosi, subtilna družinska mikroklima in raznolike prakse vsakdanjega življenja. Posebnega pomena se tako izkažejo npr. lokacija stopnje zadovoljstva z življenjem v etnično mešanem zakonu in subjektivne avtopercepcije in prezentacije te izkušnje. Za zajetje te ravni raziskovalnih podatkov pa se kot posebej primeren pokaže metodološki pristop avto/biografij.

Primernost in prednost rabe avto/biografskega instrumenta pri proučevanju subtilnih,

intimnih interpersonalnih odnosov, ki odlikujejo etnično mešane zakone, lahko ponazorimo prav s temeljnimi značilnostmi/prednostmi te narativne tehnike raziskovanja, med katerimi lahko kot najpomembnejše navedemo celovitost, zgodovinskost in kontekstualno naravnost, subjektivnost in upoštevanje posameznikove samopercepcije, fleksibilnost in sposobnost lokacije različnih ravni podatkov. Tako zastavljeni poudarki so se formirali kot nasprotje redukcionizmu, atomistični naravnosti, »objektivizmu« in statičnim tendencam »tradicionalnih« kvantitativnih teoretskih in metodoloških prijemov, ki temeljijo na ideji o vrednostno nevtralnem raziskovanju in na analizi vzročnih relacij med (pogosto od celote in konteksta) izoliranimi spremenljivkami.

Celovitost oz. holistična naravnost avto/biografske metode je ena temeljnih značilnosti, ki kvalitativno raziskovanje v splošnem razlikuje od kvantitativnega proučevanja posamičnih entitet. Pri slednjem je raziskovalčeva pozornost usmerjena pretežno na merjenje povezav in odnosov med posameznimi od celote in konteksta izoliranimi spremenljivkami, pri čemer je pogosto zane marjena povezanost proučevanih segmentov s kontekstualno celoto. Holizem avto/biografij pa predvideva, da se spoznanja in ugotovitve o posamičnih proučevanih pojavih ali vidikih povežejo v smiselno celoto in jih evalviramo skoz spekter širšega družbenega, političnega, ekonomskega itd. konteksta (Mesec 1998).

Zgodovinskost in kontekstualnost sta značilnosti, ki se tesno navezujeta na navedeno celovitost in omogočata upoštevanje družbeno-zgodovinskega konteksta, v katerem se nahaja subjekt proučevanja. Vsaka enota proučevanja oz. posameznik je neločljivo povezan s svojim neposrednim okoljem. Prav to »vsakodnevno« okolje je posameznikov primarni družbeni kontekst in neupoštevanje te dimenzije bi samemu raziskovalnemu aktu onemogočilo dostop do celovite informacije in poglobljenega razumevanja proučevanega fenomena. Kontekstualna naravnost avto/biografij tako omogoči vključitev pomembnih drugih, lokalnih skupnosti, ekonomsko-političnih situacij itn. v raziskovalni in analitični akt. Poleg tega pa vključitev in upoštevanje časovne dimenzije (t. j., zgodovinskosti) omogoča razumevanje procesne naravnosti in spreminjajoče se narave družbenih dejstev (Bertaux 1981; De Camargo 1981).

Kontekstualna in procesna naravnost avto/biografske metode v okviru proučevanja etnično

mešanih zakonskih zvez tako omogočita pridobitev relevantnih informacij o primarni socialni mreži, ki obdaja etnično mešan par, o odzivu razširjene družine in sorodniškega sistema na sklenitev etnično heterogamne zveze, o prisotnosti etničnih stereotipov in predsodkov v širši družbi in o obstoju potencialnih nacionalizmov in etnične nestrpnosti; časovna, zgodovinska dimenzija pa nam omogoči vpogled v spremembe partnerskega in družinskega življenja in povezanost teh sprememb z eksternimi okoliščinami družbenega življenja.

Vprašanje *subjektivnosti* se pri obravnavi avto/biografske metode kaže kot osrednje. Če »subjektivnost« pozitivistična teoretska struja percipira kot neprimerno vpletanje individualnih emocionalnih stanj in interpretacij v sicer objektivni in vrednostno nevtralni epistemološki akt, jo zagovorniki »mehkega« raziskovalnega pristopa uvrščajo med pozitivne lastnosti znanstvenega raziskovanja. Namreč, če izhajamo iz predpostavke, da je osrednji cilj sociološkega raziskovanja razumeti in analizirati družbene odnose, ki so rezultat interpersonalnih stikov, moramo v procesu definiranja subjektivnosti/objektivnosti upoštevati dejstvo prisotnosti subjekta v procesu proučevanja. Kar predpostavlja, da »opazovani posameznik ni zgolj pasiven subjekt opazovanja, temveč je v opazovani proces aktivno vključen, saj nenehno spreminja svoje vedenje glede na vedenje opazovalca« (Ferraroti 1981: 20). V skladu z avtorjevim prepričanjem naj bi bila zato kakršna koli predpostavka o objektivnosti metodološkega spoznanja nemogoča.

Poleg tega pa družbena stvarnost kot predmet družboslovnega raziskovanja ni zgolj objektivno dejstvo, ki je dana in obstaja neodvisno od posameznikov, ki jo konstituirajo. Zagovorniki avto/biografske, kvalitativne metodologije poudarjajo prav to dejstvo, poleg njega pa tudi družbeno konstrukcijo realnosti in vprašanje družbene izkušnje in pomena, ki ji je pripisan.

Aktivna vključenost subjekta v spoznavni proces omogoči dostop do privilegiranih dimenzij človeške realnosti, ki jih ni mogoče doseči z drugimi prijemi; to so npr. informacije o življenjskih izkušnjah, individualnih izbirah, zavestnih akcijah in njihovih interpretacijah (Burgos 1989). Avto/biografije so se izkazale za še posebno učinkovit instrument pri raziskovanju pomenov, ki obkrožajo vsakdanje izkušnje; pomeni in človeške interpretacije sebe, svoje pozicije in družbene realnosti

pa so pravzaprav srž sociološkega zanimanja.

V procesu zbiranja avto/biografij se kot ključni izkaže informant, subjekt pripovedovanja. Avto/biografska metoda kot osrednji vir informacij poudari informanta – posameznika z ekskluzivno izkušnjo življenja v etnično mešanem zakonu. Saj lahko le lastnik te neposredne izkušnje in iz nje izviraajočega vednosti posreduje tako izčrpno, celovito in neposredno informacijo o fenomenu raziskovalnega zanimanja (o medetničnih zakonih), ki bi brez aktivne vključenosti subjekta v raziskovalni in spoznavni akt ostala skrita in neupoštevana.

Fleksibilna naravnost avto/biografske ekspresije nakazuje, da se v toku raziskovalnega procesa soočamo tako s pričakovanim kot nepričakovanim (Thompson 1981). Če so kvantitativne metode imobilizirane z zastavljeno strukturo (vprašanja determinirajo na začetku zastavljene hipoteze), nas avto/biografski prijem sooči s procesom nenehnega testiranja in reformuliranja hipotez. Pridobljene ugotovitve namreč pripeljejo k novim teorijam in novim vprašanjem, pri čemer se obračamo tako na stare kot nove informante, s pomočjo katerih preverjamo in dopolnjujemo resničnost pridobljenega vedenja. Fleksibilnost avto/biografskega prijema se odraža v ciklični naravi raziskovanja, pri čemer se preverjanje in reformuliranje hipotez konča, ko dosežemo sociološko vednost, ki je »hkrati teoretska in izvira iz družbene realnosti« (Thompson 1981). Ta lastnost uvršča avto/biografske študije na raven t. i. »grounded theory«. Kljub skrbno zastavljenim teoretskim in hipotetičnim vodilom, s katerimi pristopimo k predmetu proučevanja, se pri aplikaciji avto/biografske metode pri proučevanju etnično mešanih zakonskih zvez soočimo z ugotovitvijo, da nas sami informati presenetijo s številnimi vprašanji, dilemami in problemi, ki jih kot raziskovalci nismo predvideli. Fleksibilna avto/biografska pripoved nam tako sama po sebi ponudi odgovore, ki jih raziskovalčeva sociološka imaginacija ni mogla oz. znala napovedati, in s tem razširi potrebno vednost o raziskovalnem problemu.

Zaradi pomena, ki ga avto/biografije pripisujejo človeški samo-interpretaciji in samo-percepciji, ter zaradi temeljne značilnosti, postaviti informanta ter njegovo pripoved v pozicijo, ki je dojeta kot superiornejša predhodno začrtanim hipotezam in smernicam raziskovanja, se je ta metoda izkazala kot še posebej primerna, da zajame izkušnjo »depriviligiranih« segmentov prebival-

stva in t. i. »molčečih« (*previously silent*) skupin (Stanley, 1992), (Evans, 1993). Metodološki prijem avto/biografij tako omogoči in spodbudi *izrazno moč rasnih, seksualnih, etničnih marginaliziranih in stigmatiziranih skupin*. Zaradi te značilnosti pa se je izkazal kot posebno učinkovit tudi pri raziskovanju družinske (moralne in vrednostne) mikroklime in subtilnih interpersonalnih odnosov v primarnih družbenih skupinah (Thompson 1981).

Prevladujoči del zgodovine proučevanja etnično mešanih zakonskih zvez je prevladovalo prepričanje o nenaravnosti, odklonskosti, celo patološkosti zakonskih povezovanj, ki so kršila bolj ali manj eksplicitno izražena eksogamna in endogamna pravila (Merton 1941; Gordon 1964). Omenjena »zgodovinska popotnica« in (pre)pogosta prisotnost etničnih predsodkov in nacionalizmov v konkretnih družbenih okoljih se odražata v bolj ali manj marginalnem statusu etnično mešanih zakonov. Posledica tega je na eni strani precejšnja nezaupljivost posameznikov, ki živijo v etnično heterogamnih zakonih, do »raziskovalnega vdora« v intimni družinski svet in na drugi strani (simbolno in realno) majhna družbena in izrazna moč etnično mešanih parov. Avto/biografski prijem s svojo narativno naravnostjo ustvari primeren prostor, v katerem lahko sicer »zamolčan« posameznik izrazi tiste elemente rekonstrukcije lastne zgodbe, ki jih percipira sam kot relevantne, travmatične ali zanimive.

Nenazadnje raba avto/biografij kot metodološki raziskovalni prijem omogoča zajetje *različnih ravni podatkov*, tako socialno-psiholoških in subjektivnih kot družbeno-zgodovinskih in socialne reportaže.

Raba avto/biografske metode pri proučevanju etnično mešanih zakonskih zvez tako omogoči, da poleg lokacije »objektivnih« (pogosto med seboj nepovezanih in od konteksta izoliranih) podatkov, zbranih s pomočjo demografskih statistik in (najpogosteje uporabljenega) kvantitativnega instrumenta anketiranja, prejmemo tudi kvalitativne in »dopolnilne« informacije, podatke, ki celoviteje in bolj poglobljeno predstavijo subjekt raziskovalnega zanimanja. Aplikacija avto/biografskih pripovedi namreč omogoči učinkovito kolekcijo subjektivnih prezentacij, videnj in interpretacij, pa tudi lokacijo različnih emocionalnih stanj in subtilnih medpartnerskih odnosov. Konkretneje, avto/biografska pripoved informanta, lastnika ekskluzivne izkušnje življenja v etnično

mešanem zakonu, poleg celostne zgodbe o subjektu pripovedovanja (kronološka predstavitev poročne skupnosti, lokacija stopnje zadovoljstva z življenjem v etnično mešanem zakonu, lokacija posameznikovih pričakovanj, želja in konfliktnih partnerskih in družinskih situacij itn.) vedno vključuje tudi zgodbe o pomembnih drugih, s katerimi informat vstopa v bolj ali manj trajne in poglobljene interpersonalne odnose (npr. pripoved o odzivu družine in širše sorodniške mreže na sklenitev etnično heterogamnega zakona, lokacija prisotnosti skupinskih etničnih predsodkov in stereotipov itn.), in o širšem družbenem, političnem in zgodovinskem kontekstu (splošna družbena klima, prisotnost nacionalizmov, ksenofobije, vpliv trenutne politične situacije itn.). Z rabo avto/biografske pripovedi tako lažje in učinkoviteje zajamemo kompleksno naravo proučevanega pojava (etnično mešanih zakonskih zvez), pri čemer sama narava uporabljenega metodološkega instrumenta omogoči vključitev in upoštevanje različnih elementov in okoliščin, ki so posredno oz. neposredno pomembne za poglobljeno razumevanje in analizo fenomena medetničnih zakonov.

SLABOSTI IN OMEJITVE

Kot vsak metodološki instrument tudi avto/biografski prijem zaznamujejo določene slabosti oz. spoznavno-metodološke omejitve. Kot temeljne se pri kolekciji avto/biografskih pripovedi z metodološkega vidika tako izkažejo subjektivnost, reprezentativnost in posploševanje.

SUBJEKTIVNOST

Vprašanje subjektivnosti avto/biografske metode zaobjema dve dilemi, in sicer subjektivnost osebe, ki zgodbo beleži in interpretira (vpletenost in vpliv izpraševalca), in subjektivnost informata, pripovedovalca avto/biografske zgodbe.

Vprašanje *izpraševalčeve vpletenosti* v avto/biografsko pripoved je upravičeno, saj sam proces zbiranja empiričnih podatkov z rabo avto/biografske metode poteka v obliki interpersonalnega odnosa in simbolične interakcije med informatom in izpraševalcem. Težko je namreč locirati, ali je podana zgodba zgolj reakcija na želje in pričakovanja izpraševalca ali realna subjektivna

predstavitev informantove resnice. Zagovorniki avto/biografskega pristopa tako poudarjajo, da komunikacija med vključenima subjektoma interakcijskega procesa ni uspešna v primeru, ko komunikacija temelji na enakopravni osnovi, temveč ko pripovedovalec »nadvlada« poslušalca, »ko ujame njegovo pozornost, nevtralizira njegovo voljo, zbudi njegovo željo, da zve več, kot bi dovoljevala logika zgodbe sama po sebi« (Burgos 1983: 33). Že s tem ko pripovedovalec samostojno in neodvisno od pričakovanj in želja poslušalca odloči, na kateri točki svojega življenja bo začel svojo pripoved, poda pripovedi sami in dogodku, ki ga vključuje, določen pomen.

Interpretativno usmerjeni raziskovalci pogosto poudarijo »temeljno zmoto« pozitivističnega pristopa, ki temelji na prepričanju o popolni vrednostni nevtralnosti spoznavno-metodološkega postopka, ki jo je mogoče doseči s pomočjo operacionaliziranih in metodološko izpiljenih tehnik, ki pripeljejo raziskovalca do objektivnih podatkov o družbeni stvarnosti. Temeljna predpostavka tovrstnega prepričanja predvideva popolno izključnost in nevpletenost raziskovalca, njegove subjektivne pozicije, vrednot in prepričanj. Na nepriemernost takih pričakovanj pa je že v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja opozoril feministični teoretski tok, ki je poudaril pomen družbene, spolne, etnične itn. pozicije raziskovalca, ki aktivno vpliva na sam raziskovalni postopek in njegove rezultate (Miles 1997).

Dilema subjektivnosti, ki se nanaša na *pripovedovalca* zgodbe oz. *informatorja*, opozarja na vprašanje resnice oz. resničnosti povedanega. Vsaka avto/biografska zgodba je namreč subjektivna: informat, ki je neposredno vpleten v dogajanje, lahko poudari dogodke, ki se mu zdijo pomembni, in zamolči druge (namerno prikrivanje »družinskih sramot« ali nenamerno zamolčanje dogodkov, ki se mu ne zdijo dovolj pomembni). Pripovedovanje življenjske zgodbe vedno vključuje aktivacijo spomina. Avto/biografska zgodba je tako *spominska konstrukcija dogodkov*, ki so se zgodili v določenem časovnem obdobju v preteklosti. Poleg tega pa je podana zgodba podvržena *ex-post interpretaciji*: spominska konstrukcija dogodkov vedno vključuje tudi elemente rekonstrukcije, vrednotenja in vključevanja pomen-skosti in interpretacije. Avto/biografska zgodba namreč daje informacijo o tem, »kako subjekt tematizira in konstruira lastno biografijo (v dani situaciji) in s tem hkrati reafirmira (ali celo

konstituira) svojo identiteto in prihodnje akcije« (Kohli 1981: 70).

Če želimo, da je uporaba avto/biografske metode sploh smiselna, pa moramo vendarle izhajati iz predpostavke, da pripoved/življenjska zgodba vsebuje vsaj nekaj resnice, da torej obstaja vsaj nekakšna povezava med avto/biografsko konstrukcijo in dogodkom, na katerega se nanaša. Da bi se čim bolj približali kriteriju verodostojnosti in resnice, poleg osnovnega informanta v raziskavo vključimo tudi druge informante in izkoristimo tudi druge vire informacij (pisni zgodovinski dokumenti itn.), da bi preverili in potrdili veljavnost prejete naracije.

REPREZENTATIVNOST IN POSPLOŠEVANJE

Eden izmed načinov, kako zagotoviti reprezentativnost avto/biografske raziskave, je uporaba »procesa zasičenosti« (*saturation process*). Na uporabo procesa zasičenosti sta v svoji desetletni avto/biografski študiji pekarstva v Franciji opozorila zakonca Bertaux, pri čemer sta, kar se tiče vprašanj reprezentativnosti in veljavnosti vzorca, poudarila spoznanje, da sta med svojim raziskovalnim delom zaobšla tradicionalni princip vzorčenja in reprezentativnosti. V raziskavi sta, če povzamemo njune besede, »ugotovila, da vsaka nova življenjska zgodba potrjuje, kar je pokazala predhodna« (Bertaux, Bertaux-Wiame 1981: 187). Avtorja na podlagi avto/biografske empirične študije skleneta, da je posamična življenjska zgodba zgolj posamična in da bi bilo neprimerno posploševati na njenih osnovah. Toda številne življenjske zgodovine, vzete iz istega seta sociokulturnih relacij, podpirajo druga drugo in sestavljajo močne in relevantne dokaze. S tem sta povzela temelj in bistvo procesa zasičenosti – med raziskovalnim procesom se gibljemo od ene življenjske zgodbe k drugi, dokler ne opazimo, da se začnajo določena dognanja ponavljati, in ko pridemo do točke, da vsaka naslednja zgodba potrdi predhodno, se soočimo s procesom zasičenosti.

Dilemo reprezentativnosti lahko zaobidemo tudi na način, na katerega je v svoji empirični študiji opozoril Andorka (1992), namreč s »pozitivnim obteževanjem«. Avtor je v raziskovalni projekt o mobilnosti vključil skupino študentov

sociologije, ki jo je nato dopolnil z vzorcem iz specifičnega socialnega okolja, v katerem so bile možnosti za socialno mobilnost tako majhne, da v vzorcu ni bilo niti enega študenta.

Če pa imamo dovolj sredstev, lahko izberemo naključen vzorec, ki je reprezentativen za vso državo, kot je storil Thompson (1981). Iz Britanskega reprezentativnega anketnega vzorca je izbral 100 družin in s tem ustregel »tradicionalnim« pogojem reprezentativnosti in posploševanja.

Pri aplikaciji avto/biografske metode ne smemo spregledati, da je metoda uporabna in zasnovana zlasti kot študija primera, kar spremeni tradicionalni pogled na možnost posploševanja. Obravnavan metodološki prijem tako ni prvenstveno namenjen samoumevni generalizaciji rezultatov; njegov cilj in prvenstvena namembnost sta odkrivanje specifičnih procesov in pojavov v posameznih, konkretnih (družinskih) okoljih, kar pa ne pomeni, da med podobnimi družinskimi okolji in sociokulturnimi relacijami ne moremo potegniti vzporednic.

SKLEP

Avto/biografska metodologija se zaradi svoje fleksibilne naravnosti, holistične, procesne in kontekstualne usmerjenosti ter sposobnosti zajetja subjektivnih videnj, prezentacij in interpretacij kaže kot še posebej primeren spoznavno-metodološki instrument proučevanja intimnih in subtilnih medosebnih odnosov v partnerskem in družinskem življenju etnično mešanega para. Da bi zaobšli temeljne slabosti oz. pomanjkljivosti te kvalitativne tehnike raziskovanja, je (kot v vseh sorodnih primerih) primerna kombinacija kvalitativnega in kvantitativnega prijema. Z aplikacijo kvantitativne metode anketiranja lahko tako zajamemo kar se da »objektivne« podatke in analiziramo vzročne relacije med posameznimi variablami (npr. lokacija stopnje jezikovnega pluralizma v etnično mešani družini) na čim večjem vzorcu, s čimer postane mogoča vsaj delna generalizacija pridobljenih rezultatov. Tako pridobljeno bazo »trdnih« podatkov pa dopolnimo s poglobljenimi avto/biografijami, ki omogočijo dostop do celovitejših in kontekstualnih informacij o predmetu proučevanja.

¹ Termin *intermarriage* opredeljuje vse tiste v zakonu združene posameznike, »katerih religiozna, rasna ali etnična ozadja so bila oziroma so različna bodisi pred poroko ali po njej« (Gordon 1964: 1). Nekateri ga nadomeščajo z »mešano zakonsko zvezo«, kamor vključujejo lingvistično, religiozno, nacionalno, rasno in/ali etnično različnost vključenih partnerjev. V primeru mešanih zakonskih zvez, pri katerih želimo kot signifikantnega poudariti element narodne pripadnosti, govorimo o narodnostno, etnično ali kulturno mešanih zakonskih zvezah oz. o interkulturnih ali medetničnih zakonskih zvezah.

² Termin homogamija, ki opredeljuje tip zakonske zveze med partnerjema podobnih karakteristik, je sestavljanka besed *homo* (isti) in *gamos* (zakon). S terminom heterogamija pa označujemo tiste vrste zakonskih zvez, ki prestopijo rasno, religiozno in/ali kulturno začrtane meje skupin in potemtakem predstavljajo mešane zakonske zveze.

LITERATURA

- R. ANDORKA (1992), Social Mobility in Hungary since the Second World War: What life histories add to the information gained from survey data. V: *Sociological Uses of Life Stories and Family Genealogies: International Workshop, 17-23 August 1992*. Latky: Institute for Sociology, Slovak Academy of Sciences (1-35).
- B. AUGUSTIN (1989), *Marriage across frontiers*. Bristol Great Britain: WBC Print Ltd.
- M. L. BARRON (1951), Research on Intermarriage: A survey of accomplishments and prospects. *The American Journal of Sociology*, LVII, 3: 249-255.
- D. BERTAUX (1981), *Biography and Society The Life History Approach in the Social Sciences*. Beverly Hills: Sage.
- (1992), Social Genealogies Commented and Compared: An instrument for observing social mobility processes in the »longue duree«. V: *Sociological Uses of Life Stories and Family Genealogies: International Workshop, 17-23 August 1992*. Latky: Institute for Sociology, Slovak Academy of Sciences (36-53).
- D. BERTAUX, I. BERTAUX-WIAME (1981), Life Stories in the Baker's Trade. V: D. BERTAUX (ur.), *Biography and Society: The life history approach in the social sciences*. Beverly Hills: Sage (169-190).
- I. BERTAUX-WIAME (1981), The Life-History Approach to the Study of Internal Migration. V: D. BERTAUX (ur.), *Biography and Society: The life history approach in the social sciences*. Beverly Hills: Sage (249-266).
- R. BREGER, R. HILL (1998), Introducing Mixed Marriages. V: R. BREGER, R. HILL (ur.), *Cross-Cultural Marriage*. Oxford, New York: Berg (1-32).
- H. G. BROSE (1989), Coping with Instability: The emergence of new biographical patterns. *Life Stories/recits de vie*, 5: 3-25.
- M. BURGOS (1989), Life Stories, Narrativity, and the Search for the Self. *Life Stories/recits de vie*, 5: 29-38.
- M. CATANI (1981), Social-Life History as Ritualized Oral Exchange. V: D. BERTAUX (ur.), *Biography and Society: The life history approach in the social sciences*. Beverly Hills: Sage (211-222).
- G. A. CRETZER (1990), Intermarriage Between »White« Britons and Immigrants from the New Commonwealth and Pakistan. *Journal of Comparative Family Studies (Special Issue: Intermarriage)*, XXI, 2: 227-238.
- A. DE CAMARGO (1981), The Actor and the System: Trajectory of the Brazilian political elites. V: D. BERTAUX (ur.), *Biography and Society: The life history approach in the social sciences*. Beverly Hills: Sage (191-202).
- C. DELCROIX, A. GUYAUX, E. RODRIQUES (1989), Le mariage mixte comme rencontre de deux cultures. *Life Stories/recits de vie*, 5: 49-63.
- N. K. DENZIN (1978), *The Research Act*. New York: McGraw Hill.
- (1981), The Interactionist Study of Social Organization: A note on method. V: D. BERTAUX (ur.), *Biography and Society: The life history approach in the social sciences*. Beverly Hills: Sage (149-168).
- N. K. DENZIN, Y. S. LINCOLN (1998), *Strategies of Qualitative Inquiry*. California, London, New Delhi: SAGE Publications.
- H. DONNAN (1990), Mixed Marriage in Comparative Perspective: Gender and power in Northern Ireland and Pakistan. *Journal of Comparative Family Studies (Special Issue: Intermarriage)*, XXI, 2: 207-225.
- J. DRACHSLER (1921), *Intermarriage in New York City*. New York: Faculty of Political Science of Columbia

University.

- G. ELDER (1981), History and the Life Course. V: D. BERTAUX (ur.), *Biography and Society: The life history approach in the social sciences*. Beverly Hills: Sage (77-115).
- F. FERRAROTTI (1981), On the Autonomy of the Biographical Method. V: D. BERTAUX (ur.), *Biography and Society: The life history approach in the social sciences*. Beverly Hills: Sage (19-28).
- I. GORDON (1964), *Intermarriage: Interfaith, Interracial, Interethnic*. Boston: Beacon Press.
- B. HOLLINGSHEAD (1950), Cultural Factors in the Selection of Marriage Mates. *American Sociological Review*, 15, oktober: 619-627.
- M. HUTTER (1990), Introduction. *Journal of Comparative Family Studies (Special Issue: Intermarriage)*, XXI, 2: 143-150.
- M. KANDIDO-JAKŠIĆ (1999), Ethnically-Mixed Marriages and Social Distance Towards Members of Some Ex-Yugoslav Nations. *Sociologija*, XLI, 2: 102-122.
- KINGSLEY (1941), Intermarriage in Caste Societies. *American Anthropologist*, let 43: 376-395.
- M. KOHLI (1981), Biography: Account, text, method. V: D. BERTAUX (ur.), *Biography and Society: The life history approach in the social sciences*. Beverly Hills: Sage (61-76).
- Z. KUSA (1992), Aspirations for Social Advance in Slovakia Peasant Families. V: *Sociological Uses of Life Stories and Family Genealogies (International Workshop, 17-23 Avgust 1992)*. Latky: Institute for Sociology, Slovak Academy of Sciences (35-62).
- M. M. MCCALL (1989), The Significance of Storytelling. *Life Stories/recits de vie*, 5: 39-48.
- R. K. MERTON (1941), Intermarriage and the Social Structure: Fact and theory. *Psychiatry*, 4: 361-374.
- B. MESEC (1998), *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- M. MILES (1997), Towards a Methodology for Feminist Research. V: M. HAMMERSLEY (ur.), *Social Research, Philosophy, Politics and Practise*. London, Newbury Park, New Delhi: SAGE, The Open University (64-82).
- A. MILIĆ, E. BERKOVIĆ, R. PETROVIĆ (1981), *Domaćinstvo, porodica i brak u Jugoslaviji*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- J. M. MORSE (1998), Designing Funded Qualitative Research. V: N. K. DENZIN, Y. S. LINCOLN (ur.), *Strategies of Qualitative Inquiry*. California, London, New Delhi: SAGE Publications (56-85).
- H. MUHSAM (1990), Social Distance and Asymmetry in Intermarriage Patterns. *Journal of Comparative family Studies*, XXI, 3: (307-324).
- M. A. PARKMAN, J. SAWYER (1967), Dimensions of Ethnic Intermarriage in Hawaii. *American Sociological Review* 32, 4: 593-607.
- Y. PEREZ, R. SCHRIFT (1978), Intermarriage and Interethnic Relations: A comparative study. *Ethnic and Racial Studies*, 1, 4: 428-451.
- R. PETROVIĆ (1986), Ethnically Mixed Marriages in Yugoslavia. V: *Sociologia: Journal of Sociology, Social Psychology and Social Anthropology (Special Issue Prepared for X. World Congress of Sociology New Delhi, 18-25th August, 1986)*. Beograd: Publication of the Yugoslav Sociological Association (229-239).
- J. A. PRESTON (1987), Millgirl Narratives: Representations of class and gender in nineteenth-century Lowell. *Life stories/recits de vie*, 3: 21-30.
- T. RENER (1996), Avto/biografije v sociologiji in v ženskih študijah. *Teorija in praksa*, 33, 5: 759-763.
- J. P. ROOS (1987), From Farm to Office: Family, self-confidence and the new middle class. *Life Stories/*

recits de vie, 3: 7-20.

- J. P. ROOS (1989), *The Text and the Life: An introduction to Martine Burgos's research. Life stories/recits de vie*, 5: 27-28.
- D. SILVERMAN (ur.) (1997), *Qualitative Research: Theory, method and practice*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- L. STANLEY (1996), O avto/biografijah v sociologiji. *Teorija in praksa*, 33, 5: 764-774.
- J. SZCZEPANSKI (1981), The Use of Autobiographies in Historical Social Psychology. V: D. BERTAUX (ur.), *Biography and Society: The life history approach in the social sciences*. Beverly Hills: Sage (225-234).
- I. ŠTRUKELJ (1986), *Mešani zakoni: Sociološke in socialno-psihološke razsežnosti narodne eksogamije in jezikovne heterogamije (Raziskovalno poročilo)*. Ljubljana: Inštitut za sociologijo.
- W. I. THOMAS, F. ZNANIECKI (1918-21), *The Polish Peasant in Europe and America: Monograph of an immigrant group*. Boston: The Gorham Press.
- P. THOMPSON (1981), Life Histories and the Analysis of Social Change. V: D. BERTAUX (ur.), *Biography and Society: The life history approach in the social sciences*. Beverly Hills: Sage (289-306).

Christopher Hall

PRIPOVED (NARACIJA) IN SOCIALNO DELO

NEKAJ O TEORII, ANALIZI IN PRAKSI

Pripovedništvo je prisotno v vsakem obdobju, na vsakem mestu in v vseh družbah; prične se z zgodovino človeštva. Nikdar in nikjer ni bilo ljudstva, ki ni pripovedovalo [...] Pripovedovanje je tu, kot življenje samo.

Roland Barthes (1982: 251-2)

UVOD

Zgodbe imajo veliko oblik in nalog. Lahko jih pripovedujemo, beremo in pišemo; pojavljajo se na slikarskih platnih, fotografijah in filmu; v plesu, glasbi, novicah in legendah. Lahko zabavajo, obveščajo ali moralizirajo. Skoz zgodbe se nekako uredi kompleksnost sveta; pripovedovanju zgodb lahko ljudje prisluhnejo in se odzovejo. Tudi v teoriji segajo študije pripovedništva od Aristotela do nekaterih najkompleksnejših oblik postmoderne analize (npr. Lyotard 1997). Literarna teorija, filozofija, lingvistika, zgodovina, sociologija, antropologija, psihoanaliza, psihologija - vse imajo svoje prijeme v pripovedništvu. Na pripovedništvu temeljijo novi prijemi v terapiji in svetovanju (White, Epson 1990) in medicini (Greenhalgh, Hurwitz 1999). Gubrium in Holstein (1998: 163) zapišeta: »Vedno bolj se učimo, da življenje prihaja v obliki zgodb,« in Currie (1998:2) pripomni: »Sploh ni pretiravanje, če rečemo, da so ljudje živali, ki pripovedujejo, 'homo fabulans' - pripovedovalci in interpreti pripovedi.«

Zakaj je torej socialno delo, ki je tako neločljivo povezano z govorjenjem in komunikacijo, tako počasno pri raziskovanju teoretskih in praktičnih možnosti pripovedovanja zgodb? Medicina je že zdavnaj sprejela, da je način, kako zdravnik pristopi k pacientu in kako pacient opiše

simptome, več kot le govorjenje, je sestavni del tega, kaj pomeni biti bolan in zdraviti (Mishler 1984). Študije šolskih razredov in sodnih dvoran pokažejo, da gre pri pripovedovanju zgodb za izvedbo dejanja in prepričevanje poslušalcev (Shuman 1986, Atkinson, Drew 1979). Celo znanost je bila analizirana kot nastop in izvedba v smislu pripovedovanja zgodb (Latour, Bastide 1986).

Kakor koli že, število raziskav, ki uporabljajo teorijo pripovedi pri študiju socialnega dela, zagotovo raste (Cedersund 1999, Hall 1997, Hall, Sarangi, Slembrouck 1997, Hyden 1997, Jokinen, Suoninen 1999, Pithouse, Atkinson 1998, Stenson 1993). V terapiji in družinskem svetovanju se je razvil pripovedni pristop, ki je do nedavnega le malo vplival na socialno delo (Parton, O'Byrne, v tisku), toda socialno delo je začelo prepoznavati tudi pomen diskurza in pripovedi (npr. Howe 1993, Payne 1996). V tem tekstu bom očrtal nekaj možnosti, ki jih teorije in metode pripovedništva in pripovedovanja zgodb dajejo praksi in proučevanju socialnega dela. Najprej se bom ozrl na vrsto prijemov k teoriji pripovedi, nato bom opisal nekaj ključnih konceptov analize pripovedi, na koncu se bom vprašal o načinih, kako je lahko koncept pripovedi uporaben v praksi.

KAJ JE ZGODBA ALI PRIPOVED?

Zgodba in pripoved (narracija) sta ponavadi obravnavani kot sinonima, in tudi v tem tekstu ju bom uporabljal menjaje. Besedi imata različna korena in iz tega izhajajoč tudi različne poudarke. White (1980: 5) pravi, da pomen besede narativen nakuže, da gre za tip pripovedovalca zgodb, ki je bolj več, izkušen:

Besede »narativen«, »naracija« in tako naprej so izpeljane iz korena v Sanskritu *gaa* (vedeti) skozi latinski *quarus* (moder, seznanjen, izkušen, iznajdljiv, vešč in tako naprej) in *narro* (poročati, pripovedovati).

Pripovedovalec je nekdo, ki mu zaupamo, da nas pelje skozi zgodbo in razlaga smisel dogodkov in ljudi, ki nastopajo v njih. Pripoved se povezuje z zgodovinskimi, še zlasti svetopisemskimi dogodki in kot taka naj bi podprla avtentičnost zgodovinskega, je »listina ali dokument, ki vsebuje izjave o tehtnih ali bistvenih dejstvih« (Novi Oxfordov zgoščeni slovar angleškega jezika, str. 1147).

Po drugi strani se zgodbe povezuje z zabavo in fikcijo. Zgodbo po navadi vidimo kot verzijo dogodka skozi oči neke določene osebe in je lahko pristranska, izmišljena ali celo laž. Zgodba govori o »resničnih, še pogostejše pa izmišljenih dogodkih, narejena je, da zabava poslušalce ali bralce, pravljica« (Novi Oxfordov zgoščeni slovar angleškega jezika, str. 1916).

Že na tem področju proučevanja čutimo napetost – zgodbe torej niso resnične, namenjene so zabavi, medtem ko so pripovedi resnične, povezane z ustreznim ekspertnim, izkustvenim znanjem. Kot bo postalo očitno pozneje v tem tekstu, to razlikovanje ni pretežno stvar filologije, ampak je za pripovedovalce zgodb, pripovedovalce pripovedi in njihove publike ključni problem. Je govorec pripovedovalec zgodb ali pripovedi? Pripoveduje resnico ali predvsem zabava? Je to sploh pomembno? Shumanova (1986) pove, kako je pri zgodbah o prepirih v šoli, ki jih pripovedujejo mladostniki, to, kdo jih pripoveduje, pomembnejše od dejstev – to je poimenovala »pravica pripovedovanja zgodb«. Kaj je res ali izmišljeno, postane zadeva tistih, ki so vpleteni v situacijo, tako da pripovedovanje zgodb najbolje vidimo kot nastop in interakcijo; o resničnosti se lahko sprašujemo in pogajamo.

V najpreprostejšem smislu so zgodbe poročila o nizih dogodkov, ki so se zgodili. Ponavadi so dogodki kronološko urejeni in cilj zgodbe je, da razvije poanto ali moralo. Zgodba je razdeljena na tri medsebojno povezane dele, začetek, sredina in konec, in povezava med posameznimi deli ustvari napetost. Včasih to razlagajo v smislu ustvarjanja kritične situacije z izrisom problema, ki se bo navsezadnje rešil, ali kot premik od ene zadeve k naslednji (Prince 1973). Crago (1981)

nam pove, da že pripovedi dve leti starih otrok vsebujejo osnovne elemente konstrukcije zgodbe.

TEORETSKI POGLEDI NA PRIPOVED

Pogledov na pripoved in pripovedovanje zgodb je veliko in zmotno je domnevati, da uporaba teh terminov že tudi pomeni, da imajo analitiki enake teoretske in analitske koncepte. V nadaljevanju bomo govorili o nekaterih glavnih teoretskih temah, ki podčrtajo analizo pripovedi. Potrebno je razumeti, da gre na področju pripovedi za precejšnje navzkrižno bogatenje idej in da koncepti niso nujno omejeni le na uveljavljene akademske discipline.

STRUKTURALIZEM

Struktura pripovedi je v literarni teoriji in jezikoslovju posebno pomembna. Strukturalizem vidi vse družbene entitete kot produkte globljih struktur, ki podpirajo družbo. Jezik je v strukturalizmu proučevan kot sistem konvencij in pomenov, ki so v medsebojnem odnosu, kar omogoča konstruiranje smisla. Sistem je pomembnejši od posameznega izraza. »[Strukturalizem] si prizadeva poiskati sistem, v katerem so posamezni teksti dogodek. Gre za proces abstrakcije in primerjave, saj je le s primerjavo tekstov mogoče dojeti pripadnost določenemu sistemu in tako določiti stalne elemente sistema« (Sturrock 1993:104).

Zgodba se analizira v smislu oblike in ne vsebine. Njen pomen je postavljen znotraj komponent teksta in njihovega odnosa do osnovnih struktur, na katerih temelji zgodba. Terry Eagleton (1983: 95) pokaže:

Recimo, da analiziramo zgodbo, v kateri deček po prepiru z očetom zapusti dom, se v vročem dnevu odpravi v gozd in pade v globoko brezno. Oče se odpravi po sina, pogleda tudi v brezno, toda zaradi teme sina ne vidi. V tistem trenutku sonce doseže točko višine, ko žarki osvetlijo brezno in zdaj ga lahko oče reši. Srečna se vrneti domov [...] Strukturalistična kritika bi videla in uredila zgodbo v obliki diagrama. Prvo enoto pomena »deček se spre z očetom« bi preimenovala »nižji se upre višjemu«. Dečkov odhod v gozd je premik po horizontalni osi in kot kontrast vertikalni osi

»nižji/višji« pokaže »sredino«. Padec v brezno, prostor nižje od tal, ponovno nakaže »nizko« in sonce v zenitu »visoko«. Ko sonce posveti v globino in se skloni k nizkemu, se zgodi preobrat glede prve pomembne enote pripovedi »nizko se bojuje z visokim« [...] Za to vrsto analize je značilno, da v celoti zanemari dejansko vsebino zgodbe in se popolnoma posveti obliki. Očeta in sina, brezno in sonce bi lahko zamenjali s popolnoma drugimi elementi – materjo in hčerjo, ptico in krtom – pa bi še vedno imeli isto zgodbo. Bistvena je struktura odnosov med enotami, ki se ohrani, ne glede na to, kateri del izberemo.

Strukturalizem, ki se ukvarja z identifikacijo temeljnih struktur zgodb, je vplival na razvoj kompleksnih oblik analize pripovedi. Propp (1968) je predstavil skupen vzorec pripovedi z analizo pravljic. Ugotovil je, da kar z enaintridesetimi različnimi funkcijami vzpostavlja posebne odnose med dejanji, osebami in dogodki. Northrope Frye (1957) pa je odkril postavitev razpleta, ki je skupen vsem zgodbam. Navede štiri – komedijo, romanco, tragedijo in satiro, ki vse izhajajo iz človekovega izkustva narave.

Strukturalizem je bil poskus, da bi v literarne študije vnesli strogost, mogoče znanost (Rice, Waugh 1989: 23). Vendar ni šlo brez kritike. Številne ideje strukturalizma so kritizirali kot preozke ali mehanske, preveč usmerjene le v zgradbo teksta, brez upoštevanja pripovednega v kontekstu pripovedovanja zgodb. Odkrivanje samo notranjih struktur pomeni zanemarjanje videza in razumevanje zunanosti kot manj pomembne. Če bi dve zgodbi vsebovali enake elemente, bi bili torej dejansko enaki. Toda delitev na zunanje in notranje se kljub kritiki ohranja v številnih analizah pripovedi, zlasti v psihoanalizi, kjer velja, da se pod klientovo zgodbo nahajajo skrite in določujoče značilnosti osebnosti in identitete.

POSTMODERNIZEM: VELIKE IN MALE PRIPOVEDI

Poststrukturalizem kot reakcija na strukturalizem ni postavil pod vprašaj le procesa identifikacije fiksnega sporočila v zgodbah, temveč tudi samo možnost znanstvene abstrakcije. O pripovedi (raje kot zgodbi) pogosto govori z velikimi besedami. Veliko pripoved razume kot legitimizirajočo pri-

poved, mit ali teorijo, ki govori o tem, zakaj so stvari take, kakršne so. Bruner (1986), na primer, diskutira o tem, kako so si antropologi izmislili prvotno ameriško kulturo. »Dominantno zgodbo« ali »metanaracijo« možnega govora ali pisanja o Indijancih v tridesetih letih v smislu »asimilacije« primerja z »metanaracijo« o »odporu in izkoriščanju« v sedemdesetih. Po njegovem so antropologi skoz take velike pripovedi omejeni pri razumevanju izvirnega. Pravi: »Diskurzi različnih zgodovinskih ušes na vidno mesto postavijo različne pripovedi« (1986: 45).

Ta pristop ima veliko skupnega s Foucaultovim konceptom »diskurza«, pri katerem gre za temeljno kulturno znanje in prakse, ki usposobijo ljudi, da govorijo, mislijo in delujejo. Razmerje med velikimi pripovedmi in zgodbami iz vsakdanjega življenja pa vsekakor ni enostavno. Dreyfus in Rabinow (1982: 48) pokažeta razliko na primeru govora o vremenu: »Deževalo bo« je vsakdanja pripomba, ki ji lahko pripišemo le lokalno pomembnost, toda če tak stavek izreče napovedovalec v televizijski vremenski napovedi, je lahko resno govorno dejanje, saj govori o meteorologiji. Možnost, da kdo reče: »Deževalo bo,« ima torej velike posledice, ki so odvisne od tega, kdo trditev izreče in kakšna je njegova/njena legitimacija.

Nekateri drugi avtorji pa zavračajo vsakršno trditev, da je pripovedovanje zgodb v vsakdanjih pogovorih pretežno derivat velikih pripovedi. Kot pravi Fairclough (1992: 57): »Vprašljiva je domneva, da lahko kdo vso prakso izpelje iz strukture [...] manjka to, da ima tudi sama praksa svoje posebne lastnosti.«

To je pomembna značilnost sedanjega proučevanja pripovedi, saj so temeljne teorije o svetu čedalje bolj vprašljive in je vedno bolj poudarjen pomen lokalnih zgodb. Lyotard (1997: xi) meni, da se postmodernizem v jedru ukvarja s krizo legitimnosti velikih pripovedi, in nakaže ponovno zanimanje za male pripovedi. Številne avtorje zanimajo lokalne pripovedi, ki jih vidijo kot izziv uveljavljenim pozicijam in teorijam, kot zgodbe emancipacije in osvoboditve, ki razkrivajo resnično življenje ljudi. Rosenau (1992: 84) to pozicijo povzame takole:

[Nekateri postmodernisti] kot nadomestilo za resnico in teorijo velikih pripovedi raje poudarjajo različne pripovedi, majhne pripovedi, pripovedi iz skupnosti. Odobravajo tradicionalne pripovedi, ki govorijo kot ljudska modrost,

miti, popularne zgodbe, legende, drobne bistrumnosti in *petites histoires* (male zgodbe). Tradicionalne pripovedi so usmerjene k lokalnemu, ne zagovarjajo niti resnice niti popolne teorije in ne predlagajo nikakršnih posploševanj ali ultimativnih resnic. Ponujene so kot ena interpretacija med mnogimi. Tradicionalne ljudske pripovedi sprejemajo napako, nekonsistentnost in relativizem.

Iz navedenega dela ni jasno razvidno, kakšne vrste analize malih zgodb kot pripovedi predlaga. Dejstvo pa je, da interes za zgodbe pregnanih in prikrajšanih postavi proučevanje pripovedi v postmodernizmu na osrednje mesto – nezaupanje v velike pripovedi, resnica kot lokalna in delna, življenje z negotovostjo in nestalnostjo. Kakor koli že, medtem ko je lahko politika take pozicije veljavna, pa so vprašanja ontološkega statusa majhnih pripovedi še vedno odprta. Vprašanje je, ali so pripovedi objektivne ali socialno konstruirane, interakcijske ali strukturirane itn.

TEORIJE SOCIALNE INTERAKCIJE: PRIPOVED KOT IZVEDBA DEJANJA (PERFORMANCE)

Tretji pristop k pripovedi se ukvarja z vsakdanjimi zgodbami, bodisi v smislu pogovora (Sacks 1992), institucionalnega govora (Bazerman, Paradis 1991), ali kot del biografskih intervjujev (Lieblich *et al.* 1998). Pristopi, ki jih razvije, temeljijo na tradiciji mikrosocioloških analiz, teoriji družbene konstrukcije in sociolingvistiki in se ne dotikajo nujno »malih zgodb« postmodernizma. Usmerjeni so k lokalni produkciji zgodb v pogovorih in k temu, kako s takimi pripovednimi izvedbami ravnamo v interakciji. Vir razprave je povezava med lokalnim in globalnim – kako natančno je treba analizirati zgodbo v smislu sekvenc pogovora (npr. zgodba kot odgovor na kritiko), kot celotno govorno situacijo (npr. zgodba, ki je povedana v intervjuju ali na sestanku) ali širše kulturno (npr. koncept materinstva, ki se kaže v zgodbi).

Tudi če gledamo zgodbo kot izvedbo dejanja, ostaja vprašanje, ali naj se ji približamo kot k strateškemu ravnanju pripovedovalca zgodbe ali kot k reakciji občinstva. Naj torej zgodbe interpretiramo z vidika pisatelja ali bralca? Nystrand in Wiemelt (1991) vprašata: Je tekst ekspliciten takrat,

ko v celoti izraža pisateljevo namero, ali takrat, ko se učinkovito pogodi glede razumevanja?« Taka pozicija je najavila »avtorjevo smrt« (Barthes 1977), kajti, »kakršni koli so že njegovi/njeni nameni, pomembna postane interpretacija v posebnem kontekstu. Uspeh zgodbe temelji na tem, kakšno reakcijo izzove in ne, ali izpolni določene kriterije. Grint in Woolgar (1995: 291) se sprašujeta: »Ima tekst resnični notranji pomen in ima potem ta pomen učinek na bralce (npr. s tem, da sproži določeno interpretacijo), ali pa se tak pomen pojavi šele v dejavnem interpretativnem delu, ki ga opravi bralec/bralca?«

Podoben pristop zasledimo v literarni teoriji o odzivu bralca, pa tudi v teoriji zaznavanja (Iser 1974), kjer je pomen postavljen v literarni dogovor, ki ga razkrije tekst. Fish (1980) razvije pojem interpretativne skupnosti, da pokaže način, kako interpretacija teksta ne temelji na samem tekstu, ampak na skupnosti bralcev, ki uveljavijo legitimni način branja.

Interakcijski pristop deluje na konceptu strukture ali oblike zgodbe, ki rabi kot okvir, na katerem ocenimo reakcijo občinstva. Sacks (1992), na primer, razvije analizo pogovornih pripovedi na podlagi začetka sredine in konca zgodbe, vendar tak način omogoča le ugotavljanje, kakšno možnost dá poslušalec pripovedovalcu zgodbe, da jo konča, in kako se odzove nanjo: »Je pomembno, da je zgodba ustvarjena in prepoznana in da jo prepoznamo po načinu izdelave? To izhodišče nam omogoča, da se ne sprašujemo le o zgodbah, temveč tudi o kandidatkah za zgodbe, če se izkaže kot pomembno« (Sacks 1992: 223).

Številni analitiki so proučevali način, kako pripovedovalci zgodb nakažejo občinstvu, na kateri stopnji procesa pripovedovanja zgodbe se nahajajo. Gergen (v tisku) ugotavlja, da za to uporabijo markacijske znake (začetke, konce, opombe, prekinitve, odmori), ki pokažejo, do kod se je zgodba razvila.

Obstaja tudi močna tradicija pripovedi kot izvedbe dejanja, ki pravi, da lahko vse pripovedi vzamemo kot izvedbo nekega dejanja ob določeni priložnosti za določeno publiko. Po McLeanu (1998: 1) bi morali celo literarne tekste razumeti kot izvedbo: »Temeljne probleme pripovedi lahko v prvi vrsti razumemo v smislu ustne pripovedi [...] v vseh pripovedih imamo namreč neločljivo zvezo med pripovedovalcem in poslušalcem«. Vse pripovedi pa se ne odvijajo eksplicitno pred občinstvom. Romani se navadno berejo zasebno,

sporočilo se prebere, toda interpretacija ni eksplicitna. Zdi se, da na tak način izkazujemo prednost zgodbam, ki se odvijajo v konverzaciji, vendar gre le za opozorilo, da z analizami pripovedi pridemo do pomena zgodb le, če se usmerimo k publiki in odzivu bralcev.

Do te točke smo podčrtali tri glavne pristope k pripovedi: pripoved kot struktura, kot kultura in kot izvedba dejanja. Ugotavljamo lahko, da se vse tri teoretske pozicije močno prekrivajo. In medtem ko je vsaka od teh pozicij pomemben prispevek k proučevanju socialnega dela kot pripovedi, se izkaže, da je najbolj uporabna zadnja, ki nas opozori na vsakodnevno konstrukcijo realnosti. Omeniti moram še, da se nekateri raziskovalci pri proučevanju pripovedi in zgodb le malo ozirajo na družbeno, jezikovno ali literarno teorijo. Zgodbe razumejo s stališča zdrave pameti in k njim pristopajo kot k vsakdanji in lahko prepoznavni komunikacijski obliki. Pri analizi zgodb jih bolj kot struktura, oblika ali izvedba zanima vsebina. Becker (1999) analizira zgodbe, v katerih posamezniki pripovedujejo, kako na njihovo življenje vpliva njihovo zdravstveno stanje. Njegova študija promovira analizo pripovedi, vendar v njej ne pokaže nikakršnega zanimanja za strukturo zgodbe ali izvedbo pripovedi. Namesto tega se usmeri na vsebino življenjskih zgodb in še posebej na to, kako so teme povezane v smislu metafor. Pomembno je, da vsebino pripovedi vzamemo resno, še zlasti, ker nekaterih postavljajo na prvo mesto strukturo, tisto, kar je povedano, pa ne glede na temo ali kontekst pripovedovanja pripisujejo splošnim jezikovnim strukturam. Kakor koli že, pomembno je videti, da so zgodbe več kot pripovedovanje o situaciji. Pripovedovanje zgodb je neizbežno povezano s tem, kako in kje pripovedujemo, in kakor je pomembno, kako poslušamo, je pomembno tudi, kaj zgodba pove.

KLJUČNI KONCEPTI

V tem razdelku bom predstavil nekaj ključnih konceptov analize pripovedi in navedel nekaj primerov, kako lahko s tako analizo proučujemo tekste v socialnem delu.¹ V tem pogledu je lahko zanimiv kulturološki pristop, ker govori o tem, kako je pripoved povezana s temeljnimi razlikami v kulturah, na primer, kako neki določeni tekst v socialnem delu pokaže stališča o socialni kontroli ali

spolu. Potem strukturalni pristop, ki se ukvarja z vprašanji povezanosti in upravičenosti zgodbe, ki jo pove socialna delavka, in tako pokaže, kako vsak element prispeva k oblikovanju dobre pripovedi. Razumevaje teksta kot izvedbe pa usmeri analizo k elementom občinstva: kako je tekst sprejet oziroma katera sredstva so v uporabi, da pripriča bralca o določeni zadevi.

Poudarek bo na pripovedovanju zgodb kot izvedbi dejanja, upoštevani pa bodo tudi kulturni in strukturalni vidiki. Predpostavka, s katero začnjam, je, da socialni delavci/delavke in njihove stranke v vsakodnevnih interakcijah prirejajo zgodbe različnim občinstvom. Medtem ko te zgodbe z namenom, da bi obvladale interakcijske izzive, delujejo lokalno (na primer: upreti se graji ali podpreti avtoriteto), so v tem, da se oprejo na širše pripovedi (na primer na velike pripovedi o primernem materinstvu ali vzgoji otrok), in v prepričanju, da so socialnodelavske zgodbe upravičene, tudi globalne.

STRUKTURA ZGODBE

Proučevanje strukture zgodbe ni nujno povezano s strukturalizmom, svoje korenine ima v sociolingvistik, literarni teoriji in celo kognitivni psihologiji. Različni avtorji so poskušali odkriti bistvene značilnosti zgodb in jih postaviti v strukturo pripovedi. Sociolingvisti Labov in Waletzky (1967) sta proučevala vsakdanje zgodbe mladostnikov in odkrila, da vsebujejo šest značilnih delov:

- povzetek, ki vpelje poanto ali predmet pogovora;
- smer, ki določi sceno;
- zaplet, ki pokaže problem in ga je treba rešiti;
- oceno, ki pokaže pomembnost problema;
- rešitev, v kateri se razreši problem;
- sklep, ki označi konec zgodbe.

Ureditev dogodkov je pomembna in Labov meni, da je vsak stavek v zgodbi organiziran tako, da se lahko dogodki razvrstijo linearno in časovno. Taki poskusi načrtovanja nujnih pogojev, ki jim mora zgodba zadostiti, vplivajo na to, da bo poslušalec v okviru lastnega kulturnega miljeja pričakoval, da mora imeti zgodba prav take značilnosti. Če bo kakšen del manjkal, bo torej zgodba nepopolna (Stewart 1991).

PRIMER

Na tiskem sestanku so prosili socialno delavko, naj pove svoje mnenje o tem, kako mama Kathy fizično skrbi za svoja otroka:

Na splošno mislim, včasih, ja, eeee, ne morem se spomniti, če so se na kateri od šol pritoževali, da Ellen nima obutih nogavičk, in potem se jaz občasno pojavim in rečem, Kathy, glej, Terry je v vozičku in januar je, a veš, in nisi mu še vzela plaščka dol. Kathy mu tako težko spet obleče plašček. Zavedam se teh primerov, ampak na splošno mislim, da me ni najbolj skrbelo, kako ju oblači, vem pa, da se ljudje včasih pritožijo in pravijo, da jih skrbi.

Socialna delavka je z zgodbo ilustrirala, kako po njenem Kathy skrbi za otroke. Smer pripovedi morda lahko vidimo v »skrbi, ki jo izražajo drugi«, zaplet v incidentu s plaščkom, ocena je »zavedam se tistih primerov« in rešitev je zaključna pripomba glede skrbi. Kakor koli že, obstajajo tudi pomisleki glede uporabe takega okvira pri ugotavljanju nujnih pogojev, skoz katere identificiramo zgodbo (Culler 1980, Polanyi 1985). Posamezne dele zgodbe je težko ločiti, tudi v zgornjem primeru, kjer ni mogoče jasno razlikovati med oceno in rešitvijo. Vendar pa, kot bomo videli pozneje, od bralcev bolj zahtevamo, da prepoznajo razplet, kot da ločijo med njenimi posebnimi deli.

Zanimiv je koncept »ocene«, kot ga predstavlja Labov in Waletzky, ko pripovedovalec zgodbe izstopi iz »sveta zgodbe«, da pokaže bralcu pomen tega, kar je že povedano ali o čemer se bo še govorilo. V enem od prejšnjih tekstov (Hall *et al.* 1997) smo zapisali, da je socialna delavka utemeljila svoj opis primera s stopnjevanjem na treh ravneh. Z uporabo tega sredstva je bilo mogoče očrtati situacijo, pokazati resnost dogajanja in poročati o ukrepu (podobno kot smer, ocena, rešitev pri Labovu). V opisu nekega primera se to sredstvo stopnjevanja ponavljajoče uporablja:

in kar se je potem zgodilo, je, da je mama, hmm, osebje je ugotovilo, da je mama zelo zelo težka, zelo sovražna in nepripravljena sodelovat

in situacija, eee, je povzročila veliko strahu to [odločba sodišča] se je sprejelo in otroka so obdržali v bolnišnici

Ocena »situacija je povzročila veliko strahu« rabi kot jamstvo (Toulmin 1958), pooblastilo, s katerim zagovarjamo ravnanje v smislu nadaljevanja dogodkov v pripovedi. Primer pokaže tudi uporabo drugih jezikovnih sredstev, s katerimi poudarimo resnost dogodka, in razkrije močno retoriko, ki se uporablja v socialnodelavskih zgodbah:

- tristopenjsko naštevanje (Jefferson 1990): »težka – sovražna – nepripravljena sodelovat«
- stopnjevanje: ponavljajoča se uporaba besede »zelo«
- sredstvo v sili (Emerson 1987): »toliko strahu, da smo morali ukrepati v sili«.

Taka sredstva imajo pomembno interakcijsko in retorično funkcijo, saj z njimi preverjamo poslušalčevo vpletenost in iščemo njeno/njegovo odobravanje.

Elementi strukture zgodbe so v pomoč, ko nas vodijo pri prepoznavanju nekaterih značilnosti pripovedovanja zgodb, vendar jih pri tem ne smemo razumeti kot dokončnih in edinih pokazateljev pripovedovanja. Če postavimo pripoved v vsakodnevne interakcije, potem je struktura zgodbe bolj priložnost za interakcijo med pripovedovalcem in poslušalcem in so njene značilnosti manj pomembne.

OBČINSTVA IN BRALCI

Če razumevanja pripovedi ne postavimo v tekst, ampak v njeno izvedbo, potem pomen ni postavljen v dokument – knjigo, poročilo, časopis –, ampak določa, kako ga brati. Iser (v Rice, Waugh 1989: 77) meni, da bralec konkretizira potencialni tekst, ga interpretira in tako spravi v življenje. Poročilo socialne delavke ne obstaja, dokler je vloženo v mapo v arhivu. Šele s svojo izvedbo, ko ga prebere na sestanku tima ali na strokovnem srečanju, zares obstaja.

Avtorji, ki jih zanimajo bralci in občinstva, so številni. Obstaja raziskava o zgodbah v pogovorih in o odzivih poslušalcev (Sacks 1992). Druge raziskovalce zanimajo zgodbe v ljudski tradiciji (Bauerman 1986). Pri tekstih, kjer ni na voljo njihova izvedba, so se analize osredotočile na »vključnega bralca« (Iser 1974) ali »priznanega bralca« (Goffman 1981). Gre za tisto vrsto bralca/bralke, za katerega se domneva, da je besedilo nanj/o naslovljeno. Garfinkel (1967: 201) se zanima za »naslovljenega/upravičenega bralca«:

Upravičenost je povezana z ustreznostjo bralčeve pozicije in njegov vključenostjo, ko gre za pričakovanja, da bo z besedilom opravil primerno delo, da bo razumel in potem tudi pravilno uporabil. Možnost razumevanja med pisateljem in bralcem temelji na medsebojno izmenjanem, praktičnem in pripisanem razumevanju skupnih nalog.

V to, kako pripoved pokaže ustaljene dogovore, v razumevanje in v retoriko, ki nagovarja »priznanega bralca«, je umeščena identiteta bralca. Na primer, poročilo sodišča bo bolj gotovo prikazalo tiste dogovore, ki bi v ustih (idealnega) sodnika zveneli kot legitimni in veljavni, uporabljena bo pravniška terminologija, primeri, ki razkrijejo dejstva, nakazalo bo zaželeno ukrepe (Spencer 1988: 65). V tekstu se tako rekoč dajo na razpolago atributi idealnega bralca, kot poimenuje bralca znanstvenih tekstov Latour (1987: 52): »Podoba idealnega bralca, ki je vgrajena v tekst, je lahko priklicati. Glede na jezik, ki ga uporabi avtor/avtorica, si lahko takoj predstavljamo, komu govorita (ugotovimo vsaj, da v večini primerov ne govori tebi!).«

Idealnega bralca/poslušalca sestavimo s pomočjo izmenjanih konvencij, torej tega, kar vsi vemo. V razvojno-raziskovalnem intervjuju² socialni delavec opisuje družinske razmere in začne s stavkom:

»(...) na primer C, ki je star sedem let, se je v svojem življenju že tridesetkrat selil...«

Ta stavek je izrečen kmalu na začetku intervjuja in v njem se uporabli učinkovito sredstvo, ki ga literarna teorija poimenuje sinekdoha, ko se z malo podatki prikaže celostno situacijo. V našem primeru je poslušalcu predlagana konstrukcija, naj v formulaciji »otroka, ki se kar naprej seli«, razume, da gre za razdrto družino. Podlaga takemu konstruiranju so velike pripovedi o stabilni družini. Pozneje v istem intervjuju so posledice vrnitve nasilnega očeta nakazane z nedokončano frazo:

to je pomenilo alarm, a veš, oče je spet na sceni, bla, bla, bla.

Poslušalca se vpokliče s frazo »a veš« pa tudi raba medmeta bla, bla, bla je način, kako privabiti poslušalca, da zapolni manjkajoče. Cicourel (1973:86) to taktiko poimenuje princip »itn.« Kot v pooblastilu oz. jamstvu, o katerem smo razprav-

ljali zgoraj, tudi tu pripovedovalec zgodbe izstopi iz pripovedi in vpokliče zalogo profesionalnega znanja, ki si ga deli skupina raziskovalcev. Na voljo pa je še vrsta drugih sredstev, s katerimi lahko ustvarimo idealnega bralca socialnodelavskih tekstov. Take so na primer medsebojno deljene konvencije o družinskem življenju in vzgoji otrok. Z uporabo takih sredstev in konvencij ustvarjamo socialnodelavske pripovedi, in ko se take izjave uspešno razvijejo in razširijo, zvenijo kot kompetentno socialno delo.

Pripovedi, ki jih postavimo v odnos z bralci in občinstvi, nas peljejo v drugo smer, kot če nas zanimata le analiza strukture in vsebine. Proučevanje socialnega dela kot pripovednega načina pokaže nujnost, da upoštevamo različna področja in smeri socialnega dela, interakcije med kulturami strokovnjakov, jezikovne dogovore in legitimirajoče argumente.

OSEBA, DOGODEK IN DEJANJE

Literarna teorija je razvila številne pristope pri razumevanju pripovednega, zlasti tiste, ki so povezani s strukturalizmom (npr. Chatman 1978, Rimmon-Kenan 1983). Obravnavanje teh tem se kaže kot način opisovanja različnih elementov pripovedi in iskanje povezav med njimi. Nemara so dogodki, osebe in dejanja najpogosteje uporabljeni elementi pri proučevanju zgodb. Medtem ko so ti deli sami po sebi elementi pripovedi, so tudi način, ki določa zgodbi strukturo in omogoča dostopnost pomena bralčevi interpretaciji. Preprosta zgodba lahko kombinira vse tri elemente – pojavi se dogodek, ta pove nekaj o lastnostih oseb, kar se izrazi v njihovem delovanju. Na primer, poročilo socialne delavke pravi, da se je otrok v šolo vrnil z modricami (dogodek), zabeležena je skrb glede očeta, ki ima za seboj zgodovino nasilniškega vedenja (oseba), in zato sta učiteljica in socialna delavka sklicali sestanek (dejanje). Razmerje med temi tremi elementi prikaže strukturo pripovedi in stopnjo, do katere je zgodba dobro sestavljena. Na tak način lahko ugotovljamo, ali je zgodba skladna in povezana – to pomeni, ali je vsak del v smislu medsebojne odvisnosti in ustreznosti povezan z naslednjim, kar omogoči oblikovanje sklepa oziroma povzetka.

Pomembno je tudi upoštevati, ali je pripoved urejena zlasti okoli dogodkov ali oseb. Formalna literarna teorija (Propp 1968) se je ukvarjala

pretežno z vprašanjem organiziranosti dogodkov v zgodbi in vidi osebe kot rezultat tega, kar se dogaja. Druge avtorje pa bolj zanima, kako se zgodba organizira okoli oseb. Todorov (1977) analizira psihološke zgodbe, v katerih so dogodki strukturirani okoli potez oseb, in Foster (1974) razlikuje med »zaokroženimi« in »površnimi« značajji, pri čemer imajo prvi kompleksne značilnosti in narekujejo smer pripovedi. Chatman (1978: 1190) zapiše: »Teorija o osebah in značajjih mora ohraniti odprtost in naj obravnava osebe kot avtonomna bitja, ki niso pomembna le za razplet zgodbe. Teorija naj pokaže, da lahko s pomočjo naznanjenih ali nakazanih dejstev, ki so vključena v osnovno konstrukcijo zgodbe, občinstvo rekonstruira osebo.« Drugi avtorji gredo pri obravnavanju kompleksnih značajev oseb v romanih onstran teksta. Bakhtin (1984) gre tako daleč, da o značajjih oseb v romanih Dostojevskega pravi, da so nedokončani in izven kontrole avtorja.

V razvojno raziskovalnem intervjuju je ena od socialnih delavk z naštevanjem dogodkov in opisom ravnanja strokovnjakov povedala zgodbo o otroku, ki so ga namestili v rejo: »Mlada Azijka je bila noseča, družina tega ni odobrvala, govorilo se je o posvojitvi, skoz svetovanje se je izvajal nedopusten pritisk na mlado žensko.« Ko je bila pripoved pri koncu, je ena od raziskovalk vprašala, zakaj je država prevzela le skrb za otroka, ni pa v obravnavo vključila mame. Socialna delavka je v odgovor izdelala natančen opis osebnosti matere: »Je še vedno ujetnica svojo kulture, je nezrela, nima dovolj samozavesti itn.« Opis osebnosti je ustvarila zato, da je opravičila svoje ravnanje. Že v prejšnjih raziskavah sem ugotavljal, da o primerih, kjer gre za majhno tveganje, pripovedujemo večinoma z naštevanjem dogodkov in opisom ravnanja, medtem ko pripovedi o zahtevnejših primerih vsebujejo predvsem natančne opise oseb (Hall 1997: 130). Tudi v opisih zahtevnejših primerov dogodke in ravnanja prikazujemo kronološko, vendar pa se na vsaki stopnji pripovedi pomen osebe in njene zgodovine povečuje. Poglejmo primer. Dolga pripoved o zgodovini mlade ženske, ki je veliko časa preživela v zavodu, govori o številnih menjavah namestitve in prekinitvah, toda na vsaki stopnji je razlaga pripovedi povezana z njenim značajem in značajem njene matere:

To celotno obdobje vključuje veliko menjava-

nja namestitev, ker kar jaz verjamem, da se je dogajalo, je, da ona – v Sheilinem primeru je bilo velikokrat tako, da bi bile stvari v redu, dalo bi se s tem shajati, ampak potem bi ali ona ali njena mama rekla, da ne zdrži več z drugo. Mama bi rekla, da ne obvlada Sheile, in Sheila bi rekla, da ne prenaša mame in da se ji bo zmešalo, da ji gre na živce s tem dretjem in kričanjem kar naprej, in potem bi to pripeljalo v krizo...

Pavza, zaznamovana s pomišljajem, je pomemben znak, ki pokaže, kako se je zgodba iz pripovedi o dogodkih preusmerila v pripoved o Sheilini osebnosti.

Koncept osebe je pomemben v pripovedi v socialnem delu, sploh, ker je ključna funkcija pripovedi opis in kategoriziranje ljudi ter označevanje tega, kar je pomembno. Dogodke radi razlagamo tako, kakor da nekaj povedo o ljudeh, in od tod, kaj je treba narediti. Hkrati so osebe, ki nastopajo v socialnodelavskih pripovedih, podobne tistim iz Bakhtinovega Dostojevskega (1984), ki niso dokončno oblikovane. Socialni delavec/delavka kot avtor/avtorica se trudi, da opiše in razvrsti ljudi v situacijah, oprtih na dvomu in kritiki.

RAZPLET, MORALA ALI BISTVO

Tako kot ključni elementi je pomembna tudi smer pripovedi – kako so elementi zgodbe povezani v koherentno celoto. O razpletu ponavadi govorimo kot o značilnosti, ki zaobjame zgodbo v celoto, vendar je ta pojem preveč splošen in ga uporabljajo zlasti literarni teoretiki. Rimmon-Kenan (1983: 135) meni, da se razplet pojavlja le, ko gre za posledice, to je, ko ugotavljamo, kaj je povzročilo dogodke, ki jih opisuje pripoved. V večini analiz pripovedi pripišemo zgodbi, da ima moralo ali bistvo, notranje sporočilo ali funkcijo, ki usposobi poslušalca, da ustrezno oceni pomembnost in ugotovi smisel zgodbe. Labov (1972) pravi, da mora zgodba poslušalcu odgovoriti na vprašanje: »In kaj potem?«

Gergen (v tisku) povzame ključne točke, ki so pomembne za bistvo zgodbe. Prvič, zgodba mora imeti, kot sam temu reče, »veljaven konec«. S tem vpelje namen, cilj, ki je za poslušalca v nečem pomemben. Drugič, dogodki in osebe, ki jih izbere pripovedovalec zgodbe, morajo ustrezati koncu. Vsaka situacija nakazuje celo vrsto možnih

razlag, a pripovedovalec mora zadržati pozornost poslušalca, zato je nujno, da v pripoved vključi primerne dogodke. Tretjič, zgodba vsebuje vzročne povezave, ki kažejo, kako in zakaj so dogodki ali entitete med seboj povezani. Gergen navaja Ricoeura: »Razlage morajo biti vtakane v blago pripovedi,« tako da je potem, ko smo na koncu zgodbe, komentar, ki razlaga pomen in smisel dogodkov, že na voljo.

Kar pravimo, govori o tem, da pripovedovalec skrbno izdela razplet zgodbe, in za nekatere tekste, kot so na primer poročila sodišč³, to zagotovo velja. Toda bralec je tisti, ki zasleduje razplet. White (1980: 13) meni, da je lahko zgodovinski dokument, ki sestoji iz seznama dogodkov z datumi, potencialna zgodba z razpletom: »Kjer je zgodba, mora biti tudi razplet – če seveda z razpletom mislimo strukturo odnosov, po kateri so dogodki, ki smo jih pripeljali v zgodbo, s tem, da so prikazani kot del celote, oskrbljeni tudi s pomenom.«

Pri branju je razplet postavljen tako, kot ga določi bralec, ki išče način povezave elementov v zgodbo z veljavnim koncem⁴. Socialnodelavske zabeleške primerov dobro prikazujejo zahtevo po razpletu. Garfinkel (1967: 199) ugotovi, da so zabeleške v zdravniških kartotekah pisane tako, da bodo poznejšega bralca prepričale o ustreznosti ravnanja, ki je bilo v skladu z okoliščinami in ga je razumeti kot upravičeno. Vzeto na splošno, zabeleške primerov poročajo o dogodkih, osebah in ukrepih, vendar puščajo bralca, da sam oceni pomen in da torej sam ugotovi razplet. S proučevanjem kartotek (Hall 1997: 220) sem opazil, kako je v zabeležki naveden dogodek in ukrep, vendar brez povezave z nasilnim značajem mladeniča:

Razložil sem [v dijaškem domu] vse o Stuartu, da je bil v reji in da je občutljiv in da bo občasno potreboval posebno skrb. Gospod XY je rekel, da je to že v redu. Njegova žena je bila rejnica in on je bil hišnik na šoli.

Poglejmo še poznejše poročilo o dogodku in ukrepu, toda tokrat je pomen zgodbe usmerjen v Stuartov nasilni značaj. Po seriji problemov, ki so jih imeli v dijaškem domu, se je namreč poročanje o dogodkih pretrgalo z zapisom, ki naravnost nagovori izbranega posebnega bralca, da prebere celoten razplet:

Sporočilo za (vodjo tima):

Gornje je opis trenutne situacije v zvezi s Stuartom. Si pripravljen podpreti ta načrt? Pripravil sem ga na podlagi Stuartovega naštevanja njegovih problemov in kaj bi on sam rad naredil.

Prosim za komentar – plus podpis za denar.

Ta »načrt« je poskus, kako umestiti cilj v zaočkroženo celoto, s tem da postavi dogodke, Stuartov značaj in dejanja v med seboj povezano celoto, ki do te točke v dosjeju sama po sebi ni bila določena. Gre za nepričakovan vpis, ko pisec zabeleške izstopi iz doslej predvsem poročanja o dogodkih in poskuša pridobiti določenega posebnega bralca, da potrdi pomen zgodbe. Zagotovo pa je to posebnost, saj je na splošno bralec tisti, ki v primeru branja zabeležek v kartotekah in spisih združi dejanja in dogodke v razplet.

Trditev, da je vključevanje »individualnega načrtovanja« v zapis nepričakovano, ne pomeni, da gre za socialno delo brez usmeritve. Reči hočem, da zaradi same nepredvidljivosti dogodkov uporaba načrta deluje kot začasna in glede na to se prav pri zapisih v socialnem delu identifikacija razpleta večinoma prepušča bralcu.

PREPRIČLJIVOST IN VERODOSTOJNOST

Na začetku sem zapisal, da v filologiji zgodbo in pripoved različno povezujejo s konceptom resnice – na zgodbo po navadi gledajo tako, kot da ji ni mogoče popolnoma verjeti, medtem ko pripoved jemljejo kot verodostojno. Toda kakor koli vzamemo, pripovedovalec si navadno zelo prizadeva, da bi bila zgodba videti resnična (ali prepričljiva) in tudi precej literarne kritike je povezane z vprašanjem, ali je mogoče dogodku, osebi ali dejanju verjeti. Prav zato imajo pripovedovalci zgodb, na primer socialni delavci, ki govorijo o resničnih ljudeh in dogodkih, podobno skrb kot pisatelji romanov – oboje skrbi vtis resničnosti. Proučevanje pripovedi v socialnem delu pa ni usmerjeno v iskanje resničnosti ali neresničnosti zgodbe, temveč v to, kako doseči vtis resničnosti. Z relativistične pozicije bi lahko rekli, da resnica tako ali tako ni na razpolago, saj je v vseh zgodbah na prvem mestu pripoved in torej to, kako prepričati poslušalca/bralca, na takem izhodišču pa ni mogoče razlikovati dejstev od njihove predstavitve.

Obstaja zanimiva raziskava o tem, kako govorci pove dejstva. Z namenom, da bi podal dejansko resnico, mora urediti dogodke, osebe in dejanja na tak način, da zgodba zveni kot objektivno znana. Smith (1993: 27) pravi: »Dejanski dogodki niso dejstva. Šele z ustreznim postopkom kategoriziranja dogodkov se transformirajo v dejstva.«

Na primer: pripovedovalec zgodbe organizira svojo pripoved tako, da se odmakne od fenomena, ki ga opisuje: »Naj želim ali ne, naj priznam ali ne, to je dejstvo.« Resničnost zgodbe ni odvisna od pripovedovalca. Smith pokaže, kako študentka Angela opiše nastop duševne krize pri prijateljici, kar je bilo očitno jasno vsem razen njej. Vsaka priča poroča neodvisno od drugih. Duševna bolezen je dejansko ugotovljena neodvisno od pripovedovalca zgodbe. V eni prejšnjih raziskav sem pisal, kako je socialni delavec opisal stranko kot nekooperativno, potem ko je poslušal številne druge strokovnjake (medicinske sestre, zdravnike in druge), ki so menili, da je oseba nekooperativna, še preden se je na sceni pojavil socialni delavec (Hall 1997: 97). Razvrščanje dogodkov in prič sta tista, ki ustvarita objektivnost dejstev.

Pripovedovalci zgodb se hočejo izkazati kot kredibilni pripovedovalci zgodb in pri tem uporabljajo vsa retorična sredstva, da dokažejo svojo integriteto. Prav tako kot lahko ustvarijo verodostojnost, s tem da se izključijo iz ocenjevanja dogodkov in oseb, lahko verodostojnost dokažejo tudi z nasprotnim sredstvom, to je tako, da se razglasijo za opazovalce dogodkov in s tem seveda kot zanesljive priče. Shumanova (1986) pove s primerom zgodb o pretepih v šoli, ko so »dejstva« dobro znana, kako verodostojnost priče počiva na bližini dogodku. Priče, ki so se nahajale blizu dogodka, so bile veljavne priče.

Pogosto se zgodi, da socialni delavci pokažejo pomembnost primera tako, da ga ilustrirajo. Za primer: v razvojno raziskovalnem intervjuju je socialna delavka v zgodbi ilustrirala reakcijo matere, ki ima 15-letno hči, tako, da je opisala sestanek pri psihologinji:

In ko je končno prišlo do dneva sestanka navzlic vsemu vložnemu delu – uredila sem tako, da bi jima bila hvaležna, če bi se bili pripravljeno pogovarjati, potem bi ju na kratko pustila sami, da ne bi prišlo do napete situacije, no, bilo je pol ure zamude, ravno sem se začela ukvarjati z njo [hčerko], ko je dejansko prišla mama z [ostalima dvema otrokoma] in je hčer

popolnoma ignorirala, kot da sploh ne obstaja in da je vse, kar ima povedati, to, da z njo noče imeti nobenega opravka. Bilo je, kot da čas vmes sploh ni tekkel [od trenutka, ko je šla v rejo]. Strašno ji je škodovalo [hčerki], še bolj pa se mi je zdelo, da mami.«

Zgodba z organizacijo dogodkov, namenov in tempa rabi za ilustracijo teže materine zavrnitve. Zgodba prikaže socialno delavko kot organizatorko – kot osebo, ki se trudi in poskuša narediti stvari kar se da preproste ter je hkrati tudi priča materine sabotaže svojih naporov. Kontrast, ki se pokaže med zaželenim načrtom, kot ga je organizirala socialna delavka, in nezaželenim izidom, ki ga je povzročila mama, je osrednje sredstvo, ki rabi za razkritje zavrnitve (Smith 1993: 34). Ta zgodba, ki razvije verodostojnost socialne delavke kot priče, je uporabljena v intervjuju tudi zato, da nakaže, v katero smer se bo razvijal primer: »Na tej točki se počutimo, kot da ni več poti domov,« in ista zgodba se pojavi tudi v drugih dokumentih, zato da pokaže materino zavrnitev.

Videli smo, da se resničnost dejstev in verodostojnost izpolni z organizacijo pripovedovanja. V tem primeru je socialna delavka uporabila oba načina: kontrast kot sredstvo, s katerim je dokazala zavrnitev, gradila pa je tudi na svojem statusu priče. Verodostojnost se tako razvije dvojno, kot neodvisna od kontrole socialne delavke in kot temelječa na njenem opazovanju.

UPORABA PRIPOVEDI

Razmišljali smo o številnih konceptih analize pripovedi, ki jih lahko uporabimo pri razumevanju načinov organiziranosti in upravljanja s teksti v socialnem delu. Zdi se, da so v teh tekstih prisotne tiste značilnosti pripovedi, ki bodo ustrezale zahtevam pripovedovanja zgodb. Brez teh značilnosti tekst ne bi zvenel skladen ali prepričljiv. Urejenost zgodb ustreza pričakovanjem glede strukture zgodb: kritična situacija, zaplet, rešitev. Zgodbe govorijo določenim poslušalcem, zaželenim občinstvom, ki so poklicani, da berejo dokument. Kot v vseh zgodbah so pokazani dogodki, dejanja in osebe, toda zgodbe iz socialnega dela predvsem opisujejo osebe (karakterje), pri tem še zlasti »nedokončane« osebe (karakterje). Zgodbe so urejene okoli zapleta ali »verjetnega konca« in kot take ustvarjajo dejstva in verodostojnost.

Vprašanje, ki se, kot v vseh zgodbah, postavlja zdaj, je: »In kaj potem?« Če bralce prepričamo, da analize pripovedi v resnici pokažejo, da social-nodelavsko govorjenje in pisanje temelji na potrebi po pripovedovanju dobre zgodbe – kako to pomaga socialnemu delu v praksi? Na to ni lahko odgovoriti, saj je značilna reakcija na relativizem in družbeni konstruktivizem stališče, da opustitev iskanja objektivne resnice pomeni konec delovanja. V enem od poglavij svoje knjige zapišem (Pierson 1998: 34): »Toda bralcev ne smemo uspavati z mislijo, da ne gre za velike zadeve. Preokupacija z jezikom in prepričanje, da sta resnica in objektivnost le družbeni konstrukciji, bi napravili strašno škodo.« Na srečo so tu številni drugi odzivi, ki v pripovedi ne vidijo konca socialnega dela, ampak začetek preoblikovanja prakse. Za okus bom prikazal nekaj teh projektov.

NEIZOGIBNO

Namen analize pripovedi (in splošneje, družbenih konstrukcij) je, da pokaže, kako govorci in pisci neizogibno organizirajo svoje poročilo v obliki zgodbe. Ni mogoče ustvariti poročila brez uporabe pripovednih sredstev, o katerih smo govorili. Kot pravi Derridajev (1976) znameniti izrek: »Onstran besedila ni ničesar«, onstran pripovedi ni nobene bolj zanesljive verzije in ničesar, kar ne bi bilo okuženo z zahtevami pripovedovanja zgodb. White (1999: 92) zapiše: »To ne pomeni, da bi lahko socialni delavci, če bi poskusili, predstavljali svoje primere na kakšen bolj avtentičen način, ki ne bi vključeval pripovednega načina prikazovanja dogodkov. Vsako dejanje namreč umestimo v pripovedni kontekst iz potrebe, da opravimo najbolj temeljno nalogo, to pa je identificiranje in razumevanje, kaj kdo (vključno z nami) počne ob katerem koli trenutku.«

Če razmišljamo na tak način, se zdi primerno, da pripoved raje sprejmemo, kot da jo poskušamo zavrniti. Toda ovira, ki jo moramo pri tem obvladati, je očitek kvietizma, pasivnosti, naperjen zoper pripovedne pristope, češ da prevzemanje relativistične drže pomeni izključevanje možnosti postavljanja političnih ali praktičnih odločitev. Herrnstein Smith (1997: 1) pravi, »da zavračanje objektivizma predpostavlja diskvalifikacijo političnega.«

Različni avtorji so zato razvili pristop, ki podpira relativizem glede objektivnih trditev, hkrati

pa iščejo sodobne in lokalne možnosti reševanja problemov. Herrnstein Smith (*ibid.*) na primer ponuja ne-objektivistični pristop k ravnanju. Meni, da pri sprejemanju močnih objektivnih trditev preži velika nevarnost, da bodo določene znanstven trditve obveljale za vse podobne situacije. Namesto tega »ne-objektivistično« ravnanje temelji na »trenutnem premisleku« (1997: 16) – na okoliščinah, možnih alternativah, verjetnih izidih, zgodovinskih dokazih in pravnih precedensih, širših interesih skupnosti in ciljih, splošnih vrednotah, prepričanjih in preteklih izkušnjah. Foucaultovo (1981: 12) stališče, ko sprašuje o reformi zaporov, je podobno:

Tega, kar je treba narediti, ne smejo določati reformisti, naj bodo preroki ali zakonodajalci, ampak mora biti narejeno skoz dolgotrajno delo [...], izmenjave, refleksije, poskuse, različne analize [...] To je problem subjekta, ki deluje.

Na tak način lahko študije o pripovedih jemljemo kot lokalne inčasne resnice, ki ponujajo lokalne rešitve, o katerih se je mogoče pogajati.

IMPLIKACIJE ZA PRAKSO

Skoz analizo diskurzov in pripovedi lahko postanejo socialni delavci/delavke občutljivejši za diskurzivne posebnosti interakcij s strankami. David Silverman (1987; 1997) je opravil raziskavo v bolnišnicah in svetovalnicah bolnikom z aidsom, pri čemer ga je zanimala tudi praktična uporaba rezultatov raziskave. V študiji se ne ukvarja z vprašanji »učinka terapije«, temveč zagovarja trditev, da lahko mikro-študije interakcij med klienti in strokovnjaki omogočijo vpogled v nevidne dogodke pri svetovanju, kar je lahko zanimivo tudi v smislu svetovanja. Pokaže, da imajo določene komunikacijske oblike, kot so posredovanje informacij in intervjuji, določene posledice in da ukvarjanje z »delikatnostjo zadeve« pomembno vpliva na odziv klienta (1997: 217).

V neki drugi raziskavi pa nas je zanimala praktična uporaba proučevanja udeležbe staršev pri zaščiti otrok (Hall, Slembruck, v tisku) in ugotovili smo tole: udeležba staršev pri odločanju je bila razumljena v smislu njihovega sodelovanja na konferenci o zaščiti otrok, potem pa je organizacija vlog govornikov na konferenci zelo omejila

prispevek staršev. Glavna vloga neke mame na konferenci je bila, da sprašuje o splošnih informacijah. Na trenutke je poskušala razširiti svojo vlogo in je hotela v razlago vplesti primere iz življenja svoje družine in ponudbo drugih možnosti, toda zahteva po sodelovanju in skrb strokovnjakov glede splošnosti razlag je močno omejila njeno vlogo. V tej študiji smo ugotovili, da smo delali po strokovnem konceptu, kaj naj bi bilo dobro sodelovanje klienta, in analiza diskurzov se je izkazala kot »nevtralna« metoda pri odkrivanju kompleksnosti interakcij v socialnodelavskih srečanjih.

PRIPOVEDNA (NARATIVNA) TERAPIJA

Presenetljivo je, kako se »pripovedno« vedno bolj rabi kot metafora, s katero je mogoče definirati različne terapevtske pristope (White, Epston 1990, Freedman, Combs 1996). Hkrati s hitrimi in k rešitvi naravnanimi metodami so terapevti sprejeli teorijo in analizo pripovedi zlasti kot temelj za razvoj novih pristopov in ne toliko kot kritike tradicionalnih metod. Take poskuse zasledimo tudi pri razvoju pristopov v socialnem delu (Parton, O'Byrne, v tisku).

Na kratko, pripovedni pristopi v terapiji sprejemajo kritiko tradicionalnih metod, ki so ignorirale širši socialni in kulturni kontekst in so se opirale na ekspertizo terapevta, ki določa, kaj sestavlja problem in kaj je ustrezen rezultat terapije. Pogled se premakne od znanstvene identifikacije družinske patologije k ukvarjanju z možnimi rešitvami. Kar postane pomembno, ni več, kaj je povzročilo problem (če je to sploh mogoče spoznati), ampak kaj definicije povedo o rešitvah. Kot zapiše Miller (1997: 25): »[Konstruktivistični terapevti] ugotavljajo, da nekatere formulacije težav bolje peljejo k rešitvam kot druge, in del odgovornosti terapevtov je, da k definiranju 'rešljivega problema' vključijo klienta.«

Pri pripovedni terapiji je ključnega pomena družbenokonstruktivističen pogled na identiteto. Ljudje niso fiksirane entitete z osebnimi lastnostmi, ki bi jih bilo mogoče definirati; te lastnosti so producirane skozi ponavljajoče se interakcije s tistimi okoli nas. Kot pravita Freedman in Combs (1996: 34-5): »Potemtakem ne obstaja ni nič takega kot 'bistveni' jaz. 'Sebe' je družbeno konstruirano skozi jezik in se vzdržuje s pripovedjo. O 'sebi' ne mislimo kot o stvari, ki je znotraj nekega

posameznika, ampak kot o procesu ali delovanju, ki se pojavi v prostoru med ljudmi [...] Različni 'sebe' nastanejo v različnih kontekstih in noben jaz ni bolj resničen od drugega. Ljudje drug drugemu kontinuirano ustvarjamo 'sebe' in obstajajo številne možnosti o meni, tebi in 'sebi' drugih ljudi.«

Pripoved postaja ključna metafora, in če so ljudje produkti zgodb, ki jih pripovedujejo sami ali drugi o njih, potem lahko nove možnosti iščemo v boljšem pripovedovanju zgodb; temu se reče »reavtorizacija«. Terapija je usmerjena v »eksternalizacijo« problema; če posameznik ne poseduje določenega bistva ali lastnosti, potem problem ni v njem. S tem da vidimo problem kot nekaj zunanjega, usposobimo klienta, da vidi problem kot nekaj, kar je sicer neizogibno, a se lahko spremeni. Hoffman (1991) opaža: »Postmodernistični terapevti ne verjamejo v 'bistvo'. Znanje, glede na to, da do njega pridemo družbeno, se spreminja in prenavlja v vsakem trenutku interakcije. Zgodba ali tekst ne skrivata nobenih pomenov, ki bi imeli prednost. Terapevt, ki gleda na tak način, bo med pogovorom pričakoval, da bo na površje prišla nova in bolj obetajoča pripoved, pri čemer bo to pripoved jemal kot spontano in ne kot načrtovano.«

Tak pristop ima številne značilnosti. Prvič, na terapevta ne gleda kot na eksperta, ampak je enako pomembna klientova iniciativa. Zato sta najpomembnejša koncepta dodajanje moči in izmenjava znanja. Drugič, ukvarjanje z rešitvami pomeni, da se terapija usmeri v majhne korake in dosegljive cilje. Tretjič, s pogledom, da so problemi zunaj posameznika, spodbijamo pripisovanje krivde. Četrto, zaradi spoznanja, da zgodba potrebuje občinstvo, je pozornost namenjena temu, kako se klient predstavi sebi in pomembnim drugim.

Pri pripovedni terapiji in podobnih pristopih ne gre za neposredno implementacijo analize in teorije pripovedi. Teorija pripovedi ima številne pristope, ki jih je težko uskladiti, in kompleksnost idej otežuje njihovo uporabo. Spopad različnih terapevtskih pristopov pa je že ustvaril prostor, kjer poteka pogajanje o vlogah in pričakovanih glede problemov in rešitev. Taki pristopi so zagotovo prinesli nov veter v razvoj in postavili pod vprašaj simplistične in medicinske modele diagnoz, obravnav in rešitev. Resno vzamejo dinamiko življenja s »problemom«, hkrati pa že ciljajo na njegovo spodbujanje.

SKLEP

Ideje o pripovedi (naraciji) so pomembne in močne v sodobni teoriji, analizi in praksi. Je že tako razširjena, da obstaja nevarnost, da zaradi prepogoste rabe ostane brez pomena. Na eni strani imamo opraviti z množico pristopov, ki skupno ne peljejo k univerzalno sprejetim stališčem o pripovedi, na drugi strani pa se podobne teme pogosto uporabljajo, ne da bi bile prepoznane razlike med njimi. Ideje, povezane z pripovedjo, so razširjene prek disciplin in ponujajo celo vrsto možnosti razvoja teorije in analize. Nadaljnje raziskave *lahko* še bolj razvijejo te ideje in pripeljejo k še večji jasnosti pri njihovi uporabi.

Socialnemu delu teorija in analiza pripovedi ponujata razburljive možnosti, pa tudi resne argumente za njegovo preoblikovanje. Toda ravno ko je socialno delo začelo upravičevati svoj znanstveni mandat »prakse, ki temelji na dejstvih«, se pojavi teorija pripovedi in začne take težnje spodkopavati ter ga spet potisne v negotovost in skromne ambicije. Pretirano ukvarjanje socialnega varstva z ocenjevanjem, ukrepi in merljivim uspehom zagotovo ne zmore obvladati nejasnosti, ki jo vnaša razmišljanje o pripovedih. Toda socialno delo, ki je že po tradiciji neobtožujoče in zagovarja samozavedanje, je usmerjeno k odnosu in je tako rekoč umetnost in blizu pripovedništvu.

Parton in O'Byrne (v tisku) sta dognala nekatere ključne značilnosti »konstruktivističnega socialnega dela«: »Priznanje in uporaba *negotovosti* je bistvena in spodbuja praktike, da spoštujejo drugačnost in uporabnikovo izkušnjo. Praktiki zato ne bi smeli pričakovati, da bodo vnaprej vedeli, kakšni morajo biti rezultati interakcije, saj lahko v najboljšem primeru le sprožijo posledico [...] Gre za pristop, ki prepozna tako pomembnost *dialoga* kot tudi ključni pomen *jezika* pri konstrukciji izkušenj in identitete in ki upošteva tudi razsežnosti vprašanja *moči*. Ideje o *udeležbi* in *partnerstvu* vzame zares.«

Tako. Moramo končati z zgodbo, z resnično zgodbo. Lani je moj sin, takrat je imel deset let, na škatli s kosmiči videl ponudbo, da lahko dobi avtomobilček, če izreže določeno število kuponov. Zbral je nujno število in jih poslal. Nekaj tednov pozneje je res prišla igračka. Toda avtomobilček, ki ga je dobil, je bil zelo majhen, dolg kakšnih sedem centimetrov, in posamezni deli niso šli skupaj. Pogovarjala sva se o njegovem razočaranju. Počutil se je prevaranega, dobil ni nič takega, kar je bilo narisano na škatli, in v resnici ni bilo vredno truda. »No,« je rekel potrto, »to so torej zate devetdeseta.« Upajmo, da bodo prenapihnjene trditve in neizogibno razočaranje znani socialnega dela v devetdesetih pripeljale k skromnejšim in bolj negotovim pripovedim socialnega dela v novem stoletju.

OPOMBE

¹ Podatki so zbrani iz različnih študij socialnega dela. Nekateri imajo bolj družbenopolitično kot teoretsko usmeritev (Hall 1987; Hall 1997; Packman, Hall 1998). Vključujejo avdio posnetke sestankov, intervjuje socialnih delavcev s strankami, raziskovalno-razvojne intervjuje socialnih delavcev, pa tudi poročila in zapiske. Analiza pripovedi v tem tekstu je bolj indikativna kakor podrobna.

² Nekatere od teh razvojno-raziskovalnih intervjujev so kritizirali, češ da je šlo bolj za strokovni pogovor, ker je bil socialni delavec z istega oddelka kot raziskovalec.

³ Spencer (1988: 65) meni, da so informacije, ki so zajete v poročilih sodišč, izbrane tako, da podpirajo ustreznost izdanih sklepov.

⁴ Alasuutari (1995) ugotavlja, da je v različnih pristopih, ki temeljijo na strukturalističnih kulturnih študijah, razplet definirajoča karakteristika zgodbe, saj nekateri teksti vsebujejo razplet, drugi pa ne, s čimer pa noče zmanjšati pomena pripovednih značilnosti »ne-zgodb«. Drugi avtorji se bolj strinjajo z Whiteom in vidijo možnost razvoja pripovedi v vseh tekstih (Herrnstein Smith 1980: 232, Butler 1980: 13).

LITERATURA

- ATKINSON, M., DREW, P. (1979), *Out in Court: The organisation of verbal interaction in judicial settings*. London: Macmillan.
- ALASUUTARI, P. (1995), *Researching Culture: Qualitative methods and cultural studies*. London: Sage.
- BAKHTIN, M. (1984), *Problems of Dostoyevsky's Poetics*. Manchester: Manchester University Press.
- BARTHES, R. (1977), *Image-Music-Text*. London: Fontana.
- (1982), Introduction to the structural analysis of narratives. V: SONTAG, S. (ur.), *A Barthes Reader*. London: Jonathan Cope.
- BAUMAN, R. (1986), *Story, Performance and Event: Contextual studies of oral narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BAZERMAN, C., PARADIS, J. (ur.) (1991), *Textual Dynamics of the Professions: Historical and contemporary studies of writing in professional communities*. Madison: University of Wisconsin Press.
- BECKER, G. (1999), *Disrupted Lives: How people create meaning in a chaotic world*. Berkeley: University of California Press.
- BRUNER, E. M. (1986), Ethnography as narrative. V: TURNER, V., BRUNER, E. M. (ur.) *The Anthropology of Experience*. Chicago: University of Illinois Press.
- BUTLER, L. (1990), The imaginary present or what isn't literature. *Parlance* 2, 2: 5-15.
- CEDERSUND, E. (1999), Using narratives in social work interaction. V: JOKINEN, A., JUHILA, K., POSO, T. (ur.), *Constructing Social Work Practices*. Aldershot: Ashgate.
- CHATMAN, S. (1978), *Story and Discourse: Narrative structure in fiction and film*. Ithaca: Cornell University Press.
- CICOUREL, A. (1973), *Cognitive Sociology*. Harmondsworth: Penguin.
- CRAGO, H. (1981), The child as aïdos: Oral narrative and spontaneous narratives of pre-school children. Neobjavljen članek, naveden v: MACLEAN M. (1988), *Narrative as Performance: The Baudelairean experiment*. London: Routledge.
- CULLER, J. (1980), Fabula and Sjužhet in the analysis of narrative. *Poetics Today* 1: 27-38.
- CURRIE, M. (1998), *Postmodern Narrative Theory*. Macmillan: Basingstoke.
- DERRIDA, J. (1976), *Of Grammatology*. Baltimore: John Hopkins University.
- DREYFUS, H., RABINOW, P. (1982), *Michel Foucault: Beyond structuralism and hermeneutic*. Hemel Hempstead: Harvester.
- EAGLETON, T. (1983), *Literary Theory: An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- EMERSON, R. (1987), On last resorts. *American Journal of Sociology*, 87 (1):1-22.
- FAIRCLOUGH, N. (1992), *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity.
- FISH, S. (1980), *Is There a Text in this Class? The authority of interpretive communities*. Cambridge, Mass and London: Harvard University Press.
- FORSTER, E.M. (1974), *Aspects of the Novel*. London: Edward Arnold.
- FOUCAULT, M. (1981), Questions of Method, *Ideology and Consciousness*, 8:3-14.
- FREEDMAN, J., COMBS, G. (1996), *Narrative Therapy: The social construction of preferred realities*. New York: Norton.
- FRYE, N. (1957), *The Anatomy of Criticism*. Princeton: Princeton University Press.
- GARFINKEL, H. (1967), *Studies in Ethnomethodology*. London: Polity.

- GERGEN, K. (v tisku), *Narrative, Moral Identity and Historical Consciousness* (dostopno na www.swarthmore.edu/SocSci/kgergen1).
- GOFFMAN, E. (1981), *Forms of Talk*. Oxford: Basil Blackwell.
- GREENHALGH, T., HURWITZ, B. (1999), *Narrative Based Medicine*. London: BMJ Books.
- GRINT, K., WOOLGAR, S. (1992), Computers, guns and roses: What's social about being short. *Science Technology and Human Values*, 17: 366-380.
- GUBRIUM, J., HOLSTEIN, J. (1998), Narrative practice and the coherence of personal stories. *Sociological Quarterly*, 39, 1: 163-83.
- HALL, C. (1987), *Admission of Younger Children to Residential Care*. (Neobjavljena študija.)
- (1997), *Social Work as Narrative: Storytelling and persuasion in professional texts*. Aldershot: Ashgate.
- HALL, C., SLEMBROUCK, S. (v tisku), *Parent Participation in Social Work Meetings: The case of child protection conferences*.
- HALL, C., SARANGI, S., SLEMBROUCK, S. (1997), Narrative transformation in child abuse reporting. *Child Abuse Review* 6: 272-282.
- HERRNSTEIN SMITH, B. (1980), Narrative versions, narrative theories. *Critical Inquiry*, 7: 212-236.
- (1997), *Belief and Resistance: Dynamics of contemporary intellectual controversy*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- HOFFMAN, L. (1991), Foreword. V: ANDERSEN, T. (ur.), *The Reflecting Team: Dialogues and dialogues about dialogues*. New York: Norton.
- HOWE, D. (1993), *In Being a Client: Understanding the process of counselling and psychotherapy*. London: Sage.
- HYDEN, L. (1997), The institutional narrative as drama. V: GUNNARSON, B., LINELL, P., NORDBERG, B. (ur.) *The Construction of Professional Discourse*. London: Longman.
- ISER, W. (1974), *The Act of Reading: A theory of aesthetic response*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- JEFFERSON, G. (1990), List construction as a task and resource. V: PSATHAS, G. (ur.) *Interactional Competence*. Washington: University of America Press.
- JOKINEN, A., SUONINEN, E. (1999), From crime to resource: Constructing narratives in a social work encounter. V: KARVINEN, S., POSO, T., SATKA, M. (ur.), *Reconstructing Social Work Research*. Jyväskylä: SoPhi.
- LABOV, W. (1972), *Language in the Inner City*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- LABOV, W., WALETSKY, J. (1967), Narrative analysis: Oral versions of personal experiences. V: HELMS, J. (ur.) *Essays in the Verbal and Visual Arts*. Seattle: University of Washington Press.
- LATOUR, B. (1987), *Science In Action*. Milton Keynes: Open University Press.
- LATOUR, B., BASTIDE, F. (1986), Writing Science: Fact or fiction. V: CALLON, M., LAW, J., RIP, A. (ur.), *Mapping the Dynamics of Science and Technology*. London: Macmillan.
- LIEBLICH, A., TRIVAL-MASHIAH, R., ZILBUER, T. (1998), *Narrative Research: Reading, analysis and interpretation*. Thousand Oaks, Cal., and London: Sage.
- LYOTARD, J. (1997), *The Postmodern Condition: A report on knowledge*. Manchester: Manchester University Press.
- MCLEAN, M. (1988), *Narrative as Performance: The Baudelaire experiment*. London: Routledge.
- MILLER, G. (1997), *Becoming Miracle Workers: Language and meaning in brief therapy*. New York: Aldine De Gruyter.

- MISHLER, E. (1984), *The Discourse of Medicine: Dialectics of medical interviews*. Norwood, NJ: Ablex.
- NYSTRAND, M., WIEMELT, J. (1991), When is a text explicit: Formalist and dialogical conceptions. *Text*, 11 (1): 25-41.
- PACKMAN, J., HALL, C. (1998), *From Care to Accommodation: Support, protection and control in child care services*. London: The Stationery Office.
- PARTON, N. (1998), Risk, advanced liberalism and child welfare: The need to rediscover uncertainty and ambiguity. *British Journal of Social Work*, 28: 5-27.
- PARTON, N., O'BYRNE, P. (v tisku), *Constructive Social Work: Constructionist and narrative approaches to practice*.
- PAYNE, M. (1996), *What is Professional Social Work*. Birmingham: Venture Press.
- PIERSON, J. (1998), Book reviews. *Community Care*, 22-28 October.
- PITHOUSE, A., ATKINSON, P. (1988), Telling the case: Occupational narrative in a social work office. V: COUPLAND, N. (ur.), *Styles of Discourse*. London: Croom Helm.
- POLANYI, L. (1985), Conversational storytelling. V: DIJK, T. van (ur.), *Handbook of Discourse Analysis*, Vol. 3. London: Academic Press.
- PRINCE, G. (1973), *The Grammar of Stories*. The Hague: Mouton.
- PROPP, V. (1968), *The Morphology of the Folk Tale*, Austin. University of Texas Press.
- RICE, P., WAUGH, P. (1989), *Modern Literary Theory: A reader*. London: Edward Arnold.
- RIMMON-KENAN, S. (1983), *Narrative Fiction: Contemporary poetics*. London: Methuen.
- ROSENAU, P. (1992), *Post-Modernism and the Social Sciences: Insights, inroads and intrusions*. Princeton: Princeton University Press.
- SACKS, H. (1992), *Lectures on Conversation*. Oxford: Blackwell.
- SHUMAN, A. (1986), *Storytelling Right: The use of oral and written texts by urban adolescents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SILVERMAN, D. (1987), *Communication and Medical Practice: Social relations in the clinic*. London: Sage.
- (1997), *Discourses of Counselling: HIV counselling as social interaction*. London: Sage.
- SMITH, D. (1993), *Texts, Facts and Femininity: Exploring the relations of ruling*. London: Routledge.
- SPENCER, J. (1988), The role of text in the processing of people in organisations. *Discourse Processes*, 11: 61-78.
- STENSON, K. (1993), Social work discourse and the social work interview. *Economy and Society*, 22, 1: 42-76.
- STEWART, A. (1991), The role of narrative structure in the transfer of ideas: The case study and management theory. V: BAZERMAN, C., PARADIS, J. (ur.), *Textual Dynamics of the Professions: Historical and contemporary studies of writing in professional communities*. Madison: University of Wisconsin Press.
- SURROCK, J. (1993), *Structuralism*. London: Fontana.
- TODOROV, T. (1977), *The Poetics of Prose*. Oxford: Blackwell.
- TOULMIN, S. (1958), *The Uses of Argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WHITE, H. (1980), The value of narrativity in the representation of reality. *Critical Studies*, 7: 5-27.
- WHITE, M., EPSON, D. (1990), *Narrative Means to Therapeutic Ends*. New York: Norton.
- WHITE, S. (1999), Examining the artfulness of risk talk. V: JOKINEN, A., JUHILA, K., POSO, T. (ur.), *Constructing Social Work Practices*. Aldershot: Ashgate.

Milko Poštrak

ANTROPOLOŠKI ZORNI KOT

UVOD

Ko govorimo o antropologiji, njeni zgodovini, njenih teorijah in metodah, bi zlahka govorili o »zgodbi o antropologiji«. Iz več razlogov. Ne zgolj zato, ker je filozof A. R. Louch, ko se je zaničljivo obregnil ob »trditve družboslovcev, češ da so sposobni postavljati teorije o človeškem vedenju, ki so v vseh pogledih boljše od razlag, ki jih lahko o svojem lastnem delovanju dajo laični akterji« (Giddens 1989: 49), pripomnil, da je antropologija zgolj »zbirka popotnikovih zgodb brez posebnega pomena za znanost« (*ibid.*). Z vprašanji v zvezi s teorijami družboslovcev, ki so prepričani, da so njihove razlage boljše od razlag samih akterjev, sta se v kontekstu sociologije ukvarjala Berger in Luckmann (Berger, Luckmann 1992), v antropologiji pa se to vprašanje postopoma in na različne načine artikulira kot pogled »z domačinskega stališča ali gledišča« (*from the native's point of view*, Geertz 1996). V obeh tendencah je mogoče razbrati Husserlov fenomenološki (čeprav ne transcendentalni) pogled, vključno z opazko o vpetosti znanstvenikov v »naivni realizem vsakdanjega sveta«.

V zvezi z Bergerjem in Luckmannom je mogoče zanimivo, da se Jonathan Potter obregne ob njun konstrukcionizem, ki ga pojmuje kot preveč omejenega. Potter meni, da tudi omenjena avtorja ostajata ujeta v vero v znanstvenikovo moč spoznanja: »Čeprav porabita veliko časa za upoštevanje raznih predpostavk, ki si jih o 'svojem' svetu in njegovi naravi ustvarja, denimo, avtomehanik, pa avtorja takoj spregledata te konstrukcije brez kakršnih koli težav. Torej ne upoštevata implikacij, da je družbena konstrukcija splošna značilnost vednosti, vključno s sociologovo vednostjo« (Potter 1996: 13). Drugače rečeno, tudi Berger in Luckmann gresta molče prek Husserlove (in Hei-

degrove) opazke o umeščenosti znanosti v naivni realizem vsakdanjega življenja. Četudi jo deklarativno še tako upoštevata. Njuna uvodna opazka o »družbeni konstrukciji vednosti« ne zadošča. Ne ponudita namreč razrešitve, preseganja te ujetosti. Husserl je vsaj poskušal (Husserl 1991a), čeprav je pristal v »ontoteologiji«. To vprašanje ostaja torej odprto.

Antropologija se veliko ukvarja z zgodbami. Z miti. Z zgodbami pripadnikov skupnosti, ki jih proučuje posamezen antropolog. Lévi-Strauss, ki je želel razumeti človekov mentalni svet, je poskušal doseči to razumevanje najprej s proučevanjem sorodstvenih vezi (prim. Kuper 1983: 174). Ko je ugotovil, da to ne bo najboljša pot, se je lotil proučevanja »čistejšega izraza družbene misli: mitologije« (*op. cit.*: 177-178). Tam se »razum, osvobojen dvogovora s samim seboj in rešen obveznosti, ukvarjati se s predmeti, znajde nekako zveden na oponašanje samega sebe kot objekta« (*cit. po op. cit.*: 178). Lévi-Strauss je potem razvijal obsežne analize mitov posameznih skupnosti (Lévi-Strauss 1983; 1985), vendar se na tem mestu v to (pre)obsežno problematiko ne bom spuščal. Navedem lahko le pomenljivo Urbančičevo (filozofsko) mnenje o mitu: »Mythos je po tistem samem, kar upodablja v svojih pripovedih in stvaritvah, samo grška zadeva« (Urbančič 1993: 226). In dodaja: »Ves dosedANJI premislek kaže, da je grški mythos edinstven, neprimerljiv, neponovljiv, absolutno enkratni dogodek. Kot tak hrani v sebi začetek in izvor grške zgodovine, grškega sveta, grške človeškosti« (*op. cit.*: 307). Te navedbe so iz Urbančičevega besedila, v katerem se je ukvarjal z Nietzschejem. Nietzsche je, pravi Urbančič, v svojem prvem delu *Rojstvo tragedije iz duha glasbe* poskušal »najti v antični Grčiji izhodišče za prenovo evropske moderne dekadentne duhovnosti in umetnosti, ki ga je boleče

prizadevala« (Urbančič 1995: 230). Urbančič tudi locira »začetek evropske umske znanosti in z njo konec mita« (*ibid.*) v čas petega in četrtega stoletja pred našim štetjem, ko so Grki, kot meni Peter Puez, poskušali racionalno razlagati mite (prim. Nietzsche 1995: 200). Mit je bil tudi v osnovi nemške znanosti in umetnosti. Ne preseneča, da je Lévi-Strauss v tem smislu analiziral tudi Wagnerjevo delo (Lévi-Strauss 1985: 275-296). Če ob tem omenim še, da je »muzika« grški izraz za »vsako dušno izobrazbo, umetnost« (Nietzsche 1995: 141-142), ne preseneča niti, da je Lévi-Strauss v svojih spisih rad uporabljal izraze iz glasbenega sveta. Še več, celotno svoje delo je posvetil »Muziki« (prim. Sperber 1985: 66).

Urbančič naprej meni: »Nietzsche se je dokopal do izjemno tehtnega vpogleda, da propad klasične grške tragedije in z njo tudi grškega mita ni le sočasen z vstajo umskega spoznanja, ampak da sta dogodka sovisna, pravzaprav en sam usodni dogodek začetka evropske zgodovine in človeškosti« (Urbančič 1995: 230). Za grško filozofijo in »umno znanost« celo pravi, da je »po svojem bistvu izraz neke dekadence začetnega grštva in poskus rešitve sebe pred grozečim propadom« (*ibid.*). Urbančič tako ponuja mitski začetek evropske zgodovine in v tem kontekstu racionalne umske (znanstvene) misli: »Ta prelom ali prevrat pa je usoden tudi za vso nadaljnjo evropsko duhovno kulturo do današnjega dne z njeno krščansko religijo vred, ki vstane šele na ruševinah klasičnega mitskega sveta« (*op. cit.*: 231). Zgodba se izteče v krizo, ki jo poznamo že od Husserla (1991a) naprej: »Ta nova kultura vlada vse do današnjega dne, vendar tako, da moderno dobo zaznamuje najhujša kriza te na moderni vsezajemajoči praksi znanosti zgrajene kulture in njenega duha« (Urbančič 1995: 231).

Tudi antropologija sama ima svojo »veliko zgodbo«. Mit o svojem lastnem nastanku. In tudi antropologija meni, da se je znašla v krizi.

Clifford Geertz je obdelal temeljna dela štirih antropologov, Lévi-Straussa (*Tristes Tropiques*), Evans-Pritcharda (od *Witchcraft, Oracles, and Magic Among the Azande do Ljudstva Nuer*), Malinowskega (od *Argonauts of the Western Pacific do A Diary in the Strict Sense of the Term*) in Ruth Benedict (od *Patterns of Culture do The Chrysanthemum and the Sword*). To so nedvomno med najbolj razvpitimi, vplivnimi, brani in obravnavanimi deli antropologije prve polovice tega stoletja, torej obdobja, v katerem se je antropologija

vzpostavila kot samostojna (akademska) veda. Geertz je po eni strani s pomočjo navedenih avtorjev in najvidnejših primerkov njihovega dela poudarjal prej omenjeni vidik »antropologije kot popotnih zgodb«, po drugi strani pa je (hkrati) poudarjal temeljne antropološke točke, ko je z njimi simbolično, čeprav nikakor ne po naključju, nadnaslovil poglavja: »biti tam« (*being there*), »svet v tekstu« (*the world in a text*), »diaprojekcija« (*slide show*), »samo-pričevanje« (*I-witnessing*), »mi/ne-mi« (*us/not-us*) in, da sklenemo krog, »biti tu« (*being here*). To bi lahko bil tudi kratek, zgoščen, seveda tudi poenostavljen povzetek dose danje poti antropologije. Začelo se je z »biti tam«, med drugimi, nam tujimi. Ki smo jih, prevzetni Evropejci, poskušali umestiti v naš, »znanstveno« utemeljen »svet v tekstu«. To smo počeli s popotnimi zgodbami, ki smo jih razkazovali na »diaprojekcijah«. Da bi početje metodološko utemeljili, smo si izmislili »terensko delo z neposredno udeležbo«, torej neposredno »pričevanje«. To monolitno in bleščečo zgradbo je pretresla vpeljava človeškega faktorja, intimni dnevniki Malinowskega. Pretres je bil očitno toliko večji tudi zato, ker je na Malinowskega vezan tudi konstitutivni mit antropologije. Veliki začetek: »Nov način akcije potrebuje mitski značaj. Malinowski je razvil osebni mit, ki so ga njegovi privrženci posredovali naslednjim generacijam« (Kuper 1983: 10). Zgodba je znana, zato jo povzemam le na kratko: briljanten mlad poljski študent Malinowski je zbolel, ko naj bi nastopil znanstveno kariero. Na bolniški postelji je prebral angleško klasiko *The Golden Bough* in se zavezal Frazerjevi antropologiji. Med prvo svetovno vojno se je kot državljjan Avstro-Ogrske znašel v Avstraliji, namesto deportacije pa je dobil možnost raziskovati skupnosti na Trobriandskih otokih. Tako je preživel vojno in spotoma izumil metodo intenzivnega terenskega dela z neposredno raziskovalčevo udeležbo. Po vojni se je v Veliki Britaniji soočil s skupino »ostarelih reakcionarnih evolucionistov in zmešanih difuzionistov«, oblikoval skupino predanih učencev, ki so ponesli njegovo delo v svet, in tako naprej... (prim. Kuper 1983: 10; Skušek 1995: 198; Sperber 1985: 4; Panoff 1979).

Nenazadnje se antropologija kot znanost ne more izogniti temu, da ne bi postala pravzaprav zgodba o človeku in njegovi kulturi. Ne zgolj v Husserlovem smislu vpetosti znanosti v naivni realizem vsakdanjega življenja, temveč tudi v smislu »mitičnih horizontov znanosti«, kot jih

popisuje Hribar (1990b: 1503-1516). Zgodbe ne prežemajo zgolj antropologije ali sociologije. Niti ne zgolj psihologije (prim. Jung 1989) ali psihoanalize (prim. Freud 1955; 1987; Lacan 1983; 1986a; 1986b; 1987). Zgodbe kot miti prepredajo novoveško znanost nasploh. Kljub njenemu deklariranemu racionalizmu in kljub Cassirerjevemu razlikovanju med mitsko in znanstveno mislijo (Cassirer 1985). Razsvetljenstvo naj bi nas navadilo, da razlikujemo med mitom in znanostjo (Hribar 1990: 1503). Znanost naj bi preučevala, kako stvari delujejo in kakšni odnosi so med njimi (*ibid.*). Tudi fizikalne »teorije« so ena sama velika Zgodba (*ibid.*; prim. tudi Hawkingovo *Kratko zgodovino časa*).

Znanosti s sredstvi svoje teorije in prek načinov predstavljanja te teorije, pravi Heidegger, niso nikoli zmožne predstaviti sebe kot znanosti. Če znanostim ni mogoče niti to, da bi znanstveno pristopile k lastnemu bistvu, potem so se še manj zmožne približati nezaobidljivemu, ki vlada v njihovem bistvu. Pokaže se torej nekaj vznemirljivega. Kar je v znanostih vsakokrat nezaobidljivo – narava, človek, zgodovina, govorica – je znanostim *kot* to nezaobidljivo povsem nedosegljivo (Heidegger 1989a: 404). Če je torej predmet proučevanja antropologije človek in njegova kultura, ali potem to pomeni, da je antropologiji človeška kultura kot nezaobidljivo povsem nedosegljiva? Kakšna je potem rešitev? »Šele če smo pozorni na nedosegljivost nezaobidljivega, bomo ugledali razmerje stvari, ki obvladuje bistvo znanosti,« pravi Heidegger (*ibid.*). Toda kako?

Na drugem mestu navaja Heidegger še nekaj, kar lahko povežemo z našo temo:

Filozofija se je razpustila na samostojne znanosti: logistiko, semantiko, psihologijo, sociologijo, kulturno antropologijo, politologijo, poetologijo, tehnologijo. Tako razpuščeno filozofijo odpušča neko novo enotenje teh novih in vseh že obstoječih znanosti. Njihova enotnost se naznanja s tem, da so različna tematska področja znanosti zasnovana v enem samem edinstvenem dogajanju. Znanosti so izzvane, da to dogajanje predstavljajo kot dogajanje krmiljenja in informacij. Nova, vse znanosti v nekem novem smislu enotnosti enotujoča znanost se imenuje kibernetika. (Heidegger 1989b: 700.)

Njena dominacija je zagotovljena, ker že njo

samo krmili neka moč, ki ni vtisnila narave planiranja in krmiljenja samo znanostim, ampak vsemu človeškemu delovanju.

Mit je torej z antropologijo povezan bolj, kot bi antropologija želela ali se zavedala. Ne kot »objekt opazovanja«, temveč kot »sam subjekt«. Mit namreč prežema antropologijo. Antropologija govori skoz mite. Ne skoz mite, ki jih opisuje, temveč govori na mitski način. Ne toliko na »mitski način«, kot ga je opredelil Cassirer, temveč bolj v Lévi-Straussovem smislu (prim. Kuper 1983: 182).

Izrazno sredstvo antropologije je (vsaj bilo) pripovedovanje zgodb. Zgodb o opažanjih na »terenu«. Zgodba pa je slovenska beseda za mit (Hribar 1990: 1503). Nič presenetljivega:

Zgodba je neločljiva od človeka. Brez zgodbe ni človekovega sveta. Če tistega, kar se zgodi, človek ne povzame v zgodbo, za njim ne ostane nič. Potone v pozabo. Od tod svetotvornost mita kot zgodbe. Zgodovina ni vsota dogodkov, marveč so to v zgodbo povzeti dogodki. (Hribar 1990: 1503.)

Tudi v tem smislu lahko razumemo Carrithersovo govorenje o tem, da ljudje ustvarjamo svojo zgodovino (Carrithers 1992: 49). Tudi zato so se antropologi tako trudili, da posamezne človeške skupnosti ne bi izginile ali se bistveno spremenile, preden bi jih popisali (prim. Kuper 1983: 5, 33). Zato Boasov trud in od tod dobesedno na desetine metrov zbranih zapiskov, zdaj pospravljenih v arhivih in še vedno na voljo proučevalcem. Mimogrede, tu lahko nastopi majhna težava. Antropologi, recimo Malinowski, pa tudi Radcliffe-Brown, Evans-Pritchard in drugi, so namreč menili, da lahko le raziskovalec, ki je bil neposredno v stiku z dano skupnostjo, razume njena dejanja, namene, skratka, njen svet (prim. Kuper 1983: 7, 16, 35, 72, 120).

ANTROPOLOŠKI POGLED

Evans-Pritchard je predpisoval tri faze antropološkega raziskovanja. Prva je etnografska. V njej se antropolog nauči jezika domačinov, spozna njihov način življenja, predstave in vrednote ter opazuje vse konkretne zveze med njimi, kot se pojavljajo v resničnosti. Evans-Pritchard to poskuša storiti z »emsko« perspektive, torej z »domačin-

skega zornega kota«. Kulturo torej proučuje od »znotraj«. Antropolog mora razumeti ideje ljudi, ki jih proučuje, in da bi to dosegel, mora misliti s pomočjo njihovih simbolov (Evans-Pritchard 1983: 25; prim. tudi Evans-Pritchard 1993: 135). V drugi fazi analize, ki jo ima Evans-Pritchard za najpomembnejšo,

mora antropolog odkriti strukturalne obrazce, ki se skrivajo izza zapletene in na videz zmedene realnosti, da s selekcijo in abstrahiranjem elementov iz resničnega družbenega življenja zgradi modele mišljenja in delovanja ter da jih poveže v medsebojno zvezo, tako da se lahko sociokulturna struktura vidi kot sistem vzajemno povezanih delov. (*Op. cit.*: 28-29).

Tako kulturna realnost ni več razumljiva le na ravni zavesti in dejanj njenih članov, torej od znotraj, temveč postane razumljiva tudi na ravni sociološke analize, torej od zunaj (*op. cit.*: 29). Tretja, sklepna faza antropologove analize so primerjave strukturalnih obrazcev med posameznimi skupnostmi. Ne gre torej za primerjave med posameznimi elementi, temveč med celotami, ne med elementi kulture/družbene organizacije ene in druge skupnosti, temveč med skupnostmi kot celotami:

Primerjalne analize političnih sistemov morajo biti izpeljane na abstraktni ravni, kjer so družbeni odnosi ločeni od kulturnih idiomov in speljani na funkcionalne odnose. Tako postanejo očitne strukturalne podobnosti, ki so skrite v kulturnih različnostih, prav tako pa se izpostavljajo strukturalne različnosti, skrite za kulturnimi podobnostmi. (*Op. cit.*: 31.)

Za nas je, če zanemarimo Evans-Pritchardov strukturalno-funkcionalistični okvir, morda zlasti pomembna njegova prva faza analize. Torej poskus, vstopiti v hermenevitični krog razumevanja dane kulture. V teoriji je videti lepo, vemo pa, koliko se je Evans-Pritchard tega držal v praksi, posebej pri raziskovanju ljudstva Nuer (prim. Evans-Pritchard 1993). Naj še dodam, da Evans-Pritchardov prijem (razviden še zlasti v drugi in tretji fazi tako zastavljenega dela) zahteva, predpostavlja poseben lik antropologa. Lik, ki ga je utemeljil Malinowski z zahtevo po »neposredni udeležbi na terenu« (in nato tudi sam sesul z *Dnevnikom*) in ki ga Mary Louise Pratt opiše kot

»monolitnega znanstvenika-opazovalca, ki sodeluje, opazuje in opisuje z različnih, kar naprej spreminjajočih se pozicij. Take so reflektivne kapacitete tega okretnega subjekta, ki je večji-koživljenje in ki lahko absorbira ter posreduje bogastvo celotne kulture« (Pratt 1986: 39).

Naj v zvezi s tem omenim, da so antropologi zbirali podatke o proučevani skupnosti s pomočjo informantov. Tudi v primeru »neposrednega dela na terenu« so imeli informante, ki so jim dajali podatke o dogajanju v skupnosti, o njeni kulturi, zgodovini itn. Pri tem jim lahko očitamo vsaj površnost. Evans-Pritchard je svoja razpita dela o ljudstvu Nuer napisal na podlagi treh obiskov v skupni dolžini desetih mesecev. Ob tem je imel vseskozi raznovrstne težave, saj jih je obiskoval v času njihovih sovražnih odnosov s takratno britansko kolonialno oblastjo. Le s skrajna naivnostjo ali sprenevedanjem se je lahko Evans-Pritchard kot ponosni podanik britanskega kraljestva čudil, kako je mogoče, da so pripadniki skupnosti med njegovim obiskom do njega »nenavadno sovražni, ker so poraz, ki so ga pred kratkim doživeli v spopadu z vladnimi silami, in ukrepi, s katerimi so si te sile zagotovile njihovo pokorščino, pri njih sprožili globoko zamero« (Evans-Pritchard 1993: 25). Še dobro, da zgolj »globoko zamero«. Ob tem Evans-Pritchard omalovažujoče govori o njih kot o »strokovnjakih za sabotiranje raziskave« (*ibid.*), kar poimenuje z neduhovito oznako »nue-roza« (*op. cit.*: 26). Na podlagi vsega desetih mesecev obiskov si je privoščil sklep, da je njihova »družbena organizacija preprosta, kultura pa pusta« (*op. cit.*: 21-23). Ob tem je samovšečno ugotovil, da »to, kar opisujem, skoraj povsem temelji na neposrednem opazovanju in ne na obsežnih zapiskih o pripovedovanju informatorjev, ki jih sploh nisem imel« (*ibid.*). Kljub tem in podobnim očitkom, ki jih na Evans-Pritcharda naslavlja tudi Clifford Geertz (Geertz 1988: 49-72), pa Iztok Saksida meni, da je Evans-Pritchard apliciral Durkheimovo družbeno teorijo na antropologijo in za povrh končal

proces revolucioniranja socialne antropologije, proces, ki se je začel z malinowskijanskim premikom iz evolucionizma v funkcionalizem z institucionalizacijo novega načina terenskega dela in se iztekel v produktivno predelavo dela konceptov, ki jih je razvijala francoska sociologija nekako od l'Annee sociologique (1897) naprej. (Saksida 1993: 309.)

Že mogoče, vendar na kako majavi osnovi. Lahko opozorim vsaj na Garfinklovo etnometodološko delo, kjer med drugim na podlagi svojih številnih raziskav (včasih tudi vprašljivih, a to zdaj pustimo ob strani) ugotavlja, da se v vsakdanji komunikaciji marsikaj »razume samo po sebi«, da je veliko vsebin, za katere vemo, pa ne govorimo o njih (prim. Garfinkel 1967: 75-76). Zdi se, da antropologi tega preprostega dejstva niso nikoli dovolj upoštevali. Tudi zato ne, ker jim take »samoumevnosti« v lastni kulturi ostajajo prikrite – dobesedno zato, ker so »samoumevnosti«. Očitne, transparentne postanejo, ko o njih spregovori tujec. Za nas je recimo zanimiv primer etnografskega opisa običaja kolinjenja v Sloveniji, ki ga podaja Robert Minnich. Kar preveč podrobno, »dobesedno« opisano dogajanje ob kolinah (skoz oči tujca, ki mu dogodek ni poznan) nam, še posebej tistim, ki smo kdaj koli prisostvovali tovrstnemu dogajanju, morebiti celo odraščali v tovrstni skupnosti, zveni togo, nerodno, interpretacije dogajanja pa (vsaj deloma ali po našem, »domačinskem« mnenju) zgrešene. Nekateri vidiki so pretirano poudarjeni, posameznim drobcem dogajanja so pripisani dvomljivi pomeni itn. (prim. Minnich 1993). Podobne izkušnje je omenjala tudi Margaret Mead, ko so prebivalci Samoe desetletja pozneje brali njene zapiske o njihovem odraščanju (prim. Mead 1978).

Antropologovo opiranje na informante in njihove (lastne) interpretacije o njihovi kulturi je torej problematično vsaj iz dveh razlogov. Prvega sem že nakazal. Gre za težavo, da informant pove po eni strani pač tisto, kar misli, da antropolog želi slišati od njega, po drugi pa tudi zgolj tisto, kar se »sme povedati«. Kar velja v dani skupnosti za pravilno. Ne pa tistega, kar ljudje zares počnejo. O tem, torej o napetosti med zasebnim in javnim, je v zadnjih letih zbranih veliko antropoloških podatkov. Na primer raziskave v Grčiji, ki kažejo, kako velik razkorak je, recimo, med javno predstavo o moškem in njegovo resnično vlogo v družini. Ameriški sociolog Cecil Wright Mills je že leta 1940 zapisal, da je osrednji metodološki problem družbenih ved dejstvo, da ljudje eno govorijo, drugo pa delajo (prim. Borofsky 1994: 173). O tem govori tudi Kuper (2000: 28). Problem torej ostaja. Skupen tako sociologiji kot antropologiji.

Po drugi strani se antropologi ne morejo opirati niti na »kulturne artefakte«, s katerimi jih seznanjajo informanti. Kot vemo, je Lévi-Strauss

na podlagi mitov razvil celo teorijo (Lévi-Strauss 1980; prim. tudi Geertz 1988: 37, 44-45 in drugod; Sperber 1985: 64-94). James Clifford navaja zapis antropologa Raymonda Firtha, ki je opisal svoj razgovor z »najboljšim prijateljem in informantom na Tikopii« Pajem Fenuatarajem, ki mu je razlagal, zakaj mreže v jezeru potemni. Ko je povedal zgodbo o duhovih, ki počrtnijo mrežo, ga je Firth vprašal, če je to del njihovega tradicionalnega mišljenja. Pa Fenuatara je odgovoril: »Ne, to je moja lastna misel.« In nato smeje se dodal: »Moj lastni del tradicionalnega mišljenja.« (Prim. Munns, Rajan 1995: 277.) Tudi Minnich je zgodbe, ki so mu jih posredovali udeleženci kolin v Sloveniji, interpretiral, kot da so »zares resnične« za (vse) akterje, kot da ne bi bile to tudi zanje zgolj (ali vsaj predvsem) zgodbe (Minnich 1993).

Tako recimo Roberto DaMatta v zapisu s pomenljivim naslovom *Nekaj pristranskih [biased] opazk o interpretivizmu [interpretivism]* in podnaslovom *Pogled iz Brazilije govori prav o »samoprepričanih« interpretacijah* (v njegovem primeru ameriških kulturnih antropologov. Ameriška interpretativna antropologija, ki občasno zdrsnje v »iritirajočo upravičenost« (*irritating righteousness*), naj bi »težila k reduciranju antropoloških problemov izključno na terenske pripovedke, s čemer se sistematično izogiba zgodovinski in teoretski kontekstualizaciji, ki naj bi bila osnova za antropologijo, če se želi imeti za družboslovno ali humanistično vedo« (DaMatta 1994: 119).

V zvezi z informanti lahko omenim, da novejša antropološke monografije vse pogosteje vključujejo njihove pripovedi v celoviti obliki. Tako se tekst bere kot vzporeden zapis antropologovih opazk, opažanj, mnenj, ki se prepleta z mnenji, opisi domačinov/informantov (prim. Clifford, Marcus 1986: 15). S tem je po svoje interpretacija prepuščena samemu bralcu. Interpretacija, ki so jo prej ponudili antropologi.

V zvezi z različnimi možnostmi razlaganja navaja Dan Sperber pomenljivo epizodo s svojim ostarelim informantom Filatejem. Ta mu je namreč nekoč ves vznemirjen povedal, da ima priložnost ubiti enorógega zmaja z zlatim srcem (Sperber 1985: 35). Sperber nato – v kontekstu diskurza o »domnevno iracionalnih verovanjih« – razvija naslednje razmišljanje: Je Filate res tako naiven, da verjame v zmaje? Je to vprašanje zmote ali iracionalnega verovanja? In navsezadnje: vem, da zmajev ni, pa vendar... (*op. cit.*: 62). Na koncu ponudi še en možen odgovor ali predmet za

premislek: Filate je slišal zgodbo o zmaju od enega od trgovcev. Zmaja ni videl sam. Ko je govoril o njem, ni govoril o svojem verovanju, temveč o podatku, ki ga je dobil od nekoga drugega in mu verjel. Kot mladenič je tudi sam Filate lovil in pobijal nenavadne živali. Zdaj je prestar za lov, povedal pa je nekemu, ki se mu je zdel primeren za lovca. Ko bi se ta vrnil z nenavadno trofejo, bi del slave doletel tudi Filateja. Seveda Filatejev opis živali ni nujno pomenil, da gre za kakšnega »mitološkega zmaja«, temveč to, da gre za (z nekaj pretiravanja opisano) nenavno žival, ki bi lahko zanimala tujca, Evropejca, antropologa. Torej, sklene Sperber: »čeprav ne bom nikoli točno vedel, kaj se je motalo po Filatejevi glavi, si mi ni treba pomagati s predpostavko o nekakšnem drugačnem spoznavnem svetu, da bi se dokopal do verodostojne predpostavke« (op. cit.: 61). Drugače rečeno: Filate ni (vsaj ne nujno ali vsaj ne na podlagi povedanega) živel v nekem drugem spoznavnem svetu, v katerem bi vladali zmaji in podobna mitološka bitja.

Clifford Geertz navaja tudi različne interpretacije različnih antropologov, ki so obiskali iste skupnosti, čeprav morebiti ob različnem času. Torej se lahko njihova poročila razlikujejo zaradi sprememb, ki so se dogodile v dani skupnosti (Geertz 1988: 4-5, 16), zaradi različnih sposobnosti antropologov, ali pa zaradi različnih zornih kotov antropologov, ki so za opis »vzeli različne dele slona«, kot se je pikro izrazil Geertz (op. cit.: 6). Pač v smislu znane anekdote, ko je nekdo opisoval prednji del slona, nekdo drug pa zadnji. Njuna opisa sta se kajpak diametralno razlikovala. Slednje ima še globlje implikacije. Antropologi se namreč, kot sem že nakazal, zadovoljijo z nekajmesečno (celo večkrat pretrgano, kot pri Evans-Pritchardu) navzočnostjo na »terenu«, z nekaj bolj ali manj zanesljivimi podatki (prav tako bolj ali manj zanesljivih) informantov in z nekaj (bolj ali manj popolnimi) lastnimi opažanji, pa si že dovolijo »poglobljene« in vsevedne analize dane skupnosti. Tako ne preseneča, če antropolog kaj malega zve o slonjem rilcu, oklih in ušesih, pa že slika celotno žival, drugi pa se zadovolji z repom in zadnjimi nogami in se ima prav tako za izvedenca za slone (prim. Clifford, Marcus 1986: 16). S tem v zvezi lahko navedem mnenje dveh antropoloških kritikov, Clifforda in Marcusa, ki pravita, da so »etnografske in antropološke resnice delne, nepopolne« (op. cit.: 7). Tudi – ali predvsem – zaradi zunanjih omejitev in omejitev v

samem antropologu, zaradi informantov in ne nazadnje zaradi omejitev v zvezi s konstrukcijo samega antropološkega poročila, kot je navajal Richard Price (prim. *ibid.*). Tako Price med drugim piše, da poročevalec spusti marsikaj, kar ve o dogodku. Pravi, da poročevalec pove le nekoliko več, kot ve, da antropolog o stvari že ve (op. cit.: 8). To lahko povežemo z izmikanjem Nuerov, ki so skopo odgovarjali na vprašanja Evans-Pritcharda, ki je ob tem izgubljal živce (Evans-Pritchard 1993: 25-26). O razlogih lahko le ugibamo, od »globoke zamere« Nuerov, ki se niso želeli pogovarjati s pripadnikom kolonialne oblasti, ki jih je tlačila (*ibid.*), do drugih razlogov. Lahko bi domnevali, da je med razlogi tudi ta, da je posamezen dogodek ali prepričanje/verovanje/mnenje v določeni skupnosti vedno del širšega »kulturnega sklopa« ali »družbene konstrukcije realnosti«, pripadniki skupnosti pa ga v kontekstu popolnoma (ali vsaj za njihove potrebe zadostno) razumejo (prim. Garfinkel 1967). Iz konteksta iztrgan drobec sam po sebi ne pomeni kaj dosti, ali pa je njegov pomen drugačen, kot v celotnem kontekstu.

OD PRIMITIVNEGA UMA DO...

Antropologi s konca devetnajstega in iz prve polovice dvajsetega stoletja so v ospredje svoje raziskave pretežno postavljali ali kulturo ali družbo. Tako je recimo Boas zapisal, da je za antropologa posameznik pomemben samo kot pripadnik rase ali družbene skupine. V ospredju antropologove pozornosti je družba in ne posameznik (Boas 1986: 12-13). Mogoče je nekoliko presenetljivo, da Boas v ospredje ni postavil kulture. Zato pa podobna stališča Malinowskega, Radcliffe-Browna, Lévi-Straussa in sorodnih niso presenetljiva. Navedeni antropologi so se namreč na razne načine navezovali na sociološka spoznanja, zlasti na delo Emila Durkheima (prim. tudi Kuper 2000: 14-15 in drugod).

Razlog, zakaj antropologi dolgo niso posvečali večje pozornosti osebi, posamezniku, subjektu, je bil tudi (ali predvsem) v njihovem evropocentričnem in evolucionističnem pojmovanju pripadnikov drugih skupnosti kot »primitivcev« s »primitivnim umom« (*primitive mind*). Boas, ki je sicer napisal knjigo s tem naslovom (prim. Boas 1982), je bil prvi, ki se je odrekel izrazu »primitiven«. Mogoče je manj znano, da se je pozneje izrazu »primitivna mentaliteta« odrekel tudi Lévi-Bruhl

(prim. Muršič 1994: 38). Kljub opuščanju evolucionizma je dolgo trajalo, preden so začeli antropologi resno jemati tudi mnenja samih »domačinov« o njihovi kulturi, družbi, življenju nasploh (prim. Clifford, Marcus 1986: 10). Pred tem so poskušali človeka, »domorodca« spoznati z branjem kulturnih produktov. To je bil smisel druge faze antropološke analize Evans-Pritcharda, torej, »odkriti strukturne obrazce, ki se skrivajo za zapleteno in na videz zmedeno resničnostjo [...] S tem kulturna realnost ni več razumljiva zgolj na ravni zavesti in akcij njenih članov (torej od znotraj), temveč postane razumljiva tudi na ravni sociološke analize (od zunaj)« (prim. Evans-Pritchard 1983: 28-29). Evans-Pritchard je dajal določeno težo »pogledu od znotraj«, vendar je bilo jasno, da ima zanj pravo (znanstveno) vrednost le »pogled od zunaj«, pogled antropologa kot vseveda.

Vsekakor moram poudariti, da so se zlasti v ameriški antropologiji pojavljala tudi dela, ki so se ukvarjala s socializacijskimi in inkulturacijskimi procesi. Nekatera so imela »osebo« celo v naslovu (Barnow 1963; Haring 1956; Honigmann 1965; Mead 1978). Te študije so proučevale razmerja med »osebo« in »kulturo«, vendar je pri mnogih pot do posameznika vodila prek kulture in/ali družbe.

V sedemdesetih so se antropologi najprej začeli spraševati o ustreznosti lastnih metod, torej terenskega dela, razmerja z informanti, verodostojnosti zapisov v monografijah itn. Šele v zadnjem desetletju ali dveh se vse bolj, ne zgolj skozi prizmo Geertzove zahteve po pogledu »z domačinskega zornega kota«, pojavljajo tudi zahteve po posvečanju pozornosti osebi, posamezniku, subjektu dane proučevane skupnosti. Vendar ne v smislu nominalizma, ki bi se osredotočil le na izoliranega posameznika in ne bi upošteval pomena tistega, čemur rečemo družba ali kultura. Enega od vidnejših prispevkov te vrste je ponudil britanski antropolog Anthony P. Cohen. Cohen je v zvezi z rehabilitacijo jaza v družbenih vedah pripomnil, da »jaz ne predstavlja alternative družbi, le ponuja pogled na družbo kot sestavljeno iz in od samo-zavedajočih se posameznikov« (Cohen 1994: 192).

Cohena je zbudilo, kako nonšalantno antropologi posplošujejo pomene simbolov na celotno skupnost ali na določeno skupino znotraj nje. Zanimarjen je bil vidik, kako posamezniki interpretirajo te simbole (Cohen 1994: ix). Ob tem je

navajal lastno terensko antropološko monografijo, kjer je v bistvu delal s sedmimi posamezniki. Bolj kot jih je spoznaval, bolj večplastni so se mu kazali in vse težje je njihove večpomenske interpretacije spravjal na papir v preprosti obliki (*ibid.*). Vse bolj je ugotavljal, da se mora antropologija lotiti proučevanja samo-zavedanja (*self-consciousness*) drugih ljudi. To ne pomeni, da lahko zanemarimo družbene in kulturne vidike. Narobe, proučevanje osebe, subjekta, jaza (*self*) vsebuje družbene in kulturne razsežnosti. Vendar ne moremo ustrezno raziskovati družbe in kulture, če ne upoštevamo osebe, jaza (*op. cit.*: x).

Antropologi so imeli vseskozi težave s pojmovanjem jaza in osebnosti pri proučevanih tujih skupnosti. Tako zaradi jezika kot pozneje, ko/če so jezik že znali, zaradi ustreznega pojmovanja, ustreznega prenosa pojmov iz enega v drugi jezik (*op. cit.*: 2). Vrstila so se poenostavljanja, na katere ni bil imun niti Marcel Mauss, ki je dal pomemben prispevek k pojmovanju osebe (prim. Mauss 1985: 1-22; tudi Allen 1985: 26-42). Opazke z antropološkega zornega kota na Maussov račun sta prispevala La Fontaine, ki je Maussu očital, da ima predstavo o osebi za (zgolj) zahodnjaško zamisel (La Fontaine 1985: 123-124), in Carrithers, ki je Maussu prav tako očital evropocentrizem, še zlasti, kjer omenja Indijo (prim. Carrithers 1985: 234). Carrithers celo ponuja nadomestilo za zanj (očitno v angleščini) zavajajoča, zamegljujoča in nasploh problematična izraza »oseba« (*person*) in »jaz« ali subjekt (*self*). Tako v nadaljevanju uporablja izraza *personne* in *moi*. *Personne* (osebo) opredeli kot koncepcijo posameznega človeškega bitja, kot člana (1) pomenljive (*significant*) in (2) urejene (*ordered*) skupnosti (*collectivity*) (*op. cit.*: 235). *Moi* (jaz) pa opredeli kot koncepcijo (1) fizikalne in mentalne individualnosti človeškega bitja znotraj (2) naravnega ali duhovnega kozmosa in (3) v interakciji z drugimi kot moralnimi agenti (*op. cit.*: 236). Cohen, ki prav tako omenja Maussov »klasični esej o jazu«, pa govori o »posamezniku« (*individual*), »osebi« (*person*) in »jazu« (*self*) (Cohen 1994: 2). Ob tem omenja še G. H. Meada, ki je bil – kot pravi – popolnoma odsoten iz britanske socialne antropologije. Zato pa so v ameriški antropologiji vsaj poskušali razvijati nekakšno »psihološko antropologijo«, ki spet ni imela nobenega odmeva v Veliki Britaniji. Šele pozneje, ko se je antropologija vse bolj zanimala za procese simbolizacije, ne zgolj za dekodiranje kulturnih

simbolov, so se začela tovrstna vprašanja pojavljati tudi v njenih osrednjih vsebinah in ne zgolj na obrobju (*op. cit.*: 2-3). Vprašanje jaza se je dokončno preselilo v središče pozornosti antropologije, pravi Cohen, šele v poznih sedemdesetih in v začetku osemdesetih. V obdobju torej, ki ga lahko opišemo kot »prevpraševanje« znotraj in prek meja antropologije. Pravzaprav kar prevpraševanje v kontekstu družboslovja in humanistike nasploh. Prevpraševanje, ki ga lahko po eni strani umestimo v kontekst razmišljanja o samih temeljih družboslovja in humanistike, kjer ima pomembno vlogo Husserlova in Heideggrova fenomenologija, zlasti prek Schutza, Bergerja, Luckmanna, pa tudi Merleau-Pontyja in sorodnih. Po drugi strani moramo dogajanje v družboslovju od šestdesetih naprej razumeti tudi v širšem kontekstu preusmerjanja pozornosti z makro ravni na mikro raven proučevanja in zlasti v kontekstu povezovanja teh dveh ravni. Torej tudi razmišljanja o personalistični in kognitivni sociologiji. Analogno bi lahko rekli tudi razmišljanja o personalistični in kognitivni antropologiji. Cohen pripominja, da se je raznoliko dogajanje v sedemdesetih in osemdesetih nekoliko poenostavljeno imenovalo postmodernizem (*op. cit.*: 3).

Cohen si postavlja prav fenomenološko zve-neča vprašanja: »Kako veš, kaj misli druga oseba? Kako veš, da druga oseba sploh misli? Kako lahko razlikuješ med zavestjo druge osebe in lastno konstrukcijo njegove ali njene zavesti?« (*Ibid.*) Cohen pripominja, da je odgovor na prvi dve vprašanji: »Ne vem zagotovo«, na tretje pa: »Ne morem«. Kar mi *lahko* storimo, kar so antropologi storili, je, da v svojih tekstih govorimo o vtisih o omenjenem razlikovanju (*ibid.*). Antropolog mora upoštevati lastni jaz, se ga zavedati. Upoštevati mora lastno kulturno določenost, k drugemu mora pristopiti z jasno predstavo o tem, da sta si različna, da pa sta si tudi enaka. Ali enakopravna, enakovredna (*op. cit.*: 5). Antropologi naj bi cenili kulturne razlike, različne načine življenja (prim. Borofsky 1994: 16).

Cohen, ki se med drugimi opira tudi na G. H. Meada in Goffmana, pravi, da smo udeleženci v skupinskem dogajanju. Lahko se recimo vsi podobno odzivamo, na primer, jočemo na pogrebu, kar pa še ne pomeni, da nam to dogajanje vsem pomeni isto. Vsi lahko recimo poslušamo Mahlerjevo simfonijo, vendar jo vsak od nas sliši drugače (Cohen 1994: 19). Težava je v tem, da so antropološki opisi vedno ostajali zgolj na tej deskriptiv-

ni ravni. Tudi ko je antropolog poskušal interpretirati obnašanje, je zlahka zapadel v posploševanje, da vsi pripadniki dane skupnosti mislijo enako. Če sploh mislijo. Če sploh imajo izdelano predstavo o sebi (prim. *op. cit.*: 1). Sodobna antropologija se ne more več sprenevedati, da proučuje »primitivna« bitja, ki nimajo razvite predstave o sebi in niso sposobne o sebi povedati nič razumnega. Sodobni antropologiji se ni treba več pokroviteljsko ukvarjati z opisovanjem bolj ali manj idiličnih eksotičnih skupnosti, ob čemer bi si želela le, da bi »domačini ostajali razmeroma prijateljski«. Kot ena od ved v okrilju družboslovja in/ali humanistike mora razreševati vsa vprašanja in dileme, ki jih lahko naslovimo na sociologijo. Tudi narobe. Tudi sociologija se mora na ta ali oni način soočiti z očitki, ki jih naslavljamo na antropologijo. So ankete in sorodne javnomnenjske raziskave zares pravi sociološki metodološki pripomoček, da bi izvedeli, kaj ljudje mislijo?

Cohen se – spet prav po fenomenološko – vpraša tudi: »Kako je mogoča družba? Kako so mogoče družbene skupine?« (Cohen 1994: 8.) Na ta vprašanja ne moremo ustrezno odgovoriti, če v središče ne postavimo jaza. Problem je v dozdevnem protislovju med sebstvom (*selfhood*), individualnostjo (*individuality*) in socialnostjo (*socialness*) (*ibid.*).

Podobno fenomenološko se sprašuje tudi Michael Carrithers: »Kako se družimo, povezujemo drug z drugim?« (Carrithers 1992: 1). KAKO živimo skupaj? Carrithers pravi, da ljudje kratko malo ne moremo živeti brez človeške skupnosti, in citira Maurica Godeliera, ki meni, da človeška bitja v nasprotju s socialnimi živalmi ne le živimo v skupnosti, temveč jo ustvarjamo, da bi (sploh) lahko živeli (*ibid.*). Na podlagi tega Carrithers sklepa, da sebe ne moremo spoznati drugače kot v odnosu z drugimi. To nas seveda spomni tudi na simbolični interakcionizem in na stališča G. H. Meada (1934; 1936), na katera pa se Carrithers eksplicitno ne sklicuje, saj Meada sploh ne omenja.

Carrithers meni, da omenjena trditev o pomenu skupnega bivanja za človeka še ne pove vsega o tem, kaj je značilno za človeka in kar še posebej zanima antropologe in druge raziskovalce človeških skupnosti. Tisto, kar je zanimivo pri človeških skupnostih in kar jih loči od skupnega življenja živali, je tudi presenetljiva raznolikost ali različnost teh oblik skupnega življenja ali kultur (Carrithers 1992: 1). Poudarja tudi, da

mora raziskovalec preseči svoje predsodke ali predpostavke, stališča, kulturno določenost, da bi lahko razumel ali poskušal razumeti kulturo, ki jo proučuje (Carrithers 1992: 3). To nas lahko spet spomni na fenomenološki pojem »nezainteresiranega opazovalca«, pa tudi na vstopanje v hermenevtični krog razumevanja.

Carrithers se nato sprašuje, kaj lahko storimo, ko se soočimo s tako nepregledno množico različnih oblik kulture, in dodaja, da moramo na to vprašanje odgovoriti vsaj iz dveh razlogov. Prvič, imamo neko skupno izhodišče, nekaj, o čemer se vsi strinjamo in kar ni sporno: arhiv različnih človeških sposobnosti. In drugič, ugotoviti moramo, kako je taka kulturna raznolikost sploh mogoča. Odgovor lahko dobimo, pravi, če nas ne zanima toliko vsaka posamezna različica načina človeškega življenja, temveč temelj, iz katerega poganjajo vse raznotere oblike ali stili življenja. Ali drugače: zanima nas spremenljivost, ne razlike. S tem se lahko izognemo neposrednemu vprašanju, na katerega bomo težko dobili natančen odgovor: vprašanju človekove narave (Carrithers 1992: 5).

Carrithers razgrajuje razmerja med biološkim in socialnim v človeku in se pri tem opira na nekatera sodobna spoznanja tako biologije kot biološke ali fizične antropologije, ki mečejo novo luč na odnos med primati in človekom (*op. cit.*: 9). S temi vprašanji se ukvarja tudi Dan Sperber, ki pravi, da se je fizična antropologija svojčas res diskreditirala zaradi rasističnih in evgeničnih teorij, ki so se razvile znotraj nje, vendar zdaj, tudi zaradi razvoja v biologiji, začenja na novo (Sperber 1985: 2-3). Vprašanje biološkega (ne zgolj, vendar tudi: telesnega) in kulturnega (ne zgolj, vendar tudi: duševnega) se tako tudi v antropologiji postavlja na novo. Na nove temelje. O tem govori poskus presejanja dihotomije teloduša pri Merleau-Pontyju (njegov »telesni-subjekt«), o tem priča tudi množica spisov o telesnosti, ki se pojavlja v zadnjem času tudi (ali zlasti) v antropologiji (prim. vsaj Csordas 1994).

Carrithers se osredotoči tudi na to, kar človek počne s svojo ustvarjalnostjo. Trdi, da so sprememba, ustvarjalnost in interpretacija vse del strukture vsakdanje izkušnje. To niso procesi, ki se pojavljajo občasno ali izjemoma, temveč so pravzaprav vsebina človeškega socialnega življenja: celo ko počnemo kaj, kar je videti tradicionalno, počnemo to v novih razmerah in tako pravzaprav bolj ponovno ustvarjamo tradicijo kot pa

jo zgolj posnemamo (Carrithers 1992: 9; prim. Boden 1994). V tem smislu tudi pri prenosu vednosti/kulture s predhodne na naslednjo generacijo v nobenem primeru ne gre za posnemanje, temveč za uporabo večšin v novem, drugačnem kontekstu. Tu se skriva tudi kontinuiteta kulture (Carrithers 1992: 10).

V zvezi z večkrat omenjeno interdisciplinarnostjo predlaga Carrithers pojem »mutualism« ali »načelo medsebojne odvisnosti za blagor vseh« (*op. cit.*: 11). Pojem si sposoja od psihologov Arthurja Stilla in Jima Gooda, ki sta z njim opredeljevala širok tok idej in stilov, pobranih iz antropologije, sociologije in socialne psihologije. Avtorji, ki se opirajo na tak način mišljenja, pojmujejo ljudi kot neločljivo vpletene v neposredne medsebojne odnose. Dosežki ljudi so s tega vidika vedno plod sodelovanja. S tega stališča se skrivajo velike uganke in njihove rešitve tudi v vsakodnevni dejavnosti, kot so sposobnost vzgoje otrok ali vodenje preprostega razgovora o vremenu. Tudi najenostavnejša človeška organizacija – trgovina na vogalu, naša družina – je zapletena tvarina s pretanjenim, občutljivim in večkrat nejasnim načinom delovanja. Razumeti druge, tudi tiste, ki jih poznamo najbolje, je težko in zamotano opravilo, ki ga ne znamo vedno ustrezno opraviti. Ne poznamo in ne razumemo popolnoma torej niti tistega, kar imamo pred nosom, tako rekoč svojih ustanov, ki smo jih sami so-ustanovili, antropologi pa bi si radi domišljali, da razumejo zelo tuje skupnosti.

Carrithers obdela tudi stališča o kulturi, ki sta jih predstavila Boasova učenka Ruth Benedict in britanski antropolog Radcliffe-Brown. Kljub njuni razlikam sta oba pojmovala določeno kulturo kot zaokroženo entiteto. Razloge za to bi lahko morda iskali v splošnem teoretskem vzdušju ali kontekstu tistega časa. Takrat, v prvi polovici dvajsetega stoletja, je namreč pomembno vlogo igrala Durkheimova težnja, razumeti družbene pojme, entitete, ki si jih je izmislil, ustvaril človek, kot »upredmetene«, stvarne. Tako ne preseneča, da je bila tudi kultura (dane skupnosti) pojmovana kot dobesedno upredmetena entiteta. Toliko bolj upredmetena, ker se je določene kulturne dobrine (orodja, posodo, oblačila, umetniške predmete itd.) zares dalo »prijeti«. Iz tega je očitno izviralo tudi pojmovanje kulture kot nekakšne monolitne duhovne vsebine ali enote, ki naj bi se – če in ko bi se – spreminjala v celoti. Kultura dane skupnosti bi se torej (iz različnih razlogov) spremenila

ali prešla iz enega stanja v drugega. Carrithers tudi na podlagi lastnih raziskovanj meni, da je tako stališče preseženo in da je kultura nekakšna fluidna, dinamična entiteta. Da torej nikakor ne moremo govoriti o nedotaknjenih področjih, o žepih, kjer bi obstajala nekakšna tradicionalna, avtohtona, prvobitna kultura, temveč se kultura vseskozi in vsepovsod spreminja. Tudi t. i. tradicionalne kulture niso »prvinske«, temveč predelane. Morebiti se opirajo na izhodišča, na bolj ali manj arhaične vsebine, načine življenja, religijo itn., vendar tudi kot take niso zamrznjene v času, temveč se ves čas spreminjajo in medsebojno učinkujejo z drugimi kulturami ali kulturnimi praksami. Kot primer navaja svoje raziskovanje gozdnih menihov na Sri Lanki. Ti menihi, ki so bili videti kot najbolj neposredno utelešenje izvornih principov Bude osebno, niso bili gibanje s tisočletno tradicijo, kot bi kdo pomislil, temveč je bila njihova skupnost stara le slabih dvajset let (Carrithers 1992: 21). Podobno bi lahko ugotavljali za rastafarjanstvo, kulturno in religiozno prakso temnopoltih prebivalcev Jamajke (Cashmore 1979; Brake 1984), in še za mnoge druge kulturne prakse in gibanja na različnih koncih sveta in v različnih okoljih. Carrithers s tega vidika spodbija tudi ustaljeno pojmovanje linearnega, evolucijskega razvoja sodobne evro-ameriške kulture, ki bi naj bila utemeljena v klasični grški kulturi in naj bi se prek rimske in nato srednjeveške in renesančne evropske misli razvila v sedanjo prevladujočo kulturo zahodnega sveta.

V tem kontekstu lahko omenim, da italijanska antropologinja Ida Magli razvija antropologijo, ki se ukvarja z belim človekom; pravi ji (kar zveni zelo fenomenološko) antropologija vsakdanjika. Ida Magli meni, da so redki antropologi, ki so prebili zid evropocentrizma in uspeli aplicirati pravila svoje znanosti na belega človeka, na njegovo obnašanje v vsakdanjem življenju (Štrubelj 1990: 65). Velike antropološke teme: sveto, smrt, oblast, ritual, magija, žrtev, iniciacija, sveti čas in sveti prostor je treba odkrivati v srcu naše lastne kulture (*op. cit.*: 66). Antropologi zavračajo opazovanje samega sebe kot objekta kulture:

Končno gre tu za najbolj mistificirano dejanje, ki ga je antropolog zmožen: pod videzom spoštovanja in raziskovanja kulture »drugačnega« opredeljuje, da je »drugi« drugačen in da smo torej »mi« popolnoma izven analiziranega konteksta. (*Op. cit.*: 66.)

Ida Magli je poudarila tudi medtem že dovolj znan, zdi pa se, da še vedno ne upoštevan ali resno vzet vidik, da se antropolog ob drugačni kulturi od njegove, torej antropologove, ne vpraša o samoumevnosti svoje kulture. Čudi se drugačnosti kulture drugih, nenavadnim sestavinam, ritualom, navadam, šegam, verovanjem, ne pomisli pa, da se drugim njegova kultura zdi prav tako nenavadna. Etnološki in etnografski zapisi se sicer kdaj pa kdaj začudijo nenavadnim ritualom domače kulture, vendar jih včasih pripišejo tradiciji, torej nekemu preteklemu času. Razlogi za običaj so pozabljeni, ostal je običaj.

Kot navaja Zvone Štrubelj, Ida Magli nima antropologije samo za znanost o kulturah, ki so različne od naše. Razume jo najprej in predvsem kot nov in drugačen način zgodovinskega ozaveščanja zahodnega človeka. To izhodišče jo neprestano usmerja v pregled in razmislek o naši, zahodni zgodovini. Antropologijo pojmuje kot metodo, ki do skrajnih možnih meja razširja zgodovinsko zavest človeka (Štrubelj 1990: 69).

Dan Sperber se sprašuje, ali so družbene vede zares znanstvene (Sperber 1985: 9). So podobne naravoslovnim vedam? Ob tem navaja Radcliffe-Browna, ki je imel antropologijo za »naravno vedo o družbi« (*natural science of society*). Tu je čutiti svojevrsten odmev Comeovega pojmovanja sociologije kot »socialne fizike« (prim. Merleau-Ponty 1984: 16). Evans-Pritchard pa je antropologijo umeščal v kontekst humanistike in ne znanosti: »Antropologija proučuje družbe kot moralne sisteme in ne kot naravne sisteme [...], bolj jo zanima vzorec kot proces [...], zato išče obrazce in ne znanstvene zakone, zato interpretira in ne razlaga« (prim. Sperber 1985: 9). Sperber navaja, da ni bil nobeden od omenjenih prijemov splošno sprejet. Projekt znanstvene antropologije se je srečal z veliko težavo: nemogoče je opisati kulturni fenomen, ne da bi upošteval misli udeležencev. Misli, idej pa ne moremo opazovati, temveč jih lahko le intuitivno razumemo. Ne moremo jih opisati, temveč jih lahko le interpretiramo. Tako opisovanje kulturnih fenomenov povzroča epistemološke zagate, ki jih naravne znanosti ne poznajo (*ibid.*). Sperber pravi, da so Radcliffe-Brown in njegovi te zagate ignorirali. Evans-Pritchard jih je, kot sem tudi že nakazal, vzel bolj resno, vendar prav tako ni mogel ponuditi ustreznih rešitev. Tako se je v sedemdesetih in osemdesetih v antropologiji pojavil tretji pogled, ki je sicer bližji Evans-Pritchardu. Najbolj izpostavljen predstavnik te

tendence je Clifford Geertz.

PRIHOD DOMOV

Ključni programski tekst te vrste je Geertzov članek Z domorodskega zornega kota (Geertz 1996), ki ga je Geertz objavil 1974. leta, gotovo tudi pod vplivom nekaj prej, leta 1969 objavljenega intimnega dnevnika Malinowskega. Na ta dnevnik se Geertz v uvodu tudi sklicuje, ko pravi, da je dnevnik prikazal, »da so uveljavljena mnenja o tem, kako delajo antropologi, precej neverodostojna. Mit o kameleonskem terenskem raziskovalcu, popolnoma notranje uglašeni z eksotičnim okoljem, živ čudež empatije, obzirnosti, potrpljenja in svetovljanstva, je porušil človek, ki je verjetno največ prispeval k njegovemu nastanku« (op. cit.: 91). Šok in škandal, ki je spremljal objavo dnevnika, je namigoval na dva vidika. Po eni strani so zgroženi antropologi res verjeli v možnost takega »kameleonskega terenskega raziskovalca«, ki je vse videl, vse razumel in vse razložil. Ki je torej prevzemal teološko podobo. Če že sami niso bili sposobni prevzeti te vloge, so jo pripisovali vsaj Malinowskemu, verjetno tudi Evans-Pritchardu in še komu, torej antropologom »iz posebnega testa«. Mit o njihovi podobi pa se je z dnevnikom razkrojil. Ali bi se vsaj moral. Z vsemi posledicami. Torej tudi s spoznanjem, da je tak »vseobsegajoč objektivni pogled« (ali je sploh treba posebej namigniti na podobnost s »transcendentalnim fenomenološkim pogledom«?) pravzaprav nemogoč. Da je torej potrebna temeljita revizija samih temeljev antropološkega spoznanja. Toda ali se je to res zgodilo?

Po drugi strani namreč Geertz navaja, da

je šok zvečine povzročilo zgolj odkritje, da Malinowski ni bil, rahločutno rečeno, čist, dober dečko [...]. Diskusija se je zvedla na moralni značaj Malinowskega oziroma njegovo pomanjkanje, izvirno globoko vprašanje, ki ga knjiga zastavlja, pa je bilo prezrto. Namreč, kako je antropološka vednost o tem, kako domorodci mislijo, čutijo in dojemajo, sploh mogoča, če ne, kot so nas učili verjeti, skozi neke vrste izjemno občutljivost in s skoraj nenaravno zmožnostjo misliti, čutiti in zaznavati kot domorodec (beseda, ki jo, naj hitro dodam, uporabljam v »strogem pomenu«). (Op. cit.: 92.)

Antropologi so torej s tega vidika zgolj ugotovili, da Malinowski pač ni odgovarjal podobi, ki jo je sam ponudil, in zahtevi, ki jo je sam postavil. Niso pa podvomili v možnost takega »neskaljenega antropološkega pogleda«. Geertz je ta korak storil: »Bistvo, predstavljeno v dnevniku z močjo, ki jo lahko morda v popolnosti ceni le aktivni etnograf, ni moralnega značaja [...]. Bistvo je epistemološko« (ibid.). Kakšna pa je rešitev, ki jo ponudi Geertz?

Najprej se vpraša: »Če se držimo – kot se po mojem mnenju moramo – zapovedi, da gledamo stvari z domorodskega zornega kota, kje pristanemo, če si ne moremo več pripisovati enkratne oblike psihološke bližine, neke vrste transkulturalne identifikacije z našimi subjekti? Kaj se zgodi z *verstehen*, ko izgine *einfühlen*?« (Ibid.) Na tej podlagi so se pojavile metodološke diskusije, ki so se spraševale, ali je boljši opis v »prvi osebi« ali opis v »tretji osebi«, ali naj prevzamemo »fenomenološko« ali »objektivistično« stališče, ali naj bomo »zunaj« ali »znotraj«, so ustreznejše »kognitivne« ali »behavioristične« teorije, »emske« ali »etske« analize, ali pa distinkcija, ki jo je ponudil psihoanalitik Heinz Kohut, med pojmi, ki so »blizu izkušnji«, in pojmi, ki so »daleč od izkušnje«, itn. (prim. ibid.).

»Blizu izkušnji« je pojem, ki bi ga – poenostavljeno rečeno – »brez težav razumel, če bi ga podobno uporabljali drugi« (ibid.). »Daleč od izkušnje« pa je pojem, ki ga razni specialisti uporabljajo za »izpolnitev znanstvenega, filozofskega ali praktičnega cilja«, pravi Geertz (ibid.). Ob tem opozarja, da gre pri tem razlikovanju predvsem za stopnjo in ne za polarno opozicijo:

In vsaj kar se antropologije tiče (drugače je v poeziji ali fiziki), razlika ni normativna, v smislu, da bi bil en pojem sam po sebi bolj zaželen kot drug. Omejitev na pojme, ki so blizu izkušnji, povzroči, da je etnograf preplavljen z neposrednostmi in zapleten v ljudski jezik. Omejitev na tiste, ki so daleč od izkušnje, povzroči, da nasede na abstrakcijah in se duši v žargonu. Pravo vprašanje, tisto, ki ga je Malinowski poudaril, s tem ko je pokazal, da v primeru »domorodcev« ni treba biti eden njih, da jih lahko poznaš, je to, kakšno vlogo igrata v antropološki analizi ti dve vrsti pojmov. (Op. cit.: 93.)

In dodaja: »Misterij, kaj pomeni 'videti stvari iz domorodskega zornega kota' se zmanjša, če

stvari postavimo tako, da se namesto tega, kakšne vrste psihično konstitucijo naj bi imeli antropologi, vprašamo, kako naj poteka antropološka analiza in kako naj se uredijo njeni rezultati« (*ibid.*). Zvijajača, pravi Geertz, ni v tem, »da stopimo v neke vrste notranjo duhovno korespondenco z informatorji. Ker imajo ti, tako kot mi vsi, svojo dušo raje zase, v nobenem primeru ne bodo pretirano navdušeni nad tovrstnimi poskusi. Zvijajača je ugotoviti, kaj za vruga mislijo, da imajo za bregom« (*ibid.*).

Gre torej za dobesedno vstopanje v hermenevitični krog »domorodskega« (ali »domačinskega«) razumevanja. To poudari tudi Geertz sam:

Vse to seveda ni nič drugega kot dobro znana trajektorija tistega, kar je Dilthey imenoval hermenevitični krog, in moja trditev tu je zgolj ta, da je to enako središčnega pomena za etnografsko interpretacijo in s tem za penetracijo v miselne oblike pri drugih ljudeh, kot je za literarnozgodovinsko, filološko, psihoanalitsko ali biblijsko interpretacijo, in če smo že pri tem, za neformalno razlago vsakodnevne izkušnje, ki ji pravimo zdrav razum. (*Op. cit.*: 103-104.)

Ob tem meni Geertz, da »razumevanje pride z zmožnostjo interpretacije njihovih izraznih načinov, čemur bi rekli razumevanje njihovih simbolnih sistemov, ki jih lahko razvijamo prav zaradi takega sprejemanja« (*op. cit.*: 104-105). Tu pa smo že pri Webrovem – ali Droysenovem, kot opozarja Bošković (1996: 107) – konceptu razumevanja akcij družbenih akterjev, torej spet pri stični točki antropologije in sociologije. Če je za antropologijo očitno vprašanje razumetja »drugih«, pa če jim rečemo »domorodci«, »domačini« ali »pripadniki nam tuje skupnosti«, si je sociologija še lahko domišljala, da te težave nima. Saj raziskuje lastno, »domačo« skupnost. Vendar se je ta težava v sociologiji kmalu izkazala, ne zgolj ali šele takrat, ko so se sociologi začeli ukvarjati s segmenti njim tuje kulture v sicer »domači skupnosti«. S tem mislim na študije t. i. »urbanah subkultur« (prim. vsaj Brake 1984; 1985; Docker 1994; Hebdige 1980).

Geertz se torej opira na hermenevitično tradicijo Wilhelma Diltheya in na sodobno semiotiko ter meni, da je pravi, celo edini način opisovanja kulturnih fenomenov *interpretacija* (Sperber 1985: 10). Zakaj? Ker so kulturni fenomeni

nosilci pomenov, to so znaki, sporočila, teksti, interpretacija pa je posebna oblika opisa. Oblika, ki je primerna za opisovanje takih dejstev pomenjenja. Zato antropologija je znanost, vendar znanost posebne vrste: je interpretativna znanost (*ibid.*).

Sperberju ta odgovor ne zadošča. S tem pogledom se ne strinja v celoti in pravi, da pojem »pomen« v ohlapnem smislu ni značilen za kulturne fenomene, če pa ga pojmuje v natančnejšem smislu, kot recimo v lingvistiki, potem lahko rečemo, da fenomen pomenov prežemajo kulturo, vendar niso edini. Prepleteni so recimo z ekološkimi ali psihološkimi fenomeni drugačne vrste. Podoba antropologov, ki pripisujejo »tekstom« vrsto opisa, ki ga iščejo, je zavajajoča, pravi Sperber (*ibid.*). Zato predlaga četrti pristop k antropološkemu spoznanju. Ob tem zahteva ločitev antropologije na dve disciplini, ki sta po njegovem mnenju že vsebovani: na interpretativno etnografijo in antropologijo v ožjem ali določnejšem smislu. V tem smislu bi bilo večino antropologov bolje imenovati etnografe, saj jih bolj zanimajo posamezne kulture kot pa človeške kulturne zmožnosti. Bolj jih zanimajo vrste človekove izkušnje kot njena spremenljivost (*ibid.*). Tu se lahko spomnimo na podobno mnenje Carrithersa, ki se je prav tako spraševal o skupni osnovi, na kateri so utemeljene vse raznolikosti. Spraševal se je o spremenljivosti, ne o posameznih inačicah (Carrithers 1992: 5).

Etnografija naj bi se tako še naprej ukvarjala s tistim, kar smo doslej imenovali antropološko proučevanje posameznih skupnosti. Antropologija v ožjem pomenu ali teoretska antropologija pa naj bi se, predlaga Sperber, lotila spremenljivosti človeških kultur. Kot vse znanosti bi morala teoretska antropologija odgovoriti na vprašanje, kaj je empirično mogoče. In tudi, kaj je empirično nemogoče. Kot vsaka druga znanost mora tudi antropologija iskati in zbirati podatke. Kopičenje podatkov samo po sebi tudi ne pomeni znanosti. Morajo biti zanesljivi in dovolj pomembni, da predstavljajo dokazila za posamezne splošne hipoteze ali proti njim (Sperber 1985: 11).

Etnografski podatki so nujni za vzpostavljane kakršne koli znanosti o kulturi, pravi Sperber, in dodaja, da doslej niso bili uporabljeni v tem smislu. Po eni strani, ker ni enovite antropološke hipoteze, ki bi jih potrdila ali zavrnila. Po drugi strani pa zato, ker interpretativna narava teh podatkov ni kompatibilna z zahtevano ravni

zanesljivosti (*ibid.*). Sperber se vpraša, ali lahko to fundamentalno oviro za razvoj znanstvene antropologije sploh presežemo. Lahko razrešimo očitno protislovje med interpretativnim in deskriptivnim prijemom? In odgovarja: »Menim, da interpretacije lahko konstituira znanstveno podatkovje, vendar pod enim pogojem: spremljati jih mora 'deskriptivna razlaga'« (*ibid.*).

Tudi Sperber je zgolj nakazal možne razrešitve. Čaka nas torej še dolga pot.

PREVREDNOTENJE ANTROPOLOGIJE

Nekoliko prostodušno in seveda v prenesenem pomenu bi lahko rekli, da so se antropologi – in z njimi tudi drugi družboslovci: psihologi, sociologi, zgodovinarji itn. – vedno znova ustavljali pri »različnih vrstah bivajočega«, se na različne načine, iz različnih razlogov sicer navduševali nad njimi, ob tem pa ostajali na opisni ravni. Kot etnografi. Včasih celo (zgolj) kot popotniki, ki so si delali zapiske in pisali zgodbe (prim. Borofsky 1994; Clifford 1986; Geertz 1988). Navedli smo že neprizanesljivo mnenje filozofa A. R. Loucha, ki pravi, da je antropologija »zbirka popotnikovih zgodb brez posebnega pomena za znanost« (Giddens 1989: 49). Enako velja za sociologe, dodaja Louch. Nič čudnega, saj bi lahko začetke etnologije, etnografije in antropologije iskali v potpisnih zgodbah evropskih popotnikov iz zgodnjega šestnajstega stoletja (prim. Clifford, Marcus 1986: 33; tudi zbornik *Antropološki zvezki* (1990), 1: 46-47).

Clifford Geertz se v svoji knjigi *Works and Lives* (samo)kritično ukvarja prav z antropologom kot piscem zgodb. Ob tem navaja način pisanja »teksta«, torej »znanstvenega besedila«, in omenja dve obliki: »na eni strani realistični roman (Trollope v južnih morjih), na drugi filozofska meditacija (Heidegger v Grčiji)« (Geertz 1988: 15). Seveda so med obema vrstama tekstov velike razlike: »v prvem znanstvena skrb, da ne bi bil dovolj nepristranski, v drugem humanistična zaskrbljenost, da ne bi bil dovolj zavzet« (*ibid.*), vendar imata obe vrsti tekstov pravzaprav tudi veliko več skupnega: obe prežema občutje nekakšne zaupnosti ali domačnosti, čeprav je govora o tujem okolju, ki ni enak našemu (*op. cit.*: 16). Tu lahko omenim Heideggrove opazke o notranji povezanosti grškega in nemškega jezika (Heidegger 1988: 624), pa tudi njegove (prepričljive in

prepričane) interpretacije starih grških filozofskih tekstov, za katere je Heidegger (čeprav nikakor ni bil edini, ki je to počel) očitno natančno vedel, kaj so hoteli povedati. Antropologija nas lahko – prav na podlagi lastnih napak in spoznanj – pouči, kako kočljivo je razlaganje določenih – nam tujih – pogledov na svet, določenih dejanj, določenih strategij preživetja itn. s pomočjo ali iz zornega kota našega miselnega sveta. Tudi Geertzov poziv na pogled »from the native's point of view« (iz zornega kota domačina, torej iz zornega kota tistega, ki ga antropologija tako skrbno proučuje) sam po sebi ni rešitev nakazane težave. Celó ali še zlasti v primeru, namreč, ko raziskovalec proučuje lastno kulturo, recimo sociolog kulture, etnolog, antropolog, ki proučuje običaje svojega okolja itn., ko govori torej o samem sebi, ko torej dobesedno razmišlja »iz domačega (lastnega) zornega kota«, njegovi izsledki niso nujno »resnični«, »znanstveno relevantni«, »zanesljivi« ali kateri koli izraz, s katerim želimo izraziti skladnost »ugotovitve« z zapleteno in večplastno resničnostjo, že uporabimo. Če smo včasih verjeli zgodbi o kakšni nam odmaknjeni kulturni skupnosti, ker jo je obiskal ali celo »odkril« le en podjetni antropolog, ko torej ni bilo možnosti primerjave in preverjanja, pa imamo sedaj na voljo vse več monografij različnih avtorjev o določeni skupnosti. Nasprotujoči si opisi, ki jih lahko na ta način primerjamo, nas vsekakor dovolj jasno opozarjajo, da je nekaj narobe (prim. Geertz 1988: 5, 16 in drugod). Celó zelo narobe, saj je tudi »neizprosni kritik« Geertz deležen podobne kritike, kot jo je sam namenil drugim (prim. Crapanzano 1986: 72-74). Kot zanimivost lahko omenim tudi prebiranje zapisov, ki so jih o Evropi, torej o »nas«, napisali »drugi«, torej raziskovalci, popotniki, misleci itn. iz neevropskih okolij. Recimo z Vzhoda (prim. Borofsky 1994: 88-90 in drugod).

Pripovedovanje zgodb je neločljivo od človeka. Brez zgodbe ni človekovega sveta. Če tistega, kar se zgodi, človek ne povzame v zgodbo, ne ostane ničesar, pravi Hribar (1990b: 1503). Tudi zgodovina je v svojem jedru zgodba o zgodovini. Torej mit (*ibid.*). Jean Cazeneuve pravi, da si ljudje izmišljajo zgodbe, da bi s simbolno obliko prevedli razmerja, ki jih je mogoče v končni posledici zvesti na preproste strukture (Cazeneuve 1986: 12). Cazeneuve se sicer poskuša izogniti evolucionističnemu pojmovanju in s tem vprašanju geneze, kar je bilo, pravi Cazeneuve, v sociologiji po Durkheimu zelo razširjeno. Namreč težnja, da

bi v etnografskem opazovanju proučevali dogodke, ki so najbližji izvorom in zato tudi najbolj ustrezni za izvajanje splošnih sklepov (*op. cit.*: 18). Tovrstno stališče je bilo razširjeno tudi v psihologiji, ali natančneje, v Freudovi psihoanalizi, predvsem v zvezi z vlogo sublimacije pri nastanku kulture (prim. npr. Freud 1955; 1987). Tudi pri Jungu in njegovih arhetipih (Jung 1989 in drugod) in, upal bi si trditi, pri Lacanu in njegovi izhodiščni razklanosti (npr. Lacan 1983; 1986a; 1986b; 1987). Kaj hočem reči? Da so vsi navedeni teoretiki »ujeti« v kontekst evropske znanstvene misli. S tem mislim tudi tiste neevropske, v našem primeru predvsem ameriške misli, ki so na razne načine vezane na evropsko tradicijo, izročilo in s tem utemeljitev. V mislih imam tudi Husserlovo tezo o krizi evropske znanosti (Husserl 1991a), zlasti pa njegovo predhodno tezo o vpetosti znanstvenikov v »naivni realizem vsakdanjega sveta« (Husserl 1991: 108; Hribar 1993: 62 in drugod).

Cazeneuve se sicer poskuša izogniti vprašanju geneze, kot pravi sam (Cazeneuve 1986: 18), vendar se kljub temu ne izogne ali ne more izogniti implicitnemu ohranjanju tega vprašanja. Ne zgolj zato, ker se večkrat vpraša, na primer v zvezi z miti, zakaj se je določeno ljudstvo v določenem trenutku zateklo prav k temu izraznemu sredstvu in ne h kakšnemu drugemu (*op. cit.*: 21), ali v zvezi z obredi: zakaj so se ljudje odločili za to vrsto kolektivnega obnašanja, ne pa za kakšno drugo (*op. cit.*: 22). Temveč zlasti zato, ker govori o nekakšni izhodiščni, prvinski tesnobi: »Denimo, da sta svoboda in individualna zavest, ki ločujeta človeštvo od živalskega sveta, hkrati tudi izvor tesnobe« (*op. cit.*: 29). Tu, kot pravi Cazeneuve, lahko človek ukrepa na dva načina. Da poskuša pomiriti tesnobo z maskiranjem vsega, kar mu odkriva njegov nedoločeni položaj, ali pa sprejme tesnobo, da bi ohranil in uveljavil vse, kar ga dela večvrednega (*ibid.*). Iz tega pozneje razvije tezo o nastanku obredov (*op. cit.*: 31 in naprej), kar na določen način ohranja in povzema diskusijo o vprašanju razmerja med človekovo naravo in kulturo (*op. cit.*: 30; gl. tudi Antropološki zvezki (1990) 1: 77; Carrithers 1992: 1, 5). V zvezi s tem pravi Carrithers, da naj nas ne zanima toliko vsaka posamezna inačica, pojavna oblika človeškega življenja, temveč osnova, na kateri so utemeljene vse raznotere oblike ali stili življenja. Tako se bomo izognili neposrednemu vprašanju človekove narave, na katero bomo težko dobili natančen odgovor (Carrithers 1992: 5).

Hribar ni edini, ki (ne zgolj po Husserlu in na njegovi podlagi) vidi povezavo med sodobno evropsko znanstveno mislijo in pripovedovanjem zgodb, torej mitov. O tem govori vsaj še Feyerabend, ki pravi, da je znanost samo ena od mnogih oblik mišljenja, ki jih je človek razvil, ne nujno najboljša, vsekakor pa je dosti bližja mitu, kot je filozofija znanosti pripravljena priznati (Feyerabend 1987: 287; prim. tudi Muršič 1994: 112). Tu se lahko navežemo še na Cassirerja, ki govori o mitskem in znanstvenem mišljenju: »Znanost dolgo ohranja pravadno mitsko nasledstvo, ki mu daje samo drugo obliko« (Cassirer 1985, drugi del: 11). In dodaja, da znanost dobi lastno obliko šele, ko se znebi vseh mitskih in metafizičnih sestavin (*op. cit.*: 10 in drugod). Če se ji to sploh kdaj v celoti posreči (prim. Hribar 1990b: 1506-1514).

Po drugi strani je imel francoski strukturalistični antropolog Lévi-Strauss o razmerju med mitskim in znanstvenim mišljenjem nekoliko drugačno mnenje: »Vrsta logike v mitski misli je prav tako rigorozna kot tista v moderni znanosti. Razlika ni toliko v kvaliteti intelektualnega procesa kot v naravi stvari, za katere se uporablja [...]. Ljudje so vedno enako dobro mislili; izboljšava se ne skriva v domnevnem razvoju človeškega razuma, temveč v odkritju novih področij, za katere se lahko uporabi nespremenljivi človeški razum« (cit. po Kuper 1983: 182). Mislim, da lahko tudi v tem kontekstu razumemo mnenje fenomenologov (s tem mislim Husserla, Heideggra in našega Hribarja) o »razvoju« in »koncu« sodobne filozofije in (evropske) znanosti. Torej v smislu osredotočenja le na eno od oblik človekove ustvarjalnosti. Čeprav hkrati drži, da je predvsem Husserl želel s svojo transcendentalno fenomenologijo priti stvari do dna. Želel je vedeti tisto bistveno (prim. Hribar 1993: 57).

Antropologi so torej res večkrat pisali zgolj bolj ali manj berljive potopisne zgodbe. Vendar bi bilo seveda krivično, če jim ne bi – tudi v teh primerih – priznali vsaj truda. Lahko bi rekli, da je z njimi antropologija kot akademska veda napravila prve otroške korake.

Tako bi lahko zgodovino antropologije razdelil na tri obdobja:

1. Pripravljalno obdobje. Lahko bi mu rekli tudi »predznanstveno«. Raznovrstni poskusi in predhodniki v 19. stoletju in prej (prim. Pratt 1986: 33). Potopisne zgodbe, »filantropska društva«, recimo Zveza opazovalcev človeka (*Society*

of *Observers of Man*), ustanovljena že leta 1799 (čeprav kratkega diha) v Parizu (prim. Sperber 1985: 2), itn.

2. Vzpostavitev antropologije kot znanosti. Tudi »znanstveno« obdobje. Vzpostavljanje antropologije kot samostojne vede s Tylorjem in Frazerjem od konca devetnajstega stoletja, zlasti pa z Malinowskim, Radcliffe-Brownom, nato z Evans-Pritchardom in ostalimi v Veliki Britaniji (prim. Kuper 1983; Kuklick 1991), z Boasom in njegovimi učenkami, učenci v Ameriki (prim. Boas 1982; Mead 1978 itn.), ne nazadnje pa tudi z Durkheimom, Maussom in Lévi-Straussom (prim. Mauss 1996; Lévi-Strauss 1977; 1983; 1985; 1996) v Franciji od prve polovice do sedemdesetih let 20. stoletja.

3. Obdobje prevrednotenja. Nova generacija antropologov. V Veliki Britaniji recimo najprej Adam Kuper (Kuper 1983) ali Jack Goody (Goody 1993), nato še Anthony P. Cohen (Cohen 1994), Michael Carrithers (Carrithers 1992), tudi Dan Sperber (Sperber 1985), v Ameriki pa mogoče najprej kognitivni antropologi od petdesetih let, recimo Roy D'Andrade (D'Andrade 1995), zlasti pa »kritiška« generacija, torej Clifford Geertz, James Clifford in še posebej George E. Marcus, Michael M. J. Fischer, Robert Borofsky, Edward Said in drugi (prim. Borofsky 1994; Clifford, Marcus 1986; Marcus 1992).

Največji – posredni in neposredni – vpliv fenomenologije lahko razberemo prav v tretjem, »kritičnem«, »prevpraševalnem« obdobju antropologije. Na obeh ravneh: na prvi navezovanje na fenomenologijo (tako neposredno na Husserla in/ali Heideggerja kot posredno prek Schutzta in sorodnih) v smislu povzemanja določenih fenomenoloških stališč ali koncepcij (tudi ali zlasti o osebi, posamezniku) in njihovega vključevanja v antropološko teorijo ter prek nje v antropološki metodološki aparat. Na drugi pa – prek fenomenološke (spet Husserlove in Heideggrove »inačice«) kritike znanosti – ponovno tehtanje same osnove, tako rekoč »temeljev«, na katere naj bi se opirale sodobne znanosti in z njimi antropologija (prim. zlasti Borofsky 1994 in Clifford, Marcus 1986).

Prvo znamenje prevrednotenja znotraj sodobne (vsaj britanske) antropologije je knjiga britanskega antropologa Adama Kuperja, ki je leta 1973 objavil pregled zadnjega pol stoletja dogajanja v britanski antropologiji z naslovom *Anthropology and Anthropologists* (Kuper 1983; Kuper 2000).

Knjiga je bila deležna burnega in raznolikega odmeva. Predvsem starejša generacija antropologov se je odzvala užaljeno, kar je Kuperja presenetilo. Projekta zgodovine britanske antropologije od začetka stoletja, začenši z Malinowskim in Radcliffe-Brownom, do konca šestdesetih let se je Kuper lotil nadvse resno. Prebral je vsa dela, poskušal je narediti intervjuje z vsemi še živečimi antropologi, od katerih je bila večina učencev Malinowskega in Radcliffe-Browna, organiziral je seminarje in podobno (prim. Kuper 1983: ix). Ob tem v predgovoru k drugi, dopoljnjeni izdaji iz leta 1983 (medtem je leta 1996 izšla še nova, tretja izdaja, na podlagi katere je narejen naš prevod, gl. Kuper 2000) omenja, da ga je presenetilo, ker od še živih antropologov »srednje generacije«, torej tistih po Malinowskem in Radcliffe-Brownu, ni dobil kdo ve kako resnih odgovorov. Raje so pripovedovali nezanesljive anekdote o svojih sodobnikih, kot pa odkrito govorili o svojem delu (*ibid.*). Kljub temu ni pričakoval tako burne reakcije. Nekateri komentatorji so ga označili za prdrznega in nesramnega. Zakaj?

Odgovor je večplasten. V tem kontekstu moramo jemati tudi razvpiti Dnevnik Malinowskega, ki je bil objavljen leta 1969 in je gotovo eden od ključnih sprožilnih dejavnikov procesa prevpraševanja v antropologiji (prim. Geertz 1996: 91-92). Dnevnik je svoj čas dvignil toliko prahu, v bistvu pa je le predstavil antropologa kot človeka. Kot Evropejca, ki se je znašel v tujem kulturnem okolju, ki ga ne razume, se ga boji, ga podcenjuje ali celo zaničuje. Dnevnik prikazuje antropologa kot človeka z vsemi stiskami, osamljenostjo, frustracijami, željami. Z vsem tistim, kar so »velike antropološke zgodbe« z vnesenim jezikom tako rade prikri(va)le o antropologu in razkri(va)le o posameznih pripadnikih obravnavane skupnosti. Tako je omenjeni dnevnik po svoje pomembnejši dokument, prispevek k razumevanju človeka, kot so bila mnoga »velika« antropološka dela (prim. Geertz 1988: 73-101). Je tako rekoč »insajderska« pripoved o antropologu. Pripoved »iz antropologovega zornega kota«. Mimogrede, v kontekst Kuperjeve knjige sodi vsaj še razvpiti Geertzov članek Z domorodskega zornega kota (prim. Geertz 1996), objavljen leta 1973, pa tudi njegovo že omenjeno delo *Works and Lives: The Anthropologist as Author* (Geertz 1988), deloma napisano leta 1983, torej v času druge izdaje Kuperjeve knjige. Tu so še prav tako že omenjeni zborniki *Assessing Cultural Anthropology* (Borofsky 1994),

Writing Culture (Clifford, Marcus 1986) in *Re-reading Cultural Anthropology* (Marcus 1992). Omenjene izdaje so bogat vir podatkov o burnem dogajanju na področju antropologije v zadnjem desetletju.

Marcus pravi temu prelom sredi osemdesetih, ko se je določen krog antropologov (Marcus, Clifford, Fischer itn.) kritično oglasil proti tradicionalni ameriški antropologiji. Ob omenjeni knjigi *Writing Culture* navaja še zbornik *Anthropology as Cultural Critique* (ur. Michael Fischer in George E. Marcus). Notranja kritika, kritika od znotraj. To je bila vsekakor ena od točk, s katerih se je lahko začel pojavljati preporod (ameriške) kulturne antropologije (Marcus 1992: viii). Vendar Marcus poudarja, da je silovitost preporoda posledica veliko širšega procesa sprememb, ki so se dogajale v okviru humanističnih ved in družboslovja. V tem pogledu je bila kritika antropologije le ena od inacic (Marcus 1992: viii; prim. tudi Giddens 1989). Vendar sta kritika in debata o produkciji znanja v antropologiji še posebej pomembni, po eni strani zato, ker je pod vplivom omenjenih transformacij v središču pozornosti prav identiteta discipline same, kot jo pojmujejo njeni nosilci, po drugi strani pa zato, ker so kritiko antropologije producirali med seboj povezani strokovnjaki, ki so prihajali od zunaj in od znotraj. Šlo je torej za zvezo teoretikov, ki je segala čez meje antropologije, torej ene discipline. Taka interdisciplinarna kritika je bila bolj provokativna, hkrati pa jo je bilo med antropologi težje zemeriti ali marginalizirati (Marcus 1992: viii).

Kritiki tako pravijo, da se je »pisanje« kot »paradni konj« antropologije (prim. Geertz 1988), sesulo (Clifford, Marcus 1986: 2). Ti kritiki menijo, da je kultura sestavljena iz resno nasprotujočih si in med seboj tekmujočih kodov in reprezentacij. Menijo, da sta pesniško in politično neločljiva, da je znanost v zgodovinskih in lingvističnih procesih, ne pa nad njimi (*ibid.*).

Etnografsko (in antropološko) pisanje je določeno na naslednje načine: 1) kontekstualno, saj prebira in ustvarja pomensko družbeno okolje, 2) retorično, saj uporablja ekspresivne konvencije, 3) institucionalno, saj piše v določeni tradiciji, disciplini, določenemu občinstvu, 4) generično, saj se etnografsko (in antropološko) pisanje po navadi razlikuje npr. od romana ali potopisa, 5) politično, saj je avtoriteta pri predstavljanju kulturne realnosti neenakomerno porazdeljena in občasno konfliktna, in 6) zgodovinsko, saj se vse

omenjene konvencije in razmerja spreminjajo (Clifford, Marcus 1986: 6).

Če pa pustimo antropološko pisanje ob strani, se lahko spogledamo z naslednjo težavo antropologov. Namreč: kako kaj pomembnega in natančnega zvedeti o pripadnikih raziskovane skupnosti (prim. Clifford, Marcus 1986: 8). S tem vprašanjem se vseskozi ubada tudi sociologija, vsaj tista »razumevajoča« in/ali interpretativna, od Webra do Schutzja, Bergerja in Luckmanna in sorodnih. »Intersubjektivnost« (odnos osebe z drugimi) in »hermenevtika« (razumetje drugih) sta dva pojma, okoli katerih se zgošča dobršen del vprašanj, vezanih na to problematiko.

Kako zelo podobno je antropologovo raziskovanje skupnosti »drugih« s sociologovim raziskovanjem »svoje« skupnosti, kaže tudi naslednja opazka Richarda Pricea: »Različni zgodovinarji v skupnosti Saramaka imajo različne inačice zgodovine, od poslušalca je odvisno, kakšno inačico si bo iz teh različnih pripovedi sestavil sam« (*ibid.*). Težava je znana tudi v naši skupnosti. Ali, kot se je izrazil lovec iz skupnosti Cree, ki je prišel na montrealško sodišče, da bi pričal o usodi svoje lovske skupnosti v zalivu James, ki je bil ogrožen zaradi nove hidroelektrarne. Bil je zavezan prisegi, da bo govoril le resnico. Ko je opisoval svoj način življenja, je pripomnil: »Nisem prepričan, da bom povedal resnico [...]. Lahko povem le, kar vem« (*ibid.*). V nekako taki vlogi so tudi antropologi. Lahko povedo le, kar vedo, kako doseči »raven znanstvene resnice«, pa ostaja odprto vprašanje.

V zvezi z ohlapnim razmerjem med sociologijo in antropologijo lahko omenim tudi zanimivo in pomenljivo mnenje Alfreda Kroeberja:

Med kulturno antropologijo in sociologijo razlikujem glede na njune odjemalce. Ljudje z močno razvitimi centrifugalnimi nagnjenji do oddaljenega in obrobnega postajajo antropologi, tisti, ki imajo centripetalne težnje, ki imajo radi domače in ponavljajoče, ki želijo določeno povezanost s tistim, s čemer se ukvarjajo, postanejo sociologi. (Borofsky 1994: 11.)

Najmanj še ena težava je skupna tako sociologom kot antropologom. Zgodovinarjem je to pravzaprav vsebina. Gre za stalno spreminjanje človeških skupnosti in njihove kulture: »Kulturne miruje, ko jo opisujemo« (*op. cit.*: 10; prim. tudi Carrithers 1992). Antropologi tako ne govo-

rijo več o »primitivnih« in »predliterarnih« skupnostih in takih »brez zgodovine« (*ibid.*). Kot sem nakazal: v antropologiji tudi ne velja več za samoumevno, da pripadniki dane skupnosti (»domačini« ali »natives«) niso zmožni govoriti o sebi (*ibid.*). To je razlog več, da lahko antropologe vse bolj povezujemo, primerjamo, ne pa enačimo (!) s sociologi. Navedeno namreč nikakor ne pomeni, da je zaradi tega antropologija postala nepotrebna. Še zlasti v času, ko na svetu skoraj ni več »prvobitnih« (kar koli naj bi ta izraz že pomenil) ali (vsaj) izoliranih skupnosti, skupnosti, ki ne bi imele vsaj bežnega in delnega stika z drugimi skupnostmi. Prej bi lahko rekli, da je antropologija postavljena pred nove izzive (prim. tudi *op. cit.*: 23). Posebej tiste, ki ji jih včasih pripisujejo ali »ponujajo« filozofi. Recimo Lefebvre, ko je zapisal:

Ni tisto, kar ostaja od filozofije, ob njenem preseganju, pravzaprav *antropologija*? Vsak filozof je odkril eno lastnost, en vidik človeka, in to v skladu s svojim časom, svojimi izkušnjami, svojim okoljem: v obstoječi praksi in z njenimi vprašanji. Zatem je preprosto povečal ta opis in ga naredil za absolutnega. Mi ne bomo toliko govorili o *filozofski antropologiji* kot o *filozofiji, pojmovani kot antropologija* (ali filozofijah kot poskusih antropologije). (Lefebvre 1982: 75.)

Vendar je Lefebvre dodal, da taka opredelitev zahteva previdnost in omejitve. Najprej zato, ker dela antropologija iz človeka predmet svojega raziskovanja in s tem zahteva opredelitev človeka kot predmeta. Tako prej pelje k določeni zaprtosti kot k odpiranju obzorij. Za teorijo prakse je namreč človek sam določen s to prakso; njegove opredelitve so številne, nobena ga ne opredeli do konca (*ibid.*). V tekstu, ki ga je Lefebvre napisal leta 1965, je očital antropologiji, da gre popolnoma v strukturalistično in kulturalistično smer. »Ko antropologija definira (družbenega) človeka s kulturo, postavlja nasprotje med kulturo in naravo« (*op. cit.*: 76). S tem v zvezi je omenil Lévi-Straussa. Lahko se strinjam tudi z Lefebvrov kritično opazko na račun kulturalizma ameriške antropologije (*op. cit.*: 77-78). Povežem jo lahko z Marcusovo opazko, da je ameriška antropologija, ki je bila vedno prežeta s »kulturalizmom«, tako malo prispevala k sodobnim kulturološkim študijam (Marcus 1992: vii-x). Več je recimo od

šestdesetih naprej prispeval britanski Center za raziskovanje sodobne kulture (*Birmingham Centre for Contemporary Cultural Studies* – CCCS) (prim. Docker 1994; During 1993; Munns, Rajan 1995; Vogrinc 1995).

V tem kontekstu ni presenetljivo, da poskušajo antropologi definirati svojo vedo v obdobju »prepraševanja« samih njenih temeljev na novi osnovi in tudi bolj določno. Tako Borofsky v uvodu zbornika *Assessing Cultural Anthropology* začne z ugotovitvijo, da je antropologijo kot intelektualno disciplino težko opisati. Pri tem navaja Clifford Geertz, ki pravi, da celo sami antropologi ne vedo točno, kaj to je (Borofsky 1994: 1).

Od Boasove delitve področij na fizično (ali biološko) antropologijo, arheologijo, kulturno (ali socialno) antropologijo in lingvistiko (prim. Clifford, Marcus 1986: 4) je preteklo že dolgo časa. Kljub temu jo povzema Harris, ki dodaja: »Antropologija je proučevanje človeštva – prastarih in sodobnih ljudi in njihovih načinov življenja« (prim. Borofsky 1994: 1). Victor Barnow je svoj čas predlagal delitev antropološkega raziskovalnega polja na fizično antropologijo, arheologijo, lingvistiko, katere del je tudi kognitivna antropologija, in etnologijo, ki se deli na etnografijo (kar je podrobno izdelan oris posamezne kulture), socialno antropologijo in študije osebnosti & kulture (Barnow 1963: 5-9). Drugi avtorji definirajo antropologijo kot »proučevanje razlik in podobnosti, tako bioloških kot kulturnih, v človeških populacijah«. Ob tem delijo antropologijo na dve veji, fizično in kulturno. Slednjo večkrat delijo še na arheologijo, lingvistiko in etnologijo (prim. Borofsky ured. 1994: 1). Na Švedskem delijo antropologijo na tisto, ki proučuje tuje, prekmorske kulture (kot so afriške), in tisto, ki se osredotoča na evropske kulture. Slednja se imenuje etnologija in se po navadi ukvarja z evropskimi podeželskimi, kmečkimi skupnostmi (*ibid.*). Tovrstnim proučevanjem mestnih okolij se je po navadi reklo kar sociologija kulture in pozneje kulturološke študije ali študije (urbanah) subkultur.

Antropologija je sama zastavljena interdisciplinarno (prim. *op. cit.*: 10). Ob tem se vzpostavljajo tudi novi poskusi interdisciplinarno zastavljene (celovite in vseobsegajoče?) vede o človeku in njegovi kulturi. Ti poskusi, zlasti na področju t. i. »kulturnih študij« (*cultural studies*), se sicer pretirano še ne povezujejo z antropološkimi raziskavami, vendar mislim, da je le vprašanje časa, kdaj se bo to začelo dogajati.

SKLEP

Vsaka človeška skupnost ali družbena skupina je vzpostavljala svojo obliko, svojo inačico spoprijemanja s svetom in svojo inačico »učlovečenja«, torej socializacije in inkulturacije. Hkrati so antropološke študije razkrojile predpostavke o nekakšnih »uradnih, univerzalnih ali prevladujočih kulturah« ter pokazale, da se tudi znotraj dane skupnosti, družbe, države vedno znova ustvarja in izginja kopica različnih »načinov življenja«, »kulturnih praks«, »strategij preživetja«, »družbenih konstrukcij realnosti« itn. Ne moremo torej reči, da v dani skupnosti obstaja prevladujoča kultura in njej nasproti posamezne subkulture. Natančneje bo, če rečemo, da v dani skupnosti obstoja vrsta raznoličnih načinov življenja, vezanih na starostno obdobje, spol, družbeni položaj, geografski prostor itn., tisto, kar naj bi bila uradna ali prevladujoča kultura, pa je vezano na vprašanja razporeditve družbene moči in vrsto drugih dejavnikov. Grobo rečeno, prevladujoča kultura dane skupnosti je nekakšen večplasten in zapleten zbir posameznih drobcev različnih kultur znotraj skupnosti, ki vključujejo nekatere ključne točke, ključna identifikacijska vozlišča te skupnosti. Člani skupnosti se lahko prepoznavajo vsaj v posameznih segmentih »uradne« kulture: v jeziku, v skupni zgodovini ali vsaj v drobcih njenih interpretacij, v posameznih umetniških delih, v verodostopnosti, v tistem, čemur rečemo etnološke značilnosti itn. Skupni prostor bivanja in posamezne skupne potrebe, cilji in perspektive lahko prispevajo k čvrstejši povezanosti, ali natančneje, k občutku čvrstejše povezanosti članov dane skupnosti (prim. tudi Rizman 1991).

Tisto, kar me je pri fenomenologiji pritegnilo in se mi je zdelo uporabno tudi za antropologijo (na podoben način, kot so to nekateri počeli v sociologiji), torej pojmovanje subjektivnosti, natančneje, postavljanje subjektivnosti v središče, torej kot točko, s katere se dojema, opazuje in razume svet, se je pri fenomenologiji – vsaj Husserlovi – pokazalo kot nezadostno. Njegov poskus, dokopati se do transcendentnega ega, do srži, je – kot je nekdo pripomnil – nekoliko podoben luščenju čebule z namenom, da pridemo do njenega jedra. Ko olupimo vse plasti čebule, ne ostane nič. Ko – z redukcijo in epoche – odstranimo vse plasti s človeka, se lahko znajdemo pred transcendentnim ničem. Z manevrom se temu izognemo in obstojimo pred vrojenim apri-

orijem. Heidegger se je odpovedal luščenju. Človeka je opazoval kot takega, z vsemi plastmi, v kontekstu življenjskega sveta. Husserlov poskus se sicer ni, kot mu nekateri očitajo, iztekel v solipsizem. Pravzaprav se mu je Husserl poskušal izogniti na vse pretege, a se mu ni popolnoma posrečilo. Mislim, da tudi zato ne, ker se je preveč oprl na Leibnizovo monado, s čimer je bil ves čas na robu zdrsa v solipsizem.

Tudi če očitke, ki s(m)o jih naslovili na Husserla, vzamemo zares, če torej za nas držijo, nam ni treba zanemariti nastavkov, ki jih je ponudil. Opozarja, da je človek opredeljen, lahko bi rekli: vsakokratno opremljen, z določeno tradicijo, kulturno dediščino itn. Če ob tem ne opravimo Husserlovih redukcij in ne izpeljemo postopka epoche, ker s tem pridemo »le« do biološkega apriorija po eni strani, po drugi pa (morda) do vrojenega apriorija (idej), še vedno ostane nastavek, ki ga je na svoj način povzel Heidegger, zlasti pa Schutz in Berger in Luckmann – tisto, kar bi lahko soočili z Meadovim koncipiranjem osebnega jaza in družbenega jaza, s Freudovim jazom in nadjazom itn. Torej upoštevanje tega, da vsakokratna posamezna oseba vznikne, izraste iz po eni strani biološkega potenciala vrste, po drugi strani pa iz zasnov, nastavkov, možnosti, ki jih razvijajoči se osebi na razne namerne/nračne in nenamerne/naključne, posredne/neposredne načine posredujejo drugi. Drugi kot pripadniki skupnosti, v kateri biva oseba, drugi kot tisti, ki so vzpostavili to skupnost, torej predniki, in vsi drugi, ki so kakor koli prispevali h konstrukciji sveta, kakor jo kar naprej in nepretrgano izgrajujejo člani skupnosti. Vsak zase in vsi skupaj. Vsaka oseba ima svojo subjektivno predstavo, ki se v določenih točkah ali vsebinah ujema s predstavo nekaterih, večine ali vseh drugih, pa tudi razlikuje od nekaterih, večine ali vseh drugih. S temi vprašanji se že nekaj desetletij dovolj zavzeto ukvarja tudi sociologija, zlasti etnometodologija, simbolični interakcionizem in sorodne usmeritve. Tudi etnologija in etnografija. Samoumevno bi bilo, če bi to počela tudi antropologija. Vendar se zdi, da je antropologija tem vprašanjem, torej subjektivnosti in samo-zavedanju, začela posvečati večjo pozornost šele v zadnjem času. Šele po tistem pomembnem prelomu v začetku sedemdesetih. Prelomu, za katerega menim, da je odločilno pretresel same temelje antropologije in prispeval k temu, da se v zadnjem desetletju in več pospešeno vzpostavlja kot dobesedno prero-

jena družbena veda. Simbolni prelom je Kuperjeva knjiga o britanskih antropologih z začetka dvajsetega stoletja. Knjiga, ki je, kot pravi avtor sam, želela povzeti zgodovino prve polovice tega stoletja, očitali pa so ji nesramnost in predrznost,

ker desakralizira tako rekoč božanske, mitološke utemeljitelje antropologije in jih prikazuje kot človeška bitja, kot je navedel tudi Roy Willis (Kuper 1983: ix).

LITERATURA

- Antropološki zvezki 1* (1990). Ljubljana: Sekcija za socialno antropologijo pri Slovenskem sociološkem društvu.
- V. BARNOUW (1963), *Culture And Personality*. Homewood Illinois: The Dorsey Press.
- B. BASKAR (1993), Od funkcije k evoluciji. V: J. GOODY, *Med pisnim in ustnim*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- R. BENEDICT (1946), *Patterns Of Culture*. New York: Penguin Books.
- L. P. BERGER, T. LUCKMANN (1989), *Družbena konstrukcija realnosti*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- F. BOAS (1982), *Um primitivnog čoveka*. Beograd: Prosveta.
- (1986), *Anthropology and Modern Life*. New York: Dover Publications.
- A. M. BODEN (ur.) (1994), *Dimensions of Creativity*. London: A Bradford Book.
- R. BOROFKY (ur.) (1994), *Assessing Cultural Anthropology*. London: Mcgraw-Hill.
- A. BOŠKOVIĆ (1996), Clifford Geertz in literarni obrat v sodobni antropologiji. *Časopis za kritiko znanosti*, XXIV, 179: 107-114.
- M. CARRITHERS (ur.) (1985), *The Category Of The Person*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (1992), *Why Humans Have Cultures*. Oxford: Oxford University Press.
- E. CASHMORE (1979), *Rastaman, The Rastafarian Movement in England*. London: George Allen & Unwin Ltd..
- J. CAZENEUVE (1986), *Sociologija obreda*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- J. CLIFFORD (1988), *The Predicament Of Culture*. Cambridge: Harvard Univeristy Press.
- P. A. COHEN (1994), *Self Consciousness*. London: Routledge.
- V. CRAPANZANO (1986), Herme's Dilemma: The Masking Of Subversion In Ethnographic Description. V: BOROFKY (ur.), *Writing Culture*. Berkeley: University Of California Press.
- T. CSORDAS (ur.) (1994), *Embodiment and Experience*. Cambridge: Cambridge University Press.
- R. D'ANDRADE (1995), *The Development of Cognitive Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (ur.) (1992), *Human Motives and Cultural Models*. Cambridge: Cambridge University Press.
- W. DILTHEY (1980), *Zasnivanje duhovnih nauka*. Beograd: Prosveta.
- (1992), The Understanding Of Other Persons And Their Life-Expressions, V: K. Mueller-Vollmer (ur.) *The Hermeneutics Reader*. New York: Continuum.
- J. DOCKER (1994), *Postmodernism And Popular Culture*. Cambridge: University Press.
- E. DURKHEIM (1981), *Vaspitanje i sociologija*. Beograd: Saznanja.
- (1992), *Samomor, prepoved incesta in njeni viri*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- E. EVANS-PRITCHARD (1983), *Socijalna antropologija*. Beograd: Prosveta.
- (1993), *Ljudstvo Nuer*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- P. FEYERABEND (1987), *Protiv metode: skica jedne anarhistične teorije spoznaje*. Sarajevo: Vasilin Masleša.
- (1989), Napredek v umetnosti, filozofiji in znanosti, *Nova revija* 85/86: 706-714.
- M. J. M. FISCHER, E. G. MARCUS (1986), *Anthropology as Cultural Critique, An Experimental Moment in the Human Sciences*. Chicago: The University Of Chicago Press.

- S. FREUD (1955), *Totem and Taboo and Other Works. V: The Standard Edition Of The Complete Psychological Works Of Sigmund Freud, Volume XIII*. London: The Hogarth Press.
- (1987), *Metapsihološki spisi*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- H. GARFINKEL (1967), *Studies In Ethnometodology*. Cambridge: Polity Press.
- C. GEERTZ (1988), *Works And Lives*. Cambridge: Polity Press.
- (1995), *Thick Description: Toward An Interpretive Theory Of Culture. V: J. Munns, G. Rajan, A Cultural Studies Reader*. London: Longman.
- (1995), *After The Fact: Two Countries, Four Decades, One Anthropologist*. Cambridge: Harvard University Press.
- (1996), Z domorodskega zornega kota: o naravi antropološkega razumevanja. *Časopis za kritiko znanosti*, XXIV, 179: str. 91-105.
- A. GIDDENS (1987), *Social Theory And Modern Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- (1989), *Nova pravila sociološke metode*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- (1993), *Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- D. G. HARING (ur.) (1956), *Personal Character And Cultural Milieu*. Syracuse University Press.
- M. HEIDEGGER (1989a), Znanost in osmislitev. *Nova revija* 83/84: 396-405.
- (1989b), O vprašanju določitve mišljenja. *Nova revija* 85/86: 700-705.
- (1990), Konec filozofije in naloga mišljenja. *Nova revija* 101/102: 1266-1274.
- J. M. HERSKOVITS (1973), *Cultural Relativism*. New York: Vintage Books.
- J. J. HONIGMANN (1965), *Culture and Personality*. New York: Harper & Brothers.
- T. HRIBAR (1989a), Metamorfoza znanosti. *Nova revija* 83/84: 406-418.
- (1989b), Nova paradigma znanstvenosti. *Nova revija* 85/86: 716-728.
- (1989c), Kriza filozofije in usoda Evropejstva, v: Husserl Edmund, Kriza evropskega človeštva in filozofija, Maribor: Založba Obzorja.
- (1990a), Vrnitev na začetek, k izvoru filozofije. *Nova revija* 101/102: 1290-1306.
- (1990b), Mitični horizonti znanosti. *Nova revija* 103: 1503-1517.
- (1991a), Bivanje in bistvo. *Nova revija* 105/106: 255-265.
- (1991b), Fenomenologija in dekonstrukcija. *Nova revija* 107: 390-398.
- (1991c), Fenomenologija in dekonstrukcija II. *Nova revija* 108: 562-569.
- (1993), *Fenomenologija I*. Ljubljana: Slovenska Matica.
- (1995), *Fenomenologija II*. Ljubljana: Slovenska Matica.
- E. HUSSERL (1989), *Kriza evropskega človeštva in filozofija*. Maribor: Založba Obzorja.
- (1991a), *Kriza evropskih nauka i transcendentalna fenomenologija*. Gornji Milanovac: Dečje Novine.
- (1991b), Ideal adekvacije. Evidenca in resnica. *Nova revija* 107: 368-374.
- C. G. JUNG (1989), *Spomini, sanje, misli*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- L. KOLAKOWSKI (1989), *Prisutnost mita*. Beograd, Rad.
- H. KUKLICK (1991), *The Savage Within*. Cambridge: University Press.
- A. KUPER (1983), *Anthropology And Anthropologists*. London: Routledge.
- (2000), *Antropologija In Antropologi*. Moderna Britanska Šola. Šentilj: Dialogi.
- J. LACAN (1983), *Spisi*. Beograd: Prosveta.

- (1986a), Znanost in Resnica. *Problemi-Razprave* 4-5, Ljubljana: RK ZSMS.
- (1986b), Antigone. *Problemi-Razprave* 10-11, *Razpol* 2, Ljubljana: Društvo Za Teoretsko Psihoanalizo.
- (1987), Resnica vznikne iz sprevida. *Problemi* 9-10, *Razpol* 3, Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
- C. LÉVI-STRAUSS (1977), *Strukturalna antropologija*. Zagreb: Stvarnost.
- (1978), *Divlja misao*. Zagreb: Nolit.
- (1983), *Mitologike I-III*. Beograd: Prosveta-BIGZ.
- (1985), *Oddaljeni pogled*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- (1996), Uvod v delo Marcela Maussa. V: Marcel MAUSS, *Esej o daru in drugi spisi*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- T. LUCKMANN (1989), Obredi kot premagovanje mej življenjskega sveta. *Nova revija* 83/84: 423-430.
- B. MALINOWSKI (1979), *Argonavti Zapadnog Pacifika*. Beograd: Prosveta.
- (1993), Oče v primitivni psihologiji, besede in dela v pričevanju. *Časopis za kritiko znanosti*, XXI, 162-163.
- (1995), *Znanstvena teorija kulture*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- G. MARCUS (ur.) (1992): *Rereading Cultural Anthropology*. London: Duke University Press.
- M. MAUSS (1985), A Category Of The Human Mind: The Notion Of Person; The Notion Of Self. V: CARRITHERS (ur.), *The Category Of The Person*. Cambridge: University Press.
- (1996), *Esej o daru in drugi spisi*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- G. H. MEAD (1932), *The Philosophy Of The Present*. Chicago: The University Of Chicago Press.
- (1934), *Mind, Self And Society*. Chicago: University Press.
- M. MEAD (1978), *Sazrevanje na Samoi*. Beograd: Prosveta.
- M. MERLEAU-PONTY (1984), *Struktura ponašanja*. Beograd: Nolit.
- G. R. MINNICH (1993), *Socialni antropolog o Slovencih: Zbornik socialnoantropoloških besedil*. Ljubljana: Slovenski raziskovalni inštitut.
- R. MOČNIK (1990), *Studia Humanitatis danes*. V: Roland BARTHES, *Retorika starih*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- (1996), Marcel Mauss - Klasik humanistike. V: Marcel MAUSS, *Esej o daru in drugi spisi*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- J. MUNNS, G. RAJAN (ur.) (1995): *A Cultural Studies Reader*. New York: Longman.
- R. MURŠIČ (1993), Nekateri (meta)antropološki labirinti znanosti o človeku I. del. *Anthropos* 5-6: 97-107.
- (1993), *Neubesedljive zvočne igre*. Maribor: Katedra.
- (1994), Nekateri (meta)antropološki labirinti znanosti o človeku II. del. *Anthropos* 1-3: 190-199.
- (1994), *Perspektive kulturne antropologije*. Ljubljana: Filozofska Fakulteta.
- F. NIETZSCHE (1995), *Rojstvo tragedije iz duha glasbe*. Ljubljana: Karantanija.
- M. PANOFF (1979), *Malinowski*. Beograd: BIGZ.
- J. POTTER (1996), *Representing Reality*. London: Sage.
- M. L. PRATT (1986), Fieldwork In Common Places. V: M. CLIFFORD (ur.), *Writing Culture*. Berkeley: University Of California Press.

- A. R. RADCLIFFE-BROWN (1994), *Struktura in funkcija v primitivni družbi*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- R. RIZMAN (ur.) (1991), *Študije o etnonacionalizmu*. Ljubljana: Krt.
- I. SAKSIDA (1993), Evans-Pritchard. V: EVANS-PRITCHARD, *Ljudstvo Nuer*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- E. SAPIR (1984), *Ogledi iz kulturne antropologije*. Beograd: Prosveta.
- M. SCHELER (1996), *Ideja čovjeka i antropologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- R. SERPELL (1978), *Uticaj kulture na ponašanje*. Beograd: Nolit.
- R. SHWEDER (ur.) (1984), *Culture Theory*. Cambridge: University Press.
- Z. SKUŠEK (1995), Fanatični teoretični empirist - Bronislaw Kaspar Malinowski. V: Bronislaw MALINOWSKI, *Znanstvena teorija kulture*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- D. SPERBER (1985), *On Anthropological Knowledge*. Cambridge: University Press.
- H. J. STEWARD (1981), *Teorije kulturne promene*. Beograd: BIGZ.
- J. STOREY (1993), *Cultural Theory And Popular Culture*. London: Harvester/Wheatsheaf.
- Z. ŠTRUBELJ (1990), Utrinki iz opusa sodobne italijanske antropologinje Ide Magli. V: *Antropološki zvezki I*. Ljubljana: Sekcija za socialno antropologijo pri Slovenskem sociološkem društvu.
- I. URBANČIČ (1975), Fenomenologija kot transcendentalna fenomenološka filozofija. V: Edmund HUSSERL, *Kartezijanske meditacije*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- (1991a), Ideologija in/ali fenomenologija. *Nova revija* 105/106: 239-254.
- (1991b), Ideologija in/ali fenomenologija II. *Nova revija* 107: 381-389.
- (1991c), Recepcija Heideggrovega mišljenja v drugih jezikih. *Nova revija* 108: 554-562.
- (1993), *Zaratustrovo izročilo*. Ljubljana: Slovenska Matica.
- (1995), Spremna beseda. V: F. NIETZSCHE, *Rojstvo tragedije in duha glasbe*. Ljubljana: Karantanija.

KAJ JE ZANIMIVO?

Med ljudmi se zelo različno predodloča o tem, kaj je zanimivo. Mnogi delijo druga na zanimive in nezanimive. Ne sprašujejo se, kakaj se kdo zdi nezanimiv, temveč se kratko rade ne zvedejo za to. To lahko vidimo na zabavki, v slobi, v družini,

Tanja Lamovec

ŽIVLJENJE VSAKEGA ČLOVEKA JE VREDNO ROMANA

Knjigo s tem naslovom je napisal znani geštaltist Irving Polster, pri nas pa je le malo znana, zato bi rada prikazala nekatera njegova razmišljanja, ki dajejo okvir temu sestavku, vmes pa bom vplela nekatere svoje izkušnje in spoznanja. V vseh poklicih, ki se ukvarjajo z ljudmi, naletimo na zgodbe, ki jih ljudje pripovedujejo o samih sebi. Kako naj torej pristopimo k tem zgodbam? Polster meni, da je dosti koristneje uporabiti *model romanopisca* kot klasični terapevtski model.

POLARNOSTI

Zgodbe, ki jih pripovedujejo posamezniki, so izraz njihove življenjske ustvarjalnosti. Tudi če so zgodbe še tako tragične, jih lahko gledamo kot ustvarjalni proces, ki utegne pripeljati do neke rešitve. Celo krizo lahko pojmujejo kot sestavni del ustvarjalnega procesa (Lamovec 1998).

Pripovedovanje zgodb drugi osebi nam pomaga k spoznanju, da smo *izjemno zanimivi*. Ljudje pogosto občudujejo življenja ljudi, ki jih poznajo, ali junakov iz filmov in nadaljevank, svoje lastno življenje pa doživljajo kot nepomembno in nezanimivo. Zanimive zgodbe se dogajajo drugim.

Ob pripovedovanju zgodb se torej nihče ne more izogniti dejstvu, da je zanimiv. Nekateri si zelo prizadevajo in se jim tudi posreči skriti vse nenavadno v svojem življenju. Dajejo vtis, da se jim v življenju nič ne dogaja. To je njihovo pojmovanje »normalnosti«. Skoz največje preskušnje gredo tiho in z nasmeškom.

Poznamo tudi ljudi, ki delujejo nekako sterilno, moralno nevtralnno, navidez prazno in izsušeno. Tudi to je maska, ki skuša odvrniti pozornost od tega, kar je zares zanimivo.

So pa tudi taki, ki pretiravajo v nasprotni smeri. Iz vsake malenkosti naredijo dramo in se vedno

znova ujamejo v dokaj razburkan tok življenja, ki jih nosi s seboj. Kar naprej se jim dogajajo nenavadne stvari, a dogodkov ne morejo obvladovati.

Če želimo pomagati ljudem, ki kažejo te skrajnosti, je koristno delati eksperimente po geštaltističnem načelu *polarnosti*. Poudarek je na izmenjavi lika in ozadja. Pri nekaterih ljudeh so njihove lastne življenjske zgodbe ozadje za zgodbe drugih, ki nastopajo kot liki. Pri drugih pa je ravno narobe. Vsaka malenkost, ki se jim zgodi, teži, da postane lik.

V vseh teh primerih je koristno poiskati še drugo polarnost. Pri osebah, ki se jim ne dogaja nič, iščemo nenavadno, pri tistih, ki se jim dogaja preveč, pa usmerimo pozornost na običajno, vsakdanje. Kako to naredimo, bom pojasnila pozneje. Med običajnim in nenavadnim delom osebnosti poskušamo navezati dialog in ju pripeljati do sinteze. To je dialektično načelo, pri katerem moramo najprej obuditi potopljeni pol.

Med pripovedovanjem zgodb vedno nastopijo trenutki, ko človek zapusti svoje skrivališče in odvrže prazne, konvencionalne okvire ter se pokaže v svoji barviti individualnosti. Ti trenutki so izhodišče za delo na polarnosti, lahko pa rabijo tudi kot začetek nove zgodbe. Na prvi znak ogroženosti se bodo te osebe spet vrstile v običajno praznino, v kateri se počutijo varne. Pomembno je, da ne spregledamo trenutkov prebujenja in da se odzovemo nanje.

KAJ JE ZANIMIVO?

Med ljudmi so zelo razširjeni predsodki o tem, kaj je zanimivo. Mnogi delijo druge na zanimive in nezanimive. Ne sprašujejo se, zakaj se kdo zdi nezanimiv, temveč se kratko malo ne zmenijo zanje. To lahko vidimo na zabavah, v službi, v družini,

v politiki, celo na cesti.

»Če hočemo živeti bolj intenzivno, moramo prepoznati in sprejeti vsak trenutek življenja kot epizodo, polno dramskega dogajanja, v katerem smo sami glavni igralec,« pravi Polster (1994). Mnogi menijo, da so v življenju nekaj zamudili: veliko ljubezen, kariero, družino itn., zato so prepričani, da je to razlog, zaradi katerega je njihovo življenje prazno in nezanimivo. Potem so še taki, ki ne čutijo, da so glavni igralci v svojem življenju. To vlogo morda igra njihova mati, oče, zakonec ali kateri od otrok. Drugi spet so le podaljšek koga drugega in so si zadali nalogo, da nadaljujejo delo katerega od staršev.

V Gestalt terapiji zahtevamo, da oseba govori o sebi kot o glavnem igralcu zgodbe. Nekaterim dela to precejšnje težave, saj so navajeni nenehno pripovedovati zgodbe drugih ljudi, o sebi pa ne povedo nič. Če jih poskušamo prekiniti in zvedeti kaj o njih samih, nam takoj ponudijo novo zgodbo o kom drugem.

Nekateri postavljajo zelo visoke kriterije, kaj je zanimivo in vredno, da se pove, drugi pa zelo nizke. Nekateri pripovedujejo najbolj vsakdanje podrobnosti, kot da so skrajno zanimive.

V samopomočnih skupinah je navada, da ljudje pripovedujejo, kaj so počeli pretekli teden, od zadnjega srečanja. Tu so podrobnosti koristne. Dogodki, npr. obisk trga, kuhanje kosila, sprehod in podobno, dajejo življenju vsebino in kontinuiteto. Odprtost za vsakdanje dogodke je ozadje za posebne drame. Ljudje, ki iz zavesti izrinejo preveč teh vsakdanjih doživetij, pogosto postanejo pretirano aktivni, bodisi deloholiki ali pa vedno na lovu za novimi dogodivščinami. Na ta način nadomestijo tisto, kar so morda nevede izgubili. Druga skrajnost je omtvelost, ko si oseba kopiči ustaljene, dolgočasne in vsakdanje dogodke in izrine iz zavesti vse, kar bi jo lahko prebudilo. No, čisto vsega se ne da. Treba je problematizirati prepričanja ljudi o tem, kaj je zanimivo.

PREOBRATI IN KONTINUITETA

Preobrati so dveh vrst: iz običajnega v izjemno in iz izjemnega v običajno. Če hočemo doseči preobrat lika in ozadja, je potrebna precejšnja občutljivost. Včasih kontrasti niso zelo veliki, treba pa jih je opaziti. Tako občutljivost najdemo pri pisateljih. Pisatelj bo npr. opisal svoje stanovanje v vseh podrobnostih, vključno s čustvi in spomini,

ki se ob tem porajajo. Pozorno opisovanje iz trenutka v trenutek ustvarja občutek kontinuitete.

Mnogim osebam, ko so doživele izrazite krize, manjka občutek kontinuitete. Vsakdanji dogodki so potisnjeni povsem v ozadje, saj povsem zbledijo v primerjavi z dramatičnim psihotičnim doživljanjem. To je nekoliko podobno zaljubljenosti. Če smo zaljubljeni, vsakdanji dogodki prav tako zbledijo, razlika pa je v tem, da nas preplavlja pozitivno čustvovanje, ki izvira iz zaljubljenosti. Pri psihozah, ki postanejo lik življenjskega dogajanja, je ozadje blede in prazno ali pa izpolnjeno z negativnimi čustvi. Zdi se jim, kot da je življenje sestavljeno iz posamičnih kriz, vmes pa ni kontinuitete. Če ta manjka, se pogosto izgubi tudi občutek identitete in samopodobe. »Kdo sploh sem, kadar nisem v krizi?« se sprašuje marsikateri uporabnik. Seveda, dokler se bo tako spraševal, bo krize potreboval, saj le tedaj prihaja v stik z vitalnimi deli sebe. Zdi se, da vse ostalo nekako sploh ni pravo življenje. Krize so seveda intenzivne, pa čeprav bolj neprijetne kot prijetne. S pripovedovanjem zgodb lahko vnesemo nekaj te intenzitete v vsakdanje življenje. Vsakdanost je za večino uporabnikov siva in banalna, saj je v kontrastu s kriznim doživljanjem.

VEČANJE POMENA VSAKDANJOSTI IN DE-DRAMATIZACIJA KRIZ

Pri osebah, ki doživljajo izrazite krize, je treba delati oboje. Po eni strani jih učimo prepoznavati vrednost vsakdanjih doživetij. To lahko storimo tako, da uporabljamo vaje, ki zajamejo najrazličnejše modalnosti: kakšni so zvoki v tvoji sobi, kakšen okus ima, katere barve vidiš itn. Doživetje postane tako bolj plastično, zavest pa se razširi. Hkrati poskušamo zmanjšati dojemljivost za žalostne in strašljive dogodke in jih postaviti v ozadje. V ospredje postavljamo umirjenost, zmerno zadovoljstvo, harmonične medosebne odnose in odnos z naravo. Tudi to lahko delamo z vajami ali s pripovedovanjem zgodb, npr.: »Kako si se počutil na sprehodu?« Priporočljivo je tudi branje življenjepisov, kjer prevladuje pozitivno mišljenje. Koristno je branje mitologije in vživljanje v posamezne junake. Zelo učinkovita je preprosta vaja, ko sogovornika spodbujamo, naj opazuje ljudi, mimo katerih hodi, in nam potem o njih kaj pove.

Vse to je pravzaprav proces *prečiščevanja*, s katerim poskušamo izravnati pretirano usmer-

jenost na nekatere vidike stvarnosti. Pozornost usmerjamo na stvari, ki jih oseba prej ni opažala. Zelo pogost je tudi odpor uporabnikov do banalnih opravil, kot so čiščenje, kuhanje, pospravljanje itn. Tudi k tem opravilom lahko pristopimo na isti način in spremenimo pomivanje posode v meditacijo. Pri tem pa moramo zelo paziti, da damo navodilo, naj bodo taka dela časovno omejena. Na začetku je povsem dovolj deset minut, sicer se lahko zgodi preobrat v prejšnje stanje.

Prečiščevanju sledi faza kultiviranja *prave mere*. Izogibamo se pretiravanju. Če npr. pademo na izpitu, to ne pomeni, da smo neumni. Če nas zapusti partner, še ne pomeni, da nismo vredni ljubezni. Ta problem je zelo značilen za bipolarnе osebnosti, ki pretiravajo v vseh skrajnostih. Stvarem dajejo prevelik in/ali premajhen pomen. To je pogosto tudi družinska posebnost, ki so jo te osebe prevzele.

Potem pride čas, ko je treba *potegniti črto* pod razočaranji in se nehati vračati v neprijetna stanja. Iz izkušenj smo se nekaj naučili in zdaj se znamo zaščititi. Odločimo pa se, da se ne bomo več pustili zvleči v ta čustvena stanja. V tej fazi ima posameznik že precej izbire, kaj hoče občutiti. Problem je v tem, da zaradi navajenosti vse pogosto pozabimo, da lahko svoja čustva v veliki meri izbiramo sami.

KAJ NAS NAUČI TRPLJENJE?

Kadar nas preplavita trpljenje in bolečina, nam ostane zelo malo pozornosti za ostalo stvarnost, ki bi lahko dala okvir, obrise, pomen, sorazmerja in inspiracijo trpeči osebi. Tistemu, ki trpi, je pomembno le trpljenje. Na ta način trpljenje povečujemo do neznosnosti. Tedaj se vklopijo obrambni mehanizmi in postanemo neobčutljivi ali depresivni. Zavest se zoži. Pretiravanje z negativnimi občutki nam onemogoča, da bi lahko občutili kakršna koli pozitivna čustva. Rešitev je v novih izkušnjah, za katere pa se moramo najprej odpreti. Šele potem, ko se trpljenje zmanjša, lahko povemo svojo zgodbo (tragedijo). Na ta način žalostni dogodki najdejo svoje mesto v celotni osebnosti. Te zgodbe lahko primerjamo z dramo. Ob pripovedovanju se posameznik zave, da je njegova eksistenca sicer ranjena, a vredna. To je jedro drame.

Zoženost zavesti (ta je značilna tudi za samomorilno doživljanje) je koristna in nas ščiti pred

neznosno bolečino. Moramo pa jo opustiti, ko ni več nujno potrebna. Polster pravi: »Potrebna je pravilna čustvena razdalja: dovolj velika, da prepreči neznosno bolečino, a ne tolikšna, da povsem zaustavi kondenzirano žalost. Posameznik lahko vzpostavi ustrezno čustveno razdaljo, čeprav tedaj še ni prepričan, da si bo sploh kdaj opomogel. Trpljenje ima smisel le do trenutka, ko smo zmožni videti še druge možnosti.«

Ravno nujna dela, banalnosti, pomagajo trpeči osebi, da se zmanjša njeno trpljenje. Nekateri starši delajo hudo napako, ko osebi, ki trpi, ne dovolijo nobenega dela in naredijo vse namesto nje (pogosto na njeno željo). Res da oseba za taka dela največkrat ne čuti veselja, a je le zadovoljna, ko jih opravi.

Včasih izboljšanju sledi nenaden preboj čustev (navadno jeze), kot bi izpustili paro iz lonca. Največkrat pa se to dogaja postopno in vsaka nova epizoda pripomore k dodatnemu izboljšanju. Ne smemo pozabiti, da vse rešitve vključujejo tudi neko vrsto *akcije*. Taka akcija je lahko tudi pripovedovanje zgodb.

IZKUŠNJA PRIPOVEDOVANJA ZGODB

Ko živimo, nenehno nastaja gradivo za zgodbe. Pravzaprav nastane razmeroma malo zgodb. Tako npr. v težki depresiji nimamo nobene zgodbe več, ki bi jo bilo vredno povedati. Tedaj večini dogodkov ne prepisemo posebnega pomena. Dogodki pa, ki živijo v zgodbah, nosijo v sebi trajno realnost in povezujejo izbrane dele osebnih izkušenj. Brez teh spon bi ostal le zelo bled občutek realnosti in pomanjkanje kontinuitete.

Jean Paul Sartre v romanu *Gnus* pravi: »Ko živimo, se nič ne dogaja. Ozadje se menja, ljudje prihajajo in odhajajo in to je vse... Dnevi se vlečejo za dnevi brez zveze in razloga, to je neskončno in enolično nizanje.«

Če hočemo, da bi najobičajnejši dogodek postal pustolovščina, ga je treba povedati. Izkušnja pripovedovanja zgodb daje občutek *skupnosti*, ker veže pripovedovalca in poslušalca. Z izbiro zgodb vplivamo tudi na ponavljanje izkušenj. Vedno znova izbiramo nekatere pretekle doživljaje, druge pa zanemarimo.

ODZIVI POSLUŠALCA

Vrednost povedanega izhaja iz poslušalčevega razumevanja. Poslušalec naj bi dal osebi vedeti, da ga zgodba zanima in da jo razume. Ni njegova naloga ugotoviti, kaj se je »zares« zgodilo. Seveda mora imeti zgodba rep in glavo, če hočemo ohraniti zanimanje poslušalca. Prav tako moramo vedeti, da obstaja prag bolečine, čez katerega večina poslušalcev ni pripravljena iti. Temeljnega pomena je tudi medosebni odnos med udeležencema.

Zgodba le redko poteka linearno, kot nizanje dogodkov. Pogosto je preskakovanje, vzporedno pripovedovanje, zgoščanje ali redčenje dogodkov. Ljudje navadno začnejo preskakovati tedaj, ko se jim kaj zdi zelo pomembno. Vzporedno pripovedovanje je zgodba v zgodbi. Lahko je podobna prvi ali začena novo temo. Zgoščanje in redčenje je podobno dogajanju v sanjah. Kako naj se poslušalec odzove na to? Najbolje je, kot že rečeno, da si zamišlja, da posluša roman. Dogodke povezuje skupni smisel, ki ni vedno takoj razviden, enako kot v romanih. Včasih si je koristno tudi zastaviti kakšno vprašanje.

Nekatere zgodbe so za pripovedovalca zelo ogrožajoče. Pomembno je ustvariti varno vzdušje. Včasih oseba ne more govoriti, ker ne ve, kaj je pomembno. V takih primerih je dovolj, če se spomni le naslova. Že s tem je vnesla red v izkušnjo.

ZGODBE KOT ENOTE IZKUŠNJE

Zgodbe se le redko tragično končajo, a navadno niso srečne. Življenje si lahko predstavljamo kot sestavljeno iz zgodb. Obstoj teh enot povečuje občutek kontinuitete, ker daje okvir. Brez tega

okvira bi se vsa doživetja stopila v nesmiselno istost.

Enote izkušnje so zelo osebne. Posamezne zgodbe se povezujejo v širše zgodbe, npr. zgodba o otrostvu, o mladostni ljubezni itn. Zgodbe, ki jih pripovedujemo, nas pogosto *usmerjajo* k določenemu načinu življenja, so nekakšni obrazci za prihodnost.

Mnoge zgodbe so plod domišljije, a so kljub temu pomemben izvor informacij. To, kar si zamišljamo, da se je zgodilo, vpliva na našo prihodnost in obnašanje. Freudu se je zdelo, da si njegove klientke le zamišljajo, da so bile zapeljane ali posiljene. No, pozneje se je izkazalo, da so spolne zlorabe mnogo pogostejše, kot so mislili tedaj.

V nekaterih zgodbah se pojavijo izrazite *metafore*, nekakšne vodilne slike, ki so pomemben del pripovedovalčevega življenja. Te slike nalagajo prevladujoči motiv in omogočajo nastanek novih zgodb. Vodilne slike se lahko prikažejo le za trenutek ali pa so stalno navzoče. Naloga metafore je, da organizira tiste izkušnje, ki se želijo izmazati, a so še na meji zavednega. Metafore predstavljajo mini teorije o življenju neke osebe. Pomagajo osvetliti kaos in omogočijo, da se iz niza nepovezanih doživljavaev rodi zgodba. Kaos je prototip neizkušnje, briše vse perspektive, metafora pa jih znova vzpostavlja. Kaos je lahko posledica krize, v kateri izkušnja razpade.

Zgodbe omogočijo tudi notranji dialog. V vsaki osebi živijo različni liki in vsak ima svojo zgodbo. Treba je prepoznati te dele, jim omogočiti, da govorijo vsak zase in tako najdejo mesto v celotni osebnosti. Nekateri deli osebnosti imajo le malo povezav z drugimi deli, zato delujejo neharmonično. Pripovedovanje zgodb torej lahko povečuje notranjo harmonijo posameznika, rabi pa tudi za sproščanje energije, kadar ni mogoča nobena druga akcija.

LAMOVEC, T. (1998), *Psihosocialna pomoč v duševni stiski*. Ljubljana: VŠSD.

POLSTER, I. (1994), *Život svakog čoveka je vredan romana*. Beograd: Mikrokosmos.

Christopher Hall (1997), *Social Work as Narrative: Storytelling and persuasion in professional texts*. Aldershot: Ashgate (273 str.).

Hall v svoji študiji socialnega dela poroča o izkušnjah, na kakšne načine lahko povzročimo prijetje in porajanje v socialnem delu z metodami pripovedovanja zgodbe v drugih družinskih razpisih. Pri tem uporablja različne koncepte pripovedovanja zgodbe iz sociolingvističnih in komunicacijskih študij od narativne analize, do socialne dejavnosti in dejavnosti pri delu, da se nam povejajo o svojih izkušnjah, pomagajo tako v izražanju svojih izkušenj kot tudi v razmišljanju o kulturnih in kulturnih praksah, ki jih opazuje in opisuje. Tako nam Hall omogoča, da vidimo, kako se v socialnem delu uporabljajo različne vrste pripovedi in profesionalni diskursi, in svetloča za nove teoretične koncepte.

Hall uporablja Bourdieujev koncept razmišljanja in delovanja, razpisuje različne vrste pripovedi, da se spopade s področji, priložnostmi, dobrimi praksami, stiskami, težavami, da se lahko bolj in bolj razvija in spreminja za delo. Hall pripoveduje o tem, kako se njegovi raziskovalci trudijo, da oblikujejo različne socialne dejavnosti in razmišljanje. Za Halla je socialno delo bolj eno-temno in zamotano področje, ki se izražata skozi govor in pisanje. Socialno delo nastane v vsakodnevni zapisani in izgovorjeni dejavnosti, o profesionalni dejavnosti, ki jih obsejajo kot tekste, interakcije in performansi pripovedi. Avtor meni, da je tekstovalni in interakcijski delo odzvoje za vsakodnevno družbo, socialnega dela, blaznega posreda in namena, kako je delo opravljeno v številnih diskurzivnih arenah politike, socialnega dela in delavci, proizvajajo pripovedi, s katerimi opravičujejo in priključijo svoje delo kot legitimno in veljavno. Pripovedi predstavljajo tudi vrste, ki so prepričljive in močnejše razmišljanje performanc, ki so kritično podobenstvo ob specifičnih priložnostih. Zato pripovedi niso samo pripovedi, ampak, očene in pripravile. Pripovedi Hallovega pogleda na naravo v socialnem delu je prvi v tem, da jih proizvedejo prek občutnega, prek vloge besede, da in prek prepovedanja tekstualnih razmišljanj med pisni in besedi, pripovedovalci in poslušalci.

Eden od ključnih konceptov v študiji je torej

socialni kot performansi, tekste proizvajajo performansi, kot performansi in sprejemanje. Socialno delo kot performansi je to kot papirja, očene in arbi-trar, samo tako ne more občutnega posreda. Interakcijski in partikularni pripovedi nam postanejo dostopna teksta, ko povzročijo, kako prebere in se nam odzove. Hall ni razpisuje delo konstitutivno performansi, ko tekstualni prebere ekspertno pripovedi, ko delo nastane kot besede proizvedejo pripovedi, da se lahko bolj razvija in spreminja. Hall uporablja Bourdieujev koncept razmišljanja in delovanja, razpisuje različne vrste pripovedi, da se spopade s področji, priložnostmi, dobrimi praksami, stiskami, težavami, da se lahko bolj in bolj razvija in spreminja za delo. Hall pripoveduje o tem, kako se njegovi raziskovalci trudijo, da oblikujejo različne socialne dejavnosti in razmišljanje. Za Halla je socialno delo bolj eno-temno in zamotano področje, ki se izražata skozi govor in pisanje. Socialno delo nastane v vsakodnevni zapisani in izgovorjeni dejavnosti, o profesionalni dejavnosti, ki jih obsejajo kot tekste, interakcije in performansi pripovedi. Avtor meni, da je tekstovalni in interakcijski delo odzvoje za vsakodnevno družbo, socialnega dela, blaznega posreda in namena, kako je delo opravljeno v številnih diskurzivnih arenah politike, socialnega dela in delavci, proizvajajo pripovedi, s katerimi opravičujejo in priključijo svoje delo kot legitimno in veljavno. Pripovedi predstavljajo tudi vrste, ki so prepričljive in močnejše razmišljanje performanc, ki so kritično podobenstvo ob specifičnih priložnostih. Zato pripovedi niso samo pripovedi, ampak, očene in pripravile. Pripovedi Hallovega pogleda na naravo v socialnem delu je prvi v tem, da jih proizvedejo prek občutnega, prek vloge besede, da in prek prepovedanja tekstualnih razmišljanj med pisni in besedi, pripovedovalci in poslušalci.

V prvem poglavju Hall predstavi različne poglede na vrste in vrste tekste v socialnem delu, ki se med vrste zanimanje na to, da jih proizvedejo kot pripovedi, kot tekste in kot izkušnje zgodbe. Del vsakodnevno socialno delo dejavnosti je bolj ali manj rutinska produkcija uspešnih ali neuspešnih besed, ki nastajajo ob razmišljanju priložnostih, ko socialno delavci in delavci

Christopher HALL (1997), *Social Work as Narrative: Storytelling and persuasion in professional texts*. Aldershot: Ashgate (273 str.)

Hall v svoji študiji *socialnega dela kot naracije* raziskuje, na kakšne načine lahko povežemo pisanje in govor v socialnem delu z metodami pripovedovanja zgodb in drugih družbenih znanostih. Pri tem uporabi različne koncepte pripovedovanja zgodb iz socio-lingvističnih in konverzijskih analiz, s katerimi pokaže, da si socialne delavke in delavci pri vsakodnevem poročanju o svojem delu pomagajo tako z literarnimi metodami kot tudi z metodami iz vsakodnevne konverzacije. Tak pogled na socialno delo odpira nekatera temeljna vprašanja o profesionalnem delu in prostor za nove teoretične koncepte.

Študije socialnega dela navadno zanimajo širši koncepti, posamezne metode dela na specifičnih področjih, principi dobre prakse, skratka, teme, ki dajejo bolj neposredne smernice za delo. Najpogosteje se opirajo na tiste raziskovalne tradicije, ki obravnavajo realnost socialnega dela kot neproblematično. Za Halla je socialno delo bolj negotovo in zamejeno podjetje, ki se konstituira skozi govor in pisanje. Socialno delo umesti v vsakodnevne zapisane in izgovorjene dokumente o profesionalni dejavnosti, ki jih obravnava kot tekste, interakcijo in performans (*performance*). Avtor meni, da je tekstualno in interakcijsko delo osrednje za vsakodnevne dosežke socialnega dela; bistvenega pomena je namreč, kako je delo opravljeno v številnih diskurzivnih arenah poklica. Socialne delavke in delavci proizvajajo poročila, s katerimi opravičujejo in prikazujejo svoje delo kot legitimno in veljavno. Poročila poskušajo podati v obliki prepričljivih in mojstrskih narativnih performansov za kritično poslušalstvo ob specifičnih priložnostih. Zato poročila nikoli niso preprosto le dejstva, ocene in priporočila. Posebnost Hallovega pogleda na naracije v socialnem delu je prav v tem, da jih preučuje prek občinstva, prek vloge bralke/ca in prek prepoznavanja tekstualnih razmerij med pisci in bralci, pripovedovalci in poslušalci.

Eden od ključnih konceptov v študiji je torej

naracija kot performans; teksti prevzamejo pomen le skozi performans in sprejemanje. Socialnodelavsko poročilo je le kos papirja, če leži v arhivu, samo zase ne nosi nobenega pomena. Interpretacija in pomen poročila nam postaneta dostopna takoj, ko poročilo kdo prebere in se nanj odzove. Teksti v socialnem delu konstituirajo performans, ko sodnik prebere ekspertno poročilo, ko člani timske konference pretresejo predloge socialne delavke, ali ko raziskovalka analizira intervju. Performans pomeni branje z namenom in z določenega mesta. V skladu s tem konceptom in v maniri tradicije socialnega konstruktivizma je postavljeno tudi izhodišče študije, namreč, da se socialno delo ustvarja skozi proces vsakodnevnega pojasnjevanja. »Početi socialno delo« zahteva poročanje in prepričevanje pomembnih poslušalcev v resničnost likov, problemov in rešitev. Hall skozi konkretne primere razišče, kako socialne delavke in delavci predstavljajo svoje delo, kako ga naredijo vidnega in opravičljivega skozi govor in pisavo. Zanima ga, kako socialne delavke in delavci razlagajo svoje delovanje v atmosferi kritizma in protislovij ter kakšen jezik, katera pojasnila in analize uporabljajo, da bi podprli svoje odločitve. Zato se preučevanja socialnega dela ne loti skozi običajne kategorije, kot so svetovanje, zagovornišтво, socialno varstvo otrok, pač pa v študiji oriše in razvije različne teme, ki socialno delo umeščajo v vsakodnevne dejavnosti – poročanje, jemanje anamnez, intervjuvanje, beleženje, pisanje uradnih zaznamkov in dopisov, urejanje dosjejev o primerih, telefonski razgovori, sestanki ipd.

V prvem poglavju Hall predstavi različne poglede na ustne in pisne tekste v socialnem delu ter omeji svoje zanimanje na to, da jih preučuje kot poročila, kot tekste in kot (*majhne*) zgodbe. Del vsakodnevnih socialnodelavskih dejavnosti je bolj ali manj rutinska produkcija napisanih ali izgovorjenih tekstov, ki nastajajo ob raznovrstnih priložnostih, ko socialne delavke in delavci

komunicirajo o svojem delu z drugimi – s kolegi, s sodišči, z raziskovalkami in raziskovalci, ki jih intervjuvajo. Dokumente, ki nastajajo ob teh priložnostih, Hall opredeli kot *poročila*. Socialne delavke in socialni delavci k ustnim in pisnim dejanjem kot poročilom pristopajo z vrsto retoričnih in interakcijskih ozirov, prek katerih pojasnjujejo in dokazujejo, da je njihovo delo v skladu z upravičeno, ustrezno dejavnostjo. Pogled na socialno delo kot *tekst* izhaja iz »lingvističnega premika« v družbenih vedah. Bistvena ideja tega pogleda je, da je socialna realnost dostopna le skozi reprezentacijo te realnosti. Tekst ne velja le za pisni dokument v nasprotju z govorom, pač pa so vse socialnodelavske entitete (dokumenti, konverzacije, zabeležke, slike) obravnavane kot tekst. Tekst ni omejen objekt, ločen od svoje produkcije in sprejemanja, pač pa je aktivna entiteta, ujeta v omrežje interpretacij in družbenih odnosov, ki se jih da brati in nanje odzvati. Podobno kot je Barthes na literarnem polju naredil premik od »literarnega dela« k tekstu, lahko vidimo dejavnost v socialnem delu ne kot zaprto entiteto z dokončnimi pomeni, temveč kot prostor za raznovrstne verzije, branja in interpretacije. Ta pogled nakazuje, da se je treba spustiti globlje v procese konstituiranja takih entitet ter opazovati njihovo uporabo v vsakodnevni konverzaciji in v pisanju. Socialno delo kot tekst pa pomeni tudi, da se prevprašujemo o specifičnih situacijah branja in o skupnostih bralcev. Mogočih je namreč več različnih branj teksta, vendar se v danih družbenih okoliščinah nekatere izkažejo za bolj legitime kot druge. Tekst in bralne situacije so torej vselej v medsebojni interakciji in le kot take razumljive. S pogledom na pripovedi v socialnem delu kot »majhne zgodbe« pa poskuša Hall predvsem narediti distinkcijo med narativnim in strukturalnim obravnavanjem zgodb, med lokalno proizvedenimi zgodbami in totalizirajočimi diskurzivnimi formacijami. Slednji, širši koncept naracij umešča vse odnose v »velike zgodbe« (*grand narratives*) ali metanaracij, t.j., v sistem načinov govora, medtem ko ga vsakdanje pripovedovanje zgodb ne zanima, oz. natančneje – vsakdanje zgodbe ga zanimajo le v kontekstu »velikih zgodb«. V nasprotju z analizo diskurzov pa je interakcionizem pokazal večji interes za »majhne zgodbe«. Hallu se zdi ta prijem za socialno delo primernejši, saj bolje ujame »kompleksnost lokalnih in interakcijskih značilnosti pripovedovanja zgodb« (str. 15). Po njegovem mnenju so zgodbe v socialnem delu

sicer odvisne od širših okoliščin, vendar jih ne gre kar enostavno umestiti npr. v »veliko zgodbo o sistemu socialne varnosti« (str. 16). To bi zahtevalo drugačne raziskovalne operacije, njegov cilj pa je ostati na ravni lokalnih in interakcijskih praks konstituiranja in »procesiranja« strank v socialnem delu.

V drugem poglavju Hall predstavi teorije naracij in poskuša raziskati, kako jih je mogoče uporabiti pri proučevanju socialnodelavskih poročil kot (majhnih) zgodb. Opiše štiri ključne značilnosti zgodb – zgodbe kot performansi, zgodbe kot literarni teksti, zgodbe, ki prikazujejo retorične funkcije, in zgodbe kot reflektivna početja. Zgodbe, sicer prepoznavne skozi zaključene strukture, kot jih vidijo Labov in drugi literarni teoretiki, so za Halla bolj razumljive, če jih vidimo kot interakcijsko delo. Značilnosti struktur zgodb zanj ne morejo obstajati izven priložnosti performansa. Implikacija za socialno delo je, da morda res obstaja določena struktura v socialnodelavskih dokumentih v smislu institucionalnih konvencij (npr. standardizirano sodno poročilo), vendar sama zgodba stopa na pot številnih branj, ki se dogajajo na podlagi interakcijske produkcije in sprejemanja socialnodelavskega poročila. Iz razprave o literarnem tekstu in narativnih metodah Hall potegne sklep, da so literarne analize uporabne za proučevanje poročanja v socialnem delu; z njihovimi metodami lahko vsaj analiziramo značilnosti zapleta, zornega kota in likov v poročilih. Ta prijem odpira tudi več vprašanj, npr., ali lahko v poročilih o dogodkih razberemo značilne like in ali zaplet definira like, pa tudi, ali imajo liki možnost prevprašati in subvertirati svojo konstrukcijo.

V tretjem poglavju Hall pristopi k študiji konkretnih socialnodelavskih tekstov kot zgodb. Podlaga za analize sta dva ključna koncepta narativne teorije – struktura zgodbe in vloga bralke/bralca. Vprašanja, na kateri je poskušal odgovoriti, sta, ali socialnodelavska poročila kažejo elemente strukture zgodbe in ali se participanti in bralci nanje odzovejo kot na zgodbe. Kot raziskovalni material so mu rabili trije dokumenti (za katere meni, da so tipični za konstitucijo dnevnih dejavnosti socialnega dela), ki zadevajo stik socialnih služb z isto družino, in sicer: del raziskovalnega intervjuja s socialno delavko, sodno poročilo o družini, ki ga je napisala ista socialna delavka, in vknjižbe socialnodelavskih zapisov o primeru. Hall vse tri dokumente analizira glede na elemen-

te strukture zgodbe, kot jih predlagata Labov in Waletzky: otvoritev, orientacija, komplikacija, rešitev in evalvacija oz. komentar. Te elemente proučuje glede na njihov interakcijski pomen in ne glede na kakšno njihovo dokončno avtentičnost. V tem poglavju Hall vpelje tudi pojem naslovljenega oz. ratificiranega bralca/bralke. Zanj/o je značilno, da so mu/ji bralne konvencije socialnega dela domače, da torej »zna brati« vrednote, mandate in delovno znanje socialnega dela. Gre za bralca/bralko, ki bo lahko naredil/a logični korak od komplikacije k rešitvi, od zadeve k akciji. Sprejel/a bo, da pooblastilo opravičuje zahteve, ter slišal/a kode in navodila teksta. Hall pa prepozna še enega potencialnega bralca/ bralko, ki je neke vrste čuvaj standardov in pred katerim je navadno treba poročilo zagovarjati. Po njegovem mnenju je tak »super-naslovnik« konstitutiven za celoten govor. V nasprotju z ratificiranim bralcem, ki je konstituiran z bralnimi konvencijami in se ne more ne-strinjati, se k super-naslovniku pristopa bolj previdno, treba ga je namreč še prepričati. V socialnem delu je to lahko sodnica/sodnik ali kdor koli, ki bdi nad profesionalnimi standardi.

Četrto poglavje se ukvarja z moralno konstrukcijo in s konstrukcijo moralnega lika, ki sta pomembni temi socioloških študij z interakcijsko metodo. Študij moralne konstrukcije odkriva, kako poročila razporejajo krivdo in odgovornost na akterje, medtem ko se preučevanje konstrukcije moralnega lika osredotoča na to, kako so ljudje in entitete opisani skoz vrednostne koncepte dober/slab, zaslužen/nezaslužen, nedolžen/kriv. Moralna karakterizacija akterjev in entitet je odvisna od dostopnih moralnih formulacij. Zaslužna stranka, neustrezni starši, storilec spolne zlorabe, promiskuitetna najstnica so moralne kategorije, na katere se opira opisovanje in kategoriziranje likov v socialnodelavskih poročilih.

Socialne delavke/delavci uporabljajo moralne formulacije, da bi postavili like in orisali akcijo kot sankcionirajočo, obenem pa dajejo navodila poslušalkam/cem in bralkam/cem glede skupnih moralnih konvencij. Odločitve o potrebni pomoči ali sankcijah niso podkrepjene le z dejstvi o primeru, temveč tudi s pričakovanji o tipičnih likih (pokvarjen mladostnik, zaslužen prosilec denarne pomoči). V poročilu, ki ga navaja Hall, poteka tipična delitev na zlo/dobro med dvema glavnima likoma – med materjo in socialno delavko. Prva je kriva, druga je kompetentna, prva je nasilna in

iracionalna, medtem ko je druga fleksibilna in tolerantna, kratka, imamo negativko in junakinjo. Negativka je čezmerno kriva, redko razumna, junakinja pa je vedno fleksibilna, nikoli zmotljiva. Lik negativke se izrisuje v nasprotju z drugimi akterji zgodbe in je na splošno v nasprotju z normalnim obnašanjem. Nekako v tem smislu poročilo demonstrira iracionalno in deviantno naravo matere: materin lik se riše v nasprotju z mnogimi razumnimi ljudmi. V nasprotju z drugimi akterji in entitetami je nekooperativna. V nasprotju z medicinskimi sestrami, vodjo timske konference, dvema socialnima delavkama, rejniki, družinskim zdravnikom, patronažno sestro, timsko konferenco je »zelo zelo težka, sovražna, nekooperativna«, »fizično napadalna«, »zelo težka in napadalna«, »sovražna in zastrašujoča«, »skoraj fizično nasilna«, »izbruhanila«. Čeprav v poročilu ni nobenega neposrednega navodila bralcu, da gre za nerazumno vedenje, pa je učinek kontrasta dosežen z opisom nežne in nedolžne narave akterjev, ki jih mati zlorablja – medicinske sestre, rejnike, socialne delavke –, ki je neprimerljiva z njenim nasilnim vedenjem. Vsako ponovno pripovedovanje o incidentu potrjuje očitnost in neizbežnost kategorizacije negativnega lika.

Peto poglavje govori o konstrukciji dejstev v poročilih. Dejstva so odvisna od tega, kako jih v zgodbah, poročilih reprezentiramo. Dejanski dogodki še niso dejstva, pač pa jih v dejstva spreminja šele raba ustrezne procedure za kategoriziranje dogodkov. Dejstvo je nekaj že kategoriziranega, obdelanega, kar naj bi se ujelo z modelom tega, kako naj bi bilo dejstvo videti. V opise socialnih problemov so vdela navodila, kako brati dogodke in like v smislu ustreznih kategorij ter kako ustvarjati kategorije v smislu dogodkov in likov. Zgodba je organizirana okoli »ustreznih procedur«, ki na eni strani prikazujejo lastnosti kategorije določenega socialnega problema, na drugi pa identificirajo njihovo prisotnost v posameznem konkretnem primeru. Bralci/bralke, ki delijo iste interpretativne vire glede tega, kaj konstituira določen socialni problem, bodo lahko prepoznali in potrdili ta problem kot kategorijo in osebo kot nosilca te kategorije. Hall ugotavlja, da se poročilo (opisovanje strank in njihovih lastnosti in dogodkov) spreminja tudi glede na alarmantnost situacije in glede na oceno potrebe po intervenciji. Glede na to razlikuje med zgodbami z nizkim tveganjem in resnimi situacijami. Pri poročilih o situacijah z »nizkim tveganjem« socialna

delavka ali delavec navadno ne vzdržuje več stalnih stikov s stranko in nima več potrebe, da bi like in dogodke konstruirala v socialnodelavskih terminih. Povezava med opisi dogodkov in likov je v taki zgodbi bistveno drugačna kot v zgodbi o »resnih situacijah«. Poročila »nizkega tveganja« navadno predstavljajo dogodke kronološko; šele če se od zunaj pojavi vprašanje, zakaj ni več nadaljnjih stikov s stranko, socialna delavka/delavec odgovori z natančnim opisom lika. V poročilu »nizkega tveganja«, ki ga navaja Hall, je socialna delavka najprej kazala določen odpor, da bi se spuščala v podrobnosti, čeprav je potem z uporabo natančnih nasprotij, podanih skoz kompleksne modalitete, opisala mater kot nekoga, ki se kljub vsem predhodnim težavam zdaj dobro znajde. Pazljiv opis njenega lika, stopnjevanje njenega ugleda in obvladovanja situacij morda lahko razumemo v smislu kategorizacije, da to ni socialnodelavski primer. V nasprotju s primeri nizkega tveganja pa pri primerih, ki so formulirani kot resni oz. s potrebo po dolgotrajnih stikih, ne naltimo na nikakršen odpor socialnih delavk ali delavcev, da bi razgrnili ozadje okoliščin in natančno opisali like. Na začetku poročila se likom dodeli določene lastnosti, ki naj bi bralke in bralce poučili, da je treba to poročilo brati skozi postavljene kategorizacije.

Šesto poglavje govori o ponovnih pripovedovanih socialnodelavskih zgodb. Socialnodelavska poročila obvladujejo in oblikujejo entitete socialnega dela – like, dogodke, stanja stvari. Da bi lahko poslušalec/poslušalka določil/a »fakte« posameznih primerov, so najprej potrebni opisi likov, ozadja in okoliščin. Opis lika na začetku poročila pomeni določeno uvajanje bralke/ca v to, da bo zgodba, ki bo sledila, osnovana okoli stranke kot posebnega tipa osebe. Opis lika na koncu pa je lahko znak »evalvacije« naracije ali »jamstvo« za poprejšnje »trditve«. Glede na to, da poznejši teksti ponovno pripovedujejo zgodbo različnim publikam, se Hallu postavlja vprašanje, v kolikšni meri se dogodki in liki utrdijo v institucionalnih zgodbah. Vsako ponovno pripovedovanje sicer vsebuje lokalne in situacijske lastnosti performansa, vendar ima obenem na trenutno branje vpliv tudi avtoriteta zgodnejših branj. Hallova teza je, da poročanje v socialnem delu zahteva stabilna branja »celovite ocene primera«, da bi lahko zgodba prišla skoz ustrezne administrativne kanale. Eden od načinov, da se to doseže, je, da se še tako majave in protislovne verzije

situacije »zapre v črno skrinjico«, da bi bila veljavna zgodba čimbolj »jasna« in neproblematična. Koncept črne skrinjice se je razvil v sociologiji vednosti, Hall pa ga aplicira v študij sekvenčnega branja dokumentov v socialnem delu. Gre za to, da ugotovitve glede stranke niso več povezane z avtorjem/avtorico, saj postanejo del molče priznane vednosti skupine uporabnikov. Črni skrinjici naj ne bi odpirali, saj bi to pomenilo, da se bralke/bralci soočijo s poprejšnjimi protislovji, ki bi lahko ogrozili nevprašljive ugotovitve.

V sedmem poglavju avtor raziskuje, na kakšne načine ima stranka možnost reprezentirati sebe in kakšno vlogo ima pri tem raba odvisnega govora v poročilu. Reprezentacije se nagibajo k temu, da like prikazujejo kot kategorizabilne entitete. S konstrukcijo dejstev in uporabo moralnih formulacij se liki spreminjajo v zavračajoče matere in promiskuitetne najstnice. Koncept prilaščanja, o katerem govori Hall, pokaže, kako uradni tekst s konstrukcijo dokončne verzije, kaj je »drugi« zares povedal, v resnici besede »drugega« odnese. Kot nasprotje temu Hall postavi teorije o heteroglosiji ali mnogokratnih glasovih, ki se upirajo dokončnim verzijam in postavljajo pod vprašaj temelje take avtoritativnosti. Menijo, da se kompetitivnih kritičnih glasov ne da preprosto pomiriti. Zapleteni so v boj za pomen, lastništvo, avtoriteto, pod vprašaj postavljajo integriteto avtorstva. Reprezentirati »drugega« lahko pomeni izključevati. »Drugi ne govori«, pač pa se o njem govori, je objekt diskurza. Prilaščanje je torej poskus reprezentirati »drugega« na ta način, da govorimo v »njenem/njegovem« imenu. Pomembno vprašanje v tem poglavju je, kako socialne delavke in delavci avtoritativno in definitivno reprezentirajo vedenje svojih strank. Neposredno navajanje izjav stranke ima lahko v socialnodelavskih poročilih dva različna izida – trditve socialne delavke/delavca lahko ali podpre ali pa spodbije, odvisno od okoliščin branja. Če ga bere pasivni bralec/bralca, ima lahko odvisni govor podporno funkcijo za poročilo; če pa ga bere kritičen bralec/bralca v smislu možnih prepadov v tekstu, pa je lahko postane odvisni govor subverziven.

Zadnje poglavje govori o upodabljanju likov in branju ustreznih reprezentacij strank.

Ustreznost reprezentacije lika je sicer koncept, ki je povezan z literarno kritiko. V tej študiji gre za preučevanje, kako socialne delavke/delavci poskušajo upodobiti »resnične« ljudi za specifična občinstva ob določenih priložnostih. Ratificiran/

a bralec/bralca je soočen/a s specifičnimi nalogami v določenih kontekstih. Odločiti se mora, ali je avtor/ica ustrezno upodobil/a osebo, kar mu/ji nadalje omogoči umestiti v lik določene značilnosti, načine obnašanja, ki zahtevajo določene specifične intervencije. Med dolgim seznamom profesionalnih dejavnosti, s katerimi naj bi se znali spopasti socialni delavci/delavke, je tudi zmožnost ustrezno in natančno upodobiti »resnično« osebo. Hall opaža, da so ujeti na eni strani v željo, da bi dokončno izoblikovali in kategorizirali svoje upodobitve strank v dokončnih in trajnih portretih, na drugi strani pa morajo biti odprti za kritiko različnih občinstev, ki jim očitajo, da so njihova poročila preveč monološka. Priložnosti branja socialnodelavskih poročil so lahko potencialni izziv monološki karakterizaciji. Še več, hitro spreminjanje podob o strankah kaže, kako zlahka so krhke konstrukcije v socialnem delu zavržene, ko pride do novih zahtev in ko se znajdejo pred drugimi publikami. Hall meni, da je za poročanje v socialnem delu pomemben koncept »odprte teorije lika«, katere osrednja ideja je, da spodbuja bralce/bralke k soustvarjanju lika. Živa teorija lika bi po Chatmanu morala delati na odprtosti in like obravnavati kot avtonomna bitja, ne le kot funkcije zapleta. Zavzemati bi se morala za to, da lahko publika rekonstruira lik glede na dejstva v izvorni konstrukciji. Čeprav bi si socialne delavke/delavci želeli enostavnih in določenih likov, je bolj verjetno, da bodo liki v socialnodelavskih zgodbah težili k temu, da so zaokroženi, nedokončani in začasni.

Pomembnost Hallove študije naracij v socialnem delu vidim v nekaj smereh. Hall ne poskuša reducirati kompleksnosti in negotovosti profesio-

nalne dejavnosti na neko novo, dokončno verzijo o tem, »kaj se v resnici dogaja«, pač pa poskuša pretresati vsakodnevno borbo za konstrukcijo socialnega dela ter pri tem dati prostor alternativnim verzijam in različnim glasovom. Močan poudarek študije je na družbeni konstruiranosti govora in pisanja v socialnem delu, kar je v nasprotju s pogledom na socialno delo kot na niz racionalno sprejetih odločitev in pozitivističnih metod, ki operirajo z objektivnimi podatki. Temeljna predpostavka takega teoretskega izpeljevanja je, da postopki v socialnem delu ne morejo biti racionalen in enosmeren proces, saj imamo opravka z nenehno interakcijo med individualnim okvirom in sistemom, v katerem so bile odločitve sprejete. Eden od pomembnih teoretskih prispevkov, ki jih ponuja Hallova študija za preučevanje socialnega dela pri nas, je razširitev razumevanja profesionalnega pisanja kot dejanja, utemeljenega na profesionalnih normah, ki lahko tako omejujejo kot širijo profesionalno prakso. S proučevanjem tekstualne dinamike v določeni stroki pridobimo namreč priložnost razumeti, kako se stroka konstituira prek organiziranja in sistematiziranja ljudi, dejavnosti, jezika, pa tudi, kako prispevajo k izgrajevanju stroke teksti, ki socializirajo ljudi v profesionalno paradigmo. Prispevek študije k teorijam socialnega dela je tudi v tem, da poudari pomen vprašanj reprezentacije, politike interpretacij in pomenov, vprašanj o neskladjih med pisanjem in objektom pisanja in vpliva profesionalnih oblasti pri izgrajevanju vednosti. Spričo dejstva, da je že od začetka ena od najpomembnejših dejavnosti socialnega dela prevajati žive izkušnje klientov v profesionalne tekste, socialno delo teh vprašanj ne more ignorirati.

Mojca Urek

Vito Flaker

INTERVJU KOT UMETNOST SPOZNAVANJA

ETNOMETODOLOŠKE BELEŽKE O TEM, KAKO STROKOVNJAKI SPOZNAVAJO UPORABNIKE

Dr. Vito Flaker je docent na Visoki šoli za socialno delo Univerze v Ljubljani.

Ob predpostavki, da običajna matrica spoznavanja ljudi v strokah, ki se ukvarjajo s človeško stisko, vodi v zaznavanje uporabnikov različnih služb kot nemočnih, stigmatiziranih, nemoralnih, smo zastavili etnometodološki eksperiment. Ta je najprej izvil vprašanja, ki jih sprašujemo v socialnem delu. Ta vprašanja vzpostavljajo okvir, ki sicer temelji na prijaznosti, a je institucionalen, predvsem pa se poleg spoznavanja usmerja v probleme in jih individualizira. Ko so ljudje ista vprašanja postavili svojim vrstnikom in v vsakdanjih okoljih (na ulici, v lokalih, postajah ipd.), so postala ta vprašanja neustrezna in nevljudna. Ko smo opazovali različne procese, kako ohraniti vsakdanji kontekst pogovora ali kako so ljudje pristajali na vlogo stranke, smo lahko analizirali in primerjali razlike med dvema okviroma. Strokovni okvir pogovorov producira probleme, se osredotoča na pomanjkljivost sogovornikov in od njih pričakuje žalostne zgodbe. Delitev vlog je apriori asimetrična, stranka je podrejena in odvisna, strokovnjak se trudi od nje razlikovati in se ogradi. Odnos temelji na uslužnostnem, popravljalnem modelu, dogaja se v institucionalnih prostorih. Pogovor poteka kot pripovedovanje zgodb, predmet je vnaprej določen, pogovor pa redukcionističen, saj se vedno znova vrača k določeni temi. Odgovornost se individualizira, ton pogovora je uraden, v intimnost se vstopa vsiljivo, z garancijo poklicne molčečnosti. V okvirih vsakdanjih pogovorov poskušamo graditi osebne in socialne zemljevide, osredotočeni smo na vrline, poslušamo vesele, uspešne in zabavne zgodbe, delitev vlog je v načelu simetrična in počiva na predpostavki enakopravnosti in vzajemnosti, ki jih vežejo čustva zaupanja in zarote. Osnova je krošnjarski ali rapsodski model, dogaja se v javnih ali domači površinah, pogovor pa poteka kot razdrobljena mreža izmenjav, je odprt in se lahko avtopoetično širi, je asociativen, pomembni so prehodni predmeti in poteka kot sprehajanje s teme na temo. Odgovornost je kolektivna, ton neuraden, intimnost vpeljana z zapeljevanjem, varujejo jo zaupanje in zarota. Za spoznavanje ljudi je okvir vsakdanjega pogovora gotovo superioren in bi ga bilo priporočljivo uporabljati tudi v strokovnih intervencijah. Zato sklenemo z možno sintezo tega okvira z ustreznimi strokovnimi spretnostmi in etičnimi pravili.

Ključne besede: intervju, pogovor, etnometodologija, vsakdanje življenje, kritična psihologija, intimnost.

Vera Grebenc

EKSPERTIZA NA PODLAGI IZKUŠNJE IN PREPOVEDANA VEDNOST V PRIPovedih UŽIVALCEV DROG

Vera Grebenc je koordinatorka raziskovalnih projektov na Visoki šoli za socialno delo v Ljubljani.

Avtorica v prispevku predstavi značilnosti pogovorov, v katerih kot pripovedovalci nastopajo uživalci drog. Zanima jo vsebina teh pogovorov in jezik, ki se uporablja v njih, pri čemer upošteva širši družbeni kontekst, ki vpliva na oblikovanje socialnih reprezentacij o drogah, ki krožijo kot modeli pojasnjevanja vsakdanjega življenja uživalcev drog. Pripovedi uživalcev drog analizira tudi z vidika posebnega znanja, ki se kot ekspertno znanje akumulira v subkulturah uživalcev in med njimi kroži skoz pripovedovanje zgodb, ob tem pa zaradi prohibicije drog pridobi status prepovedanega znanja.

Ključne besede: zgodbe uživalcev drog, metafore, praktično znanje, prepovedano znanje

POVZETKI

Mojca Urek

ŽIVLJENJSKE ZGODBE IN NJIHOV POMEN

NEKAJ IZHODIŠČ ZA PREUČEVANJE PRIPovedOVANJA ZGODB V SOCIALNEM DELU

Mag. Mojca Urek je asistentka na Visoki šoli za socialno delo. Pripravlja doktorsko disertacijo na temo pripovedovanja zgodb v socialnem delu.

Članek opisuje značilnosti in pomen pripovedovanja zgodb ter nakaže nekatera teoretska izhodišča in možne smeri preučevanja pripovedovanja zgodb v socialnem delu. Pripovedi vključujejo konstrukcijo in izražanje pomena, kar je bistvena človekova dejavnost. So pomembne strukture produkcije pomena, zato kaže v praksi pripovedi ohraniti ter spoštovati načine konstrukcije pomena respondentov. Za zgodbe v socialnem delu, kot tudi za zgodbe nasploh, so pomembne vsaj tri značilnosti pripovedovanja: družbena konstrukcija zgodb, interpretativnost procesov in razmerja moči, v katera so ujete zgodbe. V članku so vse tri značilnosti tematizirane s pomočjo širokega spektra teorij in konceptov (literarne teorije, socioloških teorij, socialnopsiholoških itn.), ki so relevantne za področje naracij in z različnimi aplikacijami tudi za teorijo in prakso socialnega dela.

Ključne besede: duševno zdravje v skupnosti, narativna teorija, pripovedovanje zgodb, biografska metoda, dokumentacija v socialnem delu.

Vera Grebenc

PONESREČENI POBEGI UJETNIKOV BIOGRAFIJ

Individualizacija življenjskih situacij pomeni, da so biografije postale »samorefleksivne«, družbeno predpisana biografija je preoblikovana v biografijo, ki je samoustvarjena in se nadaljuje v smeri samoustvarjanja. Toda množstvo različnih zgodb, ki naj bi jih imela na voljo posameznik in posameznica kot variante različnih avtobiografij, se izkaže kot navidezno. Ko dogodke uvrstimo kot zgodbe v naše biografske spise, se izkaže, da so ponavadi scenariji potekov še kako dodelani, pa tudi predpisani. Opirajo se na koncepte »visoke realnosti«, ki jo podpirajo predpisane biografije, v katerih so karijerne točke določene glede na standardizirana življenjska obdobja in na njih vezana institucionalna pričakovanja.

Ključne besede: avtobiografske pripovedi, identitetni projekt, standardizirana in institucionalizirana biografija.

Blaž Mesec, Sanja Kaube

DOŽIVLJANJE BOLNIKOV S KOLOSTOMO Z VIDIKA TEORIJE CORBINOVE IN STRAUSSA

O UREJANJU KRONIČNE BOLEZNI

Dr. Blaž Mesec je izredni profesor za področje metodologije na Visoki šoli za socialno delo Univerze v Ljubljani in dekan te šole. Sanja Kaube je višja medicinska sestra in diplomirana socialna delavka v socialni službi Splošne bolnišnice Maribor.

Predstavljena kvalitativna analiza sedmih intervjujev bolnikov s kolostomo temelji na pojmih teorije o urejanju kronične bolezni po Corbinovi in Straussu in odkriva naslednje značilnosti njihovega doživljanja. Prva je biografska perspektiva, saj pomenita tako bolezen (rak črevesa) kot tudi operacija z dogajanjem pred njo in po njej in z njeno posledico, stomo, kritičen poseg v življenje. Dogajanje v bolnišnici marsikdo doživi travmatično zaradi nasprotja med tehnizirano vsakdanjostjo bolnišnične obrata in bivanjsko izpostavljenostjo pacienta. Opazna je razlika med usodnostnim in pragmatičnim doživljanjem travme, med neprebolelim objokovanjem osebne usode in praktičnim urejanjem življenja s stomo. Prav potreba po negi stome in uvedbi posebnega življenjskega režima prispevata k pragmatičnemu odnosu in sprjaznjenju. Opazimo tudi velike razlike med pacienti v stopnji njihovega sprejemanja življenja s stomo. Kot zelo pomembno pri adaptaciji na novo življenjsko okoliščino poudarjajo pacienti podporo svojcev in društva za samopomoč. Pojmi teorije Corbinove in Straussa se zde primerni za opis doživljanja pacientov v tem primeru.

Ključne besede: vsakdanje življenje s kronično boleznijo, kvalitativna analiza, biografija.

POVZETKI

Mateja Sedmak

AVTO/BIOGRAFSKA METODA PRI PROUČEVANJU ETNIČNO MEŠANIH ZAKONSKIH ZVEZ

Mag. Mateja Sedmak je mlada raziskovalka v Znanstveno-raziskovalnem središču RS Koper.

V zgodovini raziskovalnega soočanja z etnično mešanimi zakonskimi zvezami prevladujejo študije makro nivoja, t. j., raziskovanje (med)skupinskih in medetničnih odnosov (proučevanje medskupinske socialne bližine/distance, odnosov med dominantnimi in subordiniranimi etnijami, priseljenškimi in avtohtonimi skupinami itn.), pri čemer prevladujejo kvantitativne tehnike raziskovanja s posebnim poudarkom na statističnih in demografskih prezentacijah incidence »mešanih zakonov«. V socioloških študijah, posvečenih obravnavi etničnih vprašanj, pa evidentno primanjkuje kvalitativnega raziskovanja fenomena interetničnih zvez s posebnim poudarkom na (inter)personalnem nivoju, torej mikro raven raziskovalnega zanimanja. Namen pričujočega prispevka je predstaviti metodološko-epistemološke prednosti avto/biografskega pristopa pri proučevanju intimnih, interpersonalnih odnosov in subtilne družinske mikroklimbe. Zaradi temeljnih značilnosti (fleksibilnost, subjektivnost, procesnost, kontekstualnost itn.), ki odlikujejo ta kvalitativni metodološki pristop, se je kolekcija avto/biografskih pripovedi izkazala kot posebno učinkovit spoznavni pripomoček pri proučevanju fenomena etnično mešanih zakonskih zvez kot specifične oblike medkulturnega soočanja na interpersonalni (mikro)ravni partnerskega in družinskega življenja.

Ključne besede: avto/biografska metoda, kvalitativne metode, etnično mešane zakonske zveze, metodologija, sociologija.

Christopher Hall

NARACIJE IN SOCIALNO DELO: NEKAJ O TEORJI, ANALIZI IN PRAKSI

Dr. Christopher Hall je višji raziskovalec na Univerzi v Huddersfieldu (Velika Britanija). Raziskuje organizacijo služb za otroke, konstrukcijo klientske identitete in profesionalni diskurz.

Avtor prikaže strukturalistično, postmodernistično in socialnointerakcijsko teorijo pripovedništva. Osredotoči se na prijeme, ki upoštevajo način pripovedovanja zgodb v vsakdanjih socialnih interakcijah in z različnimi besedili iz socialnega dela prikaže ključne koncepte narativne analize. S predpostavko, da je pripovedništvo neizbežno prisotno v vsakdanjih interakcijah med socialnimi delavci, uporabniki in drugimi strokovnjaki, predstavi analizo naracij kot močno in občutljivo analitično sredstvo. S študijem podrobnosti govora in pisanja v socialnem delu pogledamo, kako se metode pripovedovanja zgodb razvijajo strateško in retorično in kako to vpliva na delo. Avtor razvije diskusijo o tem, kako pripovedni pristopi oblikujejo prakso socialnega dela.

Ključne besede: narativna analiza, izvedba pripovedi, socialna interakcija, pripovedništvo v socialnem delu.

Milko Poštrak

ANTROPOLOŠKI ZORNI KOT

Dr. Milko Poštrak je asistent na Visoki šoli za socialno delo Univerze v Ljubljani.

Antropologi so se doslej največ ukvarjali z raznolikostjo človeških kulturnih praks, zato avtor navaja kratek povzetek zgodovine antropologije, od »popotnih zgodb« devetnajstega stoletja prek »znanstvene zastavitve« v prvi polovici dvajsetega stoletja do »kritičnega prevrednotenja« v antropologiji od sedemdesetih let naprej. Avtorja je zanimalo tudi, ali so se antropologi v času prevrednotenja antropologije v zadnjih desetletjih kakor koli navezovali na Husserlovo fenomenologijo. Avtor meni, da neposrednih navezav ne najdemo, posredno pa jih lahko odkrivamo v pristopih, kakršnega predstavlja Clifford Geertz s svojo zahtevo po »pogledu iz domačinskega zornega kota«. Tu lahko iščemo nadaljnje povezave s hermenevtiko, lingvistiko in komunikacijskimi teorijami.

Ključne besede: subjekt, kultura, antropologija, fenomenologija, antropološki zorni kot, intersubjektivnost, hermenevtika.

Vito Flaker

INTERVIEW AS AN ART OF GETTING TO KNOW

ETHNOMEDOLOGICAL NOTES ON HOW THE PROFESSIONAL GET KNOW USERS

Dr. Vito Flaker is a lecturer at University of Ljubljana School of Social Work.

On the assumption that the traditional matrix of getting to know people in the distress leads to the perception of the users of various services as helpless, stigmatised, morally wrong etc., an ethnomethodological experiment was devised. It has elicited the questions that are usually asked in the setting of social work. These questions establish a frame, which, although based on kindness, is of an institutional nature and, besides getting to know somebody, directed towards the individualisation of problems. When peers were asked the same questions in everyday settings (streets, bars, stations), they were felt inappropriate and rude. In observations of various attempts at re-establishing the ordinary context of civil interaction or at assuming the role of a client, the differences between the two modes of getting to know somebody have been analysed and compared. Professional matrix produces problems, seeks inadequacies, and elicits sad tales. The division of roles is asymmetrical from the start; the client is subordinated and dependent, while the professional's efforts include his/her own distinguishing and keeping away from him/her. The relation is based on the tinkering, personal services model, uses the institutional, formal spaces, people are encouraged to tell tales with predetermined object, thus reducing the experience by reinstating the theme in a rigid frame of the conversation, individualising the responsibility and intruding into intimacy, which is warranted professional secrecy. Ordinary conversation matrix constructs personal and social mappings, concentrates on virtues, and encourages happy and successful stories and entertainment. The roles are on principle symmetric, based on the assumption of equality and reciprocity and the feelings of trust and conspiracy. The model here is a peddlers' and rhapsods' conversation, which takes place in public or intimate spaces and is characterised by a net of diffused topics; it is open and may expand autopoetically, it is associative in nature and thematically peripatetic. Responsibility is collective, tone unofficial, intimacy achieved by seduction and protected by conspiracy and trust. In order to get to know people, the ordinary context seems superior, and it is recommended for use in professional settings as well. The author concludes with a possible synthesis of this model with pertinent professional skills, discipline and ethics.

Keywords: interview, conversation, ethnomethodology, everyday life, critical psychology, intimacy.

Vera Grebenc

EXPERT REPORTS ON THE BASIS OF EXPERIENCE AND THE FORBIDDEN KNOWLEDGE
IN THE NARRATIVE OF DRUG USERS*Vera Grebenc is a research coordinator at the University of Ljubljana School of Social Work.*

The article presents the drug users everyday conversations in the context of narrative characteristics and shows the content and language used in these stories, considering social background of social representations that are used to explain everyday life of drug users. Stories of drug users are analysed in the view of special and expert knowledge that is accumulated inside subcultures of drug users and is circulating as prohibited knowledge among them through storytelling.

Keywords: drug users, metaphors, practical knowledge, prohibited knowledge.

ABSTRACTS

Mojca Urek

LIFE STORIES AND THEIR SIGNIFICANCE

SOME STARTING POINTS FOR AN EXAMINATION OF STORYTELLING IN SOCIAL WORK

Mojca Urek, M. A., is an assistant lecturer at the University of Ljubljana School of Social Work. She is currently working on her PhD on storytelling in social work.

The paper describes characteristics and significance of storytelling and indicates some theoretical starting-points and possible directions of researching storytelling in social work. Narratives include constructions and expressions of meaning, which is a crucial practice in human life. They are significant structures of the production of meaning; therefore, it seems necessary to maintain and respect the ways of the respondents' construction of meaning. Storytelling in social work, as well as in general, exhibits at least three features: the social construction of stories, the interpretability of processes, and the relations of power that dominate the stories. The author introduces a variety of theories and concepts (literary, sociological, social-psychological) that are relevant for the field of the narrative and, by way of divergent applications, for both the theory and the practice of social work.

Keywords: community mental health, narrative theory, storytelling, biographical method, documentation in social work.

Vera Grebenc

FAILED ESCAPES BY THE PRISONERS OF BIOGRAPHIES

The concept of individualisation of living situations presumes that biographies have become "self-reflective"; a socially prescribed biography is transformed into a self-created biography, and one that continues to be such. But the plenitude of stories supposedly at the individual's disposal turns out to be fictitious. As a story is placed amongst other biographical accounts, it usually shows that the course of events is by all means preconditioned and prescribed. They find support in the concepts of "high reality" from prescribed biographies, in which the points of career are determined with regard to the standardised life periods and the related institutional expectations.

Keywords: autobiographic narrative, identity project, institutionalised biography.

Blaž Mesec, Sanja Kaube

THE EXPERIENCE OF THE PATIENTS WITH COLOSTOMY FROM THE PERSPECTIVE OF CORBIN AND STRAUSS' THEORY OF MANAGING CHRONIC ILLNESS AT HOME

Dr. Blaž Mesec is an associate professor of methodology at the University of Ljubljana School of Social Work and Dean of the School. Sanja Kaube is Accredited Nurse and Graduated Social Worker in the Social Service Department of the General Hospital in Maribor.

The qualitative analysis of seven interviews of patients with colostomy, based on Corbin and Strauss' theory about managing chronic illness at home, found the following characteristics of their experience. The first is the biographical perspective: the illness (cancer of colon) as well as the operation, with everything that happens before and after it, together with its consequence, the stoma, represent a critical intervention into the lives of these patients. The experience in the hospital can be traumatic for some people because of the contrast between the technicised everyday life in hospital and the existential threat the patients may feel. The difference between a fatal and a pragmatic experience of the trauma, or between inconsolable mourning of one's own fate and the practical regulation of life with the stoma, can be observed. It is precisely the need to care for the stoma and to introduce a regime of everyday life that lead to the pragmatic attitude and acceptance. With regard to their acceptance of life with the stoma, as well as to their material living conditions, great differences can be observed among patients. They stress as very important the support of their partners and families and of their self-help associations. In this case, categories proposed by Corbin and Strauss seem to be adequate for the description of their experiences.

Keywords: everyday life with a chronic disease, qualitative analysis, biography.

ABSTRACTS

Mateja Sedmak

AUTO/BIOGRAPHICAL APPROACH TO STUDYING ETHNICALLY MIXED MARRIAGES

Mateja Sedmak, M. A., is a junior researcher in the Centre for scientific research, Koper.

The history of researching ethnically mixed marriages is dominated by the studies of the macro-level, with prevailing quantitative research techniques emphasising statistical and demographic incidence of "mixed marriage". Sociological studies on ethnic problems evidently lack qualitative research on inter-ethnic relations with an emphasis on the (inter)personal level, i.e., on the micro-level. This contribution presents methodological and epistemological advantages of auto/biographical approach in examining intimate, interpersonal relations and subtle family microclimate. Because of its basic features that distinguish this approach, collection of auto/biographical narratives proved as a particularly efficient tool in examining ethnically mixed marriages as a specific form of intercultural encounters on the interpersonal (micro-) level of partnership and family.

Keywords: auto/biographical method, qualitative research, ethnically mixed marriages, methodology, sociology.

Christopher Hall

NARRATIVE AND SOCIAL WORK: SOME IMPLICATIONS FOR THEORY, ANALYSIS AND PRACTICE

Dr. Christopher Hall is Senior Research Fellow at the Centre for Applied Childhood Studies, University of Huddersfield. He has undertaken research on the organisation of children's services, the construction of client identity and professional discourse.

This paper reviews some recent theories of narrative – structuralism, postmodernism and social interaction. Concentrating on an approach that considers the performance of storytelling in everyday social interaction, key concepts of narrative analysis are discussed and illustrated using a variety of social work texts. It is assumed that storytelling is inevitable in the everyday interactions between social workers, clients and other professionals, and narrative analysis offers a powerful and sensitive analytic device. By studying the details of social work talk and writing, we can see how storytelling methods are deployed strategically and rhetorically to get the job done. Finally there is discussion of how narrative approaches inform the practice of social work.

Keywords: narrative analysis, performance, social interaction, storytelling in social work.

Milko Poštrak

ANTHROPOLOGICAL POINT OF VIEW

Dr. Milko Poštrak is an assistant lecturer at University of Ljubljana School of Social Work.

Anthropologists have been interested in various human cultural practices. The author gives a brief summary of the anthropological history, from "travelling stories" of the nineteenth century to "scientific conceptions" in the first half of the twentieth century and the "critical reevaluation" in anthropology within the last decades of this century. The author is also interested to find any references to Husserl's phenomenological conceptions of the person in anthropology. He thinks that Geertz's demand to look »from the native's point of view« has something in common with Husserl's conception of the subject. Further links are made to hermeneutics, linguistics and communication studies.

Keywords: subject, culture, phenomenology, intersubjectivity, hermeneutics.

IZDAJE VISOKE ŠOLE ZA SOCIALNO DELO

Srna MANDIČ (ur.), *Pravica do stanovanja: Brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin* (2.160 SIT)

Tanja LAMOVEC, *Kako misliti drugačnost* (2.160 SIT)

Tanja LAMOVEC, *Psihosocialna pomoč v duševni stiski* (2.160 SIT)

Blaž MESEC, *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu* (2.160 SIT)

Ellen BASS, Laura DAVIS, *Pogum za okrevanje: Priročnik za ženske, ki so preživele spolno zlorabo v otroštvu* (razprodano)

Mojca NOVAK, *Razvoj evropskih modelov države blaginje* (2.160 SIT)

Judith LEWIS HERMAN, Carol-Ann HOOPER, Liz KELLY, Birgit ROMMELSPACHER, Valerie SINASON, Moira WALKER (Predgovor Darja ZAVIRŠEK), *Spolno nasilje: Feministične raziskave za socialno delo* (2.160 SIT)

Naročila: Knjižnica VŠSD, Topniška 33, 1000 Ljubljana, nika.cigoj.kuzma@uni-lj.si

Nove knjige sodelavcev VŠSD, ki so izšle pri drugih izdajateljih

Marija OVSENIK, Milan AMBROŽ, *Neprofitni avtopoietični sistemi*. Škofja Loka: Inštitut za samorazvoj (5.250 SIT)

Inštitut za samorazvoj, d.o.o, Godešič 21, 4220 Škofja Loka, tel. (041) 631610, 784153

Srečo DRAGOŠ, *Katolicizem na Slovenskem: Socialni koncepti do druge svetovne vojne*. Ljubljana: KRT.

KRT, Beethovnova 9, 1000 Ljubljana, (061) 210332, 1218250

Vito FLAKER, *Odpiranje norosti: Vzpon in padeč totalnih ustanov*. Ljubljana: /* cf. (3.650 SIT)

Založba /* cf., Slomškova 15, 1000 Ljubljana, (061) 1344431, zoja.skusek@guest.arnes.si

Nove knjige, zanimive za naše bralce

Pascal DIBIE, *Etnologija spalnice*. Ljubljana: /* cf. (3.888 SIT)

Michel FOUCAULT, *Zgodovina norosti v času klasicizma*. Ljubljana: /* cf.

Albert MRGOLE, *Malopridna mladež med zaščitniki in preganjalci k nastajanju mladinskega prava*. Ljubljana: /* cf. (3.456 SIT)

David ŠALAMUN, *Dobrodošli v Dializtju, potovanje na svojo odgovornost*. Ljubljana: /* cf. (1.026 SIT)

Založba /* cf., Slomškova 15, 1000 Ljubljana, (061) 1344431, zoja.skusek@guest.arnes.si

Kako naj bo urejeno besedilo za objavo v časopisu Socialno delo

- Besedilo je treba oddati hkrati v izpisu in na disketi ali po e-pošti. Izpis naj ima dvojen razmak med vrsticami. Besedilo naj bo zapisano v formatu RTF.
- Besedilo na disketi naj bo neformatirano, brez pomikov v desno, na sredino, različnih velikosti črk ipd. Ne uporabljajte avtomatičnega številjenja odstavkov ali naslovov. Za citate, opombe, naslove ipd. bomo uporabili naš standardni tisk.
- Kurzivo ali podčrtavo (kar je ekvivalentno) uporabljajte samo za poudarjeno besedilo, v referencah za naslove knjig in revij in za tuje besede v besedilu, ne pa za naslove razdelkov v besedilu ipd. Krepke (*bold*) pisave ne uporabljajte.
- Ves tekst, vključno z naslovi, podnaslovi, referencami itn., naj bo pisan z malimi črkami, seveda pa upoštevajte pravila, ki veljajo za veliko začetnico. Le v citatih pustite izvirno obliko zapisa.
- Opombe k besedilu naj bodo pomaknjene na konec besedila. Ne uporabljajte računalniškega formata opomb (ne pod črto ne na koncu). V glavnem besedilu označite opombo z zaporedno številko takoj za besedo ali ločilom, in sicer v pisavi *superscript* («nadpisano»). V tej pisavi naj bo tudi številka pred besedilom opombe.
- Grafični materiali naj bodo izrisani v formatu A4 in primerni za preslikavo. Upoštevajte, da je tisk črno-bel. Če so grafike računalniško obdelane, se posvetujte z uredništvom. Ne uporabljajte internih grafičnih modulov (npr. MS Word), temveč le grafične programe.
- Literatura naj bo razvrščena po abecednem redu priimkov avtorjev oz. urednikov (oz. naslovov publikacij, kjer avtor ali urednik ni naveden).

Primeri za navajanje knjig:

Antropološki zvezki 1 (1990). Ljubljana: Sekcija za socialno antropologijo pri Slovenskem sociološkem društvu.

D. Bell, P. Caplan, W. J. Karim (ur.) (1993), *Gendered Fields: Women, men and ethnography*. London: Routledge.

A. Miller (1992), *Drama je biti otrok*. Ljubljana: Tangram.

Primeri za navajanje poglavij v zbornikih in člankov v revijah:

J. D. Benjamin (1962), *The innate and the experiential*. V: H. W. Brosin (ur.), *Lectures in Experimental Psychiatry*. Pittsburg: Univ. Pittsburg Press (81-115).

G. Čačinovič Vogrinčič (1993), *Družina: pravica do lastne stvarnosti*. *Socialno delo*, 32, 1-2: 54-60.

Če se avtorjevo ali urednikovo ime ponovi, ga zaznamujete z dvema črticama (–) namesto imena. Podnaslov se piše za dvopičjem po glavnem naslovu. Pri revijah in zbornikih obvezno navedite strani, kjer se nahaja besedilo, pri reviji za dvopičjem, pri zborniku v oklepaju.

• Reference v besedilu naj bodo urejene po naslednjem zgledu: ... (Čačinovič Vogrinčič 1993; prim. tudi Miller 1992)..., in sicer enako, če gre za avtorje ali za urednike (brez «ur.» ipd.). Kadar citirate, navedite tudi stran v viru, npr. ... (Benjamin 1962: 111)... Imena istega avtorja ali urednika v zaporednih referencah ni treba ponavljati, npr. ... (Miller 1984: 111; 1992: 87)... Če navedba vira neposredno sledi omembi avtorja oz. urednika v besedilu, se njegovo ime v oklepaju izpusti, npr. ... po Millerjevi (1992: 32) je... Kadar je referenca edina ali bistvena vsebina opombe pod črto, oklepaja ne pišite. Če navajate zaporedoma isti vir na isti strani, uporabite ... (*ibid.*)..., če pa isti vir na drugi strani, uporabite «*op. cit.*», npr.: ... (*op. cit.*: 121)...

• Ne uporabljajte več kot tri stopnje vmesnih naslovov (1, 1.1, 1.1.1).

• Vse tuje besede (razen imen) in latinske bibliografske kratice (*ibid.*, *et al.* ipd.) pišite ležeče ali podčrtano. Kjer z izvirnim izrazom pojasnjujete svoj prevod, ga postavite v oglati oklepaj, npr.: ... igra [*play*]...; s tem zaznamujete tudi neizrečen ali izpuščen del citata, npr.: «... [družina] ima funkcijo...», «... vse tuje besede [...] in latinske...».

• Druga datoteka naj vsebuje povzetek v 10-15 vrsticah in 3 do 7 ključnih besed. Omembe avtorja naj bodo v tretji osebi. Dodajte kratko informacijo o avtorju (v tretji osebi), npr.: **Dr. XY je docentka za sociologijo na Visoki šoli za socialno delo v Ljubljani, podpredsednica Društva socialnih delavcev Slovenije in pomočnica koordinatorja Evropskega programa za begunce.** Obvezno pripišite tudi svoj naslov in telefonsko številko.

social work

Vol. 40, April-August 2001, Part 2-4

Published by University of Ljubljana School of Social Work

All rights reserved

Editorial Advisory Board

Vika Bevc
Franc Brinc
Gabi Čačinovič Vogrinčič
Bojan Dekleva
Vito Flaker
Andreja Kavar Vidmar
Zinka Kolarič
Anica Kos

Editor

Bogdan Lešnik

Associate Editors

Darja Zaviršek (book reviews)
Srečo Dragoš (research)
Jo Campling (international editor)

Address of the Editors

Topniška 33, 1000 Ljubljana, Slovenia
phone (+386 1) 43-77-615, fax 43-77-122
e-mail socialno.delo@uni-lj.si
www.vssd.uni-lj.si/sd

Editorial Advisory Board (cont.)

Blaž Mesec
Mara Ovsenik
Jože Ramovš
Pavla Rapoša Tajnšek
Tanja Rener
Bernard Stritih
Marta Vodeb Bonač
Marjan Vončina

AUTO/BIOGRAPHICAL METHOD IN SOCIAL WORK

selected contents

Vito Flaker INTERVIEW AS AN ART OF GETTING TO KNOW: ETHNOMEDOLOGICAL NOTES ON HOW THE PROFESSIONAL GET KNOW USERS	77
Vera Grebenc EXPERT REPORTS ON THE BASIS OF EXPERIENCE AND THE FORBIDDEN KNOWLEDGE IN THE NARRATIVE OF DRUG USERS	105
Mojca Urek LIFE STORIES AND THEIR SIGNIFICANCE: SOME STARTING POINTS FOR AN EXAMINATION OF STORYTELLING IN SOCIAL WORK	119
Vera Grebenc FAILED ESCAPES BY THE PRISONERS OF BIOGRAPHIES	151
Blaž Mesec, Sanja Kaube THE EXPERIENCE OF THE PATIENTS WITH COLOSTOMY FROM THE PERSPECTIVE OF CORBIN AND STRAUSS' THEORY OF MANAGING CHRONIC ILLNESS AT HOME	159
Mateja Sedmak AUTO/BIOGRAPHICAL APPROACH TO STUDYING ETHNICALLY MIXED MARRIAGES	181
Christopher Hall NARRATIVE AND SOCIAL WORK: SOME IMPLICATIONS FOR THEORY, ANALYSIS AND PRACTICE	191
Milko Poštrak ANTHROPOLOGICAL POINT OF VIEW	207
ENGLISH ABSTRACTS	246

AVTO/BIOGRAFSKA METODA V SOCIALNEM DELU

članki

- Vito Flaker
INTERVJU KOT UMETNOST SPOZNAVANJA: ETNOMETODOLOŠKE BELEŽKE O TEM,
KAKO STROKOVNJAKI SPOZNAVAJO UPORABNIKE 77
- Vera Grebenc
EKSPERTIZA NA PODLAGI IZKUŠNJE IN PREPOVEDANA VEDNOST V PRIPOVEDIH
UŽIVALCEV DROG 105
- Mojca Urek
ŽIVLJENJSKE ZGODBE IN NJIHOV POMEN: NEKAJ IZHODIŠČ ZA PROUČEVANJE
PRIPOVEDOVANJA ZGODB V SOCIALNEM DELU 119
- Vera Grebenc
PONESREČENI POBEGI UJETNIKOV BIOGRAFIJ 151
- Blaž Mesec, Sanja Kaube
DOŽIVLJANJE BOLNIKOV S KOLOSTOMO Z VIDIKA TEORIJE CORBINOVE IN STRAUSSA
O UREJANJU KRONIČNE BOLEZNI: POSKUSNA TEORIJA NA OSNOVI KVALITATIVNE
ANALIZE 159
- Mateja Sedmak
AVTO/BIOGRAFSKI PRISTOP K PROUČEVANJU ETNIČNO MEŠANIH ZAKONSKIH ZVEZ 181
- Christopher Hall
PRIPOVED (NARACIJA) IN SOCIALNO DELO: NEKAJ O TEORIJI, ANALIZI IN PRAKSI 191
- Milko Poštrak
ANTROPOLOŠKI ZORNI KOT 207

esej

- Tanja Lamovec
ŽIVLJENJE VSAKEGA ČLOVEKA JE VREDNO ROMANA 231

recenzija

- Christopher HALL (1997), *Social Work as Narrative: Storytelling and persuasion in professional texts*. Aldershot: Ashgate (273 str.) • Mojca Urek 237

povzetki

- SLOVENSKI 243
ANGLEŠKI 246